

Soile Ratavaara-Peltomaa

“Metsä vie mukanaan”

- Ylälappilainen erämaa inarilaiskirjailija Martti Peltomaan
kertomana

Akateeminen väitöskirja,
joka Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi Lapin yliopiston luentosalissa 3
lokakuun 18. päivänä 2013 klo 12.

LUP LAPLAND UNIVERSITY PRESS
LAPIN YLIOPISTOKUSTANNUS

Lapin yliopisto
kasvatustieteiden tiedekunta

© Soile Ratavaara-Peltomaa

Kansi: Petri Tiainen
Kannen valokuvat: Martti Peltomaan kotiarkisto
Taitto: Satu Uusiautti

Myynti:
Lapin yliopistokustannus
PL 8123, 96101 Rovaniemi
puh. +358 40 821 4242
fax +358 16 362 932
julkaisu@ulapland.fi
www.ulapland.fi/lup

Lapin yliopistopaino
Rovaniemi 2013

Paperipainos:
Acta Universitatis Lapponiensis 263
ISBN 978-952-484-668-4
ISSN 0788-7604

Elektroninen versio:
Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 130
ISBN 978-952-484-661-5
ISSN 1796-6310

TIIVISTELMÄ

Ratavaara-Peltomaa Soile

”METSÄ VIE MUKANAAN”

Ylälappilainen erämaa inarilaiskirjailija Martti Peltomaan kertomana
Rovaniemi: Lapin yliopisto 2013, 237 s.

Acta Universitatis Lapponiensis 263

Väitöskirja: Lapin yliopisto

ISBN 978-952-484-668-4

ISSN 0788-7604

Tutkimuksessa tarkastellaan sitä, millainen on ylälappilainen erämaa ja mitkä ovat sen keskeiset elementit inarilaiskirjailija Martti Peltomaan kokemuksesta ja tuotannossa. Tutkimuksessa kuvaillaan erämaata elettyinä ja koettuna paikkana sekä toiminnallisena ympäristönä. Lisäksi huomio kiinnittyy siihen, millaisia muutoksia ylälappilaisessa erämaassa on tapahtunut lähivuosisikymmenien aikana.

Tutkimuksen teoreettinen tausta hahmottuu monitieteisen erämaatutkimuksen, humanistisen maantieteen ja ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen lähtökohdista. Tutkimus perustuu narratiivis-elämäkerralliseen tutkimusotteeseen ja se tarkastelee pohjoisia erämaalueita inarilaisen luonnonkäyttäjän ja eräkirjailijan näkökulmasta hänen suullisesti ja kirjallisesti tuottamiensa paikkaelämäkerrallisten kertomusten avulla. Tutkimus tuo esiin erämaaluontosuhteen pitkäkestoisuuden ja ympärivuotisena näkyvän jatkumon sekä erämaiden merkityksen arkipäiväisenä toimintaympäristönä.

Martti Peltomaan kerronnalle tyypillistä on erämaan paikkojen kuvaaminen niiden konkreettisten ja maantieteellisten sijaintien perusteella. Erämaahan liittyvä kerronta paikantui ylälappilaisiin fyysis-sijainnillisiin ympäristöihin, kuten Ivalojoelle, Inarijärvelle, Hammas-tunturin ja Tsarmitunturin erämaahan sekä Lemmenjoen ja Urho Kekkonen kansallispuistojen alueille. Osa näistä alueista on myös lainsäädännöllisesti luonnonsuojelualueiksi tai erämaiksi määriteltyjä alueita, jotka toisaalta ovat Peltomaalle henkilökohtaisesti elettyjä ja koettuja ympäristöjä. Inarin kunnan alueilla sijainneisiin erämaisiin alueisiin liittyi merkityksellisiä ja pitkäaikaisia sidoksia sekä eränkävynnin että rajavartijan työn kautta.

Hiljaisuus ja syrjäisyys ovat merkittäviä erämaisuuksi lisäviä tekijöitä Peltomaan kerronnassa. Tähän liittyy myös pyrkimys tavoittaa alkuperäisen erämaaluonnon, syrjäänvetäytymisen ja rauhoittumisen

kokemus, jolloin ihminen voi tuntea olevansa omien selviytymistaitojensa varassa. Inarijärven saaret, vanhat puut ja yleensäkin vanhaa puustoa kasvavat aarnimetsät ja laajoja maisemanäkymiä avaavat, helppokulkuiset vaaramaat tuottavat merkityksellisiä erämaakokemuksia.

Erämaan määrittely periferia-ajattelun mukaan ei ole aivan yksinkertaista. Koetut, eletyt ja kerrotut paikat käsittivät lähinnä laajoja erämaisia alueita, mutta myös lähellä asutusta olevia suhteellisen pieniä erämaisia paikkoja Peltomaan kuvauksissa. Myös ihminen ja sivilisaatio historiallisine kehityskulkuineen ja etenkin pohjoisen luontoon sitoutuva elämäntapa ovat osa erämaata, joka määrittyy ja saa merkityksiä inhimillisessä ja kulttuurisessa vuorovaikutuksessa.

Vuodenkierto ja vuodenajat asettuvat luontevaksi kehykseksi erämaassa tapahtuville toiminnoille, kuten kalastukselle, metsästykselle, luonnonmarjojen keräilylle ja luonnossa liikkumiselle. Luonnonhyödyntäminen arkisina käytänteinä ilmenee toisaalta elämyksellisyytenä luonnossa liikkumisen yhteydessä ja toisaalta kohtuullisuuden periaattein hankitun ja ravintona käytettävän saaliin merkityksenä. Luonto ja erämaa ovat edelleen riista- ja raaka-aineaitta, ja etenkin kotitarvekalastus on ympärivuotinen luonnonhyödyntämisen tapa. Eränkävynnin taitojen ja asianmukaisen pyyntivälineistön käytön hallitseminen ovat olennainen osa luonnonhyödyntämisen arkirutiineja.

Martti Peltomaan kerronnalle tyypillistä on traditionaaliseen erämaakäsitykseen pohjautuva suhtautuminen paikkoihin ja toimintaan. Paikallisesti rakentunut tekijyys erämaisten paikkojen ja käytäntöjen osana ovat voimakkaasti läsnä pohjoisessa erämaaluontosuhteessa. Matkailullisiin luonnonkäytön malleihin liittyviä kysymyksiä ei juuri tule esille, mutta erämaan suojelullisia näkökohtia on nähtävissä erityisesti niissä kertomuksissa, joissa käsitellään luonnonympäristöissä tapahtuneita muutoksia.

Viime vuosikymmeninä tapahtuneet ympäristönmuutokset tulevat näkyviksi sekä ympäristön luonnollisten muutosprosessien että ihmisen toiminnan välittömien tai välillisten seurausten kuvauksina. Ihmisen luonnonmuutoksia aiheuttava aktiivinen toimijarooli ilmenee paikallisesti erämaiden virkistyskäytön, metsätaloustoimenpiteiden ja nykyaikaisen porotalouden yhteydessä. Toisaalta erämaaympäristöihin kohdistuvat kasvavat poliittiset ja taloudelliset hyödyntämispaineet herättävät huolta. Ympäristönmuutosten lisäksi luonnossa liikkumisen teknistyminen ja viestintäteknologian kehittyminen ovat nykyaikaneet raja- ja erämiehen arkipäivää ja eränkävintä.

Martti Peltomaan kirjallisen tuotannon voidaan katsoa kuuluvan pohjoiseen kirjallisuuteen. Tuotannossa toistuvat aiheet noudattelevat pohjoiselle kirjallisuudelle tyypillistä tematiikkaa, johon ne osallistuvat eräkirjallisuuden lajin erityispiirteiden kautta. Myös Peltomaan eräkirjatuotanto ilmentää kertomustensa ja luontokuvauksensa kautta erämaan traditionaalista ja toiminnallista perustaa.

Tutkimus haastaa pohtimaan erämaiden merkitystä arktisen pohjoisen ihmisen, yhteiskunnan, ympäristön ja näiden vuorovaikutuksen näkökulmasta sekä etsimään avaimia kestävään erämaaluontosuhteeseen.

Avainsanat: erämaa, erämaatutkimus, erämaaluontosuhde, narratiivinen tutkimus, elämäkertatutkimus, mikrohistoria, kerronnallisuus, eräkirjallisuus, ekokriittinen kirjallisuudentutkimus, humanistinen maantiede, Martti Peltomaa, Ylä-Lappi, Inari.

ABSTRACT

Ratavaara-Peltomaa, Soile

“RIVETED TO THE WOODS”

The wilderness of northern Lapland as described by Inari author

Martti Peltomaa

Rovaniemi: University of Lapland 2013, 237 p.

Acta Universitatis Lapponiensis 263

Doctoral Dissertation: University of Lapland

ISBN 978-952-484-668-4

ISSN 0788-7604

This study analyzes the nature of wilderness in northern Lapland and its core elements in the author Martti Peltomaa’s experience-based narration and production. The study describes the wilderness as a lived and experienced place and as an environment for human action. In addition, it focuses on changes that have taken place in the wilderness during the past few decades.

The theoretical background of the research is grounded in interdisciplinary viewpoints on wilderness research, humanistic geography, and eco-critical literary research. This study is based on a narrative-biographical research approach. The data focus on the northern wilderness areas from the perspective of the Inari nature-goer, the wilderness author, and his oral and written place-bound biographical narratives. This brings out the author’s long-lasting year-round relationship with nature and the meaning of wilderness in the modern everyday environment.

Martti Peltomaa’s narration typically describes places in the wilderness according to their concrete and geographical locations. His narratives are located in the physical environments of northern Lapland, such as the wilderness of the Ivalo River, Lake Inari, Hammas Fell, Tsarmi Fell, and the areas of Lemmenjoki and the Urho Kekkonen National Parks. While some of these areas are legislatively defined as nature reserves or wilderness areas, they are also environments that Peltomaa has personally lived in and experienced. He has a particularly significant long-term connection with these parts of the municipality of Inari because of his work as a border guard and his hobby, hunting.

Silence and lonesomeness are significant factors that increase the sense of wilderness. They are also connected with the endeavor to

reach the original experience of wilderness, isolation, and retreat, which require one to depend on survival skills. The islands of Lake Inari, the old trees, the virgin forest, and the passable hills and woods open to wide vistas provided Peltomaa with meaningful wilderness experiences.

The definition of wilderness as based on the idea of periphery is ambiguous. Experienced, lived, and narrated places cover wide wilderness-like areas but also relatively small wilderness-like places near settlement. Therefore, human beings and civilization, with their historical path of development, and especially the nature-bound northern lifestyle, are a part of how wilderness is defined through human cultural interaction.

The annual rhythm and seasons set the natural framework for actions taking place in the wilderness, such as fishing, hunting, berry-picking, and hiking. The exploitation of nature as everyday practice is one aspect of this, but the other is modesty in finding food. Nature and wilderness still are the sources of game and resources. Fishing to gain one's keep is a year-round means of exploiting nature, and wilderness skills and appropriate fishing and hunting gear play a crucial part in the daily routines of nature exploitation.

Attitudes based on the traditional concept of wilderness and focused on places, actions, and locally-constructed actors in wilderness-like places are strongly present in the northern wilderness-nature relationship. Peltomaa's production does not often address questions of tourism-related models of nature exploitation, but nature protection is evident, especially in narratives that discuss changes in natural environments.

The environmental changes that have occurred during the past few decades become evident as processes of nature, and as direct and indirect consequences of human action. The active role of the human being in the changes of nature occurs locally in the recreational use of wilderness, forestry, and modern reindeer herding. On the other hand, the political and economic pressures to make use of wilderness environments are a concern. In addition to changes in nature, the technologization of nature and the development of communication technology have modernized the border guard and hunter's everyday lives and practices.

Martti Peltomaa's literary work can be seen to represent northern literature. The themes he discusses in his production involve the typical themes of northern literature, as well as the special features of

wilderness literature. In addition, Peltomaa's narratives and descriptions of nature manifest the traditional and functional role of wilderness.

This study contemplates the meaning of wilderness from the points of view of the northern people, the environment, and the interaction between the two, looking for keys to a sustainable wilderness/nature relationship.

Keywords: wilderness, wilderness research, wilderness/nature relationship, narrative research, biographical research, micro history, narration, wilderness literature, eco-critical literature research, humanistic geography, Martti Peltomaa, North-Lapland, Inari.

KIITOKSET

Arkisista sanonnoista voi kasvaa vertauskuvallisia vastineita moniin tarkoituksiin, jopa väitöskirjatutkimuksen aihevalinnan perustelujen kiteytymäksi – tai kiitokseksi, joka kirjoitetaan viimeisenä, mutta sijoitetaan ensimmäiseksi. Tutkimukseni lähtökohtia voi kuvata jo lapsena Kemijokivarressa kuulemallani sanonnalla ”Pienistä puroista ne isot joetki syntyy ja sillä ve[d]ellä ne käy suuret voimalaitoksetkin”. Tämän tutkimuksen alkuperää voi etsiä juuri tällaisesta pienestä purosta tai sattumalta, kiireessä ja läheltä löydetyistä lähteistä, josta ei olisi tihkunut näkyville ensimmäistäkään vesipisaraa ilman appeni, eräkirjailija Martti Peltomaan suotuisaa myötävaikutusta. Kiitän häntä monista hienoista hetkistä erämaa-aiheiden parissa, polveilevista keskusteluista ja ymmärtävästä yhteistyöstä. Usein tutkimuksen tekeminen oli ansiostasi suorastaan humoristista ja hauskaa!

Pienet purot ovat yhdistyneet ja kasvaneet suuremmaksi virraksi, ja vaikka joki virtaa eteenpäin, näkökulma on säilynyt – jos ei ”maailmaan hiekanjyvässä”, niin ainakin puroilta joelle, järveä ja merta kohti. Professori Kaarina Määtän rohkaiseva ja kannustava ote on pitänyt tämän tutkimuksen venettä pinnalla ja oikealla reitillä koko matkan ajan. Veneenpohja saattoi välillä karahdella koskipaikoissa soutajan väsyessä, mutta yksissä tuumin urakka jatkui kipparin määrätietoisessa ohjauksessa. Hän jaksoi uskoa pienen lähteen kokoiseen aiheeseen, vaatia ja karsia, mutta ennen kaikkea ohjata ja neuvoa. Opiskellessani luokanopettajaksi 1980-luvulla Lapin korkeakoulussa en olisi mitenkään osannut aavistaa, että minulla tulisi olemaan sama opettaja vielä 2010-luvullakin. Onneksi näin kävi, sillä muutoin nämä kahvitulet olisivat jääneet sytyttämättä ja juhlakahvit juomatta. Kiitos Sinulle, Kaarina!

Toisaalta purot, joet ja järvetkin ovat saaneet ajan mittaan monenlaisia uusia olomuotoja ja tehtäviä. Ne eivät ole enää pelkästään luonnon kiertokulkua ja vuodenaikoja noudattavia tai ekosysteemejä ylläpitäviä luonnonvesiä, räaseikköisiä ojapahasia, kalaisia ruoka-aittoja, kulku- tai kuljetuskeinoja. Selvitäkseni selkeämmille vesille FT, yliopistonlehtori Marja Kalske esitti arvokkaita, käytännöllisiä parannusehdotuksia työni opponointivaiheessa. Tutkimukseni esitarkastajat professori Jarkko Saarinen ja FT, KT, suomen kielen ja kirjallisuuden pedagogiikan yliopistonlehtori Markku Varis ansaitsevat erityisen

kiitoksen siitä, että he oman asiantuntemuksensa ja oivaltavien neuvojensa avulla ohjasivat erämaakiikareitteni suuntaa laajemmalle, mutta samalla tarkentaen kohdetta. Kumpaakin heistä kiitän lämpimästi tästä vaativasta työstä. Samoin kiitän yliopistonlehtori Markku Varista suostumisesta vastaväittäjäkseni.

On ollut ilo kuulua siihen keskustelevaan, kannustavaan ja alati muuntautuvaan tutkijakollegoiden seminaariryhmään, jonka Kaarina Määtän ohjauksessa opiskelevat jatko-opiskelijat ovat vuosien saattossa muodostaneet. Tukenne on ollut huimaa ja tarpeellista, nykysanoin voimaannuttavaa – enkä luultavasti ole ajatuksineni yksin. KM Ulla-Maija Louhelaa kiitän paitsi työni oponoinnista, myös monista rakentavista kommenteista sekä lukuisista keskusteluista, joita kävimme puhelimesta tai sähköpostilla, oululaisessa kahvilassa tai Inarijärven aurinkoisissa tunnelmissa, helteisiä hilla-jänkiäkään unohtamatta.

Lapin yliopiston rehtorin myöntämä apuraha sekä työnantajani Inarin kunnan myöntämät opintovapaat ovat ajoittain mahdollistaneet keskittymisen tutkimuksen tekemiseen täysipäiväisesti. Iloitsen myös edelleen opettajakollegoitteni kiinnostuksesta tutkimusaiheittani kohtaan. Inarin kunnankirjaston ystävällistä henkilökuntaa on muistaminen pitkäaikaista etäopiskelijaa ymmärtävästä palvelusta. Tiedonhankinnan ammattitaitoonne on aina voinut luottaa silloin kun oma tietämys ja taidot eivät ole riittäneet.

KT, dosentti Satu Uusiauttin asiantuntevilla neuvoilla, taidoilla ja taitolla paperinipuista kuoriutui oikea väitöskirja. Hän loihti myös käden käänteessä englanninkielisen abstraktin, kaikesta tästä lämmin kiitos hänelle. Kuvataiteilija (amk) Petri Tiaista kiitän ammattitaitoisesta kansiensuunnittelutyöstä. Paikallislehti Inarilaisen väki on auttanut lukuisia kertoja monenlaisissa tietotekniikan ongelmissa, samoin kuin Metsähallituksen Lapin luontopalvelujen erikoissuunnittelija Pasi Niivasalo karttoihin liittyvissä kysymyksissä. Puistonjohtaja, FM Pirjo Seurujärveä kiitän osallistumisesta erämaa-alueisiin liittyvien moninaisten kysymyksenasettelujen pohdintaan.

Kaiken tähellisemmän lisäksi joet ja järvet tarjoavat vielä vesivarantoja kesämökkien saunanlämmittäjille, matonpesupaikkoja jokivarsien asukkaille, puhtaita uimavesiä ja vaihtelevia veneretkien kohteita. Niin myös ystäväni, perheeni ja sukuni; te olette varsinainen virkistävien ja vilvoittavien kokemusten voimalaitos! Arjenavautujien tinki-mätön marttakerho, kiitos käytännöllisestä varaventiillistä ja -pä-

reestä, samoin kuin muut kärsivälliset ystäväni. Tsemppihenkenne pitkin matkaa ja varsinkin loppumetreillä on ollut innostavaa. Anoppiani Siskoa kiitän monivuotisesta lastenhoitoavusta, samoin kuin kuopusemme ystävien perheitä. Olette olleet äärettömän tärkeä tuki ja aina paikalla tarvittaessa.

Lapsuuden koti- ja kouluympäristö kannusti opiskelemaan, mistä on aihettakin olla kiitollinen. ”Ihmisethän näitä tekee” kuuluu isäni ratkaisukeskeinen ja myönteisesti elämänkulkuun suuntaava sanonta. Tätä ajatusta olen joutunut tämänkin prosessin aikana kertaamaan usein. Veikko-isä, sisarukseni Sakari, Satu ja Suvi perheineen sekä mainio sukulaiskaartini Savukoskella ja Kemijärvellä: olette aina jaksaneet olla kiinnostuneita opinnoistani ja nykyvuosina kirittää eteenpäin ”Joko se tinkaaminen on kohta eessä?” -kyselyin. Teistä olen aina saanut virtaa jatkaa, varsinkin viime vuodenvaihteessa, jolloin tapasimme lähinnä hautajaisissa. Lämmöllä muistan tuolloin edesmenneitä äitiäni Pirkkoa, teräsmummiani Anjaa, sekä Kemijärven tätiäni ja setääni. Heistä on meille esikuvaksi edelleen.

Nuutti ja Riku-Matti ovat ehtineet kasvaa ja sinkua opintojeni aikana, toinen yläastelaisesta lukiolaiseksi ja toinen päiväkotii-ikäisestä alakoululaiseksi. Pojat, olette olleet uskomattoman ymmärtäväisiä. Mieleen on jäänyt hetki, jolloin hämmentyneenä tavasin ensimmäistä esitarkastuslausuntoa ja Riku-Matti kysyi syvään huokaisten: ”Ei kait sinun vaan tartte alottaa alusta?” Onneksi ei sentään. Luultavasti Riku oli asiasta yhtä huojentunut kuin minäkin. Puolisolleni Jaakolle osoitan kiitokset siitä, että hän on osaltaan mahdollistanut opintoni jakamalla keittiö-, lastenhoito- ja osin laskunmaksuvuorotkin lähinnä itselleen. Jaakko, tämä ei olisi onnistunut ilman Sinua!

Lopuksi kiitän niitä tutkimuksestani kiinnostuneita ihmisiä, joita olen kohdannut tämän tutkimusprosessin aikana ja jotka jäivät näissä saatesanoissa mainitsematta. Heitä on lukuisia ja he ovat osoittaneet sen, että pieni puro, lappilainen oja, voi olla se lähtökohta, josta tarkastella suurempaa vesistöjen kokonaisuutta; tässä tapauksessa laajaa ylälappilaista erämaata yksittäisen kävijän, kokijan ja käyttäjän näkökulmasta. Tämä näkökulma voi laajentua purosta joeksi ja se voi syventyä joesta järveksi, vaikka se olisi aluksi vain jängästä pulpahteleva kaltio.

Samalla tavoin kuin kaltion jääkylmä vesi voi olla löytyessään janoiselle vaeltajalle tai erämiehelle korvaamattoman arvokas, yksilön kokema ja kertoma erämaa voi subjektiivisuudestaan huolimatta avata

tarkasteltavaksemme uusia, aiemmin löytymättömiä, tai ei ainakaan niin kovin tunnettuja erämaita.

Ivalon Hukkaperällä 22.9.2013

Soile Ratavaara-Peltomaa

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	6
KIITOKSET	9
1 JOHDANTO	17
1.1 Puronvarresta polulle	17
1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävä	20
1.3 Pohjanmaan lakeuksilta Inarin erämaihin – Martti Peltomaan tie rajamiehestä kirjailijaksi	25
1.3.1 Taustaa ja elämänvaiheita	25
1.3.2 Kirjoittajasta ja toimittajasta kirjailijaksi	31
1.4 Tutkimuskysymykset	33
2 ERÄMAATUTKIMUKSEN TEOREETTISIA SUUNTAVIIVOJA	35
2.1 Luontokäsitykset erämaiden määrittäjinä	35
2.1.1 Ihmisen, luonnon ja kulttuurin polkujen kohtaamisia	35
2.1.2 Luonnon ja ei-luonnon rajanvedosta toiminnalliseen jatkumoon	39
2.1.3 Pohjoiseen paikallisuuteen perustuva luontosuhde erämaakäytäntöjen rakentajana	40
2.2 Erämaakäsitysten keskeisiä lähtökohtia	41
2.2.1 Wilderness-ajatuksesta erämaahan	41
2.2.2 Erämaan kulttuurihistoriallisilta juurilta kohti nykypäivää	43
2.2.3 Lainsäädännöllä määritelty erämaa	46
2.2.4 Biologis-ekologinen erämaa	48
2.2.5 Traditionaalinen, turistinen ja suojeltu erämaa	51
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT	55
3.1 Narratiivinen lähestymistapa	55
3.1.1 Kertomukset tietämisen muotona ja tieteellisenä lähestymistapana	55
3.1.2 Kertomuksen monet määritelmät	58
3.1.3 Narratiivisuus tutkimuksessa	61
3.2 Narratiivis-elämäkerrallista suuntaa kohti	62
3.2.1 Elämäkerrallisen kerronnan tapoja	63
3.2.2 Mikrohistoriallisten johtolankojen jäljillä	66
3.3 Erä kertomuksia ja kertomuksia erä(ä)ltä	69
3.4 Analyysin ja tulkinnan perusteista	71
3.5 Tutkimusaineiston esittely	80
3.5.1 Tutkimushaastattelut ja muistelukertomukset	80
3.5.2 Julkaistu tuotanto	84
3.6 Tutkimuseettistä pohdintaa	86

3.6.1 Tutkimuseettisiä haasteita	86
3.6.2 Tutkijan positio	89
4 LUONTO JA ERÄMAA PAIKKANA	93
4.1 Eletty, koettu ja kerrottu paikka	93
4.1.1 Aika, paikka ja minuus geobiografian kehyksessä	93
4.1.2 Todenkaltaisten ja kuviteltujen paikkojen maailmoista	97
4.1.3 Paikka Appistunturin auringossa	102
4.2 Erämaita kaukana ja lähellä	105
4.2.1 Aarniometsiä ja lähierämaita	105
4.2.2 Luonnonkäsikirjoituksia maastosta ja maisemasta	108
4.2.3 Tunturin laki, metsän pyhä	111
4.2.4 Vuodenajat ja säätila erämaaolosuhteiden kokemusmaailman vedenjakajina	113
4.3 Elettyjä ja koettuja ympäristönmuutoksia	116
4.3.1 ”Ihmisen jäljet kuuluvat erämaahan”	116
4.3.2 ”Luonto pitää puolensa, vaikka ihminen mittaa kaiken vain omalla iällään”	119
5 ERÄMAA TOIMINNALLISENA YMPÄRISTÖNÄ	127
5.1 Hirvenpyynnissä ja siikaverkoilla	127
5.1.1 Eräelämää kahdeksan vuodenajan mukaan	127
5.1.2 Luonnonhyödyntäminen arkisina käytänteinä ja elämäntapana	133
5.1.3 Pyyntikumppanuutta ja -välineistöä	136
5.2 ”Luonnossa liikkuminen on itsestäänselvyys”	139
5.2.1 Oudosta ympäristöstä tutuksi seuduksi	139
5.2.2 Epäonnea ja eksymisiä	145
5.3 Muutoksia erällä ja rajalla	147
6 PYYNTITARINOIDEN LÄHTEILLÄ. Martti Peltomaan erä- kerronnan luonnehdintaa eräkirjallisuuden tutkimuksen valossa	153
6.1 Eräkirjallisuuden yleistä tarkastelua	153
6.1.1 Erägenreä etsimässä	153
6.1.2 Eräkirjallisuuden tunnusmerkkejä	157
6.1.3 Eräkirjallisuus alueellisena kirjallisuutena	158
6.2 Martti Peltomaan eräkerronnan ominaispiirteitä	160
6.2.1 Elämänmakuisia erätarinoita pohjoisista periferioista	160
6.2.2 Juoni ja toiminnallisuus eräkertomuksen konventioina	163
6.2.3 Ihmisiä erämaassa	168
6.2.3.1 Miehiä maailman laidalla	168
6.2.3.2 Luonto ottaa miehestä mittaa	169
6.2.3.3 Mestareita ja oppipoikia	171
6.2.3.4 Erämaan ammattilaisia	173
6.2.3.5 Erämaan monet kulkijat	176
7 POHDINTA	181
7.1 Tutkimuksen luotettavuus	181
7.2 Tutkimuksen keskeiset tulokset ja johtopäätökset	184
7.2.1 Erämaa paikkana	185

7.2.2 Erämaa toiminnallisena ympäristönä	187
7.2.3 Erämaa muuttuu	188
7.2.4 Eräkirjallisia erämaita	189
7.2.5 Yhteenvetoa ja arviointia	190
7.3 Tulevaisuuden tutkimusaiheita	192
LÄHTEET	195
LIITTEET	219
LIITE 1 Martti Peltomaan julkaistu tuotanto (31.12.2012 mennessä)	219
LIITE 2 Yhteenveto tutkimusaineistosta	222
LIITE 3 Karttakuva Ylä-Lapista	225
LIITE 4 Martti Peltomaan teosten kansikuvia	226
LIITE 5 Kertomuksen käsitteen määritelmiä	228
LIITE 6 Karttakuva Appistunturin seudusta	231
LIITE 7 Analyysiesimerkki: Kertomus veneistä	232

KARTAT

KARTTA 1 Ylä-Lapin maantieteellinen sijainti sekä alueella sijaitsevat luonnonsuojelu- ja erämaa-alueet. (© Metsähallitus 2011; Pohjakartta © Karttakeskus Oy, 2011.)	24
KARTTA 2 Erämaalaissa (1991) säädetyt erämaa-alueet. (© Metsähallitus 2005; © Maanmittauslaitos 2005.)	47

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Keskeiset suomalaiset erämaadiskurssit Saarisen (1999: 90) mukaan	53
TAULUKKO 2 Narratiivisen analyysin dimensiot Lieblichin ym. (1998: 13) mukaan	72
TAULUKKO 3 Esimerkki haastatteluaineiston analyysin vaiheista	78
TAULUKKO 4 Yhteenvedo tutkimusaineistosta	222
TAULUKKO 5 Kertomuksen käsitteen määritelmiä	228

KUVIOT

KUVIO 1 Erämaakäsitysten risteyskohtia	37
KUVIO 2 Vuodenkierto eräelämän toiminnallisena kehyksenä Martti Peltomaan kertoman mukaan	129

1 JOHDANTO

1.1 Puronvarresta polulle

Väitöskirjani on narratiivis-elämäkerrallista näkökulmaa hyödyntävä tutkimus ylälappilaisesta eletystä ja koetusta erämaasta, jota tarkastellaan monitieteisen erämaatutkimuksen, humanistisen maantieteen ja ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen lähtökohdista. Nojaudun työssäni inarilaisen eräkirjailija Martti Peltomaan kirjalliseen tuotantoon ja haastatteluihin. Tarkastelen aihevalinnan perusteita tarkemmin luvussa *1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävä*.

Teoriataustana selvitän erämaan käsitettä tutkimuskirjallisuudessa. Luonto on oleellinen osa erämaatutkimusta ja myös erämaakeronnan maailmaa. Se on eräkertomusten ja -kokemusten tärkein tapahtumapaikka ja tapahtumien tausta, joskus myös “päähenkilö”. Tämän vuoksi on aiheellista pohtia luonto- ja erämaakäsityksiä, joiden asemaa pidetään erityisen tärkeänä yhteiskunnallisesti tai poliittisesti suuntautuneessa erämaatutkimuksessa. Luvun *2 Erämaatutkimuksen teoreettisia suuntaviivoja* aluksi tarkastelenkin näitä luonnon, kulttuurin, yhteiskunnan ja ihmisen välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksenasetteluja.

Erämaat määrittyvät monesta suunnasta. Pohjoiseen paikallisuuden perustuvan luontosuhteen lisäksi etsin näkökulmia erämaakäsitteen määrittelyyn kirjallisuudentutkimuksesta, kulttuurihistoriasta ja suomen kielen etymologiasta, erämaalainsäädännöstä, biologis-ekologisesta sekä metsä- ja maantieteellisestä erämaatutkimuksesta. Nämä määritelmät suuntaavat tämän tutkimuksen kulkua ja keskeisiä lähtökohtia tarkasteltaessa erämaata paikkana, toiminnallisena ympäristönä ja kirjallisten kuvausten kohteena.

Kirjallisuudentutkimuksen teoreettisissa tarkasteluissa kirjailijan ja hänen tuotantonsa välisiä suhteita on perinteisesti pyritty etsimään biografisen tutkimusnäkökulman avulla.¹ Martti Peltomaan kirjallista tuotantoa ei kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen alaan sijoittuvia opinnäytetöitänä lukuun ottamatta ole tutkittu. Kirjailijan elämänvaiheiden ja taustan tuntemuksella on merkitystä hänen teostensa luennessa ja tulkinnassa, koska tuotanto sisältää kirjailijan mukaan vahvan

¹ Ks. esim. Koskela & Rojola 1997:15–21; Envall 1989: 143–148; Alanko-Kahiluoto & Käkelä-Puumala 2008.

omaelämäkerrallisen aineksen teoksissa kuvattujen tapahtumien, tapahtumapaikkojen ja henkilöhahmojen osalta. Tämän vuoksi valotan Martti Peltomaan elämänvaiheita ja tuotantoa luvussa *1.3 Pohjanmaan lakeuksilta Inarin erämaihin – Martti Peltomaan tie rajamiehestä kirjailijaksi*.

Vaikka tutkimukseni keskiössä on koettu ja eletty erämaa, taustalla vaikuttavat pohjoisesta näkökulmasta määrittävät luonto-, erämaa-, maisema- ja metsäsuhteet. Ne ovat olleet tutkimuksen ja kiinnostuksen kohteina monilla tieteenaloilla, mm. metsä- ja muiden luonnontieteiden lisäksi esimerkiksi kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksessa, ympäristösosiologiassa, matkailuntutkimuksessa, kasvatustieteessä ja maantieteellisessä tutkimuksessa.² Oma tutkimukseni on mikrohistoriallisesti suuntautunutta ja narratiivis-elämäkerrallista, jota erämaa-aihepiiristä ei aiemmin ole tehty. Tutkimuksen menetelmällisiä perusteita, samoin kuin tutkimusaineistoa ja tutkijan positiota eritellen tarkemmin luvussa *3 Tutkimuksen toteutus ja menetelmälliset lähtökohdat*.

Erämaa sijaitsee ja erämaakokemuksetkin tapahtuvat aina ”jossakin”. Nämä paikkaa koskevat analyysit pohjautuvat paitsi kirjallisuudentutkimuksen, myös humanistisen maantieteen elettyihin ja koettuihin paikkoihin liittyviin käsityksiin.³ Luvussa *4 Luonto ja erämaa paikkana* teoreettinen perusta asettuu nimenomaan humanistisen maantieteen tarkastelutapaan, jota esittelen tarkemmin luvun alussa. Luvussa *5 Erämaa toiminnallisena ympäristönä* aihetta lähestytään erämaan funktionaalista kontekstista, paikallisen luonnonkäytön näkökulmasta.

Martti Peltomaan erämaata käsittelevää tuotantoa on luontevaa lähestyä eräkirjallisuuden tutkimuksen kautta. Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen⁴ ja kirjallisuuden lajiteoreettisten näkemysten avulla on mahdollista hahmotella luonnon merkitystä ylälappilaisen erämaan kirjallisissa kuvauksissa ja tätä tarkastelutapaa hyödynnän luvussa *6 Pyyntitarinoiden lähteillä. Martti Peltomaan eräkerronnan luonnehdintaa eräkirjallisuuden tutkimuksen valossa*.

Luonnolla, metsällä ja erämaalla on aiemmin ollut keskeinen osa suomalais-ugrilaisessa arvomaailmassa ja maailmankuvassa. Ne ovat

² Esim. Laitinen 1984; Pentikäinen 1994; Karjalainen 1997; 2006; Raivo 1997; Lehtola 1997; Hallikainen 1998; Saarinen 1999; 2002b; 2006; Haila 2003; Valkonen 2002; 2003a; 2003b; 2010; Varis 2003; Meriläinen-Hyvärinen 2008; Rüpinen 2008; Lassila 2011; Rantala 2011; Niemelä 2012.

³ Tuan 1977; 1990; Karjalainen 1997; 2006; Salmi 2003; Koho 2008.

⁴ Esim. Gifford 1999; Garrard 2004; Sillanpää 2006; Lahtinen & Lehtimäki 2008.

edelleen merkittävä osa pohjoista kulttuuria ja elinympäristöä, elämaailmaa, mutta myös kansallisen ja ylikansallisen mielenkiinnon kohteina niin ympäristösuojelullisessa kuin talous- tai metsäpoliittisessäkin keskustelussa ja tutkimuksessa.⁵

Mikrohistoriallinen ja narratiivis-elämäkerrallinen tutkimus ylä-lappilaisesta erämaasta vastaa erämaatutkimuskentän pyrkimyksiin laajentaa tutkimustoimintaa ”luonnontieteistä ihmistieteisiin”. Vaikka näkökulma valottaa erämaiden merkitystä paikallisesti, tutkimuksen tarkoituksena on lisätä tietoa pohjoisista, arktisista oloista ja luonnonkäytöstä.

Suomessa Erämaalain (1991) valmistelu ja voimaantulo aktivoi erämaiden tutkimusta. Ville Hallikainen on vuonna 1998 valmistuneessa metsätieteen alan väitöskirjassaan *The Finnish Wilderness Experience* tutkinut erämaakokemusta kvantitatiivisella tutkimusotteella, mutta tutkimuksensa teoreettisessa osassa hän perehtyy erämaakäsitteeseen myös laadullista tutkimusotetta hyödyntäen. Luonnontieteissä kiinnostus erämaatutkimukseen on ilmeistä. Erityisesti inarilaisia erämaita ovat tutkineet mm. Pertti Veijola (1998; 2002) ja Mari Riiipinen (2008). Teuvo Niemelän (2012) kasvatustieteellinen väitöskirja valottaa inarilaisnuorten kokemaa luonnonrauhaa.

Yhteiskuntatieteellisesti, ympäristösosiologisesti, -poliittisesti tai aluemaantieteellisesti erämaita tai luonnonkäyttöä ovat tutkimuksissaan ja artikkeleissaan käsitelleet mm. Jarkko Saarinen (esim. 1999; 2002a; 2002b; 2006), Ari A. Lehtinen (esim. 2002), Jarno Valkonen (esim. 2002; 2003a; 2003b; 2010) ja Yrjö Haila (esim. 2003). Leena Vilka (esim. 2002) on tutkinut erämaita ympäristöfilosofisesta näkökulmasta.

Veli-Pekka Lehtola käsitteli erämaihin liittyvää kirjallisuutta ja kerrontaa väitöskirjatutkimuksessaan *Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa* (1997). Markku Varis on hahmotellut suomalaisen eräkirjallisuuden ja erägenren ominaispiirteitä tutkimuksessaan *Ikävä erätön ilta. Suomalainen eräkirjallisuus* (2003). Variksen teos on perusteellinen poikkileikkaus suomalaisen

⁵ Pentikäinen 1994; Saarinen 1996; Callicot & Nelson 1998; Ingold 2000; Varis 2003; Valkonen 2003a; 2003b. Kontio (1999: 162; 2003) näkee pohjoisen, alueellisesti suuntautuneen kirjallisuuden määrittävän kirjallisuusinstituutioiden näkökulmasta ”arktisen marginaalina”. Vaikka tämä tutkimus ei käsittele pelkästään pohjoista kirjallisuutta, *arktisen marginaalin* käsite on haastanut pohtimaan sitä, kuinka *syryssä* erämaa ja erämaasta kirjoittaminen loppujen lopuksi ovat. Tämän tutkimuksen eräänä tarkoituksena on koetella tämän marginaalin rajoja asettamalla erämaa tarkastelun keskiöön.

eräkirjallisuuden kehityksestä sen historiasta nykypäivään, sekä erägenrestä yleensä. Muita kokonaisesityksiä erämaita käsittelevästä kertomakirjallisuudesta, sen lähilajeista tai ominaispiirteistä ovat kirjoittaneet tai koonneet myös Veikko Huovinen (1968), Kai Laitinen (1984), Erno Paasilinna (1984, 2000), Anto Leikola (1990), Timo Hyytinen ja Matti Kettunen (1991), Erkki Lahti (1991) sekä Veli-Pekka Lehtola edelleen julkaisuissaan vuosina 1998 ja 2010.

1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävä

Tutkimustyöni tarkoituksena on lähestyä aihetta monitieteisesti ja useasta näkökulmasta. Erämaata voidaan tarkastella niin biologis-ekologisesta, yhteiskunnallisesta, poliittisesta, lainsäädännöllisestä, kulttuurihistoriallisesta, ympäristöpsykologisesta kuin uskonnollisestakin suunnasta⁶. Tässä tutkimuksessa tarkastelun perusta asettuu sosiaaliskulttuuriseen kontekstiin, koska tutkimus keskittyy yksilön – yhden henkilön – erämaata koskeviin käsityksiin.

Tutkimustehtävän hahmottamiseksi pohdin aluksi sitä, miksi ylälappilaisia erämaita on syytä tutkia ja millä tavalla tämä tutkimus asemoituu erämaatutkimuksen kenttään ja tuo uutta tietoa ylälappilaisesta erämaasta. Pohdin myös sitä, millä tavalla määrittyy yksilön, tässä tapauksessa inarilaisen erämaista kirjoittavan, rajavartijana työuransa tehneen erämiehen ja luonnossa kulkijan näkökulmasta. Tätä kautta hahmottuvat myös näkökulmat erämaahan: luontoon elettyinä ja koettuna paikkana, toimintaan erämaissa ja erämaista kirjoittamiseen.

Vaikka *polun* metafora⁷ on paljolti käytetty ja osin kulunutkin ilmaisu kuvaamaan niitä reittejä, joita pitkin tutkija kulkee tutkimusprosessinsa aikana, käytän sitä *puron* lisäksi kuvaamaan tutkimustehtävääni ja -prosessiani. Katseeni suuntautuu *polkuihin erämaassa*. Polut

⁶ Esim. Nash 1982; Anttonen 1994; Borrie & Rockenbuck 1996; Hallikainen 1998; Saarinen 1999; Kaplan & Kaplan 1989; Borrie 2004.

⁷ Metaforat ja symbolit kuuluvat kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteistöissä trooppiin eli sellaisiin kuvaannollisiin ilmaisiin, kielikuviiin, joissa sanoja käytetään kirjaimellisesta merkityksestä poiketen. *Runousopissaan* (s.a./1967) Aristoteles kirjoittaa metaforan syntyvän, kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle ja samalla tapahtuu merkityksen siirtyminen. Kai Laitinen (1978: 31) on luonnehtinut metaforaa lyhennetyksi vertaukseksi: *kuin*-sana jää pois ja jäljelle jääneistä sanoista muodostuu kahden erillisen käsitteen liitto. Symbolit taas edustavat jo yksinään esiintyessään kahden muodostamaa kokonaisuutta ja toistuvuudessaan ne ovat usein merkityksessään vakiintuneita. (Kantola 2008: 271–277.)

johtavat jostakin johonkin ja ne toimivat eräänlaisena sivilisaation ja periferian, sivistyksen ja metsän rajana. Ne johdattavat paitsi erilaisiin paikkoihin, myös niissä tapahtuvaan toimintaan. Polut kuljettavat meidät erämaihin; järville, metsiin ja tuntureille.

Polku on myös ihmisen toiminnan symboli⁸ erämaassa. Erämaa ei ole ”vain luontoa”, vaan myös ihmisen vaikutus, *jäljet*, näkyvät erämaassa ja sen poluissa. Ajatellaan polkujen alkavan sivilisaatiosta ja päättyvän periferiaan, mutta harvemmin päinvastoin: erämaasta ihmisasutukseen – tai metsäautotien päähän. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on näyttää erilaisia polkuja erämaihin ja erämaista, ja sitä kautta kertoa ”pala erämaata”, ei koko erämaan kuvaa yleistettävyydessään.

Tietysti tämä on myös *Martti Peltomaan polku*, jolla hän samalla palaa lapsuutensa Ponsinevalle, rajavartijan partiopoluille ja lukemattomille eräretkille. Käsittelen Martti Peltomaan elämänvaiheita tämän pääluvun lopuksi. Elämäkerrallisia tietoja ja kertomuksia voi aluksi olla vaikea mieltää tutkimustehtävään kuuluviksi, mutta tässä ne saumoittuvat tärkeiksi osiksi tutkimusaiheen perusteluja.

Vaikka Martti Peltomaan lapsuuteen ja nuoruuteen ei kuulu ylälappilaisen erämaan kokemuksia, varhaiset luontokokemukset edistävät kuitenkin osaltaan ymmärrystä hänen luonto- ja erämaasuhteensa kehityksestä: miksi hänestä tuli erämaiden kävijä ja näistä kokemuksista kirjoittava henkilö. Jos emme tietäisi hänen taustoistaan ennen Lappiin muuttoa – tai elämänvaiheistaan Lappiin muuton jälkeen, mikä voisi olla aivan mahdollista, koska Peltomaan elämänvaiheet eivät ole niin laajasti tiedossa kuten monien muiden ”korpikirjailijoiden” – meidän olisi vaikea arvioida hänen erämaakäsityksiään pelkän aikuisiän ja Lapissa asuttujen vuosien perusteella.

Tätä elämäkerrallis-narratiivista taustaa vasten hahmottuu myös tämän tutkimuksen *kasvatustieteellinen polku*. Leena Syrjä (2007: 234) kirjoittaa Clandinin & Connellyyn (1994) viitaten, että kasvatusta, kokemus ja elämä kietoutuvat toisiinsa Deweyn ajattelussa, johon narratiivisessa tutkimuksessa usein viitataan. Kasvatuksen tutkimus on pohjimmiltaan kokemusten tutkimista, joka puolestaan on koko elämän ja sitä kuvaavien epifanioiden, rituaalien ja rutiinien, metaforien ja jokapäiväisen toiminnan tutkimista. Kokemuksen ajatellaan sitoutuvan aikaan ja tarinan muotoon, ja tarinoiden voidaan taas ajatella olevan ajattelun, tietämisen ja kulttuurisen ymmärtämisen perusväline.⁹

⁸ Ks. edellinen viite.

⁹ Syrjä 2007; Clandinin & Connelly 1994.

Tämä tutkimus pyrkii siis valottamaan erämaata yhden henkilön käsitysten ja kerronnan kautta, mutta samalla sen tarkoituksena on tuottaa kokonainen maisema ylälappilaisten erämaiden merkityksistä paikallisen luonnonkäytön ja -kokemisen näkökulmasta. Tutkimuksen aineisto asettuu Peltomaan eletyn elämän, koettujen elämänvaiheiden ja hänen kerrontansa ja kirjallisen tuotantonsa varaan, joten tätä kautta katson elämäkertatietojen puolustavan paikkaansa tässä tutkimuksessa. Tutkimuksen yhtenä tarkoituksena on myös laajentaa kiinnostusta kovin vähälle huomiolle jääneeseen kirjallisuuden genreen, eräkirjallisuuteen, ja nostaa esiin kertomakirjallisuuden mahdollisuuksia erämaisten ympäristöjen kuvaajana sekä erämaihin liittyvän tietämyksen ja tunnettuuden lisääjänä.

Mikrohistoriallisen ja elämäkerrallisen lähestymistavan kautta erämaahan suuntautuu ylälappilainen ja inarilainen arkikatsa: toisaalta Peltomaan yli 40 vuoden henkilökohtainen kokemus ylälappilaisessa ja inarilaisessa ympäristössä elämisestä ja toimimisesta, sekä työn kautta ja vapaa-aikana hankittu elämäkokemus ja elämäntapa erämaanäkökulman muokkaajana ja säilyttäjänä. Toisaalta tutkimuksen yhtenä suuntana toimivat Peltomaan omat ja muiden kertomat erämaan tarinat ja kokemukset kirjoitetussa muodossaan.

Kuten edellä ilmeni, Erämaalain voimaantulo lisäsi erämaita käsittelevää tutkimustoimintaa, vaikka Suomessa oli tehty alaan liittyvää tutkimusta aiemminkin. Tutkimuskohteina ovat olleet esimerkiksi pohjoisia erämaita koskeva paikallinen arki, alueiden hallinta sekä erilaiset luonnontieteisiin perustuvat kysymyksenasettelut. Erämaalain jälkeistä suomalaista erämaatutkimusta leimasi kuitenkin ennen muuta kysymys siitä, mikä erämaa on. Kysymys on luonteeltaan perustavanlaatuinen ja se on kotimaisessa tutkimuksessa yhä keskeinen.¹⁰

Syitä erämaakäsitteen tutkimukselliseen korostumiseen on Saarisen (2002) mukaan useita. Käsite on etymologisesti kiinnostava, koska se luonteeltaan vahvasti kulttuuri- ja arvosidonnaisena eroaa monessa suhteessa kansainvälisestä vastineestaan. Eräs keskeinen tutkimuksellista kiinnostusta herättänyt tekijä oli itse lakiteksti. Erämaalain valmistelussa erämaan käsite pyrittiin ottamaan haltuun, määrittelemään, mutta paradoksaalisesti se palautui tutkimukseen uudelleen määriteltäväksi.¹¹

Erämaa-alueet perustettiin ja rajattiin niiden erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi

¹⁰ Saarinen 1996: 73–86; 2002b: 5; Valkonen 2002; 2006.

¹¹ Saarinen 2002b: 5–6; ks. myös Hallikainen 1998.

sekä luonnon monipuolisen käytön edellytysten kehittämiseksi, mutta niiden "erämaaluonne" jätettiin auki. Aivan samoin Yhdysvalloissa Erämaalain (*The Wilderness Act 1964*¹²) voimantulo vaikutti sikäläisen tutkimuskentän muotoutumiseen. Erämaan ajateltiin edistävän "merkittäviä mahdollisuuksia yksinäisyyden kokemiseen" (*outstanding opportunities for solitude*) ja yksilön erämaakokemuksen tutkimuksen perinne on siirtynyt joiltakin osin myös suomalaiseen erämaatutkimukseen.¹³

Yhdysvalloissa tutkimusta leimasi erämaalain henki, jonka mukaan erämaa on alue, jossa ”ihminen on vierailija, joka ei jää”. Tämä näkökulma toimii keskeisenä erona verrattuna suomalaiseen lain henkeen, joka korostaa paikallisyhteisöjen ja elinkeinojen asemaa ja roolia alueiden pysyvinä käyttäjinä. Toisaalta yhteistä näille näkökulmille on erämaa-alueiden kasvava politisoituminen. Suomessa tutkimuksellisia haasteita asettavat esimerkiksi erämaiden paikalliskäyttö, maanhallintakysymykset, alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva keskustelu, metsäteollisuuden puuntarve pohjoisessa ja kasvavan matkailutoimialan tarpeet.¹⁴

Lehtinen (2002) jakaa erämaatutkimuksen kolmeen poliittiseen ulottuvuuteen, joita ovat ekologisesti, kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti suuntautunut erämaapolitiikka. Lehtisen mukaan ekologisesti perustellun erämaapolitiikan mukainen luonnontiedepohjainen ajattelu on kasvanut osaksi luonnon mittaamisen ohjelmaa. Erämaa on ”mitattu ja hallittu ’tuote’, ei enää *wilderness* tai erämaa ekstensiivisen eränkävynnin maana”. Kulttuuriseen erämaapolitiikkaan sisältyvät erämaaluontosuhteemme jatkuvuus ja uusiutuminen multietnisiin ja monikansallisina kysymyksinä. Yhteiskunnallisen erämaapolitiikan kenttään kuuluu suojelun ja talouden yhtälön täsmentäminen paikallisella ja kansallisella tasolla.¹⁵ Vaikka tämän tutkimuksen ydinajatuksena ei

¹² Yhdysvalloissa Erämaalain *The Wilderness Act of 1964. Public Law 88 -577* on katsottu voimakkaasti vaikuttaneen paitsi tutkimukseen myös yleisesti käsityksiin erämaista ja myös luonnonsuojelusta. Vuonna 2014 tulee kuluneeksi 50 vuotta lain hyväksymisestä. Kyseinen laki löytyy esim. teoksesta *The Great New Wilderness Debate* (1998), johon on koottu paitsi erämaatutkimuksen taustaa, myös artikkeleita pohjoisamerikkalaisesta, eurooppalaisesta sekä kolmannen ja neljännen maailman (*The Third and Fourth World Views of the Wilderness Idea*) luontoa ja erämaita koskevista tutkimuksista ja keskusteluista. Erämaakeskustelu erityisesti luonnonsuojeluyhteyksissä on siis laajaa ja kansainvälistä, eikä rajoitu pelkästään Pohjois-Eurooppaan.

¹³ Hallikainen & Jokimäki 1996; Hallikainen 1999; Saarinen 1996; 2002b.

¹⁴ Haila & Jokinen 2001; Saarinen 2002b: 7; Naskali 2002; Haila 2003.

¹⁵ Lehtinen 2002: 36.

Kemijärven ylämaahan, Aapa-Lappiin, Luoteis-Lapin tunturimaahan ja Taka-Lapin tunturimaahan.¹⁹ Valkosen (2003) mukaan kulttuurinen tarkastelu tuottaa erilaisia näkökulmia riippuen siitä, tarkastellaanko Lappia suomalaisen kulttuurin, saamelaiskulttuurin, peräpohjalaisen kulttuurin, yleislappilaisen kulttuurin vai tietyn paikalliskulttuurin näkökulmasta.²⁰

Jäljellä on vielä polku – nelostie – *periferiasta kaupunkiin*. Arktisen ja pohjoisen tutkimus kuuluvat Lapin yliopiston tutkimuksen profiili-alueisiin. Arktisuutta ja pohjoisuutta tutkimuksessa lähestytään ihmisten, yhteiskuntien ja ympäristön sekä niiden vuorovaikutuksen näkökulmista, ja tutkimusaiheet kattavat laajasti koko pohjoisen elinpiirin. Lapin yliopiston pohjoisen tutkimuksen avainalueita ovat esimerkiksi arktisten alkuperäiskansojen tutkimuksen, globaalien muutosten vaikutukset arktisiin ja pohjoisiin yhteisöihin sekä arktiseen ja pohjoiseen ympäristöön ja ihmisiin liittyvät oikeudelliset kysymykset.²¹

1.3 Pohjanmaan lakeuksilta Inarin erämaihin – Martti Peltomaan tie rajamiehestä kirjailijaksi

1.3.1 Taustaa ja elämänvaiheita

Martti Peltomaa syntyi Jalasjärvellä, Etelä-Pohjanmaalla vuonna 1948 kahdeksanlapsiseen maanviljelijäperheeseen. Perhe sai pääasiallisen toimeentulonsa Jalasjärven Jokipiin kylässä sijainneelta maatilaltaan, mutta perheen isä työskenteli satunnaisesti myös tilan ulkopuolella.²²

Meillä oli pieni maatila, tai tila-nimitys on hieman kerskailua, sillä maata oli vain 2,5 hehtaaria. Vuokramaitten kanssa parhaimmillaan noin 5 hehtaaria. Metsää ei ollut puutakaan, mikä on kumma,

¹⁹ Linkola 1983: 14; Paasi 1988: 8-10; Valkonen 2003: 15.

²⁰ Vrt. esim. Lehtola 1997; 2012; Carlsson et al. 2010; Tuulentie 2001; Lähteenmäki 2006.

²¹ Lapin yliopisto 2013. Tutkimuksen profiili. http://www.ulapland.fi/Suomaksi/Tutkimus/Tutkimuksen_profiili.iw3 Viitattu 27.3.2013.

²² Luvun 1.3 elämäkerrallisten tietojen lähteenä ovat Martti Peltomaan kirjallisesti tehdyt haastattelut (lyh. KH) 2005 ja 2009, suullisesti tehdyt eli kokemukseronnalliset haastattelut (lyh. SH 2010/ 1–14), omaelämäkerrallinen muistelu (lyh. OEM 2010) ja kronologinen kooste (lyh. KK 2010), sekä tutkimusaineistoon sisältyvien julkaistujen teosten *Karhun naapurina*, *Pyytötarinoita* (KN, jatkossa *Karhun naapurina*), *Lentojätkeä ja lestilinnut* (LL), *Tunturibaukan maa* (THM), *Hirvikameli ja muita erätarinoita* (HJME, jatkossa *Hirvikameli*) esittelytekstit. Ks. Liite 1. *Martti Peltomaan julkaistu tuotanto (31.12.2012 mennessä)* sekä liite 2. *Yhteenveto tutkimusaineistosta*.

sillä muut torpista muodostuneet pikkutilat olivat saaneet aina jonkin hehtaarin metsääkin.

Asuimme sikäläisen käsityksen mukaan syrjässä, maantielle oli pari kilometriä, kirkonkylään 10. Lähin kauppa oli kolmen kilometrin päässä, koulu 2,5:n.

Tällainen pientila elätti pari lehmää, sian ja satakunta kanaa. Tietenkin oli käytävä palkkatyössä myös. Isä oli aikansa pätkätyöläinen, silloin sellaista sanottiin sekatyömieheksi. Hän oli töissä rakennuksilla, maantietöissä, metsätöissä ja jopa rautatietä tekemässä sekä tietysti päivätöissä isommilla tiloilla. (OEM 2010.)

Kotikylä oli sijainniltaan syrjäinen, metsänreuna oli lähellä.

[Kotikyläämme] sanottiin jopa peräkyläksi, kun siellä oli kolme taloa kapean tien päässä. Meil oli kaikkein kauimmainen siinä. Eli metsänreunaan oli meillä vajaa sata metriä matkaa. Olen aina ollut sitä mieltä, että meikäläinen ahadistuu, jos metsään on pitkä eli kaipa se siitä lapsuudenmaisemasta johtuu. Metsä oli paikka, mikä oli aina siinä läsnä. (SH 2010/7.)

Lapsuuden ja nuoruuden luontokokemukset olivat hyvin käytännönläheisiä ja luontoympäristö tuli tutuksi luonnossa olemisen ja liikkumisen kautta jo hyvin nuorena. Lapset viettivät pienestä pitäen paljon aikaa keskenään Jalasjoella.

Tämä joki oli meillä.. piti olla aina joella. Jalasjoki. Kurikanjoen sivuhaara, sitä kautta Kyröjoen, aika puhdas vesi oli siihen aikaan siinä. Vähän hiekkarantaa.. Varmaan tuommosesta neljävuotiaasta siellä. Ensin tietenkin vanhempien [lasten] perässä roikuttiin ja sitten yksin. Siellä kalastettiin ja ongittiin ja uitiin ja pyydettiin rapuja.

Se oli hyvin tärkeä paikka, olisiko pari kilometriä matkaa. Monta kertaahan ne retket päätty yöllä. Eikä siitä vanhemmat sillä lailla – – luotettiin siihen, että kun on monta niin kyllä ne toisiaan paimentavat. Ei päästä hukkumaan. Ja kesäaikana hukkuminen, se oli.. mahdotonta, uimaan opittiin aika aikasin. Jos joku ruuhi kaatukin, niin mitä se, noustiin kuiville sieltä. (SH 2010/7.)

Lapsuusajan luontokokemusten ympäristöinä olivat myös Haukkaluoja, Jalasjärvi ja Housujärvi. Haukkaluoja oli lapsuudenkodin lähellä sijainnut puro, jonka padotuista syvänteistä lapset pyysivät haarukoilla pistämällä mateita ja haukia ”*kissankalaksi*”. Jalasjärvestä kalastettiin poikajoukon voimin lahnoja ja ahvenia sekä pyydettiin rapuja, mutta järvi sijaitsi kauempana kotikylästä eikä se siksi kuulunut

erätoverusten jokapäiväisiin kalavesiin. Housujärvelle tehtiin kalastus- ja maastoretkiä kesäisin ja talvisin, iän karttuessa yli yön kestäneitäkin.

Metsään piti mennä tietysti myös yöpymään, sen luulen olleen erään kirjailija-metsänhoitaja Järvisen syytä. Äkkiä opimme, ettei tulilla kovin mukavasti yötään pakkasella vietä. Ei läheskään niin mukavasti kuin A.E. Järvinen väitti aina viettäneensä. Oli pirun kylmää, vaikka taisimme toisinaan verottaa tilallisten halkopinojakin. (OEM 2010.)

Nuoruusajan riistamaihin kuuluivat Ponsineva ja sen takamaat. Ponsinevan, Ponsivuoren ja Ponsijärven seudut olivat erämaisia ympäristöjä. Metsäautoteitä, metsänhakkuita tai turvetyömaita ei vielä ollut, ihmisen kädenjälki näkyi lähinnä tervahautojen kuopanteissa tai järven pienimuotoisessa patoamisessa, tammeamisessa.

Reilun viiden kilometrin päässä meiltä, aivan Kurikan ja Kauha-joen rajan pinnassa oli Ponsijärvi- ja neva. Vedenjakajamaata, hyvin erämaista seutua, maalikylään oli matkaa 5-6 kilometriä eikä siihen aikaan tietysti ollut vielä metsäautoteitä. Ihmisen käden jälki näkyi vanhojen tervahautojen kuopanteissa. Vanhat tervahaudat seudulla tunsin Kujanpään Kusteen ansiosta nimeltä: oli Kaksoishauta, Pyyryskallion hauta, Kangashauta ja -hauranmaa jne.

Ponsijärven kupeessa oli Ponsivuori, silloin korkea kalliainen vuori. Järvi oli kai joskus ollut oikea järvi, nyt se oli sellainen vain keväällä lumen sulamisen aikaan. Silloin siihen laskeutui joutse- niakin. Muuten siitä löytyi vettä vain muutamista lampareista keskeltä, upottavaa rahkanevaa muualta. Järveä oli joskus niitetty tammeamalla siitä jonnekin Pitkämöön laskeva luoma. Pohjanmaalla ja Satakunnassa tunnettiin tapa nostaa tammeamalla järven pinta, jotta saatiin heinä kasvamaan rehevämmäksi ja pitemmäksi. Heinänkorjuuta ennen vesi laskettiin vähin, jotta päästiin niittämään.

Sorsia Ponsijärvessä kumminkin oli ennen, silloinkin kun pääsin niitä jo haulikon kanssa pyytämään. (OEM 2010.)

Erämaisen Ponsinevan luonto tuo mieleen lappilaisen jänkänäkymän kitukasvuisine mäntyrasseineen.

MP: Siihen aikaan se oli, voi sanoa, erämaa-alue, noin 10 km:n levyinen, jossa ei ole mitään taloja, selkamaa tavallaan. Sieltä lähti nämä luomat ja purot, sai alkunsa, ja neva-alue, mm. Ponsineva, mikä nyt on sitten Naturalla rauhotettu. Se on niin sanottu keidas- suo, pieniä lampareita. Lähinnä erämainen paikka, jälkeensäinkin

ajatellen. Nevat oli tosi erämaisia siihen aikaan, nythän ne on muutamaa harvaa nevaa lukuun ottamatta teollisessa käytössä.

SRP: Ne nevat on niinku jänkiä? Suoalueita? Siellä sanottiin, että neva?

MP: Reunoilta rämemäisiä, sanottiin rämäkäksi semmosta rämettä, vastaa normaalia jänkää. Mutta aapaa, puutonta suota oli aika vähän. Se on niin lappilainen se näkymä, jänkänäkymä, mäntyrassia, kitukasvusta. (SH 2010/7.)

Nuoruusaikaan kuuluivat myös monet metsästysretket kotiseudulla ja muuttojen myötä myös muilla asuinpaikkakunnilla. Pienois kiväärillä pyydettyjen oravien nahat nyljettiin ja myytiin. Myöhemmin seurasi monia vesilinnun-, maalinnun- ja jäniksenpyyntijahteja ajokoiran ja kesäänsioilla hankitun Sarasqueta-haulikon kera. Kuten Martti Peltomaa toteaa, ”*metsälle oli kova veto jo tuommoisena 10-vuotiaana. Enkä tietysti ollut samanikäisistä ainoa.*”

Martti Peltomaa aloitti koulunkäyntinsä vuonna 1955 Harrin kansakoulussa ja suoritti siellä, sekä Metsolan koulussa ja Jalasjärven kirkonkylällä kansakoulun ja jatkokoulun. Koulunkäynti sujui vaikeuksitta ja opettajat kannustivat erityisesti kirjoittamis- ja lukemisharrastuksen pariin.

Työntekoon opittiin ja opetettiin kotona jo varhain. Kesäisin Martti Peltomaa työskenteli sisarensa perheen maatilalla ”*kesärenkinä*” jo yksitoistavuotiaasta alkaen ja nämä kesätyöt jatkuivat aina viidentoista vuoden ikään asti. Yläkouluikäisenä Peltomaa kävi talvisin metsätöissä isänsä kanssa ja oppivelvollisuuskoulun jälkeen hän työskentelikin metsätöissä savotoilla Kuhmoisissa. Tätä seurasi apumiehen pesti leipomon varastolla Lahdessa ja koneenkorjaajakoulutus Jalasjärvellä.

Peltomaa ehti työskennellä myös puutavarasahalla ja päivittäistavarakaupan varastolla Jalasjärvellä ennen varusmiespalveluksen aloittamista Hämeenlinnassa vuonna 1967. Ylä-Lappiin, Lapin rajavartioston palvelukseen rajavartijaksi, tuolloin rajajääkäriksi, hän tuli vuonna 1968 elokuussa heti varusmiespalveluksen jälkeen. Peltomaa ei ollut käynyt Lapissa koskaan aiemmin, mutta hyvät riistamaat vetivät pohjoiseen, samoin kuin se, että hän ajatteli rajamiehen ammatin olevan helppo tapa siirtyä työelämään asepalveluksen jälkeen.

Keväällä 1968 Peltomaa laittoi varusmiestoverinsa innoittamana työhakemuksen Kainuun rajavartiostoon. Kun vastausta ei kuitenkaan kuulunut, hän haki Lapin rajavartiostoon, josta ”*tuli beti paluupostissa vastaus, että 1.8. ilmoitauduttava Rajavartioston esikunnassa Rovaniemellä*”

(SH 2010/4). Haulikon ja ajokoiran myytyään Peltomaa matkusti Lappiin aloittaakseen uuden elämänvaiheen. Myös samassa armeijan joukko-osastossa palvelut varusmiestoveri pääsi samaan aikaan Lapin rajavartiostoon.

MP: Mie tulin niinku jäädäkseni, ei mulla ollu tarkoitus, että lähden pois. Siihen aikaan tehtiin palvelussitoumus, vuoden mittainen. – – Jossain vaiheessa se muuttu, et se on toistaiseksi.

Tuolla Rovaniemellä meidät pantiin kartan eteen, meitä oli muistaakseni seitsemän tulijaa. Osa lappilaisia, osa muualta. – – Meidät etelänmiehet tyrkättiin tänne Ivaloon.

SRP: Kartasta näytettiin, vai?

MP: Niin, siellä näytettiin kartasta: näytti Ivalo mukavalta paikalta, ison Inarijärven rannalla, tuossa näköjään järvi vieressä. Se olikin pettymys, kun tänne Ivaloon tultiin, niin ei täällä mitään järveä näkyny. [Raja-]Joosepissakaan, niin ei näkyny järvestä, mitään tietoa!

Täällä [Ivalossa] sitten sama juttu: määrättiin, että mihin kuka-
nenkin joutuu. Kuka Jooseppiin ja sitte joku Siikajärvelle. Raja-
Jooseppiin oli maantie, mutta Siikajärvelle oli 25 kilometriä maan-
tieltä ja sinne joutu joku, ja taisipa Käyräjärvellekin. (SH 2010/4.)

Peltomaa palveli rajavartijan virkauransa aikana useilla eri Inarin kunnan alueilla sijainneilla itärajan rajavartioasemilla kuten Raja-Joosepissa, jossa hän työskenteli suurimman osan työurastaan, mutta myös Anterissa ja Norjan rajalla Näätämössä.²³

Raja-Jooseppia etelämpänä oli Anterin vartioasema, mikä oli Soudankylän kunnan puolella ja nykyään autiona ja keskellä UK-puistoa, ja Raja-Joosepista pohjoiseen se Siikajärvi 25 kilometriä ennen Virtaniemeä. Samalla kohtaa, missä on tämä Jäniskosken lohko, mistä venäläisille luovutettiin semmonen kolmio aikanaan Pariisin rauhansopimuksella vuonna 1947. Siinä raja kulkee jonkin matkaa itä-länsi -suunnassakin. Harvinaista, rajan kulun suunta. Sitte oli Virtaniemi siinä vanhan Petsamon tien.. Virtaniemestä pohjoiseen oli Käyräjärvi, todella erämaavartio, 30 kilometriä oli kävelymatkaa. Kaikki rajavartioasemat, korpivartiotkin, oli tuolloin käytössä.

Outo, se Käyräjärvenkin.. mutta ku karttaa kattelee, se on ihan lähellä tätä Rajakosken kylää [tuolloisen Neuvostoliiton puolella]. Raja kulkee koilliseen siinä, oikeastaan itä-koilliseen Muotkavaaraan asti, ja maantietä pitkä. Mut jos suoraan kuletaan Paatsjoelle, niin Paatsjoen - ei nyt ihan kosket kuulu, kuohut - mutta aamusement näkyy varmasti. Se on niin lähellä siinä loppujen lopuksi. Eli

²³ Liite 3 *Karttakuva Ylä-Lapista*. Karttakuvaan on merkitty myös tekstissä mainitut rajavartioasemat.

tietenki jotenki varauduttiin, että sieltä kuitenkin, isot voimalaitos-työmaat oli siellä kuitenkin Venäjällä.

Sitä pohjoseen oli Näätämö, silloin ko minä tulin, niin sinne ei ollu varsinaisesti tietä. Sinne kuljettiin kelirikkoaikana varsinkin Norjan kautta, mistä ei sotilasautolla saanu ajaa. Mut sinne oli semmonen huoltotieyhteys, jota pääsi sitten hyvällä kelillä jo kai autollakin. (SH 2010/4.)

Varsinkin rajavartijauran alkuaikoina työ suosi metsässä liikkumista, rajavalvontapartiointia.²⁴ Kun Peltomaa työskenteli tiettömän taipa-leen takana Anterin vartioasemalla, 30 kilometriä Raja-Joosepista etelään, nykyisen Urho Kekkosen kansallispuiston sydämessä, erämaa oli sekä työ että harrastus. Tuolloin miestä kohti tuli noin viisi partiovuorokautta viikossa, mutta hän viihtyi metsässä ja partiomajoilla erinomaisesti. Tavanomaisen rajavartijan työn lisäksi Peltomaalla oli myös radiosähköttäjän ja koiranohjaajan tehtäviä työssään.

Työuran alkuvuosina eränkäynti asettui luontevaksi osaksi rajamiehen työtä, vapaa-aikaa ja korpivartioelämää, joskin rajavartijan ammatissakin tapahtui monenlaisia muutoksia ”*puusuksesta moottorikelkkaan, sähkötysradiosta kännykkään*” Peltomaan kolmekymmenvuotisen virkauran aikana.

Kaikki [partio]kämpät oli järven rannassa ja joka kämpällä oli muutama verkko, – – ruokaporukan verkko. Ja kyllä siellä kalastettiin jonkun verran. – – Sitte metsästettiin sekä partiomatkan aikana että.. Ei se nyt laki varsinaisesti kiellä sitä, että kyllä rynnäkkökivääri kaikki metsästyskiväärin kriteerit täyttää, paitsi hirvikiväärin. Ja siellä ammuttiin riistaa.

Sitte oli semmonen työaikalaki, todella yksinkertainen, että jos olit sunnuntaina töissä, niin sait siitä vapaapäivän. Jotku partiokäskyn tekijät laati sen niin, että se vapaapäivä piti tällä partiomajalla maata, – – ja jatkaa siitä sitten matkaa, seuraavana päivänä, sitä partiota. Se oli syksyllä varsinkin, minusta, joka metsästi, niin se ei ollut yhtään vastenmielistä, siinä sai kulkea missä halusi sen päivän. Mut joka ei metsästänny, niin niitähän tietenki harmitti. Ne ois halunnu käyttää vapaapäivän johonki muuhun toimintaan. (SH 2010/4.)

²⁴ ”Rajavartijoiden työtehtävinä ovat olleet laitoksen perustamisesta lähtien maastossa ja rannikoilla partiointi sekä vartioasemilla vartiointi. – – Rajavartiolaitoksen tarkentavassa virkaehtosopimuksessa todettiin partioinnin tarkoittavan liikkuvana virkatehtävänä toteutettavaa palvelusta. Sopimuksen mukaan liikkuvaa partiointia suorittaa rajavartiomies rajatarkastusosastossa, vartioasemalla tai valvontaryhmässä rajavalvonnan, pelastus- tai avustustehtävän toteuttamiseksi.” Walling 2006: 159.

Eläkkeelle Rajavartiolaitoksesta Peltomaa jäi 30 työvuoden jälkeen vuonna 1998. Vuodesta 1979 hän on asunut perheineen Ivalossa, jossa asuu edelleen (v. 2013), ja jatkaa sekä kirjailijantyötään että eräharrastustaan. Martti Peltomaa hyväksyttiin Suomen Kirjailijaliiton jäseneksi vuonna 2012.

1.3.2 Kirjoittajasta ja toimittajasta kirjailijaksi

Martti Peltomaa kertoo kirjoittamisharrastuksensa saaneen vahvaa tukea siitä, että hän on ollut lapsesta lähtien ahkera lukija. Lukemisharrastukseen kannustettiin sekä kotona että koulussa. Hän kertoo luke-neensa lapsuudessaan ensin kyläkoulunsa kirjaston niteet ja siirty-neensä sitten Jalasjärven pääkirjaston kirjoihin. Lukemisharrastus on jatkunut aktiivisena aikuisikään saakka.

Kirjoittamiseen liittyvät koulumuistot tuovat mieleen kirjoittami-sen vaivattomuuden, opettajien kannustuksen ja raittiuskilpakirjoituk-set.

Koulussa kirjoitettiin kuitenkin jo toisella luokalla tarinoita. – – Opettaja, hän oli mukava ja todella.. lukemisen tiesi, tietenkin kun hän oli kyläkirjastonhoitajana. Tiesi, mitä mie luen. Suurin piirtein kaiken, mitä siinä kyläkirjastossa oli ja sitten kuljin Kirkonkylässä ja sieltä lainasin lisää, pääkirjastosta.

Sitä kautta se kirjoittaminen oli jotenki sujuvampaa, ei koskaan tarvinnut tuskailla, kun oli ainekirjoitus. Annettiin joku aihe, pani kynän paperille ja antoi tulla. – – Mulla oli kyllä aika hyvä mieliku-vitus.

Sitten oli nämä raittiuskilpakirjoitukset kerran vuodessa, missä kynäiltiin jostakin aiheesta. Se oli vielä kaikkein koomisinta – olen lukenu näitä jälkeinpäin, sisar lähetti kerran vanhan paikallisleh-den – oli minunkin kirjoitus. Olisinko ollu [kirjoittamisajankoh-tana] kymmenvuotias. Olen kuitenkin siirtäny kertomuksen suju-vasti tuonne Metsolaan, missä oli nämä eläimet. Siellä joku onne-ton keitti pontikkaa, joku kurja karhu, surkimus. Toiset eläimet juopu siitä sitten ja herätti pahennusta. Eli se oli koomista, kun luki niitä muitakin tekstejä siitä [lehdestä]: aivan ko joka kodissa olis ollu hirveä alkoholiongelma, siihen tyyliin tehtyjä. – – Juoppous tuomittiin. Tosiasiassa se alkoholinkäyttö oli erittäin minimaalista. (SH 2010/7.)

Aikuisiällä kipinä kirjoittamiseen syttyi luottamustoimien kautta Peltomaan hoitaessa Rajavartijainliiton puheenjohtajuutta 1980-luvun loppupuolella. Ammattijärjestöön perustettiin Peltomaan aloitteesta *Rajaviestin*-niminen ammattilehti, jota hän liiton puheenjohtajana luotsasi ”ja siihen tietenkin piti kirjoittaa, koska ei niitä muuten olisi saanut ikinä painoon niitä lehtiä” (SH 2010/6). Jo ennen *Rajaviestin* perustamista hän oli kirjoittanut pakinoita rajavartijoiden *Selkonen*-nimiseen tiedotejulkaisuun. Pakinoiden kirjoittaminen jo *Selkosessa* aloitetulla Jysky-nimimerkillä on jatkunut ylälappilaisissa paikallislehdissä 2010-luvulle asti.

Ammatillisia ja kunnallisia luottamustehtäviä seurasi paikallislehti *Inarinmaan* avustaminen Ivalossa sekä oman paikallislehden, *Inarin Lapin* (myöhemmin *Ylä-Lapin*) perustaminen vuonna 1992. Viikoittainen paikallislehden tekeminen toi kirjoittamiseen lisää nopeutta, sujuvuutta ja varmuutta. Lehden kaaduttua taloudellisiin vaikeuksiin 1990-luvun puolivälin jälkeen, hän ryhtyi omien sanojensa mukaan ”kai massennusta torjuakseen kirjoittamaan eräkirjaa”. Lisäksi Peltomaa on avustanut *Ase&Erä* ja *Lapin kullankaivaja* -aikakauslehtiä sekä paikallislehti *Inarilaista* kirjoittaen ja valokuvaten.

Peltomaan esikoisteos *Karhun naapurina – Pyytötarinoita* ilmestyi vuonna 2001 esikoiskirjailijan ollessa 53-vuotias. Teos koostuu 13 novellista ja on rakenteeltaan kronologinen. Kokoelman aloitusnovelli kertoo minäkertojan tulosta Lappiin Rajavartioston palvelukseen vuonna 1968. Teoksen päätösnovellissa ”Millennium Muotkatunturissa” minäkertoja viettää vuosituhannen vaihdetta koiransa kanssa erämaakämpällä ja vetää yhteen elämänvaiheitaan. Jo silmäys *Karhun naapurin* sisällysluetteloon kertoo, että novelleissa liikutaan järvillä, metsissä ja tuntureilla. Novellien nimet kuten ”Ansakaarre”, ”Muonahirvi”, ”Hankikarhuja ja tammukoita”, ”Hammaskairan tuulikoppelet” tai ”Kivisen majavan järvi” kertovat lukijalle, että odotettavissa on luontoon liittyvää toimintaa, kalastusta ja metsästystä.²⁵

Karhun naapurina -teoksen jälkeen Peltomaa on julkaissut kirjat *Lentojätkeä ja lestilinnut* (2004), *Tunturibaukan maa* (2007), *Hirvikameli ja muita erätarinoita* (2008), *Helmijänikset. Erätarinoita* (2011) sekä *Ristikettu* (2012). Näiden kirjojen – kuten esikoisteoksenkin – novellimuotoiset kertomukset sijoittuvat enimmäkseen erä- ja rajamiesten elämänpäähän Inarin seuduille, joskin myöhemmässä tuotannossa liikutaan erä- ja kalastusretkillä myös Tenajoella, Pohjanmaalla, Viron Peipsjärvellä ja

²⁵ Peltomaan bibliografia on Liitteessä 1 *Martti Peltomaan julkaistu tuotanto (31.12.2012 mennessä)*.

Jäämerellä. Erätarinakokoelmien lisäksi Peltomaa on julkaissut pseudonyymillä Aslak Aapa romaanin *Lapissa kuolleetkin puhuvat* (2010), joka yhdistelee eräelämän, jännityskirjallisuuden ja salapoliisiromaanin aineksia.²⁶

Vuonna 2006 Peltomaa julkaisi yhdessä Seppo Saraspään kanssa tietoteoksen *Erämiehen kahdeksan vuodenaikaa*, joka esittelee kokonaisvaltaista eräelämää, sekä perinteisiä ja uudempiakin erätaitoja vuodenvierroon mukaan. Peltomaan julkaistuun tuotantoon kuuluu myös kolme inarilaista paikallishistoriikkaa *Raja-Jooseppi. Legendan synty* (2005), *Petronella. Unelma elää* (2005) ja *Kruunupäitä ja kullankaivajia. Inarilin matkailumajan, Matkailubotellin ja Kultahovin vaiheita* (2011). Lisäksi Peltomaalta on julkaistu 26 eräkertomusta Otavan *Eränkävijä* sekä Kariston *Erämaailma* – antologioissa vuosina 2000–2012.²⁷

1.4 Tutkimuskysymykset

Olen asettanut tutkimukselleni kaksi pääongelmaa ja niille alaongelmia seuraavasti:

- 1 Millainen on ylälappilainen erämaa - mitkä ovat sen keskeiset elementit Martti Peltomaan kokemukseronnassa ja tuotannossa?
 - 1.1 Millainen erämaa on paikkana?
 - 1.2 Millainen erämaa on toiminnallisena ympäristönä?
 - 1.3 Millaisia muutoksia erämaa on kokenut?
- 2 Millaisena inarilaikirjailija Martti Peltomaan eräkerronta näyttäytyy kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmasta?
 - 2.1 Millaisia piirteitä eräkirjallisuus käsittää?
 - 2.2 Miten juoni ja toiminnallisuus kerronnassa ilmenee?

²⁶ Liite 1 *Martti Peltomaan julkaistu tuotanto (31.12.2012 mennessä)*. Liitteessä 4 on Martti Peltomaan teosten kansikuvia.

²⁷ Liite 1 *Martti Peltomaan julkaistu tuotanto (31.12.2012 mennessä)*.

2 ERÄMAATUTKIMUKSEN TEOREETTISIA SUUNTAVIIVOJA

2.1 Luontokäsitykset erämaiden määrittäjinä

2.1.1 Ihmisen, luonnon ja kulttuurin polkujen kohtaamisia

Vaikka tämä tutkimus lähestyy ylälappilaista erämaata yksilön kerronnan avulla, se hahmottuu myös luonnon, kulttuurin ja ihmisen välisen suhteiden ja niiden määrittelyjen kautta. Koska tutkimuksen perusratkaisut jäsenyivät näiden suhteiden pohjalta, tarkasteltavaksi asetuvat luonto- ja ympäristökäsitykset erämaakäsitteen ja -näkökulman perustana.

Ihmisen, luonnon ja kulttuurin suhteesta on lähtökohtaisesti vaikea hahmottaa yhtenäistä kokonaisteoriaa, sillä se millaiseksi nämä suhteet on kulloinkin määritelty, on vaihdellut sekä kulttuureittain että aikakausittain. Luontokäsitysten sekä luonnon ja kulttuurin välisen suhteiden rakentumista voidaan kuitenkin tarkastella historiallisina kehityskulkuina. Vaikka jo klassisen filosofin Platonin ajattelusta on löydettävissä luonnon ja kulttuurin vastakkainasetteluja, vasta modernin ajan ajattelutavan mukaan maailma jakaantuu länsimaiselle kulttuurille ominaisen dualistisen ajattelumallin mukaisesti luontoon ja kulttuuriin.²⁸

Länsimaisen historianfilosofian vaikutusvaltaisina käsitys luonnosta perustuu siis erillisyyteen ja vastakohtaisuuteen: luonto on kulttuurin ja inhimillisyyden ulkopuolelle sijoittuva välttämättömyys. Tähän moderniin käsitykseen kietoutuvat olennaisesti luonnon haltuunoton, hyväksikäytön ja kontrolloinnin ideat. Toisaalta on olemassa myös toisentyypinen näkemys, jossa luonto edustaa vapautta sekä alkuperäistä ihmisen ja luonnon harmoniseksi kuviteltua suhdetta. Näistä molemmista vaikutusvaltaisista näkemyksistä on kehkeytnyt myyttejä, jotka vaikuttavat siihen tapaan, jolla luontoa käsitteellistetään länsimaisessa ajattelussa.²⁹

Tämä kulttuurisen elämänpiirin ja luonnon monimuotoinen suhde on noussut modernissa yhteiskunnassa yhdeksi kulttuurisen identiteetin määrittäjäksi, joskin ristiriitaisissa muodoissa. Neitseellinen luonto oli yhtäältä lähes palvonnan kohteeksi ylennettyä *erämaata*

²⁸ Williams 2003; Väyrynen 2006; Valkonen 2010: 10–11.

²⁹ Melkas 2008: 141; Haila & Lähde 2003: 19.

mutta toisaalta valloituksen ja haltuunoton kohteeksi määriteltyä *raja-maata*.³⁰

Luontokäsityksen tai luontosuhteen määrittelemisen ei ole yksinkertaista, mutta olennaista niille on, että ne ilmentävät kulttuurissa vallitsevia käsityksiä inhimillisistä mahdollisuuksista. Edistysajattelun olennainen aines on ollut myös usko inhimilliseen erityisyyteen luomakunnan osana, ja tämä on nähtävissä yhtenä perustavista teemoista länsimaisen luontokäsityksen historiassa. Ihmisen luontosuhteesta puhuttaessa emme siis aina tiedä, mihin olemme suhteessa, tai tavoitellessamme luonnontilaista tai alkuperäistä emme tiedä, mihin niitä vertaisimme. Ihmistäkin voimme yrittää määritellä yhtäältä kollektiivina, lajina, ihmiskuntana tai muutosvoimana, toisaalta subjektina – yksilönä, itsenä, kokijana. Tämän vuoksi luonnon käsitettä tulisi siis yrittää määritellä, jotta voisimme ylipäättään puhua luonnosta tai luontosuhteesta.³¹

Samalla tavoin voimme lähestyä erämaan ja erämaaluontosuhteen käsitteitä ja niiden määrittymistä luonnon, ihmisen ja kulttuurin välisten suhteiden kautta. Kun suuntaamme kiikarit tarkastellaksemme rajattua osaa erämaasta, vaikkapa sen ekologisia tai kulttuurisia ominaisuuksia, emme siltikään voi jättää huomiotta kiikarinlinssien ulkopuolelle jäävää osuutta. Voimme tietysti kohdistaa kiikarit uuteen kohteeseen, jättää taas osan huomiotta, tarkentaa katsetta ja linsejä. Silti meidän on määriteltävä tarkastelemaamme kohdetta suhteessa suurempaan kokonaisuuteen, sijoitettava näkemämme erämaan osat kokonaisnäkömään: ympäröivään luontoon, yhteiskuntaan, kulttuuriin.

Tutkimukseni perustuu siihen oletamaan, että erämaa ei ole spesifi, yksittäinen termi, vaan ennemminkin joukko erilaisista näkemyksistä, tiedoista ja tulkinnoista koostuvia merkityksenantoja. Sosiaaliskulttuurinen konteksti suuntaa katseen ensisijaisesti ihmisestä ja kulttuurista erämaata kohti, vaikka käsitteeseen sisältyy edelleen erämaan biologis-ekologisia ominaisuuksia. Katseen suunta tai fokalisaatio ei ole kuitenkaan yksisuuntainen, yksilöstä erämaahan, vaan tavoitteena on löytää polkuja, jotka kulkevat erämaasta sen määrittelijöihin, ”tekijöihin, kokijoihin ja kertojiin”.

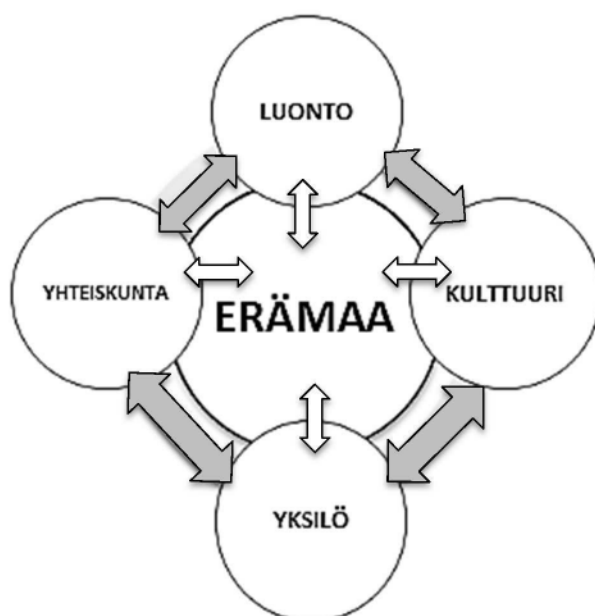
Kuviossa 1 *Erämaakäsitysten risteyskohtia* kuvaan erämaan ja erämaakäsitteen määrittelyyn liittyvää monimuotoisuutta. *Risteyskohdan*

³⁰ Soper 1995; Haila & Lähde 2003: 20, 32; Haila 2003: 177–178.

³¹ Williams 1976: 184–189; Eder 1996: 7–32; Passmore 1997: 34–35; Haila 2001: 200; Haila & Lähde 2003: 20, 32; Willamo 2004: 32.

metafora ja kuvion muoto luovat mielikuvan ennemminkin liikeneympyrästä kuin erämaan monista poluista, mutta tarkoitukseni on pohtia, kohtaavatko ihmisen, yhteiskunnan, luonnon ja kulttuurin polut erämaassa, vai ovatko ne edes erillisiä. Näiden erilaisten *erämaakii-kareiden* linssien läpi tarkasteltuina erämaa näyttäytyy tarkastelijalleen kuitenkin aina erilaisena, ja jokainen tarkastelukulma tuottaa linssiensä mukaisia erämaakäsityksiä, milloin sosiaalisesti tai kulttuurisesti määrittäviä, milloin biologis-ekologisia tai subjektiivisia.

Tarkasteltavien kohteiden ulkopuolelle tai rajoille, *rajamaalle*, jäävä osa herättää myös paljon kysymyksiä tutkailijassa. Vaikka erämaata tarkasteltaisiin *yksilökii-kareilla*, nämäkin erämaakäsitykset sisältävät subjektiivisten näkökohtien lisäksi myös sosiaalis-kulttuurisesti tunnustettuja ja tunnettuja tapoja merkityksellistää erämaata ja esimerkiksi toimia luonnossa.

KUVIO 1 Erämaakäsitysten risteyskohtia.

Onko luonnon – ja tässä tapauksessa nimenomaan erämaaluonnon tai erämaan – käsitteen määrittelystä sitten hyötyä, ja onko se oleellista? Yksinkertaisimmillaanhan määrittely voisi lähteä siitä, mikä kansan kielellä mielletään luonnoksi kuten metsät, järvet, joet ja tunturit. Willamon (2004: 32–34) mukaan arkimäärittelmän käyttämisestä, samoin kuin määrittelemättä jättämisestä, seuraa kuitenkin ongelmia, vaikka kysymyksenä säilyy edelleen se, mihin olisi vedettävä luonnon ja ei-luonnon raja.

Käytämme luonto-sanaa etuliitteenä nykyään monissa yhdyssanoissa kuten luontoalue, luontokohde, luontoväki, luontokuva tai luonnonolot. Koivunlehtiteetä kutsutaan ’luontoperäiseksi teejuomaksi’ erotuksena ’tavallisen’ teepensaan lehdistä tehdystä teestä. Arkiajattelussa meillä on siis tarve erottaa luonto ei-luonnosta ja luonnollinen keinotekoisesta, vaikka tämän rajan vetäminen muuttumattoman ”villin” ja ihmisen muuttaman ”kesyn” luonnon välille osoittautuukin välillä kovin vaikeaksi ja tilannekohtaiseksi. Raja laajenee eräänlaiseksi harmaaksi vyöhykkeeksi, kun määriteltäviksi asettautuvat esimerkiksi pellot, kotieläimet, puistot ja puutarhat.³²

Ympäristöllä ja luonnolla, samoin kuin erämaalla, on siis monta merkitystä. Karjalaisen (2004) mukaan merkityssisältö riippuu tarkastelukulmasta, joka puolestaan määrittyy suhteessa laajempaan asiayhteyteen. Ymmärryksemme ympäristöstä on kontekstisidonnaista, lisäksi ympäristö tiedettynä, tulkittuna, kuvattuna ja teoretisoituna liittyy aina joihinkin kielellisiin käytäntöihin.³³ Merkitysten moninaisuus tarkoittaa sitä, ettei sille voida langettaa vain yhtä merkityssisältöä, jonka suhteen kaikki muut tulkinnat olisivat enemmän tai vähemmän vääristyneitä. Erilaiset ideologiset maailmankatsomukset, taloudelliset intressit, tieteelliset ja taiteelliset suuntaukset, institutionaaliset suunnittelukäytännöt ja käytännölliset elämäntilanteet tuottavat erilaisia ympäristön ymmärrysmuotoja, erilaisia katsomistapoja.³⁴

Kulttuuriset ja yksilölliset siteet luontoon ja erämaahan samoin kuin niitä koskevat käsitykset ovat monen yksilön kohdalla kuitenkin olennainen osa arkipäivää, harrastuksia, vapaa-aikaa tai työtä. Tätä kautta luonto saa moninaisia, eri konteksteissa aktivoituvia merkityksiä kuten luonto hallinnoinnin tai suojelun kohteena, virkistyskohteena, eläinten ja kasvien kotina, erilaisina ekologisina prosesseina, paikkoina ja tiloina, maisemina, uhkina ja niin edelleen. Näihin ”luontoihin” suhtaudutaan eri tavoin: osaan tunteenomaisemmin, osaan elämyksellisemmin, osaan taas tiedollisemmin, ja näkökulmasta riippuen luonto voi näyttäytyä uhattuna, turvapaikkana, vieraana, pelottavana, arkipäiväisenä tai merkityksettömänäkin.³⁵

³² Willamo 2004: 32–34.

³³ Valkosen (2002: 44–45) mukaan erämaa on paitsi *käsite*, myös sosiaalis-kulttuurisena merkitysjärjestelmänä rakentuva ”*teksti*”.

³⁴ Karjalainen 2004: 49.

³⁵ Nieminen 2003: 156.

2.1.2 Luonnon ja ei-luonnon rajanvedosta toiminnalliseen jatkumoon

Kulttuurilla ja luonnolla ei Hailan ja Lähteen (2003: 32) mukaan ole mitään ”suhdetta”, koska ne ovat liian tiiviisti toisiinsa kietoutuneita ja sisäisesti heterogeenisiä, eikä maailmaa ole yleisemminkään tarkoituksenmukaista tarkastella ”ehyenä kokonaisuutena”. Rakenteellinen jaottelu luonnonympäristöön ja rakennettuun ympäristöön on Willamon (2004: 34) näkemysten mukaan mahdollista korvata toiminnallisella tarkastelulla, jossa ympäristö ilmenee toisiinsa kietoutuvina ekologisina ja inhimillisinä ulottuvuuksina. Raja ikään kuin katoaa: matka luonnosta ei-luontoon onkin jatkumo. Toiminnallisesti ajateltuna luonto on läsnä kaikkialla, eikä sitä ole tarpeenkaan rajata eroon kulttuurista.

Toiminnallinen lähestymistapa luontoon lienee Willamon (2004: 35–36) mukaan yleistymässä. Kun menemme metsään, menemme ”luontoretkelle”. Kukaan ei kuitenkaan sano kauppaan mennessään lähtevänsä ”yhteiskuntaretkelle.” Yhteiskunta ei siis selvästikään ole paikka, jonne mennään, vaan jossa ollaan koko ajan. Willamo pohtii luonnon ja kulttuurin jatkumoa kysymällä edelleen, miksi luontoon on mentävä erikseen, vaikka se on samalla tavalla läsnä koko ajan kuten yhteiskuntakin, ja sielläkin ollaan koko ajan.

Pauli Tapani Karjalaisen mukaan on edelleen tavanomaista ajatella, että ympäristö on meihin nähden jotakin ulkopuolista, että me subjektina ja ympäristö objektina olemme olemassa toisistamme irrallisina. Eksistentiaalisesti, inhimillisen maailmassa olemisen suhteen, asianlaita on toisin. Inhimillisen ympäristösuhteen eksistentiaalinen analytiikka pyrkii saumaamaan subjektin ja objektin kiinni toisiinsa, viime kädessä ylittämään objektivoivien ajatusmuotojen tuottaman ihmisen ja ympäristön vastakohtaisuuden.³⁶

Luonnon ja kulttuurin rajojen ja suhteiden tarkastelua jatkumona voidaankin pitää tarkoituksenmukaisempaan kuin jyrkkää luokittelua, koska ehdottomiin kriteereihin sidottavissa olevaa rajakohtaa luonnon ja ei-luonnon väliin on vaikea löytää. Silti ympäristön toiminnalliseen lähestymistapaankin liittyy selviä hyppäksenomaisia rajakohtia: luonnonmetsä hakataan ja muutetaan istuttamalla talousmetsäksi, pelto raivataan, asutusalue perustetaan. Rajan määrittämisellä voi siis olla usein käytännöllinen ja poliittinen merkitys.³⁷

³⁶ Karjalainen 2004: 52.

³⁷ Willamo 2004: 35–36.

Erämaan käsitteen määrittely luonnon, yhteiskunnan ja kulttuurin osana tai rajoilla ei ole yksinkertaista, mutta aiemman tutkimuksen valossa näitä risteyskohtia voidaan etsiä ja hahmotella. Karjalaisen (1997: 41) ja Valkosen (2002: 44–45) näkemyksiä mukaillen erämaassa on kyse paitsi paikan konstruoimisesta myös inhimillisen luontosuhteen hallinnasta. Vaikka tietty erämaa paikkana voidaan määritellä fyysis-sijainnillisesti tiettyjen kriteerien mukaan (”luonnontieteellinen erämaa”), sillä on tämän ohella myös sekä subjektiivinen (”emotio-naalinen, kokemuksellinen erämaa”) että sosiaalis-kulttuurinen ulottuvuus. Erämaa voidaan siis osoittaa olemassa olevaksi konkreettiseksi paikaksi – se sijaitsee jossakin ja meillä voi olla siitä kokemuksia – mutta erämaa ei ole missään yksinkertaisessa mielessä objektiivisesti olemassa oleva paikka.³⁸

2.1.3 Pohjoiseen paikallisuuteen perustuva luontosuhde erämaakäytäntöjen rakentajana

Erämaan toiminnallisen perustan tarkastelu edellyttää paikalliskulttuurien ja elämäntapakysymysten näkökulman ja pohjoisen luontosuhteen pohdintaa. Aiemmin erämaan käsitettä lähestyttiin nimenomaan elinkeinojen näkökulmasta, nykyään yhä enemmän suojelupainotteisesti, vaikkakin erämaan määrittelyyn sisältyy edelleen jonkinlainen metsän luonnontilaisuuden vaatimus. Mikä tulkitaan erämaaksi tai erämaiseksi vaihtelee historiallisesti ja kulttuurisesti.³⁹

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että lappilaiset erämaakäytännöt ovat vuosikymmenien ja -satojen saatossa kokemuksellisesti ja eletyistä asioista rakentuneita, syvälle lappilaismentaaliteettiin uurtuneita tapoja ja tottumuksia. Lappilaisessa ajassa ja tilassa jalostuneessa luontosuhteessa ei ole kyse pelkästään olemisesta tai asumisesta vaan myös tiedosta, joka tässä prosessissa on jalostunut. Erämaa ei ole erillinen paikka, vaan luonteva osa lappilaista elämismailmaa. Erämaat ovat tavanomaisia ”elettyjä sijainteja” paikallisten ihmisten elämässä ja erämaaluontosuhde näyttäytyy paikalliselle elämisen osatekijänä päinvastoin kuin matkailijalle, jolle niiden esitetään olevan vapaasti valittavia ja kulutettavia elämyksiä.⁴⁰

³⁸ Karjalainen 1997: 41; Valkonen 2002: 44–45; 2008.

³⁹ Saarinen 1999; 2006; Hallikainen 2000; 2001.

⁴⁰ Ingold 2000: 1–7; Valkonen 2002: 46–48; 2008: 245–247.

Erämaa nähdään paikkana, jonka mieli syntyy elämäkäytännöissä. Lapissa painotetaan erämaan traditionaalisten kuten elinkeinoin tai eränkävintään liittyvien paikallisten käytäntöjen erityisyyttä. Paikallinen erämaaluontosuhde, ”kulttuuri”, rakentuu rinnastamalla se turistiseen tai suojeleluun perustuviin luontokäsityksiin ja -käytäntöihin. Suojeleluun perustuva erämaakäsitys näkee erämaiden merkityksen nimenomaan itseisarvoisena yhteisomaisuusresurssina ja luonnon-suojelellisena, sivilisaatiosta erillään olevana kohteena. Turistiseen erämaakäsitykseen liittyy luonnonkäytön suhteellisen lyhytaikaiseksi tarkoitettu kesto, vapaa-aikana tapahtuva virkistysellinen elämys ja kulutukseen liittyvät näkökohdat.⁴¹

Pohjoisten kansojen luonnonvarojen ja elinolosuhteiden säätelemää yhdistelmätaloutta sekä näiden kansojen suhtautumista luontoon Juha Pentikäinen (1992; 1994) pitää eettisesti korkeatasoisena. Elinkeinojen monipuolisuus ja sopeutuminen erilaisiin ympäristöihin ja luonnonkonteksteihin ovat keskeisiä pohjoisen elämäntapaa ymmärrettäessä. Avainkysymyksenä on tasapaino ihmisen mikrokosmoksen ja luonnon makrokosmoksen välillä. Tällaisen elämäntavan Pentikäinen näkee säilyttävänä, ei valloittavana.⁴²

Paikallinen erämaaluontosuhde nähdään syvempänä ja historiallisesti rakentuneena. Se sisältää toistuvia viittauksia erämaaluontosuhteen pitkäkestoisuuteen ja tätä suhdetta pidetään yleisesti hyväksi tunnustettuna asiana. Paikan ja käytäntöjen hallinnan ja läheisen sidoksen luontoon ajatellaan takaavan oikeanlaiset tiedot ja tavat hyödyntää luontoa. Näiden katsotaan puolestaan oikeuttavan lappilaiset luonnonkäytön ja -käytäntöjen tavat. Puhe kulttuurisesta luontosuhteesta rakentaa samalla alueen kulttuurihistoriaa ja luonnon sosiaalishistoriaa.⁴³

2.2 Erämaakäsitysten keskeisiä lähtökohtia

2.2.1 Wilderness-ajatuksesta erämaahan

Erämaakäsityksiä on Yhdysvalloissa ja muualla länsimaissa tutkittu laajalti ns. *wilderness*-tutkimuksena. Englanninkielinen *wilderness* vakiintui kielenkäyttöön Raamatun käännösten välityksellä jo myöhäiskeskiajalla ja etymologisesti se periytyy ilmeisesti muinaisskandinaavisesta

⁴¹ Saarinen 1999: 82–90; Valkonen 2002: 46–48.

⁴² Pentikäinen 1992: 318–319; 1994: 9–11.

⁴³ Valkonen 2002: 46–48; 2008: 245–247.

'villiiä' merkitsevistä kantasanasta. Raamatussa wilderness-termiä käytetään kuvaamaan ihmisasutusten ulkopuolisia, hedelmättömiä ja lohduuttomia autiomaita. Myös suomen sana *erämaa* levisi yleiskieleen ensisijaisesti Raamatun käännöksistä ja se on yhdistynyt luonnonsuojeluun olennaisesti pohjoisamerikkalaisten esikuvien välityksellä.⁴⁴

Roderick Nash näkee teoksessaan *Wilderness and the American Mind* (1982) erämaan idean silti modernin aikakauden tuotteena. Hän tarkastelee kehityskulkua, jonka tuloksena termi sai 1800-luvun kuluessa lähes myyttisen merkityksen ja jossa inhimillisen kulttuurin ulottumattomissa oleva luonto nähtiin arvokkaana sivilisaation vastapainona. Nash tiivistää länsimaisen erämaakäsityksen ajatukseen, jossa erämaa määrittyy nimenomaan kulttuurin ja luonnon vastakkainasettelujen kautta, jossa ”sivilisaatio loi erämaan”.⁴⁵

Luonnon villeyys ja kesyttämättömyys esitettiin arvokkaana myös monien amerikkalaiskirjailijoiden tuotannossa jo 1800-luvun esirromantiikan ja romantiikan aikakaudella. Henry David Thoreaun tuotannossa luonto ei ollut ulkoinen este, joka oli saatava hallintaan, eikä palvelun kohde, vaan inhimillisen olemassaolon oleellinen osa. Thoreaun perustavoite saikin ilmauksensa käytännön askareiden ja kirjoittamisen yhdistelmänä. Thoreaun lisäksi myös Ralph Waldo Emerson korosti luonnon, ainutlaatuisten maisemien ja elinympäristöjen tarjoavan ihmiskunnalle henkisiä ja kulttuurisia arvoja. Luonnolla ja erämaalla nähtiin heidän käsityksissään olevan materiaalien resurssien lisäksi myös arvokasta henkistä sisältöä, joka toimi esteettisen ja filosofisen inspiraation lähteenä.⁴⁶

Wilderness omaksuttiin osaksi luonnonhoidon peruskäsitteistöä 1900-luvun alkupuolella. Yhdysvaltalaisen luonnonsuojelun keskeinen vaikuttaja Aldo Leopold julkaisi ensimmäiset wilderness-ajatusta kehittelevät kirjoituksensa luonnonhoidon periaatteista 1920-luvulla. Wilderness alkoi merkitä laajoja koskemattomia luonnonalueita, ja

⁴⁴ Nash 1982: 8–9; Haila 2003: 174–175. Sanan komponentteja (wil-der-ness) tarkasteltaessa niille on löydettävissä seuraavat selitykset: ensimmäisen osan kantasanalla ”will” ymmärretään omatahtoista, täynnä tahtoa olevaa, kontrolloimatonta, ja josta muodostui adjektiivi *wild*. Toisen osan vanhaenglantilaisella sanalla ”dēor” tarkoitetaan sellaista eläintä, jota ei voi hallita. ”Willdēor” on muuttunut *wilder*-sanaksi ja saanut peräänsä substantiifioivan *ness*-päätteen. Sanan alkuperän *wild-dēor-ness* voidaan katsoa siis tarkoittavan villieläinten asuttamaa aluetta. (Nash 1982: 1–2. Ks. myös Hallikainen 1993; 1998.)

⁴⁵ Nash 1982: xiii.

⁴⁶ Nash 1982: 84–85; Callicott & Nelson 1998: 28–47; Naskali 2002: 91; Haila 2003: 176, 191–192. Henry Thoreaun tunnetuimpiin teoksiin kuuluvat mm. *Walden: Elämää metsässä*. (*Walden, or, life in the woods*, 1854) sekä *Kävelemisen taito*. (*Walking*, 1862). Emersonin vaikutusvaltaisimpiin kirjoituksiin lukeutuu teos *Nature* (1836).

sille alettiin kehittää myös täsmällisiä kriteerejä kuten etäisyys ajokelpoisista teistä. Luonnonsuojelujärjestö Wilderness Society perustettiin Yhdysvalloissa vuonna 1935 ja Wilderness Act (Erämaalaki) säädettiin vuonna 1964.⁴⁷

Pohjoisamerikkalaiseen kansallishenkisen wilderness-ihanteeseen vaikutti koskemattoman luonnon ylevyyden ohella olennaisesti rajaseutujen valloittamiseen tähtäävä rajamaa-ajattelu (frontier mentality), jossa korostuivat rajamaan valloittamisen ja erämaan vaalimisen vastakohtaisuudet. Wilderness – frontier -asetelmalla on myös vastineensa muilla maapallon alueilla kuten Siperiassa, Australiassa, Etelä-Amerikassa ja Afrikan harvaan asutuissa osissa.⁴⁸

2.2.2 Erämaan kulttuurihistoriallisilta juurilta kohti nykypäivää

Suomalaisen erämaakäsitteen juuret liittyvät lähinnä keskiaikaiseen ja sitä vanhempaan erätalouden aikaan. Metsästyksellä, kalastuksella ja keräilyllä eläviä ihmisiä ja heidän muodostamiaan kesä- ja talvikylissä vuodenaikojen mukaan asuvia pyyntiyhteisöjä on ollut Suomen alueilla jo noin 7000–1000 eaa. Tämän aikakauden jälkeen alkoivat kaskikulttuuri ja alkeellinen karjanhoito levitä Suomeen. Itä-Suomessa yleistyneen kaskiviljelyn ohella säilyi eränkäynti kuitenkin laajoilla luonnontilaisilla alueilla. Noin 1000 jaa. alkoi talonpoikaiskulttuuri vallata alaa etenkin Lounais-Suomessa.⁴⁹

Suomenkielinen termi *erämaa* periytyy erätaloudesta, joka oli Etelä-Suomen ja Hämeen varhaisessa omavaraistaloudessa maanviljelyn täydentäjä noin 1500-luvulle asti. Erämaalla tarkoitettiin erätalouden yhteydessä tietyn talon tai useamman kyläkunnan valtaamia metsästys- ja veronkantomaita, jotka usein sijaitsivat hyvinkin kaukana haltijoidensa vakinaisista asuinpaikoista. Keskiaikaisessa erätalousjärjestelmässä erämaiden oletetaan siis olleen osa silloista ”yhteiskuntajärjestelmää”, jossa eränkäyntialueet ja niiden verotus oli järjestetty yhteisöittäin.⁵⁰ Näin ollen erämaan merkityssisältö oli jo tuolloin vahvasti arvolatautunut ja taloudelliseen ja sosiokulttuuriseen omistusoikeuteen ja vallankäyttöön sidottu.⁵¹

⁴⁷ Nash 1982: 141–160; Haila 2003: 174–177.

⁴⁸ Short 1991: 5–10; Haila 2003: 176. Vrt. Callicott & Nelson 1998.

⁴⁹ Sarmela 2007: 31–33; Hallikainen 1991: 21; 1994: 10.

⁵⁰ Voionmaa 1947: 56–57, 70–72; Haila 2003: 174–175; Saarinen 2006: 13; Lehtikoinen 2007: 171–174.

⁵¹ Saarinen 2006: 13.

Suomen kielen *erämaan* katsotaan olevan ikivanha omaperäissana, jonka etymologiset merkitykset ovat sidoksissa eränkäyntiin ja pyyntikulttuuriin. Erä viittaa muun muassa saaliiseen, riistaan sekä erilliseen osaan jostakin määrästä tai syrjäiseen alueeseen. Erämaa onkin historiallisesti tarkoittanut asutuksesta erillään olevaa seutua, jolla on metsästykseseen ja kalastukseen liittyvää taloudellista merkitystä.⁵²

Vaikka erämaalla onkin perinteisesti tarkoitettu asumattomia korpia sekä riista- ja saalistusmaita, sanalla on myös muita merkityksiä. Sanalle on etsitty etymologisia vastineita kaikista lähisukukielistä sekä saamen kielistä. Kun esimerkiksi karjalan *erä* ja viron *ära* merkitsevät ’pois’, pohjoissaamen *earri* taas on ’se maitoerä, jonka lehmä t. vaadin t. karja kerralla lypsää’. Pohjoissaamassa esiintyvän vastineen on kuitenkin katsottu olevan osittain lainaa itämerensuomesta. Vastineeksi on arveltu myös hantin sanaa *eröt* ’eräs’.⁵³

’Erillään olevan’ tai ’erilleen otetun’ merkityksestä voidaan johtaa *erä*-sanana monet merkitysvariantit kuten ’kerta; sato, saalis; matka, taival; määrä t. osa jostakin määrästä’. Vanhassa kirjakielessä *erä*-sanana monia sijamuotoja on käytetty adverbeinä, esimerkiksi *eränänsä* ’erikseen’, *erääkään* ’vähääkään’.⁵⁴ Saalistus- ja riistamaan, aavikon ja autiomaan lisäksi erämaa on saanut myös kuvainnollisen merkityksen nykykielessä. Sillä voidaan tarkoittaa myös tylsää, lohdutonta, surkeaa ja masentavaa aluetta kuten *nukkumalähiön betonierämaa*. *Eränkäynti* taas voi merkitä paitsi *metsästystä* myös *vaellusretkeilyä erämaa-alueilla*.⁵⁵

Erämaan kulttuurihistorialliseen katsantokantaan liittyy läheisesti myös *metsän* käsite. Metsä on Juha Pentikäisen (1994) mukaan suomalais-ugrilaisten kansojen maailmankuvan⁵⁶ keskeiselementti, koska metsä on toiminut näiden kansojen elämän ylläpitäjänä, poikkeuksena vain muutamit tundralle tai arolle vaeltaneet kansat. Metsä on toimi-

⁵² Nykysuomen sanakirja 1987: 37; Suomen sanojen alkuperä 1993: 107; Hallikainen 1998.

⁵³ Häkkinen 2004:130; Nykysuomen sanakirja 1987: 37.

⁵⁴ Häkkinen 2004: 130; Nykysuomen sanakirja 1987: 37.

⁵⁵ Nurmi & Rekiaro, I. & Rekiaro P. 1993: 80.

⁵⁶ Maailmankuvalla Pentikäinen (1987: 27; 1994: 7) tarkoittaa tässä väljästi määriteltynä käsityksiä maailmankaikkeudesta, ajasta, olemassa olon perusteista, luonnosta, ympäristöstä, ihmisen ja ihmisyhteisön suhteista niihin, ihmisestä itsestään, elämästä ja kuolemasta ja kuolemanjälkeisestä elämästä, yhteiskunnasta, historian ja kulttuurin perustekijöistä. Mannisen, Envallin ja Knuuttilan (1989) mukaan maailmankuva ja sen muuttuminen on monilla humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla keskeinen ja monimuotoinen tutkimuskohde, joka maailmannäkemisen tapana kattaa yhtä hyvin oppineen tiedeperinnön kuin taiteellisen maailmanhahmotuksen muodot ja jokapäiväiset, arkiset katsomukset.

nut sekä tajunnan tietoisena että tiedostamattoman kerroksen jäsentäjänä. Metsän merkitys on sittemmin välillistynyt ja sofistikoitunut, mutta yhä suomalais-ugrilaisen mielenmaiseman useat tyypilliset piirteet voidaan palauttaa *metsän* käsitteeseen. Nykysuomalaisen maailmankuvassa metsä saattaa olla perifeeriseksi koettu asia, mutta silti cietykansalaisenkin mielenmaisemaa muovaavat yhä metsäsuomalaiset arkkityypit.⁵⁷

Erämaan käsitettä voidaan siis pitää myös kulttuurisena käsitteenä, jonka juuret ulottuvat keskiaikaiseen pyyntikulttuuriin, joka koki huippukautensa aikana, jolloin turkiksista tuli arvokasta kauppatavaraa. Tällöin oli syntynyt uusi kulttuurivaihe, maanviljelyskulttuuri, joka satoi ihmisyhteisöt paikoilleen. Kylien muodostuessa kiinteiksi asuinpaikoiksi, erämaat jäivät kylien ulkopuolelle. Erämiehet ja heidän muodostamansa kumppanuuskunnat pyysivät riistaa tietyiltä aluilta, jotka ainakin jossain määrin vakiintuivat käyttäjilleen.⁵⁸

Toki eräretket ulottuivat hyvin kauaskin. Olennaista on, että erämaa oli käyttöalue, ”takapihan raaka-aineaitta”. Tässä lieneekin suurin ero verrattuna yhdysvaltalaisen *frontierin* wilderness-käsitteeseen. Amerikan uudisasukkaat kokivat wilderness-alueet asuttamattomiksi, neitseellisiksi alueiksi, vaikka erämaat olivatkin mantereen alkuperäisväestön käytössä. Joka tapauksessa wilderness-käsite kantoi mukanaan vanhaa eurooppalaista klassista luontokäsitystä, joka arvosti ihmisen luomaa ja muokkaamaa ympäristöä.⁵⁹

Viime vuosisadan alkuun asti lähes koko Lappi oli laajaa, harvaan asuttua seutua. Vuosisatojen ajan Suomen erämaat olivat kylien ja muiden yhteisöjen nautinta-alueita, joissa pääasiassa metsästettiin ja kalastettiin. Lapin jokivarsien ja järvien rannoilta asutus levittäytyi vähitellen laajemmalle 1800-luvulla alkaneen ja seuraavalla vuosisadalla vilkastuneen teiden rakentamisen myötä. Viime sotien jälkeen Lapin

⁵⁷ Pentikäinen 1994: 7. Anttosen (1994: 27) ja Rinnekankaan & Anttosen (2006) mukaan kielentutkijat (mm. Vilppula 1990: 287) ovat osoittaneet, että metsä on vanhaan merkinnyt – ei niinkään ”kasviyhdyksuntaa, jonka pääasiallisen kasvillisuuden muodostavat puut”, vaan ’äärtä’, ’syrjää’, ’sivua’. Vilppulan (emt. 287–288) mukaan metsä-sanalla käyttö maastoterminä noudattelee indoeurooppalaisten kielten vastaavien sanojen kehitystä. Esimerkiksi nykyruotsin maata, kenttää ja aluetta tarkoittava sana ’mark’ (> vildmark; ödemark) on käytetty muinaisgermaanisissa kielissä merkitsemään rajaa, rajaseutua ja reunaa. Vastaava merkitys on ollut myös latinan sanalla ’margo’, muinaisyläsaksan ja gootin ’marka’ ja ranskan ’marche’, jotka myös ovat merkinneet rajaa, rajaseutua ja reunaa. Suomalais-saamelaisella kielialueella metsä on merkinnyt ”rajaa, jossa rantaviivasta maalle päin siirryttäessä ranta-alue loppuu ja sisämaa alkaa” (emt. 287).

⁵⁸ Sarmela 2007: 31–33; Hallikainen 1994:10.

⁵⁹ Hallikainen 1994: 10.

metsiä alettiin hyödyntää tehokkaasti ja metsäautoteitä raivattiin syrjäisiinkin erämaihin.⁶⁰ Tämä muutti ratkaisevasti lappilaisten erämaiden luonnetta.

2.2.3 Lainsäädännöllä määritelty erämaa

Suomeen on vuosikymmenten saatossa luotu lainsäädännöllisin toimenpitein varsin laaja ja monipuolinen luonnonsuojelun verkosto, johon kuuluu hyvin erilaisia, erikokoisia ja eri tavoin suojeltuja alueita ympäri maan. Luonnonsuojelun alueista tunnetuimpia ovat kansallis- ja luonnonpuistot, joskin nykyään on alettu kiinnittää huomiota siihen, että pienetkin suojelun alueet voivat hyötyä suojelun verkostomaisuudesta. Myös erämaa- ja retkeilyalueet nähdään entistä enemmän osana suojelun verkostoa, vaikka ne eivät ole varsinaisia luonnonsuojelun alueita.⁶¹

Suomessa säädettiin vuonna 1991 Erämaalaki⁶², jota voidaan pitää erämaakäsitteen eräänlaisena virallisena lähtökohtana, ja jonka avulla voidaan tarkastella erämaiden lainsäädännöllisiä perusteita. Erämaalaki määritteli pohjoiset erämaa-alueet ja ne kuuluvat Suomen Natura 2000-verkostoon. Erämaa-alueita on 12, ja niiden pinta-ala on yhteensä 14 903 km². Erämaa-alueet ovat Metsähallituksen hoidossa.⁶³

⁶⁰ Lehtola 2012: 74–75, 443; Neuvonen 2012: 45.

⁶¹ Heinonen 2011: 228–230.

⁶² Erämaalaki 17.1.1991/62. [http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19910062?search\[type\]=pika&search\[pika\]=er%C3%A4maalaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19910062?search[type]=pika&search[pika]=er%C3%A4maalaki), viitattu 23.2.2011.

⁶³ Metsähallitus 2011.

http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Luonnonsuojelu/Suojelun_alueet/Erämaaalueet/Sivut/Pohjoiseterämaaalueet.aspx viitattu 23.2.2011.

KARTTA 2 Erämaalaissa (1991) säädetyt erämaa-alueet. (© Metsähallitus 2005; © Maanmittauslaitos 2005.)

Erämaalain säätämisen taustalla oli kiiakas ja pitkä yhteiskunnallinen keskustelu Pohjois-Suomen viimeisten laajojen, erämaisiksi miellettyjen metsien säilyttämisestä ja käytöstä.⁶⁴ Erämaalain suunnitteluun ja toteutukseen tähtäävä prosessi sai alkunsa 1980-luvun loppupuolella. Osaltaan tähän vaikutti myös Inarijärven itäpuolella sijaitsevan Kessin alueen metsien käyttöä koskeva kiista. Todellisuudessa kysymys oli jo 1950-luvulla alkaneesta prosessista, joka liittyy Inarin metsien ottamiseen nykyaikaisen metsätalouden käyttöön.⁶⁵

Erämaalakia valmistelemaan asetettiin Erämaakomitea, jonka tehtävänä oli selvittää Lapin erämaa-alueiden laajuus, sijainti ja merkitys eri käyttömuotojen kannalta, sekä tehdä lainsäädäntöehdotukset Erämaalain pohjaksi. Komitea ehdottikin lakisäateisten erämaa-alueiden perustamista ja erämaihin kohdistuvan tutkimuksen tehostamista.⁶⁶

Maailmalla yleisimmin käytetyn määritelmän mukaan erämaa alkaa kahdeksan kilometriä lähimmästä tiestä, mutta tällaisia alueita oli 1980-luvun lopussa Suomessa enää vaikea löytää. Erämaakomitea

⁶⁴ Saarinen 2002b: 5.

⁶⁵ Veijola 1998: 95; 2002: 13–14.

⁶⁶ Erämaakomitean mietintö 1988: 22–23; Saarinen 2002b: 5; Veijola 2002: 13–15.

joutui tekemään suomalaiselle erämaalle uuden määritelmän. Erämaaksi määriteltiin asumaton ja tietön alue, jonka pinta-ala oli vähintään 150 neliökilometriä ja se on yleensä yli kymmenen kilometriä leveä.⁶⁷

Erämaa-alueet perustettiin alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi. Erämaa-alueita voidaan lain mukaan hyödyntää porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin ja niitä voidaan luovuttaa sellaista hanketta varten, joka on tarpeen puolustusvalmiuden tai rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta. Metsät säilytetään luonnontilaisina tai niissä harjoitetaan luonnonmukaista metsänhoitoa. Teiden rakentaminen ja kaivostoiminta on erämaa-alueilla kielletty muutoin kuin valtioneuvoston luvalla.⁶⁸

Erämaalaki toi metsänrajaseutujen luonnonvarojen käytön säätelyyn aivan uuden näkökulman. Raskas, luontoa muuttava toiminta kiellettiin, mutta perinteistä käyttöä pyrittiin edistämään. Erämaalainsäädännöllä määriteltiin suomalaisen erämaan käsite, joka eroaa perinteisestä amerikkalaisesta käsitteestä siinä, että suomalaiseen erämaahan kuuluu myös ihminen perinteisine toimintoineen. Erämaalaki edellytti paitsi metsänäkökulman, myös ns. tunturierämaiden sisällyttämistä erämaa-alueisiin. Tämä mahdollisti laajan ja monipuolisen erämaaverkoston syntymisen.⁶⁹

2.2.4 Biologis-ekologinen erämaa

Suomalaisten erämaamielikuvissa erämaa on tietön, asumaton, laaja, syrjäinen ja luonnontilaisena koettava alue. Vanhat kuusi- ja mäntyvaltaiset metsät, aarniometsät ja luonnontilaiset aukeahkot suot liittyvät ekologisista elementeistä selvimmin erämaamielikuvaan. Laajoja tunturialueita voidaan kutsua erämaiksi, mutta tunturi ei ole erämaamielikuvien ensisijainen elementti. Myös vesistöt kuuluvat olennaisena osana suomalaiseen erämaakäsitykseen, niin järvet, joet, purot kuin pienet lammetkin. Erämaan tulee olla hiljainen ja rauhallinen, vailla ihmisen aiheuttamaa melua.⁷⁰

⁶⁷ Erämaakomitean mietintö 1988:11; Neuvonen 2012: 45.

⁶⁸ Erämaalaki 17.1.1991/62.

⁶⁹ Veijola 2002: 14–15.

⁷⁰ Hallikainen 1993: 148–149; 1994: 11; 1998: 287; 2001: 111–119; Sippola 1992: 8.

Vaikka erämaa on suomalaisessa kulttuurissa ymmärretty laajaksi asumattomaksi luonnonalueeksi, useimmiten koskemattomaksi ikimetsäksi, erämaa on ollut ennen kaikkea eränkäyntialue. Sitä on hyödynnetty metsästämisellä, kalastamalla ja marjastamalla.⁷¹ Suomalaiseen erämaakäsitykseen on ekologisen luonnontilaisuuden lisäksi kuulunut perinteisesti myös luonnon hyödyntäminen.

Erämaan ja luonnonmetsien yhteydessä käytetään myös käsitteitä aarniometsä, ikimetsä, erämetsä, metsäerämaa, salomaa, neitseellinen metsä ja vanha metsä. Vaikka kullakin termillä on oma vivahteensa, niitä yhdistää luonnontilaisuuden elementti, ihmisen vaikutuksen puuttuminen tai vähäisyys.⁷²

Monissa selvityksissä erämaa on määritelty luonnontilaiseksi alueeksi, joka on ”niin laaja, että sen läpi kulkeminen vaatii yöpymisen”. Tämän ”päivämatkaperiaatteen” mukaisesti on katsottu, että erämaa alkaa kahdeksan kilometrin päässä lähimmästä tiestä. Tätä pidettiin etäisyytenä, jota kauempaa ei palata takaisin tielle yöpymättä välillä maastossa. Vielä 1900-luvun alkupuolella suurin osa Pohjois-Suomea oli erämaata.⁷³ Vaikka käsitykset erämaan ”päivämatkaperiaatteen” osalta ovatkin osittain muuttuneet, Hallikaisen (1998) tutkimuksen mukaan noin puolelle tutkimukseen osallistuneista ”halkaisijaltaan kahdeksan kilometrin mittainen, luonnontilaista vanhaa metsää kasvava tietön alue on erämaata”⁷⁴.

Luonnonmetsien määrittelemisen ei ole käytännössä helppoa, koska metsien ekosysteemeissä tapahtuvan luontaisen vaihtelevuuden lisäksi ihmisen toiminnan vaikutus ulottuu metsäluontoon asumattomillakin seuduilla laajoilla alueilla. Varsinaisilta hakkuiltakin toistaiseksi säästyneille alueille ihminen on voinut jättää jälkensä tietoisesti tai tahtomattaan esimerkiksi poronlaidunnuksen tai tulenkäytön kautta. Ihmisen vaikutus voi olla myös välillistä, kuten saasteiden tai ilmastonmuutoksen ulottuminen maailman kaukaisimpiinkin kolkkiin.⁷⁵

Suomen metsiä ei siis voida yksinkertaisin kriteerein jakaa luonnontilaisiin ja ei-luonnontilaisiin, mutta sen sijaan meillä on laaja kirjo ihmisen toiminnan eri tavoin muuttamia metsiä. Kirveenkoskemattomat metsät ovat kuitenkin käyneet harvinaiseksi, sillä kaskeaminen,

⁷¹ Hallikainen 1998: 286–287; 2001: 111–119; Sippola 1992: 8.

⁷² Kuuluvainen 2010: 13.

⁷³ Oinonen 1983; Erämaakomitean mietintö 1988: 14; Sippola 1992: 7–8.

⁷⁴ Hallikainen 1998: 10, 287.

⁷⁵ Kuuluvainen 2010: 10.

tervanpoltto ja metsienhakkuut ovat vaikuttaneet lähes kaikkialla metsäluontoon. Luonnontilaisuuden määrittelemistä varten onkin aiheellista kysyä, milloin ihmisen vaikutus on niin suuri, ettei metsä ole enää luonnontilainen ja kuinka voimakkaita ihmisen aiheuttamia muutoksia voidaan hyväksyä luonnontilaisuuden käsitteen piiriin. Vaikuttaako esimerkiksi erämiehen aikoinaan rakovalkeansa varten kaatama kelo-puu metsän ominaisuuksiin niin, ettei sitä enää voida kutsua luonnonmetsäksi?⁷⁶

Erämaalailta (1991) Lappiin perustettujen 12 erämaa-alueen luonnonalueista suurin osa on tunturipaljakkoita, soita ja ns. kitu- ja joutomaita eli metsätaloustalouden ulkopuolelle jääviä tunturikoivikoita tai vähäpuustoisia havumetsiä. Kasvullista metsämaata kokonaispinta-alasta on noin 20 %, joista valtaosa kuivahkoja tai kuivia kangkaita. Soita alueista on noin viidennes.⁷⁷ Lakisääteiset erämaat siis sijoittuvat maamme karuimpiin ja ilmasto-olosuhteiltaan vaativimpiin luonnonmaantieteellisiin vyöhykkeisiin. Luonnonolosuhteiltaan edullisemmat alueet on jo aiemmin otettu viljely- ja asutuskäyttöön, ja suo-jelu- ja erämaa-alueiksi on jäänyt luonnonoloiltaan epäedullisia ja vaikeasti saavutettavia alueita. Tämä ei silti tarkoita sitä, että erämaiden osuutta kasvi- ja eläinlajiston biodiversiteetin – tai yleensäkin luonnon monimuotoisuuden – säilyttäjänä voitaisiin vähätellä.⁷⁸

Suomen erämaat ovat merkittäviä luonnon monimuotoisuuden säilyttämisessä sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Euroopan mittakaavassa ne edustavat viimeisiä laajoja metsä- ja tunturialueita Luoteis-Venäjän erämaiden ohella sekä toimivat ekologisena käytävänä Ruotsin ja Norjan suojelalueiden ja Venäjän taigametsien välillä. Nämä erämaat edustavat viimeisiä laajoja ja suhteellisen luonnontilaisia ekosysteemejä, jotka tarjoavat elinalueita sekä vaativille erämaalajeille että muulle pohjoiselle lajistolle.⁷⁹

⁷⁶ Kuuluvainen 2010: 13.

⁷⁷ Erämaalaki 1991; Erämaakomitean mietintö 1988; Sippola 1992: 8; 1999:7–9.

⁷⁸ Sippola 1999: 8–11.

⁷⁹ Sippola 1999: 10–11, 19. Puhe *viimeisistä erämaista* ei ole uutta. Jo vuonna 1966 Martti Linkola kirjoitti Viimeiset erämaat -teoksensa esipuheessa: ”Suomessa on vielä erämaata, maisemaa, jossa ihmiskäden jäljet ovat äärimmäisen vähäisiä, luontoa, jonka kehitykseen ihminen ei ole vaikuttanut. – – Tänään voi erämaata löytää isoina aloina enää vain Lapin kaukaisimmilta periltä. Samalla kun erämaa jatkuvasti vähenee, myös se luonto, jota ihmisen työ on jo muokannut, kokee suuria muutoksia. Pian koittaa aika, jolloin vain luonnonsuojelun alueet edustavat maamme alkuperäistä luontoa; ne ovat sananmukaisesti viimeisiä erämailta.” (emt. 7.)

Biologisessa mielessä erämaan käsitteen määrittelyä voidaan siis lähestyä alueen luonnontilaisuuden ja luonnonmukaisuuden näkökulmasta, jossa ihminen on puuttunut luonnon prosesseihin vain satunnaisesti, kuten esimerkiksi pyydystämällä yksittäisiä eläimiä tai ottamalla nuotio- tai tarvepuuta. Biologisen erämaan määritelmään voitaisiin myös sisällyttää erämaan olevan niin laaja, että se pystyy ylläpitämään tiettyä eliöyhteisöjen kokonaisuutta.⁸⁰

2.2.5 Traditionaalinen, turistinen ja suojeltu erämaa

Erämaan käsite ei ole stabiili, vaan pohjoisten erämaiden merkitykset ja arvot ovat jatkuvassa muutoksessa. Erämaihin liitetään uusia merkityksiä ja osa aiemmista ”ohenee, tyhjenee ja muuttuu sisällöttömiksi nykyihmiselle” (Saarinen 2006: 12). Saarisen (emt.) mukaan on kyse myös valtataistelusta, hegemonisesta kamppailusta, jossa jotkin merkitykset, mielikuvat ja erämaiden hyödyntämistavat menestyvät yhteiskunnallisissa merkityksenantoprosesseissa toisia paremmin. Tätä kamppailua käydään paitsi eri toimijoiden kesken myös eri alueta-soilla: erämaa, sen arvo ja käyttömahdollisuudet hahmottuvat usein eri tavoin paikallisella, kansallisella ja ylikansallisella tasolla. Nämä erilaiset erämaakäsitykset tulevat näkyviksi diskursiivisina rakenteina, jotka ovat kulttuurisesti ja historiallisesti ehdollisia.⁸¹

Erämaadiskurssit ovat Jarkko Saarisen (1999: 82; 2006:14) mukaan ”erämaan ideaa määrittäviä ja tuottavia yhteiskunnallisia puhetapoja, joihin kytkeytyy poliittista, taloudellista ja sosiokulttuurista merkityksenantovoimaa”. Vaikka erämaakäsityksissä on tietyssä mielessä kyse kokonaisuudesta tai jatkumosta, näitä käsityksiä on mahdollista jäsentää erilaisten puhetapojen kautta. Saarinen (1999; 2002a; 2006) jakaa Lapin erämaita määrittävät nykikäsitteet kolmeen puhetapaan, joita ovat traditionaalinen, turistinen ja suojeltu erämaadiskurssi.

Traditionaalinen erämaa rakentuu historiallisesti suhteessa pyyntikulttuuriseen käsitykseen erämaasta taloudellisena resurssina ja hyödyntämisen kohteena ja esimerkiksi paikallisten ihmisten vapaata metsästysoikeutta tai metsätaloustoimenpiteitä perustellaan Lapissa suhteessa traditionaaliseen käsitykseen erämaista, sen käytöstä ja merkityksistä. Myös Erämaalain (1991) tavoitteet ovat pitkälti yhteneviä

⁸⁰ Sippola 1992: 8–9; Kuuluvainen 2010:13.

⁸¹ Saarinen 2002a; 2006: 12–14.

pyyntikulttuurin muovaaman erämaakäsityksen kanssa ja laissa erämaa nähdäänkin kulttuurin ja talouden piirissä olevana resurssina.⁸²

Suojeltu erämaa perustuu monin osin länsimaiseen erämaakäsitykseen ja sen mukaiseen erämaiden käytön historiaan. Se on muotoutunut pitkälti erämaiden (*wilderness*) valloituksen, muuttamisen ja sitä kautta luonnon ja kulttuurin vastakkainasettelujen kautta, ei erämaassa asumisen tai elämisen näkökulmasta. Erämaiden suojelutarve nousi Suomessa voimakkaasti julkisuuteen 1980-luvun puolivälissä (esimerkkinä tästä Inarin Kessin metsäkiistat) ja vauhditti osaltaan myös erämaalainsäädännön kehittämistä. Suojellussa erämaapuheessa merkityksellisenä nähdään luonnon erämaisyyden säilyttäminen.⁸³

Turistinen erämaa on tuotteistettua tilaa, hyödyke ja tuote, jota on mahdollista tuottaa, uusintaa ja kuluttaa. Myös erämaat ovat kiinteä osa moderneja yhteiskuntia ja niiden institutionaalisia suhteita. Eräs keskeinen kansainvälinen ja modernisaation synnyttämä erämaita hyödyntävä muutostekijä on turismi. Matkailu ja matkailuun liittyvä mainonta ja muu media luovat näkemyksiä erämaista, joissa modernin yhteiskunnan luomat kuluttamisen mahdollisuudet yhdistyvät muun muassa vapauden, seikkailun ja luontoelämysten mielikuviiin.⁸⁴

⁸² Saarinen 2006: 15–16.

⁸³ Saarinen 2006: 16–17; Nash 1982; Short 1991: 5–10.

⁸⁴ Saarinen 2006: 18–19; Mels 1999.

TAULUKKO 1 Keskeiset suomalaiset erämaadiskurssit Saarisen (1999: 90) mukaan.

	Traditionaalinen erämaa	Suojeltu erämaa	Turistinen erämaa
perustuu	historialliseen ja kulttuuriseen hyödyntämistraditioon (nautinta-alue)	länsimaiseen ja angloamerikkalaiseen erämaakäsitykseen	modernisaatioon ja kulutukseen
mielikuva	kulttuurin ja paikallis-taloudellisen toiminnan sisäinen resurssi	kulttuurin ulkopuolinen alue, jossa ihminen on vain vierailija	hyödyke, joka on tuotettavissa ja kulutettavissa, taloudellisen toiminnan sisäinen resurssi ja paikka, jossa kuluttaja on vierailija joka ei jää
rakentunut	hyödyntämällä perinteisesti	valloittamalla ja yhteiskunnan sivilisaatioprosessissa	tuottamalla / uusintamalla markkinoinnissa ja kuluttamalla hyödykettä
näkökulma	paikallinen, osin kansallinen	globaali	glokaali

Suomessa erämaita koskevaa yhteiskunnallista keskustelua on sävyttänyt luonnon ja kulttuurin vastakkainasettelu. Lapin erämaihin liittyvät merkitykset ovat varsin pysyviä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita, vaikkakaan ne eivät ole muuttumattomia. Suojellun erämaan merkitysarvo tulee Saarisen (1999: 90–91; 2006: 20–23) arvion mukaan jatkossa haastamaan traditionaalisen erämaakäsityksen entistä vakavammin, ja tämä näkyy jo nyt esimerkiksi suurpetokeskustelussa sekä metsä- ja porotaloustoiminnan arvostelussa. Myös kasvava matkailu voi muokata Lapin erämaa-alueiden käyttöä, luonnetta ja eri käyttömuotojen välisiä suhteita.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Narratiivinen lähestymistapa

Johdannossa kuvasin lyhyesti tutkimukseni menetelmällisiä perusteita mikrohistoriallisesti suuntautuneeksi, narratiiviseksi ja nimenomaan narratiivis-elämäkerralliseksi, jollaista erämaa-aihepöytä ei aiemmin ole tehty. Käsittelen tässä luvussa paitsi mikrohistorialliseen ja narratiivis-elämäkerralliseen lähestymistapaan liittyviä metodologisia ja teoreettisia näkökohtia, myös sitä millä tavoin tämä tutkimus asemoituu mikrohistorialliseen ja narratiivis-elämäkerralliseen tutkimuskenttään. Elettyjen ja koettujen paikkojen elämäkerrallisuuteen perustuvaa geobiografista tarkastelukulmaa käsittelen tarkemmin luvussa 4 *Luonto ja erämaa paikkana*.

Luku rakentuu ikään kuin kehyksistä kuvaa kohti: laajemmista tietoteoreettisista ja metodologisista lähtökohdista tämän tutkimuksen ”kuvaan” ja valintoihin. Kyse on eräänlaisesta palapelistä, jota kootaan pala palalta, uusia paloja edelliseen liittäen. Kokoan palapelin osat alaluvussa 3.3 *Erä kertomuksia ja kertomuksia erä(ä)ltä*, jonka jälkeen tämä ”kuva” tai ”palapeli” valmistautuu asettautumaan analyytiseen ja tulkinnalliseen kehykseensä luvussa 3.4 *Analyysin ja tulkinnan perusteista*.

3.1.1 Kertomukset tietämisen muotona ja tieteellisenä lähestymistapana

Väitöskirjatyöni pohjautuu laadullisen tutkimuksen traditioon⁸⁵ ja narratiiviseen - erityisesti narratiivis-elämäkerralliseen - lähestymistapaan. Narratiivisuudella tai narratiivisella lähestymistavalla voidaan viitata moniin asioihin. Kerronnallisuuden, kertomuksen, tarinallisuuden, narratiivisuuden tai narratologiankaan terminologia ei ole määriteltä selkeän yksityiskohtaiseksi metodologiseksi tai teoreettiseksi kokonaisuudeksi, vaan kyse on ennemminkin monien näkökulmien, määrittelyjen ja teoreettisten näkemysten yhteenliittymistä ja samalla

⁸⁵ Laadullisen tutkimuksen perusteista esim. Denzin & Lincoln 2000; Eskola & Suoranta 2005; Aaltola & Valli (toim.) 2007a; 2007b; Tuomi & Sarajärvi 2009; Alasuutari 2011.

myös niiden välisistä eroista. Yhteistä niille on kertomuksen käsitteen keskeisyys.

Kertomusten ja kerronnan tutkimuksella on kirjallisuuden tutkimuksessa pitkät perinteet, mutta erilaisten kertomusten tutkimus on laajentunut ja yleistynyt lähivuosisikymmenien aikana useilla tieteenaloilla. Monimuotoiset kerronnan tavat, esimerkiksi tarinat, elämäkerrat, anekdootit ja muistelmat, ovat saaneet sijaa tutkimusaineistoina esimerkiksi yhteiskuntatieteellisessä, kasvatustieteellisessä, psykologian ja terveystieteiden tutkimuksessa. Vaikka narratiivisen tutkimusotteen mukaisia menetelmiä, aineiston hankintatapoja ja lukutapoja on erilaisia, niitä yhdistää edellä mainittu kertomuksen käsite. Yleisesti kertomukset tunnustetaan siitä, että niissä on tilanne, henkilö ja juoni. Juonta pidetäänkin narratiivisesti keskeisenä elementtinä. Narratiivista lähestymistapaa pidetään käyttökelpoisena erityisesti silloin, kun tutkitaan elämäkertoja, kerätään kertomuksia, etsitään kulttuurisia mallitarinoita, tai jos tutkimuskohteena on muutos.⁸⁶

Narratiivinen – ja narratiivis-elämäkerrallinen – lähestymistapa liittyy meneillään olevaan laajempaan murrokseen sosiaalitieteissä, jota on luonnehdittu termeillä subjektiivinen, kielellinen tai kulttuurinen käänne, ja jota olisi mahdollisesti seuraamassa biografinen käänne. Kuvaavaa tälle käännteelle on persoonallisten ja sosiaalisten merkitysten painottaminen toimintojen perustana ja suuremman arvon antaminen subjektiivisille kokemuksille ja yksilön autonomialle.⁸⁷ Narratiivisuus viittaa lähestymistapaan, joka kohdistaa huomionsa kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana, ja sillä on yhtymäkohtia tietoteoreettisiin ja kulttuurisiin näkökulmiin, joita on kutsuttu *konstruktivismiksi* ja *postmodernismiksi*. Konstruktivistisen näkemyksen mukaan ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä aikaisemman tietonsa ja kokemustensa varaan. Tämä voi tapahtua nimenomaan kertomusten välityksellä. Tieto maailmasta, kuten myös jokaisen ihmisen käsitys omasta itsestään, on alati kehkeytyvä kertomus, joka rakentuu ja muuttaa muotoaan koko ajan. Tieto on kertomusten kudelman, joka

⁸⁶ Lehtonen 1996; Lieblich et al. 1998; Hänninen 2000; Hyvärinen 2006; Heikkinen & Syrjälä 2008/2002; Narratiivikirja 2008; Löytönen 2010; Aaltonen & Leimumäki 2010. Clandinin & Connelly (1994) pitävät narratiivisuuden keskeisinä käsitteinä henkilö-
hahmojen ja juonen lisäksi ajallisuutta, näyttämöä ja moniäänisyyttä.

⁸⁷ Erben 1998b: 1–3; Geertz 1993: 19; Chamberlayne et al. 2000: 20; Miller 2000: 1; Syrjälä 2007: 229.

saa jatkuvasti uutta materiaalia uusiutuvasta kulttuurisesta tarinavarannosta ja liittyy siihen takaisin.⁸⁸

Postmoderni tiedonkäsitys kyseenalaistaa tieteen objektiivisen puhutavan ja käsityksen arvovapaasta, universaalista ja neutraalista tiedosta. Objektiivisuuden tilalle postmoderni ajattelutapa tuo tietämisen kontekstuaalisuuden, tietämisen sidoksen aikaan, paikkaan ja sosiaaliseen kenttään. Tietäminen on aina jostakin perspektiivistä ja subjektiudesta määrittyvää ja tämä on rohkaissut myös marginaaleihin jätettyjä ihmisryhmiä luomaan omia kertomuksiaan, joiden välityksellä he irrottautuvat ”suurten kertomusten” hallitsevista tarinoista.⁸⁹

Jeromé Bruner (1986) korostaa kertomuksia tietämisen ja ajattelun muotona, joten kertomuksen käsitteellä voidaan ensiksikin viitata tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen. Kertomukseen perustuvaa ymmärryksen muotoa Bruner kutsuu *narratiiviseksi tiedon muodoksi* (narrative cognition). Brunerin (1987: 11–12) mukaan ”kertomukset” eivät tapahdu ”todellisessa maailmassa”, vaan ihmiset rakentavat kertomuksia mielessään. Ihminen jäsentää kokemuksensa ja muistinsa narratiivisen ajattelunsa avulla. Brunerin (1986) mukaan toinen tiedon muodostuksen perimmäisistä inhimillisistä tavoista on loogis-tieteellinen tai *paradigmaattinen tietämisen muoto* (paradigmatic cognition). Nämä kaksi tiedonmuodostustapaa ovat toisiaan täydentäviä, mutta samalla ne eroavat toisistaan: Brunerin mukaan molemmilla tiedonmuodostamisen tavoilla saavutetaan pätevää tietoa, vaikkakin laadultaan erilaista.⁹⁰

Narratiivisen tiedonmuodostustavan avulla ihminen pyrkii ymmärtämään kokonaisuuden integroimalla sen osistaan. Narratiivinen ajattelu liittyy erityisesti ihmisen jokapäiväisen arjen tapahtumiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Kun arkipäivässä ihmisiltä kysytään, miksi he tekivät jotakin, he tuottavat narratiivisen selityksen, eivät loogis-tieteellistä. Koska ihminen itse ymmärtää narratiivisesti sekä omaa että toisten elämää, soveltuu narratiivinen tietäminen myös tutkijan välineeksi.⁹¹

⁸⁸ Kvale 1992: 31–39; Lieblich et al. 1998, 2. Heikkinen 2007: 144–147. Seppänen (2010: 59) vertaa saamelaisten ikämiesten elämänhallintaa käsittelevässä tutkimuksessaan kertomusvarannon kontekstuaalista, korjailtavaa ja muokattavaa kudelmaa osuvasti *lobiverkkoon*.

⁸⁹ Rosenau 1992: 77; Hatch & Wiesniewski 1995: 118; Heikkinen 2007: 145–147; 2008/2002: 184–189.

⁹⁰ Bruner 1986: 1113; 1987: 11–12; Heikkinen 2007: 148–149; Erkkilä 2004: 183; 2008: 199–200.

⁹¹ Bruner 1986: 11–13; 1996: 123; Erkkilä 2004: 183; 2008: 199–200.

Loogis-tieteellinen tietäminen, jota Bruner kutsuu myös paradigmaattiseksi päättelyksi, on empiristä päättelyä ja se on ominaista erityisesti luonnontieteille. Pyrimme selittämään sillä fysikaalista todellisuutta, jolloin keskeisenä on syyn käsite. Narratiivisella ajattelulla selitämme inhimillistä toimintaa, jolloin selittävinä tekijöinä ovat esimerkiksi halut, uskomukset ja toiveet. Toisin kuin paradigmaattinen ajattelu, joka etsii yleispätevää, ajatonta totuutta, narratiivinen tiedonmuodostus on kontekstuaalista, joka etsii tiettyjä yhteyksiä tapahtumien välillä.⁹²

Kenneth Gergen (1994) näkee narratiivit järjestäytyneinä kertomuksina, joiden kautta pyrimme tekemään ajatuksiamme ja toimintaamme ymmärrettäväksi itselle ja muille. Jokaisessa tarinassa on oltava päämäärä, tila, johon pyritään tai jota vältetään, ja tavoitteen arvon määrittelyyn liittyvät oleellisesti sen kulttuurin ja ympäristön arvot, johon tapahtumat sijoittuvat. Gergen korostaakin päämäärää narratiivisen rakenteen elementtinä. Tarinan kertominen edellyttää valintoja. Denzin ja Lincoln (2000) käyttävätkin termiä *montage* ilmentämään näyttämöä, jolle tutkija asettaa tutkimuksessa käyttämänsä osat. Näitä osia ovat esimerkiksi kuvat ja tekstit, joilla tutkittavaa ilmiötä kuvataan.⁹³

3.1.2 Kertomuksen monet määritelmät

Narratiivisuuden käsitteen etymologiset juuret löytyvät latinan kielestä, jonka substantiivi *narratio* tarkoittaa kertomusta ja verbi *narrare* kertomista. Englannin kielessä vastaavat sanat ovat *narrative* ja *narrate*. Käsitteen suomenkielinen käyttö ei ole vielä vakiintunutta, joten tutkimuskirjallisuudessa käytetään *narratiivia*, *kertomusta* ja *tarinaa* väljästi toistensa synonyymeina.⁹⁴ Kirjallisuustieteessä kertomusta ja tarinaa

⁹² Bruner 1986:11–13; Bruner 1996: 123; Erkkilä 2004: 183; 2008: 199–200. Erkkilän (2008: 200) mukaan narratiivinen tutkimus pyrkii näin ollen vastaamaan lokaalisen tiedon haasteeseen: esimerkiksi opettajan työtä tutkittaessa kiinnostusta ei suunnata siihen, mitä opettajan työ on *keskimäärin*, vaan pyrkimys on ymmärtää, mitä se on juuri *tietyissä paikassa ja tietyssä hetkenä*. (Kursivointi tekijän.)

⁹³ Gergen 1994: 190; Denzin & Lincoln 2000: 4–5; vrt. Rantala 2008: 7–17.

⁹⁴ Heikkinen 2007: 142; Hänninen 1999; Hyvärinen 2010: 91–96. Vrt. Hyvärinen & Löyttyniemi (2005: 189) kertovat noudattavansa artikkelissaan ”seuraavaa käännöspoliikkaa: *narrative* = kertomus, kertomuksellinen, kerronnallinen ja *story* = tarina”.

pidetään erillisinä käsitteinä.⁹⁵ Narratologisesti suuntautuneet kirjallisuuden tutkijat erottelevat tarinan ja kertomuksen käsitteen siten, että tarinalla viitataan kertomuksen ilmaisemaan tapahtumakulkuun. Esimerkiksi samasta Punahilkkan tarinasta voi olla monia toisistaan poikkeavia kertomuksia, jotka ilmenevät esimerkiksi suullisesti, kirjallisesti tai elokuvan keinoin toteutettuina kertomuksina.⁹⁶

Narratologian ja narratiivisuuden eroavuudet tulevat esille myös muodon ja sisällön analyysierojen painotuksessa. Narratologiassa ollaan kiinnostuneita ennen kaikkea *muodosta: miten* kerrotaan, millainen kertomus jostain kokemuksesta tietyllä tapaa kertoen syntyy. Sosiaali-tieteissä ollaan pikemmin kiinnostuneita siitä *mitä* kerrotaan eli sisällön erittelystä.⁹⁷

Pekka Tammen (2009) artikkelissa *Kertomusta vastaan ("Ikävä tarina")* käsitellään laajasti kertomuksen erilaisia määritelmiä ja kohdistetaan kritiikkiä ns. kerronnallisen käänteen rakentamaan käsitykseen, jonka mukaan kertomuksia on kaikkialla. Tammen artikkelissa korostetaan kaunokirjallisuuden fiktion erityisyyttä suhteessa arkielämän kokemuksiin ja todetaan, että narratologian näkökulmasta fiktion ja elämän samastaminen ei ole erityisen tavoiteltavaa.⁹⁸

Vaikka tämän tutkimuksen tavoitteena ei olekaan käydä metanarratologista keskustelua, Tammen artikkelin ansiona ovat sen sisältämät kertomuksen erilaiset määritelmät ja niiden luokittelut. Nämä määritelmät tekevät artikkelista hyödyllisen kerronnallisuuden tutkimuksen kannalta laajemminkin ja osoittavat kertomuksen tutkimuksen moninaisen kentän. Tammi jakaa kertomusten määritelmät ”*laveisiin määritelmiin*”, kertomukseen *esitysmuotona, puheaktina, kognitiivisena skeemana* ja ”*selviytymisstrategiana*”.⁹⁹

Esimerkiksi Brunerin (1991:5) ajatuksen kertomuksesta todellisuutta esittävänä ja tuottavana muotona Tammi luokittelee kertomuk-

⁹⁵ Esimerkiksi Rimmon-Kenan (1991: 7–9; ks. myös 2002) luokittelee kertomakirjallisuuden perusaspektit *tarinaksi (story)*, *tekstiksi (text)* ja *kerronnaksi (narration)*. Vrt. Aaltonen & Leimumäki 2010: 119–125.

⁹⁶ Hyvärinen & Löyttyniemi 2005:189.

⁹⁷ Aaltonen & Leimumäki 2010: 121.

⁹⁸ Tammi 2009: 140–166; ks. myös Hägg & Lehtimäki & Steinby 2009: 16; Hyvärinen 2010: 91; 2012: 401.

⁹⁹ Korostaakseni kertomuksen käsitteen moninaisuutta, kokosin Tammen (2009) artikkelissa mainittuja kertomuksen määritelmiä liitteeseen 5, Taulukko 5 *Kertomuksen käsitteen määritelmiä*. Hyvärinen (2012: 401) kehittää Tammen luokitusta edelleen ja esittää, että ”uudelleen nimettynä määrittelyn luokat voisivat olla kertomus 1) tekstin rakenteena, 2) retorisenä tilanteena ja 3) kognitiona.”

sen ”laveisiin määritelmiin”. Genetten (1988:19) määritelmä kertomuksesta tapahtumasarjana, joka sisältää muutoksen määrittäytyä taas kertomuksen esitysmuodon perusteella, samoin kuin Princen (1982: 45; 1987: 59) tilanteista ja tapahtumista muodostuvan juonellisen kokonaisuuden sisältämä kertomuksen käsite. Phelan (2005: 118) taas ymmärtää kertomuksen retorisenä toimintana, jossa ”joku [on] kertomassa jollekulle toiselle jossain tilanteessa ja joitain tarkoituksia varten jotain tapahtuneen”.

Kertomus kognitiivisena skeemana on nähtävissä esimerkiksi Fludernikin (1996: 34, myös 2003) määritelmästä, jossa ”tekstistä tehdään kertomus pakottamalla se kerronnallisuuden muottiin”, tai ”performatiivisena toimintana, joka tekee tutkimastaan tekstistä kertomuksen”, kuten Nelles (1997: 116) näkee. Luokittelunsa lopuksi Tammi ottaa esille vielä Hermanin, Jahnin ja Ryanin (2005: ix) määritelmän, jonka hän nimeää ”selviytymisstrategiaksi”: ”[Kertomus on] perustavanlaatuisen inhimillinen strategia, jolla pyritään hallitsemaan aikaa, prosessia ja muutosta.”¹⁰⁰

Matti Hyvärisen (2004; 2006; 2010; 2012) kerronnallista tutkimusta ja kertomuksen perusolemusta käsittelevien artikkeleiden mukaan sosiaalitieteissä ei ole pyritty esittämään täysin selkeitä määritelmiä kertomukselle. Hyvärinen (2010: 91,123) ottaa haastattelukertomuksen analyysin yhteydessä esille Gérard Genetten (1980) klassiseksi tulleen erottelun kertomuksen kolmen eri ulottuvuuden – *kertovan tekstin* kuten litteroidun haastattelun, *kerronnan tilanteen* ja *vuorovaikutuksen* sekä haastattelun tekstistä rakentuvan *tarinan* välillä.

Monien kertomuksen määritelmien ytimessä on ajatus, että kertomus on esitys vähintään kahdesta tosiaan seuraavasta tapahtumasta. Monica Fludernikin (1996) kehittelemässä luonnollisessa narratologiassa painopiste on kuitenkin siirtynyt tapahtumien peräkkäisyydestä *kokemuksellisuuteen*. David Hermanin (2009) ehdottamassa kertomuksen prototyypissä on neljä peruselementtiä. Ensiksikin tyypilliset kertomukset ovat *tilanteisia esityksiä*, toiseksi kertovat esitykset rohkaisevat vastaanottajaa tekemään päätelmiä erillisten tapahtumien *ajallisesti järjestyneestä kulusta*. Kolmas elementti on kertomusten yhtäläinen kyky *luoda maailmoja, yllätyksiä ja epäjärjestyksiä* niiden sisälle. Hermanin neljäs kriteeri on *kokemuksellisuus*: kertova esitys välittää jonkun tietoisuuden kokemana sen, millaista on elää kuvatun epäjärjestyksen läpi.¹⁰¹

¹⁰⁰ Liite 5, Taulukko 5 *Kertomuksen käsitteen määritelmiä*.

¹⁰¹ Fludernik 1996; Herman 2009; Hyvärinen 2010: 91–92; 2012: 402–404.

3.1.3 Narratiivisuus tutkimuksessa

Narratiivisuudella voidaan viitata tietämisen tavan ja tiedon luonteen lisäksi myös tutkimukseen liittyvään aineiston hankintaan ja sen analyysitapaan.¹⁰² Heikkinen (2007: 145–154; 2008: 186–194) kuvaa narratiivista lähestymistapaa neljästä näkökulmasta: ensinnäkin tietämisen tapana eli *tiedonprosessina* sinänsä, jolloin narratiivisuus liitetään konstruktiiiviseen tiedonkäsitykseen, toiseksi *tutkimusaineiston* luonteen kuvaajana, kolmanneksi aineiston *analyysitapana* ja neljänneksi *ammattilaisena työvälineenä*.

Kerronnallisessa tutkimuksen keskeisiin elementteihin kuuluu myös *juonen* käsite. Juoni tekee yksittäisistä elämäntapahtumista merkityksellisen kertomuksen, mutta kertomusta ei ole olemassa ennen kuin henkilö luo sen. Pelkästään peräkkäiset tapahtumat eivät vielä tee kertomusta, vaan juonessa tapahtumat organisoidaan narratiiviseksi kokonaisuudeksi. Juonellistamisessa yhdistetään esimerkiksi päähenkilön ajan ja paikan kokemukset, ja keskeisessä asemassa on yksilön oma aktiivisuus tässä prosessissa. Juonen luominen edellyttää ihmiseltä kykyä tulkita omaa tai toisen ihmisen toimintaa. Voidaan siis ajatella, että elämä mielletään kertomuksen muodossa, jossa tapahtumat seuraavat toisiaan: asioilla on alku, loppu ja jotain siinä välissä.¹⁰³

Tämän suuntainen ajatus sisältyy myös brunerlaiseen narratiiviseen ajatteluun. Kokemuksiamme ymmärtääksemme teemme niistä synteesin, jossa yhdistyvät teot, tunteet ja ajatukset. Ihmisen toimintaa selitetään intentioiden avulla. Narratiivisessa tutkimuksessa tarkastellaan ihmisen intentioita, päämääriä, subjektiivisia kokemuksia, henkilöiden ominaisuuksia tai esimerkiksi ympäristökokemuksia.¹⁰⁴

Siksi narratiivisesti suuntautuneessa aineistonhankinnassa on tärkeää saada ihmiset kertomaan vapaasti, suullisesti tai kirjallisesti, oman elämänsä eri vaiheista ja alueista. Aineiston käsittelytapa taas voidaan puolestaan jakaa Polkinghornen (1995) tapaan kahteen kategoriaan, *narratiivien* analyysiin (analysis of narratives) ja *narratiiviseen* analyysiin (narrative analysis). Jaottelu pohjautuu perimmältään Brunerin tapaan erotella paradigmaattinen ja narratiivinen tiedonmuodostamisen tapa

¹⁰² Clandinin & Connelly 1994: 155; Riessman 1993: 2.

¹⁰³ Ricoeur 1984: 52–87; Polkinghorne 1988:1; Heikkinen & Huttunen 2008: 176–177.

¹⁰⁴ Bruner 1986: 10; Tolska 2002, 55, 94–95; Erkkilä 2004: 183.

toisistaan. Narratiivien analyysi kohdistaa huomion kertomusten luokittelun erillisiin luokkiin esimerkiksi tapaustyyppien, metaforien tai kategorioiden avulla.¹⁰⁵

Jälkimmäinen eli narratiivinen analyysi taas edustaa narratiivisen tutkimuksen mukanaan tuomaa uudenlaista analyysitapaa. Sen keskeisenä tavoitteena on etsiä tarinan juoni, kuulla ja säilyttää kertojan ääni, analysoida kertojan ja tutkijan välistä yhteistyötä tarinan tuottamisessa, sekä analysoida erilaisia kerronnan tapoja ja kontekstia. Myös tulokset ovat mahdollista esittää narratiivisesti.¹⁰⁶ Tutkimuksen ja kertomuksen suhdetta voidaan siis tarkastella kahdesta päänäkökulmasta: toisaalta tutkimuksessa käytetään materiaalina ja aineistona kertomuksia, toisaalta tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamiseksi maailmasta.¹⁰⁷

Narratiivisen tutkimuksen perusolemuksen voi tiivistää Hatchin & Wiesniewskin (1995: 113–135) ja Heikkisen (2007: 155–156) mukaan neljään ydinkohtaan. Ensiksikin narratiivisessa tutkimuksessa huomio kohdistuu ihmisten autenttisiin kertomuksiin ja *yksilön merkityksenantoon*. Toiseksi tutkijalla on *henkilökohtainen kosketus tutkittaviin* ja tieto muodostuu usein dialogisesti, tutkittavien ihmisten kanssa keskustellen. Kolmanneksi narratiivinen tutkimusote on *käytännöllisesti suuntautunutta*, koska huomio kohdistuu nimenomaan yksilön elämään heidän itsensä kokemana. Viimeisenä kohtana on *tietämisen subjektiivisuuden* tunnustaminen: narratiivinen tutkimus pyrkii objektiiviseen ja yleistettävän tiedon sijasta paikalliseen ja subjektiiviseen tietoon.

3.2 Narratiivis-elämäkerrallista suuntaa kohti

Elämäkertoja on käytetty tutkimusaineistoina jo kauan esimerkiksi historiassa, sosiologiassa, antropologiassa, kansanperinteen ja uskontojen tutkimuksessa, mutta myös esimerkiksi psykologiassa ja kirjallisuudentutkimuksessa. Tällä hetkellä kiinnostus elämäntarinoiden ja muiden kertomusten käyttöön on voimistunut niin, että voidaan puhua paitsi narratiivisesta tai subjektiivisesta, jopa elämäkerrallisesta

¹⁰⁵ Polkinghorne 1995: 6–8, 12; Elbaz-Luwisch 1997: 76–79; Heikkinen 2007: 148–149.

¹⁰⁶ Polkinghorne 1995: 6–8, 12; Elbaz-Luwisch 1997: 76–79; Heikkinen 2007: 148–149; Erkkilä 2008: 200.

¹⁰⁷ Esim. Heikkinen 2007: 148–151.

käänteestä. Tässäkin tapauksessa on kyseessä eräänlainen paradigman vaihtuminen.¹⁰⁸

Elämäkerrallisen lähestymistavan taustana on näkemys elämän ja identiteettien rakentumisesta kertomuksina tai tarinoina. Elämäkerrallisen lähestymistavan taustaoletukset voivat vaihdella tieteenaloittain, mutta yhteistä niille on kiinnostus yksittäisen ihmisen tapaan kokea, ajatella ja toimia. Ihmisen kokemukset voidaan nähdä tarinoina, joita ihmiset elävät ja joita he kertoessaan muotoilevat uudelleen. Oman elämän pohdinta on ihmisen perustavanlaatuinen ominaisuus, ja tämän kerronnan avulla ihminen voi rakentaa minuuttaan ja identiteettiään.¹⁰⁹

J.P. Roosin (1988: 145–146) mukaan elämäntarinat ovat kompleksisia kokonaisuuksia, jotka sisältävät paitsi historiallisia tosiseikkoja tapahtumista ja paikoista, myös subjektiivista tulkintaa. Paul Ricoeur (1992: 140–168) korostaa ihmisen valitsevan elämäkertomuksiin tapahtumia niin, että ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, ja että kertomukseen elämästä kuuluu juonellistamisen lisäksi myös tietoisuus ajan kulumisesta.

Elämäkertatutkimuksen aineisto muodostuu Erbenin (1998a: 4) mukaan erilaisista ihmisen elämää kokonaisvaltaisesti kuvaavista dokumenteista, joiden avulla voidaan entistä syvällisemmin tarkastella yksittäisen ihmisen tai ihmisryhmän elämän luonnetta ja merkitystä. Koska yksittäisen ihmisen elämä on osa kulttuuria, sitä tarkastelemalla voidaan Erbenin mukaan saavuttaa uutta ymmärrystä koko kulttuurista. Lisäksi jokaisella elämäkertatutkimuksella on oma, spesifi tavoitteensa. Esimerkkinä tästä Syrjälä (2008: 239) käyttää niiden reitien tutkimista, joiden kautta kehitytään ”joksikin” kuten lääkäriksi tai opettajaksi¹¹⁰ – tai kuten tässä tutkimuksessa, rajavartijaksi ja kirjailijaksi.

3.2.1 Elämäkerrallisen kerronnan tapoja

Elämäkerrallisen kerronnan ja muistelun tutkimukseen liittyviä käsitteitä ja näkökulmia on useita. Menneisyyden tapahtumiin perustuvalla ja usein elämäkerralliselle kerronnalle annettuja nimityksiä ovat esimerkiksi *henkilökohtainen kerronta*, *kokemuskerronta* ja *muistelukerronta*.

¹⁰⁸ Chamberlayne et al. 2000: 20; Syrjälä 2007: 229.

¹⁰⁹ Clandinin & Connelly 1994; Heikkinen & Huttunen 2008; Syrjälä 2007: 230. Ks. myös Vilkkonen 1997; Hyvärinen 2004; Heikkinen & Syrjälä 2008.

¹¹⁰ Syrjälä viittaa esimerkiksi Huotelinin (1992) oppimiskokemuksia elinikäisen oppimisen näkökulmasta käsitteeseen tutkimukseen ja tutkimusprojektiin.

Englanninkielisessä tutkimuksessa käytettyjä nimityksiä ovat mm. personal narrative, personal experience story, personal experience narrative, everyday narrative ja first-person narrative. Menneisyyden kertaaminen ja tulkinta kertomalla ei kuitenkaan ole pelkästään muistelijan oman elämän tarkastelua, vaan lisäksi historiallisten, monia ihmisiä koskeneiden tapahtumien käsittelyä ja kertojan elämänvaiheiden suhteuttamista julkiseen historiaan.¹¹¹

Nimitys *henkilökohtainen kerronta* on suora käänös englannin kielen personal narrative -termistä. Sillä tarkoitetaan kokemuksesta, kertomusta tapahtumasta, jonka on kokenut kertoja itse tai joku hänen lähipiiriinsä kuuluva, ja jonka ominaispiirteisiin vaikuttavat kerrontatilanteessa esiin tulevat kertojan persoonalliset pyrkimykset ja kuulijoiden muodostaman yhteisön tulkinnat.¹¹² Sandra Stahlin artikkelin (1977) mukaan henkilökohtainen kerrontakin on osa yhteisöllistä kertomistavan traditiota, vaikka se pohjautuukin yksilölliseen kokemukseen. Henkilökohtaiset kertomukset perustuvat todellisiin tapahtumiin ja kertojansa kannalta yksityisluontoisiin kokemuksiin ja että ne esitetään minä-muodossa. Niiden muokkaamisessa on käytetty hyväksi perinteisiä kertomuskonventioita ja ne voivat muuttua sen mukaan miten kertojan tulkinta kokemuksesta muuttuu ajan mittaan. Laura Aro (1996) toteaa, että nimenomaan haastattelututkimuksessa elämäkerrallisen kerronnan henkilökohtaisuus voi olla eriasteista ja se voi ilmetä myös asiallisina tai raportoivina oman elämän kommentteina, arkisena triviaalikerrontana.¹¹³

Linda Dégh (1995) näkee, että henkilökohtaista kerrontaa ei voi erottaa omaksi kategoriakseen muista kerronnan muodoista. Dégh pyrkiikin osoittamaan Stahlin esittämät kriteerit virheellisiksi, koska elämänvaiheisiin ja kokemuksiin perustuvat kertomukset eivät välttämättä ole henkilökohtaisia, ja merkittävistä elämäntapahtumista voidaan muokata muitakin kuin proosakertomuksia. Déghin mukaan ei ole olemassa kertomusta, joka ei olisi ainakin jossain mielessä perinteinen tai kulttuuristen konventioiden mukainen. Henkilökohtaisuus

¹¹¹ Ukkonen 2000: 20–21. Taina Ukkonen (2000) käsittelee kokemuksekerrontaa ja muistelupuhetta laaja-alaisesti väitöskirjatutkimuksessaan *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksesta kertomusten tuottamisprosessina*.

¹¹² Virtanen 1982: 172–173, 202. Leea Virtanen käsittelee artikkelissaan myös menneisyyteen ja ihmisten elämänvaiheisiin liittyvän kerronnan monia, erilaisiin tutkimustraditioihin ja näkökulmiin pohjautuvia käsitteitä kuten muistelmaa, kronikaattia, memoraattia, juttua, huhua ja juorua.

¹¹³ Stahl 1977: 14–15, 22; Aro 1996: 50; Ukkonen 2000: 21–23.

ei ole pätevä kriteeri myöskään sen vuoksi, että kaikenlaisen kerronnan kautta tuodaan esille kertojan kannalta tärkeitä asioita.¹¹⁴

Henkilökohtaisuus kerrontaa luonnehtivana kriteerinä voi olla Ukkosen (2000: 26) mukaan ongelmallinen nimenomaan siksi, että kertomukset voivat olla henkilökohtaisia monilla eri tavoilla ja tasoilla. Tämän vuoksi on alettu henkilökohtaisen kerronnan käsitteen rinnalla tai sen sijasta käyttää nimitystä *kokemuskerronta*. Perusteeksi on esitetty mm. sitä, että kerronnan kohteena oleva kokemus ei välttämättä ole kertojan oma ja että kertojan elämänvaiheita käsittelevien kertomusten lähtökohtana on nimenomaan kokemuksellisuus, ei välttämättä henkilökohtaisuus: kertoja ei aina ole henkilökohtaisesti mukana kuvaamisissaan tapahtumissa. Kokemuskerronnan käsitteellä on siis yhtäältä korvattu epätäsmälliseksi mielletty henkilökohtainen kerronta.¹¹⁵

Kokemuskerronnan ja -kertomusten aiheina ovat siis kertojan kannalta tärkeät, hänen omaan elämäänsä liittyvät kokemukset tai tapahtumat. Kokemukset voivat olla kertojan omia tai ne voivat olla jonkun toisen, mutta ne ovat kuitenkin kertojan kannalta muistamisen ja kertomisen arvoisia. Tällöin kertoja voi olla kertomuksessa tapahtumissa mukana sivuhenkilönä, ulkopuolisena tarkkailijana tai hän on voinut kuulla tapahtuman joltakin toiselta. Kokemuskertomukset voivat myös käsitellä historiallisiksi määriteltyjä tapahtumia tai ajanjaksoja kertojan näkökulmasta. Kokemuskertomuksissaan kertoja pyrkii sekä jäsentämään omia elämänvaiheitaan ja kokemuksiaan mielekkäällä tavalla että suhteuttamaan niitä muiden kokemuksiin ja historiaan. Kokemuskerronnassa nimenomaan menneisyyden tulkintana on lisäksi olennaista se, että keskiössä on tietty tapahtuma tai kokemus ja kertojan suhde siihen. Yhteisöllisiä ne ovat siinä mielessä, että niiden rakentumiseen vaikuttavat kulttuuriset mallit ja kertomistavan traditiot, ja niiden aiheena ovat usein yhteisöllisesti koetut ja tulkitut tapahtumat.¹¹⁶

Henkilökohtainen kerronta, kokemuskerronta ja elämänkertomus ovat yleisimpiä nimityksiä, joita kertojan omaa elämää ja kokemuksia käsittelevästä kerronnasta käytetään. Käsitettä *elämänkertomus* (life story) on käytetty monilla tieteenaloilla ja siksi sitä onkin luonnehdittu ja tutkittu monista eri lähtökohdista. Sen keskiössä on elä-

¹¹⁴ Dégh 1995:73–78, 131–132; Ukkonen 2000: 24–25.

¹¹⁵ Ukkonen 2000: 26–27; Hall 1977; Georges 1987; Braid 1996:19.

¹¹⁶ Ukkonen 2000: 40–41.

mäntapahtumiaan tulkitseva kertoja itse, mutta sen avulla voidaan käsitellä ja arvioida myös kertojan yhteisöä tai kulttuuria. Elämänkertomusta muistuttava Laura Aron (1996) käyttämä käsite *identiteettikertomus*, joka ytimekkäästi tiivistäen on kertomus *minusta*, ja elämänkertomus taas kertomus *elämästäni*. Sen rakenteellisia ja samalla sisällöllisiä elementtejä ovat aika, paikka, ihmiset, tapahtumat ja elämänselitykset sekä ”minä”, ”itse”, suhteessa edellisiin elementteihin.¹¹⁷

Muistelukerronta on viime aikoina yleistynyt omaelämäkerrallisen ja yleensä lähimenneisyyteen perustuvan kerronnan nimityksenä. Muistelukerrontana on tarkasteltu sekä haastatteluissa tuotettua että arkistoihin tallennettua, lähinnä teemakirjoittamisen avulla kerättyä aineistoa, jonka keskeisenä motiivina on tulkita ja arvioida menneisyyttä sekä kertoa siitä vastapainona viralliselle asiantuntijahistorialle. Peltonen (1996) käyttää myös termiä *muistelma* ja sen synonyymina *muistelukertomusta* ja *kronikaattia*. Muistelma perustuu kertojan omiin tai hänen lähipiirinsä kokemuksiin, se tuo menneisyydestä, siis eletystä todellisuudesta esiin subjektiivisia kokemuksia.¹¹⁸

3.2.2 Mikrohistoriallisten johtolankojen jäljillä

Mikrohistoria on osa viime aikoina tapahtunutta laajempaa muutosta käsityksissämme siitä, mikä menneisyydessä on olennaista tai tutkimisen arvoista. Suurmiesten ja ”suurten tapahtumien” tutkimisesta on siirrytty yhä enemmän tutkimaan ihmisten enemmistön, ”tavallisten” ihmisten elämää ja arkea, mutta myös vähemmistöjä ja marginaaleja. Menneisyydestä huomattiin paljastuvan uudenlaisia piirteitä tarkasteltaessa sitä läheltä, ikään kuin mikroskooppisella otteella. Kiinnostus yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ilmiöiden tutkimiseen mikro- ja

¹¹⁷ Siikala 1984: 143; Chase 1995:2; Aro 1996: 13, 66–74, 302; Ukkonen 2000: 33–34.

¹¹⁸ Peltonen 1996: 27, 36, 282–283; Ukkonen 2000: 29–31. Seppänen (2010) käyttää saamelaisten ikämiesten elämänhallintaa käsittelevässä tutkimuksessaan käsitettä *muistelus* ja *elämäkertamuistelus*. Vrt. pohjoissaamen *muitalus*, suomeksi ’kertomus’. Ylä-Lapissa myös suomenkieliset tarkoittavat yleensä ’ääneen kertomista’ silloin kuin he ’muistelevat’. Kyseessä lienee saamen kielen vaikutus paikalliseen kielenkäyttöön ja murteeseen. Samoin kuin saamen kielen ’muitalus’, myös ’muistelus’ voi merkitä nykyään myös kirjoitettua kertomusta, vaikka sen konnotaatiot viittaavat edelleen nimenomaan suulliseen kerrontaan.

ruohonjuuritasolta lähtien on ollut yhteistä ihmis- ja yhteiskuntatieteille yleisemminkin ja usein tätä kiinnostusta on selitetty edistysuskon ja ”suurten kertomusten” inflaatiolla.¹¹⁹

Elomaan (2001: 61) mukaan mikrohistoriana pidetään usein pienten kohteiden tutkimista, ja tutkimuksen kohteina ovatkin olleet suppeahkot, ajallisesti, alueellisesti tai tutkittavien henkilöiden määrän suhteen rajatut ilmiöt.¹²⁰ Kohteen koko ei ole ratkaiseva, vaan menetelmän tarjoama mahdollisuus uusiin löytöihin ja oivalluksiin liittyy Peltosen (1990: 26) mukaan tarkastelun konkreettisuuteen: esimerkiksi jossain poikkeuksellisessa, lyhytkestoisessa tapahtumassa voi mikrohistoriallisen suurennuslasin avulla havaita ”törmäyksen” pitkäkestoisiin rakenteisiin, jotka näin tulevat näkyviksi.

Matti Peltosen (1999: 21) mukaan monimuotoinen mikrohistoria ei ole pelkästään tutkimusmetodi, vaan jotain laajempaa, joka liittyy tutkimuksen lähtökohtiin, strategisiin ratkaisuihin ja koko työhön vaikuttaviin valintoihin. Mikrohistoriallisesta lähestymistavasta löytyy teemoja ja aiheita, jotka voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensiksi tulevat *poikkeukselliset* yksilöt tai ilmiöt. Toiseksi löytyy *tyypillisiä* tutkimuskohteita. Uusia mikrohistorioitsijoita kiinnostavatkin *poikkeukselliset tyypillisyydet*.¹²¹ Poikkeuksellisen tutkiminen paljastaa samalla tavalliselle, normaalille ja sallitulle käyttäytymiselle asetetut, tavallisesti näkymättöminä pysyvät rajat: ”poikkeuksellisen” kautta on siis mahdollista hahmottaa näitä ”normaalin” tai ”tyypillisen” osaksi liukuviakin rajoja. Siksi mikrohistoriassa onkin puhuttu ”tyypillisistä poikkeuksista”, ”normaaleista poikkeuksista” ja ”poikkeuksellisesta tyypillisyydestä”. Tutkimalla tällaisia ilmiöitä ja henkilöitä, jotka voivat kertoa paljon sekä poikkeuksellisesta että normaalista, on mahdollista välttää liian mekaaniset yleistykset siitä, mikä on tyypillistä.¹²²

Mikrohistoriallisen ja narratiivisen lähestymistavan yhteneväisyydet liittyvät tiedonmuodostuksen subjektiiviseen merkityksenantoon ja sitä kautta postmoderniin kritiikkiin tiedon yleistettävyydestä. Carlo

¹¹⁹ Levi 1991: 95, 97; Heikkinen, A. 1993: 21–23; Elomaa 2001: 59–60. ”Suurten kertomusten” inflaatiosta kirjoittaa myös Heikkinen 2007: 156.

¹²⁰ Peter Burken mukaan mikrohistorian päämääränä on ”osoittaa maailma hiekanjyvässä”, ks. mm. Pousi 2003:15; Mäkinen 2012: 33. *Maailma hiekkajyväsessä* on lainaus englantilaisen taiteilija-runoilija William Blaken (1757–1827) runosta, joka on puhuttanut monia mikrohistorioitsijoita. Ilmaisuu korostaa pienten yksityiskohtien ja näkökulmien tärkeyttä.

¹²¹ Peltonen 1999: 62–63.

¹²² Levi 1991: 109; Ginzburg 1993: 33; Peltonen 1996: 21; 1999: 21, 62–63; Elomaa 2001: 71–72.

Ginzburg (1996: 186) kirjoittaa, että todellisuus on perimmältään epä-jatkuvaa ja heterogeenista. Niin ollen ei mitään tietystä ympäristössä saavutettua johtopäätöstä voida automaattisesti siirtää yleisempään yhteyteen. Makrotason lainalaisuudet eivät välttämättä sovi yksittäistapauksiin eikä mikrotason tarkoitus ole tuottaa makrohistorian palasia, jotka olisivat jonkin ylhäältä määritellyn asian tyypillisiä edustajia.

Anne Ollilan (1995) mukaan mikrohistoriallisessa tutkimuksessa mikrotason aineistollinen ja lähteitä koskeva näkökulma on usein merkinnyt laajojen lähdesarjojen läpikäymisen sijaan varsin suppeiden aineistojen perusteellista ja intensiivistä analyysia, lähteiden tarkkaa lähilukua, ”rivien välistä” lukemista ja tulkintaa. Lähteiden ja aineiston ominaisluonne hyväksytään eikä lähteitä voi pakottaa vastaamaan ennalta määrättyihin kysymyksiin, vaan tutkijan on tarvittaessa pystyttävä kysymään uusia, parempia kysymyksiä. Kun tutkija käy lähteidensä kanssa tällaista dialogia, voidaan ihannetapauksissa uudenlaisia kysymyksiä kysyen päätyä lopulta uusiin, yllättäviin johtopäätelmiin.¹²³ Elomaan (2001: 62) mukaan mikrohistorian opetus onkin, että menneisyydestä jääneitä jälkiä ja lähteitä on mahdollista tutkia ilman valmiita teoreettisia ennakko-oletuksia: se mikä ei sovi teorioihin, voi olla avain uusiin oivalluksiin.

Edward Muir on samaistanut uusia asiayhteyksiä ja oivalluksia etsivän mikrohistoriallisen päättelyn muodon filosofi Charles S. Peircen määrittelemään abduktioon. Abduktiossa ei lähtökohtana ole valmis hypoteesi, jota pyritään tutkimusaineiston avulla todentamaan, vaan liikkeelle lähdetään ilman lukkoonlyötyjä ennakko-oletuksia. Tutkija kuuntelee lähteitä ja seuraa niiden antamia vihjeitä. Abduktio on luovaa keksimistä näiden vihjeiden pohjalta.¹²⁴ Mikrohistorian ehkä tunnetuimman edustajan, Carlo Ginzburgin hahmottelema johtolankametodi muistuttaa abduktiota. Johtolankojen tulkitseminen muistuttaa Ginzburgin mukaan metsästäjän tapaa tulkita luonnossa näkyviä jälkiä tai lääkärin taitoa määritellä sairaus ulkoisten oireiden perusteella. Tulkinnessa pienten, näennäisesti vähäpätöisten vihjeiden avulla pyritään päättelemään jotain niiden taustalla olevasta todellisudesta.¹²⁵

Mikrohistoriallista tutkimusta on motivoinut näkemys, että ihmisten elämänmuoto eri kulttuureissa on itsessään tutkimisen arvoista, jolloin pyrkimyksenä on ihmisten kokemuksen tavoittaminen

¹²³ Ollila 1995: 7–11.

¹²⁴ Muir 1991, xviii–xix; Heikkinen 1993: 27; Elomaa 2001: 63–64.

¹²⁵ Ginzburg 1996: 45–50.

ja ymmärtäminen. Nämä ajatukset yhdistävät mikrohistorioitsijoita ja kulttuuriantropologeja. Tunnetuimpia antropologisista menetelmistä on Clifford Geertzin kehittänyt ns. tiheä kuvaus (thick description), jossa kulttuurin yksityiskohtien kuvaus yhdistyy tulkintaan: kuvataan ”tiheästi” jotain rajattua ilmiötä ja samalla pyritään tulkinnalla tekemään lukijalle ymmärrettäväksi, mikä on tuon toiminnan merkitys kyseisessä kulttuurissa eläville ihmisille. Geertzin tapa lähestyä kulttuureja yksityiskohtien kautta muistuttaa Ginzburgin johtolankojen tulkintaa: Geertzkin puhuu mikroskooppisesta tarkastelusta ja oireiden tulkinnasta.¹²⁶

3.3 Erä kertomuksia ja kertomuksia erä(ä)ltä

Luvun alussa vertasin tutkimuksen teoreettisten ja menetelmällisten lähtökohtien ja tämän tutkimuksen limittymistä palapeliin, joka muodostuu vähitellen. On siis aika ja paikka katsoa, sopivatko palat: millä tavalla tai tavoilla juuri tämä tutkimus on narratiivista, narratiivis-elämäkerrallista, kerronnallisia menetelmiä hyödyntävää ja mikrohistoriallista.

Narratiivisen lähestymistavan samoin kuin tämänkin tutkimuksen keskiössä ovat kertomukset ja kerronnallisuus tiedon välittäjänä ja rakentajana. Tutkimukseni perustuu subjektiiviseen ja kontekstuaalisesti rakentuneeseen merkityksenantoon erämaan ilmiön tarkastelussa, toisin sanoen tietoteoreettiselta perustaltaan se pohjautuu konstruktiviseen näkemykseen, jonka mukaan ihmiset muodostavat tietonsa ja identiteettinsä aiemman tietonsa ja kokemustensa varaan. Yksilön subjektiivinen tieto nähdään arvokkaana. Tutkimuksessa käytetään aineistoina kertomuksia sekä analysoidaan ja tulkitaan niitä: aineistona ovat kirjalliset ja suulliset tutkimushaastattelut, kaunokirjalliset ja omaelämäkerralliset kertomukset.¹²⁷

Narratiivisen tutkimuksen perusolemuksen neljän ydinkohdan (Hatch & Wiesniewski 1995: 113–135; Heikkinen 2007: 155–156) kautta nähtynä tutkimuksessani huomio kohdistuu *autenttisiin kerto-*

¹²⁶ Geertz 1973: 3–30; Elomaa 2001: 68–69. Elämäkertatutkimuksessa käytetään myös *tiheän kuvauksen* käsitettä, mutta täysin toisenlaisessa merkityksessä kuin Geertz. Denzinin (1989: 91–99) mukaan tiheä kuvaus on elämäkerrallinen, historiallinen, ihmis-suhteita, tilannetta ja vuorovaikutusta kuvaava, ja jossa haastateltava kuvaa tarkoin tunteuksiaan tai kokemuksiaan jossakin elämäntilanteessa.

¹²⁷ Tutkimusaineistosta tarkemmin luvussa 3.5 *Tutkimusaineiston esittely*.

muksiin ja yksilön konstruoimaan merkityksenantoon erämaan ilmiön tarkastelussa. Tutkijan *henkilökohtainen kontakti* tutkittavaan mahdollistaa tiedon muodostumisen dialogisesti keskustellen. Tutkimukseni on myös *käytännöllisesti suuntautunutta*, koska se tukeutuu nimenomaan Martti Peltomaan pitkäaikaiseen, arkipäiväiseen ja omakohtaiseen kokemukseen erämaasta, toisin sanoen tutkittavan itsensä elämänä ja kertomana. Viimeisenä kohtana on *tietämisen subjektiivisuuden tunnistaminen*: objektiiviseen ja yleistettävän tiedon sijasta tutkimukseni pyrkii lokaaliseen ja subjektiiviseen tietoon. Erkkilän (2008: 200) näkemyksiä mukaillen tutkimukseni ei pyri vastaamaan siihen, millainen ylälappilainen erämaa on *keskimäärin*, vaan pyrkimyksenä on ymmärtää, millainen se on juuri *tietyssä paikassa ja tiettyinä hetkenä*, vieläpä *tietyn henkilön* kertomana.

Seuraavaksi on kysyttävä, sopivatko tutkimuspalapelini palaset narratiivis-elämäkerralliseen kehykseen. Tämä tutkimus ei ole biografista tai elämäkerrallista tutkimusta siinä mielessä, että se valottaisi ja tutkisi Martti Peltomaan elämää puhtaasti hänen elämänkulkunsa, elämänhistoriansa tai elämänvaiheidensa kautta, vaikkakin olen lisännyt hänen elämänvaiheistaan kertovan osuuden tutkimukseen. Narratiivis-elämäkerralliset elementit tulevat näkyviksi hänen omakohtaisten ja omaelämäkerrallisia aineksia sisältävien kertomustensa kautta.

Elämäkerrallinen lähestymistapa, samoin kuin mikrohistoriallinen ote, näkyy ennen kaikkea siinä, että kiinnostumalla yksittäisen ihmisen tavasta kokea erämaa, toimia erämaassa, sekä ajatella ja kertoa erämaasta oman elämänhistoriansa valossa, voimme saavuttaa uutta ymmärrystä (vrt. Erben 1998a: 4) kulttuurista ja luonnosta, tässä tapauksessa ylälappilaisista erämaista. Tämän tutkimuksen päämääränä ei ole etsiä vastausta siihen kysymykseen, miten Peltomaasta tuli erämies, rajamies tai kirjailija – mitä se voisi elämäkerrallisen tutkimuksen eräänä spesifinä tehtävänä ollakin – vaan ennemminkin päämääränä on se, miten Martti Peltomaan elämänvaiheet ja elämäkokemus ovat vaikuttaneet hänen erämaakäsityksiinsä ja millaiseksi paikaksi erämaa on hänen ajatuksissaan ja toiminnassaan muotoutunut.

Tämän tutkimuksen suulliset kertomukset ovat kokemuskertomuksia siinä mielessä, että kertomusten aiheina ovat kertojan kannalta tärkeät, hänen omaan elämäänsä tai erämaahan liittyvät kokemukset tai tapahtumat. Kokemukset voivat olla kertojan omia tai ne voivat olla jonkun toisen, mutta ne ovat kuitenkin kertojan kannalta muistamisen ja kertomisen arvoisia.

3.4 Analyysin ja tulkinnan perusteista

Laadullisen aineiston analyysiin ei ole yhtä tiettyä tapaa, jonka avulla tai jota käyttämällä tutkimusaineistosta saataisiin päteviä tieteellisiä tuloksia. Eskolaa ja Suorantaa (2005: 137) lainatakseni ”[e]i ole olemassa mitään mekaanista kaavaa tai tutkijan luovuuden sampoja, joka poikisi tuloksia, tulkintoja ja näkemyksiä kuin liukuhihnalta” tai Eskolaa (2007: 160) mukaillen sellaisia ”juhannustaikoja tai riittejä, joilla aineistosta saa työstettyä kelvollisen analyysin”. Laadullisen tutkimuksen analyysivaiheen haastavuus ja tutkijan tekemien valintojen merkityksellisyys tässä tutkimuksen vaiheessa tunnustetaan tutkimusmetodologisessa kirjallisuudessa varsin yleisesti.¹²⁸

Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on luoda aineistoon selkeyttä ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysin avulla aineistoa pyritään tiivistämään kadottamatta kuitenkaan sen informaatioarvoa luomalla hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä.¹²⁹ Erilaiset lähestymistavat vaativat erilaista aineistoa ja erilaista analyysia, mutta yhteistä laadullisille aineistoille on se, että ne edellyttävät tutkijalta aineiston luokittelua, vertailua ja tulkintaa. Käytännössä tämä tarkoittaa aineiston lukemista yhä uudelleen, tekstien pohjimista, luokittelua, vertailua, tulkintaa ja niihin limittyvää teoretisointia.¹³⁰

Tutkimuksen analyysivaiheeseen liittyy keskeisesti sen prosessi-luonne. Eskolan ja Suorannan (2005: 149–151) mukaan aineiston analyysiin on kolme tietä. Ensinkin, aineisto voidaan vain purkaa ja edetä siitä tutkijan intuitioon luottaen suoraan analyysiin. Toinen tapa on aineiston purkamisen jälkeen koodata se ja edetä sitten analyysiin. Kolmannessa tavassa yhdistetään purkamis- ja koodaamisvaiheet, minkä jälkeen siirrytään analyysiin. Alasuutari (2010: 38–45) taas korostaa laadullisen analyysin koostuvan kahdesta vaiheesta, havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta, jotka käytännössä nivoutuvat toisiinsa.

Laadullisen aineiston analyysin voidaan katsoa olevan luonteeltaan toisaalta analyyttistä, toisaalta synteettistä. Analyyttisyyttä edustaa aineiston luokittelu ja jäsentäminen systemaattisesti eri teema-alueisiin ja koodaaminen helpommin tulkittavissa oleviin osiin. Keskeistä

¹²⁸ Ks. mainittujen Eskolan & Suorannan (2005) ja Eskolan (2007) lisäksi esim. Alasuutari 2011: 38–43; Hyvärinen 2010: 90–118; Tuomi & Sarajärvi 2009; Kiviniemi 2007: 80.

¹²⁹ Eskola & Suoranta 2005: 137.

¹³⁰ Rantala 2007: 113; Eskola & Suoranta 2005: 149–151; Eskola 2007.

on kuitenkin löytää synteesiä luova temaattinen kokonaisrakenne, joka kannattelee koko aineistoa.¹³¹

Kertomuksen analyysiin ei myöskään ole olemassa yksittäistä mallia tai metodia, mutta Hyvärisen (2010: 115) sanoin se ”ei myöskään ole impressionistista haastateltavien lausumien arviointia”. Hyvärinen pitää sen sijaan tärkeänä tutkijan taitoa tunnistaa kertomus ja kerronnallisuus aineistossaan ja suhteuttaa analyysinsä juuri tähän kerronnallisuuteen. Tutkijan on hyvä tuntea erilaisia aineiston analyysin tapoja, joita hän voi tapauskohtaisesti soveltaa.¹³²

Narratiivisen analyysin toteuttamiseen löytyy tutkimuskirjallisuudesta monia tapoja.¹³³ Eräs tunnetuimmista on Donald Polkinghornen (1988; 1995) jako narratiivien analyysiin ja narratiiviseen analyysiin¹³⁴, jossa narratiivien analyysissä kohdistetaan huomio kertomusten luokittelun erillisiin luokkiin ja narratiivisessa analyysissä on tavoitteena juonentaa kertomus, analysoida kerronnan tapoja ja kontekstia, säilyttää kertojan ääni, ja jopa mahdollisesti tuottaa aineistosta uusi kertomus.

Lieblich, Tuval-Mashiach ja Zilber (1998) erottavat narratiivisessa analyysissä kategorisen ja holistisen analyysitavan sekä vastavasti sisällön ja muodon analyysin. He jaottelevat nämä analyysitavat seuraavasti:

TAULUKKO 2 Narratiivisen analyysin dimensiot Lieblichin ym. (1998:13) mukaan.

holistinen sisällön analyysi (holistic – content)	holistinen muodon analyysi (holistic – form)
kategorinen sisällön analyysi (categorical – content)	kategorinen muodon analyysi (categorical – form)

Holistisessa sisällön analyysissä narratiivi, esimerkiksi elämäkerta, analysoidaan kokonaisuutena ja mitä tahansa osaa tekstistä tulkitaan toisten osien muodostamassa kontekstissa. *Holistisessa muodon analyysissä* päähuomio keskittyy esimerkiksi juonen tai rakenteen ilmenemiseen kertomuksessa. *Kategoris-sisällöllinen analyysi* lähenee perinteistä sisällönanalyysia. Siinä aineistosta muodostetaan kategorioita määrittele-

¹³¹ Kiviniemi 2007:112.

¹³² Hyvärinen 2010: 115–116.

¹³³ Ks. esim. Riessman 1993; Polkinghorne 1995; Lieblich et al. 1998; Kaasila 2008.

¹³⁴ Ks. myös luku 3.1 *Narratiivinen läbestymistapa*.

mällä teemoja, luokittelemalla, vertailemalla ja yhdistelemällä. *Kategoriassa muodon analyysissa* keskitytään esimerkiksi kertomuksen tyyllisesti tai kielellisesti määrittyviin yksiköihin ja käsitteisiin.¹³⁵

Kategorinen lähestymistapa on hyödyllistä käyttää silloin, kun tutkimuksessa pyritään selvittämään jotakin ilmiötä, joka on yhteinen jollekin ihmisryhmälle. Jokainen kertomus jaetaan osiin ja tiettyyn kategoriaan kuuluvat osiot kootaan yhteen. Usein tämä tapahtuu niiden sisältämien teemojen mukaisesti.¹³⁶ Tässä kategorinen lähestymistapa lähenee laadullisen tutkimuksen yleisiä metodisia periaatteita ja vastaa jokseenkin Polkinghornen (1995) narratiivien analyysia.

Sisällöllinen lähestymistapa kohdentaa huomion kertomusten sisältöön, esimerkiksi siihen mitä kertomuksessa tapahtuu tai ketkä osallistuvat tapahtumiin, mistä asioista kerrotaan tai jätetään kertomatta. Kertomuksen muodon analyysissa voivat korostua esimerkiksi kertomuksen sanasto tai koherenssi. Lieblich ym. korostavat kuitenkin, että kertomuksen muodon ja sisällön erottaminen ei ole aina selkeää, kuten ei kertomuksen kokonaisuuden tai sen sisältämien kategorioiden erottaminenkaan. Lopullisena pyrkimyksenä tulisikin olla näiden lähestymistapojen yhdistäminen.¹³⁷

Viittasin jo aiemmin analyysin prosessiluonteeseen, koska laadulliselle tutkimukselle tyypillinen aineistokeskeisyys edellyttää jatkuvaa vuorovaikutteisuutta teoreettisten taustaoletusten ja empiirisen aineiston välillä. Analyysivaihe alkaa jo tutkijan esioletuksista tutkittavan aiheen osalta ja se tarkentuu ja etenee tutkimusprosessin aikana. Eräänlainen käännekohta tai taitekohta on kuitenkin siinä vaiheessa, kun aineisto on kerätty ja sille pitäisi ”osata tehdä jotain” eli käyttää sopivia työvälineitä matkalla kohti lopullista tuotetta, tuotosta tai kuten tässä, tutkimusraporttia.

Tutkimusaineistoni on monimuotoinen. Se sisältää kaksi kirjoitettua tekemääni haastattelua, 14 suullisesti toteutettua kerronnallista haastattelua, Martti Peltomaan kirjoittaman omaelämäkerrallisen muisteluksen ja kronologisen koosteen sekä neljä Peltomaan julkaistua eränohellikokoelmaa.¹³⁸ Aineistoni sisälsi siis sekä kirjallisia että suullisia narratiiveja¹³⁹. Yhtenevän analyysitavan löytäminen näin

¹³⁵ Lieblich et al. 1998: 12–14.

¹³⁶ Lieblich et al. 1998: 12–14.

¹³⁷ Lieblich et al. 1998: 12–18; ks. myös Kaasila 2008: 45–60.

¹³⁸ Tutkimusaineistosta tarkemmin luvussa 3.5 *Tutkimusaineiston esittely*. Ks. myös liite 2 *Yhteenveto tutkimusaineistosta*.

¹³⁹ Saastamoinen 1999.

laaja-alaiselle aineistolle ei vaikuttanut mahdolliselta, vaikka tutkimuksellista esiymmärrystä aineistosta ja sen sisällöistä oli ehtinyt kertyä sekä haastattelujen aikana, että aihepiiriä käsitelleistä aiemmista opinnäytetöistäni ja tutkimuskirjallisuudesta. Myös Peltomaan julkaistu tuotanto oli minulle ennestään tuttu aiempien opinnäytetöiden ja omien lukukokemusten kautta.

Analyysin ensimmäisen konkreettisen vaiheen aloitin Eskolan ja Suorannan (2007) sanoin ”purkamisesta”, koska suulliset haastattelut olivat tuossa vaiheessa pelkästään nauhoitettuna materiaalina, eivätkä siinä muodossaan kovin helppokäyttöisiä. Muu aineisto oli kirjallisessa muodossa. *Litteroin* audiotallenteina tietokoneelle nauhoitetut 14 suullista tutkimushaastattelua sananasaisesti ja liimasin ne tulostettuina A4-kokoisiin vihkoihin joka toiselle sivulle, viereisen sivun varasin merkinnöille. Yleisesti tunnustetusta vaivalloisuudestaan huolimatta litterointi tutustutti aineistoon ja toi oivalluksia siitä, mitä aineistossa voisi olla.

Suullisten haastattelujen jatkoksi liitin vuonna 2005 ja 2009 tehdyt kirjalliset haastattelut ja Peltomaan omaelämäkerrallisen muisteluksen ja koosteen. Neljällä eränovellikokoelmalla täydennetty aineistopa(n)kkini tai – Heli Saarisen (2011: 12) tutkimusaineistostaan käyttämää ”pieni Lappi-arkisto” -nimitystä mukaillen – *pieni erämaa-arkisto* oli valmis seuraavaan vaiheeseen. Aineisto oli siis vaatinut Eskolan ja Suorannan (2007: 150) mainitsemaa ”laadullisen aineiston käsityötaitoa”, mutta se oli nyt *järjestetty alustavasti* ja siten helpommin hallittavissa.

Tutustuakseni aineistoon *luin* sitä perinpohjaisesti, sekä aineistona sinänsä että tutkimuskirjallisuudesta hahmottuvien teoreettisten ”erämaakiikarien” läpi. Tähän vaiheeseen liittyi myös epäily siitä, onko aineisto määrällisesti ja laadullisesti riittävä kuvaamaan erämaan ilmiötä ja sisältääkö se sellaisia kertomuksia, jotka ovat tutkimustehtävän kannalta oleellisia. Tämän intensiivisen lukemisvaiheen aikana minulle selvisi myös se, mistä aineiston osasta tarkempi analyysi kannattaa aloittaa.

Liitteessä 2 *Yhteenveto tutkimusaineistosta* on nähtävissä suullisesti toteutettujen tutkimushaastattelujen aiheet, tai teemat. Haastatteluaineisto sisälsi laaja-alaisesti ja monipuolisesti sekä Martti Peltomaan elämäkerrallista että erämaa-aiheeseen liittyvää kerrontaa, joten otin

lähtökohdaksi analysoida aluksi nimenomaan nämä suulliset haastattelut, jotka määrittelin kokemuskertomuksiksi¹⁴⁰. Analyysin toteuttamistapa lähenee Lieblichin ym. kategoris-sisällöllistä lähestymistapaa, koska tässä vaiheessa en kiinnittänyt huomioita kertomusten muotoon. Matka- eli tutkimusoppaina toimivat lähinnä Lieblich ym. (1998), Eskola ja Suoranta (2005), Eskola (2007), Hyvärinen (2010) sekä Aaltonen ja Leimumäki (2010).

Kuten aiemmin mainitsin, haastattelut olivat alkuperäisessä järjestyksessä tulostettuina, mutta informaatioltaan ne eivät olleet vielä mitenkään supistuneet tai muuttuneet. Päätin lukea haastattelun kerrallaan ja kirjoittaa haastattelutekstin *tiivistelmän* viereiselle sivulle. Kyse oli siis pelkästään tiivistämisestä, ei luokittelusta tai tyypittelystä. Alleviivasin mielenkiintoisia, toistuvia, kuvaavia, *tihkeitä* tai muuten merkittäviä kohtia haastattelutekstistä. Liitteessä 7 *Analyysiesimerkki: Kertomus veneistä* on katkelma pyyntivälineitä käsitelleestä haastattelukertomuksesta. Litteroitu haastatteluteksti on liitteen vasemmassa reunassa ja tiivistelmä siitä taulukon seuraavassa sarakkeessa. Näin etenin jokaisen kokemuskertomushaastattelun osalta. Koin tiivistämisen haastattelutekstin yhteyteen käytännöllisenä: alkuperäiseen tekstiin oli helppo palata tarvittaessa.

Tiivistelmien lukeminen, samoin kuin haastattelujen aihealueet sinänsä, pohjustivat analyysin seuraavaa vaihetta. Palasin tutkimusongelmiin tai oikeammin tutkimustehtävään. Aineisto oli laaja, mutta miten nostaa sieltä ne asiat, joihin olin etsimässä vastauksia, nimittäin erämaan elementit Martti Peltomaan kerronnassa, eletty ja koettu paikka erämaassa, sekä erämaan mahdolliset muutokset. Päädyin *luokittelemaan ja teemoittelemaan*, ts. kategorisoimaan haastatteluaineiston eli yritin löytää ne keskeiset ydinkategoriat, perusulottuvuudet, jotka parhaiten kuvaisivat tutkittavaa kohdetta. Näin olisi mahdollista poimia aineistosta sen sisältämät keskeiset aiheet, sekä vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa¹⁴¹. Tutkimuskirjallisuuden ja aiempien analyysivaiheiden avulla teemat hahmottuivat seuraavasti:

1. Omaelämäkerrallinen aines
2. Muutosta kuvaavat elementit
3. Dokumentoituva aines
4. Luonto, paikat, maasto, maisema

¹⁴⁰ Kokemuskerronnasta tarkemmin luvussa 3.2.1 *Elämäkerrallisen kerronnan tapoja*.

¹⁴¹ Eskola & Suoranta 2005: 174–175; Kiviniemi 2007: 80.

5. Toimintaa kuvaava aines
6. Henkilöt
7. Arvoihin ja ideologioihin liittyvä aines
8. Kirjoittamista koskeva aines

Koodasin aineiston edellä mainituilla numeroilla tekstin tiivistelmien yhteyteen sen mukaan, mihin teemaan tai teemoihin kerrottu asia liittyi. Liitteessä 7 *Analyysiesimerkki: Kertomus veneistä* teemoittelu näkyy kolmannessa sarakkeessa, joissa esimerkiksi henkilöitä käsittelevä aines on koodattu numerolla 6, kirjoittamista koskeva aines numerolla 8 jne. Korostin tekstin tärkeitä kohtia vielä ”värikynäteemoittelulla”, jossa jokaista teemaa vastasi oma värinsä, ja ”muistilappuotsikoinnilla” vihkon reunaan. Tämä osoittautui käyttökelpoiseksi menetelmäksi vielä myöhemminkin, kun aineisto oli jo jaoteltu teemojen mukaisesti tiedostoihinsa.

Haastatteluaineisto oli nyt siis teemoiteltu, mutta se oli edelleen kronologisessa ja hankalasti hyödynnettävässä järjestyksessä. Lisäksi teemoittelu kertoi kyllä sen, *millaisia sisältöjä* kyseisessä haastattelussa käsiteltiin, mutta ei vielä järin paljon siitä, *miten* haastateltava aiheesta kertoi. Sen vuoksi lisäsin teemoitteluun Jarkko Saarisen (1999) kehittämän jaottelun erämaakäsityksistä ja niihin liittyvistä diskursseista. Merkitsin siis kunkin teeman kohdalle, kertooko haastateltava erämaasta traditionaalisesta (liitteen 7 taulukossa lyhenteenä *tr*), turistiksesta (lyh. *tu*) vai suojelullisesta (lyh. *su*) näkökulmasta.¹⁴² Näin pyrin saamaan selville haastateltavan erämaakäsityksiä ja niiden taustalla vaikuttavia tekijöitä.

Tähän asti olin operoinut lähinnä ”käsityötaidon ja värikynien varassa”. Seuraavaksi sijoitin kuitenkin samaan teemaan kuuluvan haastatteluaineiston konkreettisestikin samoihin tietokonetiedostoihin niin, että esimerkiksi kaikki luontoa ja paikkaa käsittelevä aineisto sijoittui samaan tiedostoon, henkilöitä käsittelevä aines omaansa jne. Tässä vaiheessa jätin siirtämättä sellaiset aineiston osat, joilla ei ollut tutkimustehtävän kannalta merkitystä¹⁴³. Tutkimusaineisto oli siis pienentynyt määrällisesti ja *sijoitettu teemoittain tiedostoihin*. Teemoittain jaetut tiedostot näyttivät nyt tältä, ja muistuttivat jo alustavaa raportin rakennetta:

¹⁴² Traditionaalista, turistiksa ja suojelullista erämaanäkökulmaa käsitellään tarkemmin luvussa 2.2.5.

¹⁴³ Esimerkkinä aineiston ulkopuolelle tässä vaiheessa jääneestä osiosta on vaiheikas kertomus Peltomaan *Petronella*-historiikin sisällöistä ja kirjoittamisesta, koska teos ei kuulunut tutkimusaineistoon.

1. Metsä houkuttelee – luonto ja paikka
2. Hirvenpyynnissä ja siikaverkoilla – toiminta, tapahtumat, juoni
3. Miehiä maailman laidalla – minä, me ja muut
4. Pyhää, arkea erämaassa – eräkäynnin arvot ja ideologiat
5. Pyytötarinoiden lähteillä – erän- ja rajankäyntiä kirjoittaen

Eskolan (2007) ja Eskolan ja Suorannan (2005) opastusta seuraten kirjoitin teemoiteltuihin tiedostoihin tiivistelmiä, jonka jälkeen kommentoin niitä omiin käsityksiini pohjautuen ja edelleen tiivistäen ja tehden tulkintojani niistä. Eskolan (2007: 174) mukaan tässä neljännessä vaiheessa *yhdistetään aineistoesimerkit ja tutkijan ajattelu*. Tarkoituksena oli siis kirjoittaa omin sanoin omat tulkinnat siitä, mitä aineistossa on. Seuraavassa on kirjoittamani tekstiesimerkki taulukossa 3 olevasta haastatteluaineistosta.

Tasaiset mäntykankaat ja tunturinummet ovat helppokulkuisia luonnonmaastoja. Kulkemista vaikeuttavat luontoon, maastoon ja paikkaan liittyvät tekijät kuten sääsket räkkäaikana ja jalkoihin tarttuvat varvut jänkämaastossa. Myös henkilökohtainen vireystila, vuodenaika ja säätila ovat olennainen osa maastossa liikkumisen kokemusta.

TAULUKKO 3 Esimerkki haastatteluaineiston analyysin vaiheista.

Haastatteluaineisto	Tutkijan huomiot
<p>MP: En tiää, onko mulla niinku suosikkimaastoa, mutta joku helppokulkuisuuden kuvailu, niin joku tuommonen tunturinummi, tasainen tai - niinku täällä on Inarissa paljon näitä tasaisia mäntykankaita. Kova pohja ja nyt kun porot on syöneet jäkälän, ne on helppo kulkea.</p> <p>No kesällä räkkäaikaan on inhottava kulkea. Jossaki jänkämaastossa, missä ei tuule eli on tämmöstä korkeaa vaivaiskoivua. Joka ihan takertuu jalkaan. Ja väsyneenä vielä. Se on niinku vaikeimpia kulkea ja ylittää semmoset.. niinku varpujängät, missä kasvaa se vaivaiskoivu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Monipuolinen kuvaus liikkumisesta: (sisältää kokemuksen) • jänkämaasto, tunturinummi ,mäntykankaat <p>LUONTO, PAIKKA</p> <ul style="list-style-type: none"> • räkkäaika <p>VUODENAIKA, SÄÄSKET VASTUKSINA,(ELÄIMET)</p> <ul style="list-style-type: none"> • - ei tuule <p>SÄÄTILA</p> <ul style="list-style-type: none"> • - vaivaiskoivu takertuu jalkaan <p>MAASTO</p> <ul style="list-style-type: none"> • - väsyneenä <p>OMA VIREYSTILA</p> <ul style="list-style-type: none"> • -varpujängät <p>KASVILLISUUS</p> <p>Suosikkimaasto on helppokulkuinen, räkkäaikaan on vaikea kulkea.</p>

Analyysi ja tulkinta eivät Eskolan (2007) mukaan saa jäädä edellä kuvattuun vaiheeseen, vaan mukaan on tuotava *kytkennät teorioihin ja aikaisempiin tutkimuksiin*. Tämä vastaa nimenomaan tutkimuksen tulkinallista osuutta, vaikkakin jaan Kiviniemen (2007) käsityksen tutkimuksen prosessiluonteesta, jossa analyysi ja tulkinta limittyvät eivätkä ole eroteltavissa omiksi erillisiksi yksiköikseen. Analyysivaiheen aikana luin aiheeseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta ja kirjoitin tästä kirjallisuudesta muistiinpanoja erillisiin tiedostoihin. Lopuksi yhdistin tutkimuskirjallisuuden aineksia analyysiaineistoon, josta seuraava esimerkki:

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että ympäristön ja luonnon kuvaaminen eräkirjallisuudessa vaihtelee tilanteen ja tapahtuman mukaan. Alue, jolla erämies liikkuu fyysisesti, kuvataan maastona: liikkumista vaikeuttaa pensaikko, etenemistä hidastaa suo tai joututtaa polku. (Gullichsen 1993: 27–28; Lehtola 1997: 98–100). Peltomaan mukaan inarilaiset tasaiset mäntykankaat ja tunturinummet ovat helppokulkuisia luonnonmaastoja...

Kahden kirjallisen haastattelun, novelliaineiston ja omaelämäkerrallisen muisteluksen ja koosteen analyysissä toimin hieman toisin kuin kokemuskerronnallisten haastattelujen analyysissä. Ensinnäkin kokemuskerronnalliset haastattelut olivat tuottaneet jo runsaasti tietoa tutkimustehtävää ajatellen ja toiseksi henkilökohtaiset resurssit eivät riittäneet 61 eränovellin yhtä perinpohjaiseen analyysiin. Niinpä sovelsin – *bricoleur*-ajattelutapaa¹⁴⁴ lainatakseni – jäljellä olevaan aineistoon edellä kuvatun analyysin ”kevytversiota”.

Kirjoitin jokaisesta novellista juonitiivistelmän ja liitin ne taas tulostettuina *pieneen erämaa-arkistoon*. Juonitiivistelmät osoittautuivat myös hyvin hyödyllisiksi ja helppokäyttöisiksi aineiston tulkintavaiheessa. Juonitiivistelmien yhteyteen koodasin novelleissa käsitellyt teemat, jotta sisältöjen keskeiset ydinkategoriat tulisivat näkyviksi. Samalla novelliaineiston vertailtavuus haastatteluaineistoon nähden helppottui merkittävästi.

Kirjallisten haastattelujen osalta en kirjoittanut juonitiivistelmiä, mutta koodasin ja teemoittelin ne. Silti en voi kiistää, etteikö novellien ja kirjallisten haastattelujen analyysiin olisi vaikuttanut aiempi kokemuskertomusten analyysi, sillä teemoitteluhan oli tehty nimenomaan niiden sisältöjen perusteella. Silti en näe, että eränovelliaineisto ja kirjoittaen hankittu haastatteluaineisto olisivat vain kokemuskertomusten verrantoaineistoa tai aineistotriangulaation¹⁴⁵ osa. Ylälappilaista erämaata, eränkäyntiä ja elämäntapaa käsittelevinä teoksina ja teksteinä ne ovat todistusvoimaista ja paikkaansa puolustavaa aineistoa juuri tässä tutkimuksessa.

Martti Peltomaan kirjoittamaa kronologista koostetta hänen elämäntapahtumistaan ja omaelämäkerrallista muistelmaa analysoin rinnakkain, koska ne molemmat keskittyivät Peltomaan elämänvaiheisiin. Niitä en teemoitellut edellä kuvattuun tapaan, vaan lähinnä etsin mielenkiintoisia ja merkittäviä kohtia elämäkerrallisen kerronnan ja erämaa-aihepiirin yhteyksistä. Vertailin myös näiden kahden aineiston sisältöä keskenään sekä yhdistin niiden sisältöjä kokemuskerronnalliseen elämäkertaa-aineistoon.

¹⁴⁴ Denzin & Lincoln (2000) lainaavat tutkijan esikuvaksi Levi-Straussin *bricoleur*-hahmoa, joka käyttää luovalla tavalla erilaisia menetelmiä ja materiaaleja niiden alkuperäisestä tai ”oikeasta” käyttötarkoituksesta välittämättä. Tutkijana *bricoleur* soveltaa luovasti eri tutkimusmetodeja ja kirjoittamisen tapoja. (ks. myös Heikkinen 2007: 150) Heikkisen (emt.) mukaan ”*bricolage* on luovaa ja divergenttiä toimintaa, jossa käytetään järkeä ilman metodia pikemmin kuin metodia ilman järkeä.”

¹⁴⁵ Denzin 1989.

3.5 Tutkimusaineiston esittely

3.5.1 Tutkimushaastattelut ja muistelukertomukset

Kuten edellisestä luvusta käy ilmi, tutkimusaineisto koostuu Martti Peltomaan kirjallisista ja suullisista tutkimushaastatteluista, hänen kirjoittamastaan omaelämäkerrallisesta muisteluksesta ja kronologisesta koosteesta, sekä lisäksi Martti Peltomaan neljästä vuosina 2001–2008 julkaistusta eränovellikokoelmasta.¹⁴⁶ Haastattelin Martti Peltomaata hänen elämänvaiheisiinsa, eräkirjallisuuteen ja -kirjailijuuteen liittyen ensimmäisen kerran kirjallisesti vuonna 2005 ja uudelleen vuonna 2009 kotimaisen kirjallisuuden tutkimuksen opinnäytetöitä varten.¹⁴⁷ Aineistoon kuuluvat myös 14 syksyllä 2010 suorittamaani suullisesti toteutettua, kerronnallista tutkimushaastattelua.

Brunerin (1986; 1996) teoriassa ihmisellä on kolme erilaista tapaa representoida kokemusmaailmaansa: toiminnallinen, kuvallinen ja kielellinen. Haastattelupuhe tai kerrotut ja kirjoitetut tarinat ovat hyvä esimerkki kielellisistä representaatioista, jossa tapahtuu kokemuksen tai ajatuksen ulkoistamista. Konstruktiona ne ovat muotoutuneet tietynlaisiksi vuorovaikutuksessa kulttuurinsa ja ympäristönsä kanssa.¹⁴⁸ Hänninen (2000: 21) käyttää käsitettä *sosiaalinen tarinavaranto*, jolla hän viittaa juuri siihen kulttuuristen kertomusten joukkoon, joka yksilölle tarjoutuu.

Kirjallisesti tehtyjen tutkimushaastattelujen (lyh. KH 2005 ja KH 2009) kysymykset olivat avoimia ja puolistrukturoituja.¹⁴⁹ Haastateltava vastasi niihin osaksi kertomuksina, osaksi vastauksenomaisesti. Kirjallisesti tehtyjen haastattelujen kysymykset vaikuttavat yksittäin luettuina vaativilta,¹⁵⁰ mutta näiden nimenomaisten haastattelujen yhteydessä on muistettava, että haastattelija ja haastateltava olivat sopineet etukäteen haastattelujen sisällöistä ja aiheista.

Haastateltava ehdotti tuolloin itse kirjallista vastaamista ja piti sitä itselleen luonteenomaisena tapana kertoa elämänvaiheistaan ja tuotannostaan. Vuonna 2009 toteutettu kirjallinen haastattelu käsitteli

¹⁴⁶ Olen koonnut tarkemmat tiedot tutkimusaineistosta liitteeseen 2, Taulukko 4 *Yhteenveto tutkimusaineistosta*.

¹⁴⁷ Ks. Ratavaara-Peltomaa 2009.

¹⁴⁸ Tolska 2002: 78–83; Erkkilä 2004: 186–187; 2008: 206–207.

¹⁴⁹ Eskola & Vastamäki 2007: 26–27.

¹⁵⁰ Esimerkkejä vuoden 2005 kirjoittaen tehtyjen haastattelujen kysymyksistä:

”Kerro taustastasi ja elämänvaiheistasi.”

”Olet itsekin raja-, erä- ja kalamies. Miten tämä näkyy tuotannossasi?”

osittain samoja aihealueita kuin edellinenkin, mutta painottui paikan, miljöön ja maiseman merkitykseen sekä omaelämäkerrallisuuden ilmenemiseen tuotannossa. Haastattelun toteuttamistapa valikoitui luontevasti edellisen, vuoden 2005 haastattelun perusteella.

Syksyllä 2010 Martti Peltomaa kirjoitti pyynnöstäni omaelämäkerrallisen muistelman tai muisteluksen, johon liittyy myös hänen elämänvaiheitaan käsittelevä kronologisesti etenevä kooste. Muistelman käsittelee Peltomaan taustaa, lapsuuden ja nuoruuden luonto- ja eräkokemuksia, aikuisiän työuraa, eränkäynnin ja erämaan henkilökohtaista merkitystä. Elämänvaiheita käsittelevä kooste taas etenee muistutuksenmerkintöinä lapsuudesta kohti aikuisuutta ja nykyisyyttä. Peltomaa täydensi koostetta pyynnöstäni elokuussa 2012.

Vaikka kirjallisesti tehdyt haastattelut olivat tuottaneet riittävästi (lähinnä taustoittavaa) aineistoa aiempiin opinnäytetöihini, väitöskirjatutkimuksen yhteydessä päädyin hankkimaan aineistoa myös suullisesti toteutetuilla tutkimushaastatteluilla (lyh. SH 2010/ 1–14). Suullisesti tehdyt, kerronnalliset haastattelut toteutin 17.9.–11.10.2010 Ivalossa ja näitä nauhoitettuja haastatteluja kertyi yhteensä 14, jotka litteroin kirjalliseksi aineistoksi vuoden 2010 lopulla.¹⁵¹ Haastattelutilanteisiin ei osallistunut muita henkilöitä kuin haastattelijat ja haastateltava.

Tutkimusmetodologisessa kirjallisuudessa esitetään laaja kirjo erilaisia haastattelutapoja. Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005: 22–23) sekä Eskolan ja Vastamäen (2007: 25–26) mukaan tutkimushaastattelu rakentuu pohjimmiltaan samoilla keinoilla ja vuorovaikutusta koskeviin yhteisiin oletuksiin nojautuen kuin muutkin keskustelut, mutta eroavat näistä institutionaalisuutensa vuoksi: haastattelulla on tietty päämäärä, jota tutkimuksen tavoite ja tiedonintressi ohjaavat.

Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit on määrätty etukäteen ja haastattelijat varmistaa, että kaikki teemat käydään läpi. *Avoimessa haastattelussa* tilanne taas muistuttaa enemmän tavallista keskustelua, jota tutkimusaihe ohjaa.¹⁵² *Syvähaastattelun* menetelmä muistuttaa keskusteluhaastattelua, jolle on tyypillistä keskustelunomaisuus ja spontaani tiedonvaihto. Syvähaastattelu soveltuu hyvin menneisyyden tapahtumien, heikosti tiedostettujen tai arkaluontoisten asioiden tarkasteluun ja menetelmänä se on tarkoituksenmukainen, jos tutkijan on tarkoitus

¹⁵¹ Ks. Liite 2, Taulukko 4 *Yhteenveto tutkimusaineistosta*.

¹⁵² Eskola & Vastamäki 2007: 27–28; myös Hirsjärvi & Hurme 2000.

etsiä jotakin rajattua, yksittäistä tietoa tai kiinnostuksen kohteena on jokin poikkeava, uusi lähestymistapa tai asiantuntijan näkemys.¹⁵³

Matti Hyvärinen ja Varpu Löyttyniemi (2005: 191) pohtivat, millaisia aineiston tuotantoehtoja kerronnallisuus haastattelussa edellyttää. *Kerronnallisella haastattelulla* he viittaavat siihen, että tutkija *pyytää* kertomuksia, *antaa tilaa* kertomiselle ja *esittää sellaisia kysymyksiä*, joihin hän olettaa saavansa vastaukseksi kertomuksia. Usein kerronnallisessa haastattelussa suositaan kysymys-vastausrakenteen sijasta jopa yhden kysymyksen haastatteluja, joissa annetaan tilaa nimenomaan haastattelun kerronnalle.¹⁵⁴

Vaikka narratiivit, kertomukset elämästä ja kokemuksista, eivät olekaan suora kuva ”todellisuudesta”, voidaan ajatella, että haastattelutilanteessa kertoja punoo kokemuksiaan yhteen ja välittää puheessaan omaa ymmärrystä siitä yhteisöstä, ympäristöstä ja yhteiskunnasta, jonka jäsen hän on. Haastattelua voi ideansa perusteella kuvata myös *aktiiviseksi haastatteluksi* Holstein & Cubrium (1995: 29) mukaan. Tällöin oletetaan, että haastateltava aktiivisesti luo merkityksiä sosiaalisessa tilanteessa, eikä vain vastaa kysymyksiin.¹⁵⁵

Tässä tutkimuksessa suullisesti toteutetut haastattelut eivät olleet varsinaisia teemahaastatteluja, vaikka jokaiselle haastattelukerralle oli suunniteltu oma aihepiirinsä tai teemansa. Ne eivät olleet myöskään puhtaasti kerronnallisia haastatteluja siinä mielessä, että ne olisivat koostuneet vain haastateltavan kertomuksista, sen sijaan ne sisälsivät laajalti Hyvärisen ja Löyttyniemen (2005) mainitsemia kerronnallisen haastattelun elementtejä. Haastattelujen toteuttamistapa lähenee myös syvähaastattelua, jossa useita kertoja samaa henkilöä haastatellen pyrittiin kartoittamaan asiantuntijatietoa rajatusta ilmiöstä.

Keskustellen ja kertoen toteutetut haastattelutilanteet mahdollistivat tarkentavat lisäkysymykset kerronnan aikana ja usein lyhyt lisäkysymys saattoi johtaa uuden kertomuksen alkuun. Tässä mielessä ne muistuttavat myös Holstein & Cubrium (1995) aktiivista haastattelua, toisaalta kerronnallista haastattelua. Suunnittelin etukäteen jokaiselle haastattelukerralle aiheen ja aloituksen, joka oli myös ennalta

¹⁵³ Siekkinen 2007: 44–45; Syrjäla & Numminen 1988: 103–104.

¹⁵⁴ Ks. myös Salo 2008.

¹⁵⁵ Holstein & Cubrium 1995: 29; ks. myös Erkkilä 2008: 188.

haastateltavan tiedossa.¹⁵⁶ Muutoin haastattelut etenivät varsin vapaamuotoisesti Martti Peltomaan muistelusten ja kerronnan varassa.¹⁵⁷ Tekemieni tarkentavien kysymysten lisäksi haastattelutilanteet sisälsivät myös keskustelua ja ennakoitujen teemojen ulkopuolisia – esimerkiksi ajankohtaisia eränkäyntiin liittyviä, mutta myös historiallisia ja yhteiskunnallisia – aiheita.

Liitteessä 7 *Analyysiesimerkki: Kertomus veneistä* on tutkimusaineiston eräelämän vuodenkiertoon liittyvän haastattelun osa, jossa Martti Peltomaa kertoo tekemistään ja omistamistaan veneistä sekä erilaisten veneiden käyttötarkoituksista ja ominaisuuksista. Yhtämittäinen haastattelulainaus on varsin pitkä, kokonainen kertomus, mutta sen avulla on helppo hahmottaa myös kerronnallisen haastattelun tilannetta, jota voi luonnehtia varsin vapaamuotoiseksi. *Kertomus veneistä* tuo esiin myös haastateltavan taitavat kertojantaidot. Tilanteet sisälsivät pitkiä kerronnallisia jaksoja ja jonkin verran tekemiäni tarkentavia kysymyksiä ja keskustelua. Tämän aineistoesimerkin avulla voi hahmottaa myös aineiston *kokemuskerronnallisuutta*¹⁵⁸.

Satu Koho (2008) on käyttänyt kolmea erityyppistä, toisiaan täydentävää kirjailijahaastattelua Jon Skiftesvikin martinniemiäisteosten koettua ja elettyä paikkaa käsittelevässä kirjallisuuden alan väitöskirjatutkimuksessaan.¹⁵⁹ *Biografinen eli taustalähtöinen haastattelu* rakentaa tekijän elämäkerrallista runkoa ja selvittää hänen elämänvaiheitaan, sekä tuotannon että elämänkaaren keskinäisiä suhteita. *Teoksia analysoivissa eli teoslähtöisissä haastatteluissa* keskiössä ovat esimerkiksi teosten lähde- materiaali, henkilöiden, paikkojen ja tapahtumien todellisuusmallit sekä tekijän omat tulkinnat. Kolmanneksi haastattelutavaksi Koho nostaa *luovuushaastattelun*, joiden avulla voidaan tutkia kirjailijan luomisprosessia ja kirjoittamisen motivaatiota. Luovuushaastattelujen

¹⁵⁶ Haastattelujen aiheet ja sisällöt ovat nähtävissä liitteessä 2, Taulukko 4 *Yhteenveto tutkimusaineistosta*.

¹⁵⁷ Audiotallenteelta litteroitu esimerkki vuoden 2010 kerronnallisen tutkimushaastattelun aloituksesta:

SRP: ”Tänään on 27.9.2010 ja tässä on näitä aiheita.. Tuo rajavartijan työ, mistä olin ajatellu, että vois kysyä. Oisko – – helpoin aloittaa, että kertoisit omasta urasta rajavartijana. Miten sinä päädyit siihen rajavartijan ammattiin ja miten se ura siellä Rajavartiostossa meni, että se ois aika mielenkiintoista kuulla.”

¹⁵⁸ Kokemuskerronnasta tarkemmin luvussa 3.2.1 *Elämäkerrallisen kerronnan tapoja*.

¹⁵⁹ Haastattelumenetelmiä on kuvattu tarkemmin Ritva Haavikon ja Kaarina Salan (1987) toimittamassa teoksessa *Kirjailijahaastattelut*. Teoksessa esitellään myös muita kirjailijahaastatteluihin sopivia menetelmiä ja tiedonhankintatapoja.

avulla voidaan selvittää niitä taustoja, jotka avaavat jollain tavoin teosten erityispiirteitä ja tunnusmerkkillisyyttä tai niitä syitä, jotka saavat kirjailijan kirjoittamaan juuri tietyistä aiheista tai teemoista.¹⁶⁰

Tutkimuksessani toteutetuilla haastatteluilla on sekä yhtenevyyksiä että eroavuuksia edellä kuvattujen haastattelutapojen kanssa. Vaikka edellä kuvattu kirjailijahaastattelumalli tai -tyypittely ei sellaisenaan sopinut tutkimustehtävääni, hyödynsin sitä kuitenkin kerronnallisten haastattelujen aihealueiden suunnittelussa ja osin toteutuksessakin.

Kirjailijakuvan ja elämäkerrallisen aineiston selvittämiseksi käytin biografisesti suuntautuneita haastattelukysymyksiä. Kirjallista tuotantoa analysoiviin haastatteluihin sisältyi erämaata ilmiönä käsitteleviä aiheita laajemmin kuin teoslähtöisen haastattelun tavanomaisesti voi katsoa sisältävän. Luovuushaastatteluiksi luonnehdittavat haastattelut valottivat erityisesti erämaasta kirjoittamisen motivaatiota ja pohjoiseen sitoutunutta elämäntapaa. Korostan kuitenkin, että edellä kuvatut haastattelutyypit toimivat ensisijaisesti haastatteluteemojen ideoinnin apuvälineinä eivätkä niinkään tiukkana toteutusmallina.

Tutkimusaineiston narratiivisuutta tarkasteltaessa on oleellista tiedostaa, miten tarina ja sen tulkinta on syntynyt. Haastattelutilanteen voi mieltää vuorovaikutustilanteeksi, jossa sekä haastateltava että haastattelija vaikuttavat haastattelutekstin syntyyn. Tutkija valitsee haastattelujen aiheet ja teemat tiedonintressiensä perusteella, mutta haastattelun tulos muotoutuu haastattelutilanteessa ja on sosiaalisesti kontekstuaalista.¹⁶¹

3.5.2 Julkaistu tuotanto

Tutkimusaineistoon sisältyy myös Martti Peltomaan neljä ensimmäistä julkaistua eräkertomuskokoelmaa vuosilta 2001–2008. Näiden vuosien aikana Peltomaalta ilmestyi myös tietokirjoihin luokiteltava teos *Erämiehen kahdeksan vuodenaikaa* (2006) yhdessä Seppo Saraspään

¹⁶⁰ Koho 2008: 20–21. Koho asemoi haastattelujen merkitystä tutkimuksensa luvussa ”Kippariksi kirjailija?”. Tekijällä Koho viittaa tässä kirjailijaan.

¹⁶¹ ”Tekijän haastattelut ovat tulkintojeni kontekstia ja keskustelevat niiden kanssa. – – Tekijä voi kertoa haastattelussa tosiasioita, mutta ei koko totuutta, sillä haastattelulla päästään käsiksi vain sellaiseen ainekseen, jonka hän haluaa kertoa. Vaikka olenkin astunut Skiftesvikin alukseen, en aio antaa hänen kipparoida tutkimustani.” (emt. 20–21.)

¹⁶¹ Erkkilä 2004: 186–187; 2008: 206–207.

kanssa sekä paikallishistoriikit *Raja-Jooseppi. Legendan synty* (2005) ja *Petronella. Unelma elää.* (2005). Kyseisenä ajankohtana Peltomaan eräkertomuksia julkaistiin myös *Eränkävijä* ja *Erämaailma* -antologioissa, mutta nämä eivät ole mukana tässä tutkimusaineistossa, kuten ei vuoden 2008 jälkeen julkaistu Peltomaan tuotantokaan.¹⁶² Tutkimusaineiston neljä teosta sisältävät yhteensä 61 erämaa-aiheita käsittelevää novellia, ja aineisto osoittautui kirjallisen, julkaistun tuotannon osalta riittäväksi.¹⁶³

Erämaakerronnan on vaikea kuvitella sijoittuvan johonkin ei-konventionaaliseen ympäristöön, esimerkiksi avaruuteen. Eräkerronnan tyypillisiä konventioita voidaan tutkia erityisesti paikan, mutta myös juonirakenteen ja henkilökuvauksen kautta. Aiempien tutkimusten mukaan (mm. Varis 2001; 2003) myös eränkävynnin arvot ja ideologiat tulevat esille kerronnassa ja kirjoittautuvat aihetta käsitteleviin teoksiin varsin selkeinä. Peltomaan esikoisteos *Karhun naapurina – Pyytötarinoita* (2001) on rakenteeltaan kronologinen ja se koostuu 13 novellista, joiden pyytötarinoissa metsästetään karhua, hirveä, ahmaa, minkkiä, vesi- ja maalintuja, ansotaan riekkoja ja kalastetaan moni eri tavoin. Ensimmäinen novelli kertoo minäkertojan tulosta Lappiin Rajavartioston palvelukseen vuonna 1968, kun Raja-Joosepin vartioasemalla kuunnellaan radiosta uutisia Tšekkoslovakian miehityksestä.

Teoksen nimi on myös aloitusnovellin otsikko. Kertomus sisältää konkreettisen karhunmetsästyksen ja karhun naapurissa asumisen rajavartioasemalla. Toisaalta otsikko vertautuu lukijalle myös itänaapuriiin, Neuvostoliittoon, joka näyttäytyy muissakin kirjan novelleissa karhun lailla ”suurena tuntemattomana”, kunnioitettavana, jopa pelottavana. Kun minäkertoja palaa rajapartioreissultaan ja Euroopassa kuohuu Tšekkoslovakian kriisin vuoksi, hän toteaa huojentuneena: ”Illalla palasimme raja-asemalle. Sirppi ja vasara -lippu liehui edelleen vain naapurin tangossa.” (KN 25.)

Kronologisesti 1960-luvun lopulta vuosituhannen vaihteeseen etenevän *Karhun naapurina* -teoksen päätösnovellissa ”Millennium Muotkatunturissa” minäkertoja viettää vuosituhannen vaihdetta koiransa kanssa erämaakämpällä. Hän vetää yhteen elämänvaihteitaan. Käy ilmi, että hän on eläkkeellä oleva isoisa ja kärsinyt taloudellisista

¹⁶² Liitteeseen 1 on koottu Martti Peltomaan julkaistu tuotanto lukuun ottamatta paikallis- ja aikakauslehdissä julkaistuja tekstejä. Peltomaan teosten kansikuvia on liitteessä 4.

¹⁶³ Julkaistusta tuotannosta koostuva tutkimusaineisto on tässä nimetty pyytötarinoiksi, eränovelleiksi, eräkertomuksiksi tai erätarinoiksi sen mukaan, miten teosta on sen otsikossa tai takakansitekstissä määritelty.

vaikeuksista, mutta eränkäynti on säilynyt harrastuksena läpi vuosien. Vuosituhannen vaihteen raketinkin on riekko, joka nousee kiepistä lentoon Muotkatunturin rinteestä.

Lentojätke ja lestilinnut (2004) koostuu 16 novellista, joita yhdistää eräkertomusaiheiden lisäksi minämuotoinen kerronta, luonnonmuutosten kuvaaminen sekä metsästyskoiran merkityksen ja arvon korostaminen. Ylälappilaisiin erämaihin suuntautuvien pyynti- ja työmatkojen lisäksi minäkertoja kertoo nuoruusajan savotoistaan Kuhmoisissa ja käy erävaelluksella ”vanhoilla kolttienmailla” Venäjällä. Myös rajavartijan työn yhteydessä tapahtunutta eränkäyntiä kuvataan useissa novelleissa samoin kuin kerrotaan työ- ja erätovereiden kertomia tarinoita.

Tunturibaukan maan (2007) 13 erätarinaa sisältävät edelleen minäkertojan eräkokemuksia ylälappilaisessa luonnossa Hammaskairassa, Kessissä, Inarijärvellä, Lemmenjoella ja Ivalon lähiseuduilla. Vaikka henkilöt pyytävät lokakuun taimenia ja rajahirviä tai sairastavat hilla-kuumeen kourissa, erätoverin menehtyminen hirvimetsällä tuo toimintakeskeiseen kerrontaan synkkiä ja pohdiskelevia sävyjä. Lähijänkien, -järvien ja -metsien arkista hyötykäyttöä kuvaillaan useassa tarinassa, kun hillanpoimintaretket eivät ulotu Ivalon jänkiä kauemmas tai riekonansat ja mateenkoukut pyytävät muutaman kilometrin päässä kotikylästä.

Hirvikameli ja muita erätarinoita (2008) -kokoelman 19 novellissa esiintyy helmenpyytäjiä Luttojoella, karhunkaatajia ja kulkumiehiä sodanjälkeisessä Lapissa, erämaapurojen kalajätkiä, sekä sirkuskameli, joka loikkasi länteen. Minäkertojan eräkokemukset eivät enää ole keskiössä, vaan kerrontaa värittävät murrosajan ja muutoksen kokeneen Lapin ihmiset sekä monet historialliset ja paikalliset tapahtumat ja olosuhteet. Eränkäynti, paikallinen elämäntapa ja luonnon kuvaaminen säilyvät silti tärkeässä osassa.

3.6 Tutkimuseettistä pohdintaa

3.6.1 Tutkimuseettisiä haasteita

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksen (2012) mukaan tieteellinen tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävää ja luotettavaa ja sen tulokset uskottavia vain, jos tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. Keskeisinä lähtökohtina ovat mm.

rehellisyyden ja huolellisuuden sekä eettisesti kestävien tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmien noudattaminen tutkimustyössä ja tutkimustuloksia julkaistaessa.¹⁶⁴

Narratiivinen ja erityisesti narratiivis-elämäkerrallinen lähestymistapa edellyttävät erityistä tutkimuseettistä pohdintaa, koska ne käsittelevät yksilön henkilökohtaista kerrontaa, tunteita, ajatuksia, kokemuksia ja voivat sisältää myös mielipiteitä, näkemyksiä, kannanottoja ja perusteluja. Tulkintojen tekemisen haasteena on se, miten tavoittaa ja kunnioittaa yksilön narratiivin rakentumisen tapaa. Vain kunnioittamalla, tunnistamalla ja tiedostamalla tutkija voi päästä lähemmäksi ajatusta narratiivisen tiedon subjektiivisuudesta. Kertojan näkökulma hänen valitsemaansa tarinaan ja siihen, mikä on yksittäisen ihmisen henkilökohtainen totuus, tulee keskeiseksi.¹⁶⁵

Kärjistäen, toisin sanoen jättäen pois tutkijan osuuden, voisi sanoa Martti Peltomaan tuottaneen tämän tutkimuksen aineiston, eikä tutkimusta tällaisenaan tietenkään voisi olla olemassa ilman hänen suostumustaan ja yhteistyökykyään. Osoittaa suurta luottamusta antaa oma elämänsä ja kokemuksensa julkaistavaksi ilman anonymiteetin suojaa, omalla nimellä ja tunnistettavasti. Henkilökohtaiset kokemukset ja kertomukset päätyvät paitsi tutkijan tulkittavaksi, tutkimusraportin kautta myös tiedeyhteisön ja aiheesta kiinnostuvan lukijan arvioitaviksi. Tämä asettaa myös tutkijan taidot ja etiikan koetukselle. Ratkaistavakseni jää, miten tulkitseen loukkaamatta, mutta kuitenkin rehellisesti ja tarvittaessa jopa kriittisesti informantin tai tutkimuskumppanin kerrontaa, kokemuksia ja elämänvaiheita, vaikkakin hänen luvallaan.

Yritin osaltani vastata tähän luottamukseen avoimuudella. Vaikka en Satu Kohon (2008: 20) sanoja lainatakseni antanut ”kirjailijan kipparoida tutkimustani”, pyrin keskustelemaan Martti Peltomaan kanssa avoimesti tutkimusprosessin edistymisen aikana niistä valinnoista ja päätelmistä, joita olen prosessin aikana tehnyt. Tämän luottamuksen säilyminen oli välttämätön edellytys sille, että tutkimus yleensä saattoi toteutua. En koe, että keskustelu olisi toiminut millään tavoin uhkana tekemilleni tulkinnoille tai vähentänyt tutkimuksen luotettavuutta.

Olen joutunut tämän tutkimuksen aikana ja jo sitä ennen pohtimaan sukulaisuussuhteiden merkitystä ja jopa niitä riskejä, joita tutkimuksen tekeminen tai tutkimuskumppanuus lähipiiriin kuuluvan henkilön kanssa voi sisältää. Martti Peltomaa on appeni, ja vaikka hän on

¹⁶⁴ Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012.

¹⁶⁵ Laitinen & Uusitalo 2008: 136.

suhtautunut aiempään opinnäytetöihini samoin kuin tähän tutkimukseen hyvässä yhteistyössä ja avuliaasti, tutkimuseettiset pohdinnat ulottuvat vieläkin laajemmalle kuin pelkästään hänen – tosin äärimmäisen merkittävään – rooliinsa tässä tutkimuksessa.

Myös muut informantin tai tutkimuskumppanin lähipäiriin, esimerkiksi perheeseen, työyhteisöön tai eränkävintiharrastukseen liittyvät henkilöt tulevat kertomusten kautta osaksi tutkimusta ja väistämättä myös eettistä pohdintaa. Millä tavalla tulisi suhtautua heidän henkilöytensä mahdolliseen tunnistettavuuteen? Rajanvetoa olen tehnyt esimerkiksi siinä, että jos henkilö esiintyy omalla nimellään Peltomaan teosaineistossa, olen myös tutkimustekstissä käyttänyt tätä nimeä.¹⁶⁶ Haastatteluaineistosta olen lainausten osalta pyrkinyt häivyttämään kerrottujen henkilöiden tunnistettavuuden, paitsi jos olen voinut kysyä henkilöltä luvan nimen käyttöön ja saanut luvan käyttää nimeä.¹⁶⁷

Narratiivis-elämäkerrallisen tutkimuksen yhteydessä puhutaan usein *äänen* (voice) antamisesta tutkittavalle. Tämä liittyy kvalitatiiviseen tutkimusperinteeseen, jossa tutkijat pyrkivät ymmärtämään aikaisempaa paremmin kertojan tunteita, asenteita ja arvoja.¹⁶⁸ Puhe yksilön *äänestä* merkitsee hänen omaa oikeuttaan puhua ja edustaa itseään ja siksi narratiiviset tutkimukset kohdistuvatkin usein niihin yhteiskunnan marginaalisiin ihmisryhmiin, joiden ääni ei yleensä pääse kuuluviin valtaväestön tarinoiden joukossa.¹⁶⁹

Käsitteenä *voice* siis edustaa sekä yksilöllistä että yhteisöllistä 'ääntä', sillä se voi kertoa joko yksilöllistä tai kollektiivista tarinaa. Tutkijat esittävät helposti oletuksia siitä, että ikään kuin olisi olemassa yhdenmukainen, sopusointuinen *ääni*. Koska narratiivis-elämäkerralliset tutkimukset perustuvat yleensä pieniin empirisiin aineistoihin, on syytä varoa tekemästä liian laajoja yleistyksiä. Juuri tästä syystä *äänen* kontekstualisointi on tärkeää.¹⁷⁰

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt tuomaan yksilön *äänen* esille antamalla tilaa erämaasta kertoville kertomuksille ja kokemuksille.

¹⁶⁶ Esimerkkinä tästä on Martinlammen ja Seponlammen tarina, joka on julkaistu *Karhun naapurissa* -teoksessa. Kyseistä tarinaa käsitellään myös luvussa 5.2.2 *Epäonnea ja eksymisiä*. Yleensä Peltomaa ei käytä teoksissaan tunnistettaviin henkilöihin liittyviä henkilönimiä.

¹⁶⁷ Tästä esimerkkinä on Martti Peltomaan haastattelukertomus hänen kirjoittamaan kannustaneesta kansakoulun opettajastaan. En mainitse opettajaa nimeltä, koska mahdollisuutta pyytää lupaa nimen julkaisemiseen ei ollut.

¹⁶⁸ Denzin 1989: 2; Erkkilä 2004: 184–185.

¹⁶⁹ Hatch & Wisniewski 1995: 113–117; Heikkinen 2008: 190.

¹⁷⁰ Hatch & Wisniewski 1995: 113–117; Erkkilä 2004: 184–185.

Tutkimusraportissa tutkittavan ääni kuuluu erityisesti tutkimusaineistosta valituissa sitaateissa ja tekstikatkelmassa, joilla Savolaisen (1991) tekemän jaottelun mukaan voi olla tutkimustekstissä neljä tehtävää. Tekstisitaattia voidaan käyttää perustelemaan tehtyä tulkintaa ja ne voivat toimia aineistoa kuvaavana esimerkkinä. Lisäksi lainauksella voidaan elävöittää tekstiä ja neljänneksi niiden avulla voidaan aineistosta pelkistää tiivistettyjä kertomuksia.¹⁷¹

3.6.2 Tutkijan positio

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on tutkijan avoimen subjektiviteetin myöntäminen. Tutkijan voi nähdä sekä aineistonkeruun inhimillisenä välineenä (human instrument) että kerätystä aineistosta aktiivisesti tulkintoja tekevänä päätöksentekijänä ja ongelman- tai arvioituksenratkaisijana.¹⁷² Koska laadullisessa tutkimuksessa ei ole löydettävissä väistämättä esiin nousevaa totuutta, joka voitaisiin esittää tutkimuksen kuvauksena ja tuloksena, tutkimuksen keskiöön nousee tutkijan tulkintojen värittämä kirjallinen tuotos, tutkimusraportti. Sitä voidaan luonnehtia tutkijan henkilökohtaiseksi konstruktioksi tutkitavasta aiheesta.¹⁷³

Olli Löytty (2008: 251–260) pohtii perusteellisesti tutkijan position ilmentämistä sekä ajattelun jälkiä tutkimustekstissä. Hänen mukaansa tutkijan elämäkerrallinen aines ja tajunnanvirran jäljet eivät konventionaalisesti kuulu tieteelliseen esitystapaan, vaikka voidaan ajatella tilanteita, joissa tutkijan elämänvaiheet ja mielleyhtymät ovat vaikuttaneet tutkimuksessa tehtyihin valintoihin ja tulkintoihin. Tässä mielessä ne kuuluisivat niiden asioiden joukkoon, jotka tutkijan olisi Löytyn (emt. 251–252) mukaan paljastettava tulkintojensa takeeksi samalla tavoin kuin voi kirjoittaa tulkintojensa ristiriitaisuuksista tai epämääräisyyksistä.

Löytyn (emt. 252–253) mukaan tutkimustekstejä ei yleensä mielletä kerronnaksi, vaan niissä raportoidaan, tarkastellaan, selostetaan, käsitellään, analysoidaan ja pohditaan. Hän suosittelee kuitenkin tutkijan position ja ”kertojan” roolin tunnistamista ja tunnustamista omaan kokemukseensa nojautuen. Lähetyskirjallisuutta käsitelleen

¹⁷¹ Savolainen 1991: 454; Eskola & Suoranta 2005: 175; Eskola 2007: 180.

¹⁷² Kiviniemi 2007: 70–71; Lincoln & Guba 2000:185; Alasuutari 2011; Eskola & Suoranta 2005: 210; Syrjälä & Numminen 1988.

¹⁷³ Lincoln & Guba 2000:185; Kiviniemi 2007: 80; Jokinen 2008: 247–248.

väitöskirjansa¹⁷⁴ johdannossa hän pohti sitä, millä tavoin hänen taustansa lähetystyöntekijäperheen lapsena vaikutti tulkintoihin aiheesta. Vaikka oman henkilöhistorian esitleminen oli Löytyn mukaan no-
loa, hän koki taustastaan kertomisen reiluksi lukijan kannalta. Lukijan oli näin mahdollista arvioida, millä tavoin tutkijan positio on mahdollisesti vaikuttanut tehtyihin tulkintoihin.

Narratiivis-elämäkerrallisen tutkimuksen näkökohdat kontekstuaalisesti rakentuvasta tiedosta huomioiden sekä tutkimusinformantini ja kieltämättä myös Olli Löytyn rohkeaa esimerkkiä seuraten ker-
ron omista tutkijan lähtökohdistani, koska arvioin niillä mahdollisesti olevan vaikutusta esimerkiksi tutkimuksen aihevalintaan. Jaan silti täysin Löytyn näkemyksen, että omien elämänvaiheiden esille tuominen vaatii uskallusta ja on edellyttänyt pitkään kestänyttä harkintaa.

Aluksi voidaan tietysti kysyä, mikä saa keski-ikäisen, kasvatustieteellis-humanistisen koulutuksen saaneen naisopettajan kiinnostumaan erämaan tutkimisesta ja erämaakerronnasta. Pohjoisessa erämaapitäjässä kasvaneelle ja Lapissa aina asuneelle aihevalinta ei loppujen lopuksi ole niin yllätyksellinen kuin aluksi voi ajatella. Reflektoinkin tutkimusaiheen valintaa oman taustani ja elämänvaiheitteni pohjalta ja sitä kautta avaan tutkijan positiotani henkilökohtaisten elettyjen ja koettujen paikkojen ja tämän *tutkimuspolun* suhteen.

Olen syntynyt, kasvanut ja käynyt kouluni ylioppilastutkintoon asti Savukoskella, koillislappilaisessa erämaapitäjässä, ja vaikka en harrasta metsästystä enkä juuri kalastakaan, nämä luonnonkäytön muodot olivat kasvuympäristössäni luonteva osa paikallista elämäntapaa. Luonnon arkipäiväiseen hyödyntämiseen ja luonnossa liikkumiseen olen tietenkin kasvanut niin kuin kuka tahansa erämaaseutujen asukas lapsuudesta lähtien, vaikka lapsuusaikanani Lapissa elettiin voimakkaita yhteiskunnallisia ja teknis-taloudellisia murrosaikoja. Tuolloin sähköt, lankapuhelimet ja televisiot yleistyivät koillislappilaisissakin kodeissa ja työikäistä väestöä muutti Etelä-Suomeen ja Ruotsiin. Tiet ja kulkuyhteydet pysyivät silti kehnoina, joten siitä näkökulmasta kotiseutuni voi kuvata syrjäiseksi.

Luonto oli lapsuudessa ja nuoruudessa aina läsnä tekemisen, olemisen ja kokemisen paikkana, mutta myös arjen ruoka- ja raaka-aineittana. Peruselinkeinot toivat leivän pöytään useimmissa kotiseutuni talouksissa vielä 1980-luvun lopulla. Savukosken kunnan työikäisestä väestöstä puolet sai vielä tuolloin toimeentulonsa maa-, metsä-

¹⁷⁴ Löytty 2006.

ja porotaloudesta ¹⁷⁵. Opiskellessani luokanopettajaksi Rovaniemellä 1980-luvulla, tein kasvatustieteen opinnäytetyön Savukosken koululaitoksen historiasta, jolloin syvennyin erityisesti tämän erämaapitäjän sivistysoloihin. Kasvuympäristöni ohessa tämä auttoi ymmärtämään syrjäseutujen erityislaatua ja niissä vallinnutta sivistystahtoa: vaikka kotikulmieni ihmiset vaikuttivat muiden mielestä asuvan ”syrjässä” tai ”korvessa”, heillä oli ollut tahtoa ja motivaatiota tarjota jälkikasvulleen kelvollinen opintie jo 1900-luvun alusta lähtien.

Opettajaopintojen jälkeen 1990-luvun vaihteessa aloitin opettajana Utsjoen Nuorgamissa. Tutustuin uuteen ja erilaiseen kieli-, luonto- ja asuinympäristöön Metsä- tai kaupunki-Lappiin verrattuna. Vuodesta 1991 olen asunut Inarissa ja sittemmin Ivalossa. Erämaat eivät ole vieläkään kaukana, lähiluonto alkaa nurkan takaa. Luokanopettajan työn ohessa opiskelin kirjallisuutta ja suomen kieltä Oulun yliopistossa, ja näihin kirjallisuuden aineopintoihin sijoittuvat kohdallani tämän tutkimusaihepiirin ensimmäiset ideat. Nykyään toimin äidinkielen ja kirjallisuuden lehtorina Ivalon yläasteen koulussa, jossa opetussuunnitelman mukaisesti opetukseen sisältyy sekä kerronnallisuutta monissa päivittäisissä muodoissaan että vähäisissä määrin myös pohjoista kirjallisuutta. Tämän tutkimuksen aihe ja opettajan työ eivät siten sijoitu kohdallani edelleenkään kovin kauas toisistaan.

Lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristö sekä myöhemmät asuinympäristöni koulutukseen yhdistettynä ovat osaltaan vahvistaneet pohjoista identiteettiä ja luoneet uskallusta tarttua ehkä miehisenkin hegemonian alueena pidettyyn eräkirjallisuuden aiheeseen. Vaikka tutkimuksen tekemistä sääntelevät erilaiset normit kuin esimerkiksi henkilökohtaisten kokemusten kirjallista esittämistä, konstruktivisen tiedonkäsityksen mukaan arvioin elämäkokemuksesta kertyneen myös hyödyllisiä näkökulmia tämän tutkimuksen toteuttamisen kannalta. Tutkijan positiotani peilaa myös ajatus, jonka Martti Peltomaa totesi kirjoittamista käsitelleessä tutkimushaastattelussa: *”Erämaa-aiheitten kans sitä on kuitenkin tutuilla vesillä jos vertaa siihen, että pitäis kirjottaa vaikka Helsingistä, jossa osaa kiertää kolmosen ratikalla kierroksen ja silläki vain yhteen suuntaan.”* (SH 2010/6.)

¹⁷⁵ Savukosken kunnan kunnalliskertomus 1987: 6.

4 LUONTO JA ERÄMAA PAIKKANA

4.1 Eletty, koettu ja kerrottu paikka

4.1.1 Aika, paikka ja minuu geobiografian kehityksessä

Käsityksemme tiloista, paikoista ja maisemista rakentuu subjektiivisen ja kollektiivisen, ainutlaatuisen ja yleisen kautta. Aistittu ympäristö muuttuu muistoiksi, joissa toisten tuottamat mielikuvat sulautuvat omiin kokemuksiimme.¹⁷⁶ Viime vuosikymmeninä paikka on saanut perinteisen maantieteellisen näkökulman lisäksi myös subjektin ja maailman kohtaamista ilmaisevan merkityksen ja sitä on tutkittu yhä enemmän kokemuksellisenä ja sosiaalisena ilmiönä. Usein paikkaa on tällöin tulkittu yksittäisen subjektin kokemuksesta käsin “eletyksi, koetuksi tilaksi”.¹⁷⁷

Kysymykseen, missä jokin paikka sijaitsee, on helppo antaa tarkka vastaus kartografisesti, karttasijainnin ja karttaan liittyvien käsitteiden avulla. Jos sen sijaan pyydämme ihmisiä kertomaan, millainen tietty paikka on, saamme todennäköisesti useita erilaisia ja toisistaan poikkeavia kuvauksia. Juuri nämä kuvaukset kertovat paikkojen biografisesta luonteesta ja niihin liitettävistä subjektiivisista merkityksistä.¹⁷⁸ Humanistinen maantiede hyödyntää tätä tarkastelutapaa, jossa paikka nähdään ennen kaikkea ympäristöön projisoimiemme suhteiden merkityksellisenä kokonaisuutena. Arkipäiväinen kokemus siitä, että jokin on tai tapahtuu jossain paikassa kääntyy muotoon: paikka on merkityssuhteissa. Emme niinkään elä jossakin paikassa vaan elämme jotakin paikkaa – kotia, korttelia, kaupunkia, maata.¹⁷⁹

Yi-Fu Tuan (2006) tiivistää ajan, paikan ja minuuden välisiä suhteita *paikan tajun* (Sense of Place) käsitteeksi, jota hän tarkastelee kolmen keskeisen idean kautta. Ensimmäiseksi on pysähtymisen välttämättömyys, jotta paikan taju voi saada jalansijaa. Toinen on paikan tajun, paikkaa kohti suuntautuvan ”tunteen” emotionaalinen laatu, joka yleensä mielletään positiiviseksi, vaikka ”joissakin paikoissa on syystäkin pahan tuntu, toiset taas vaikuttavat uhkaavilta selityksettä”. Kolmantena ideana on paikan ja minuuden välillä oleva läheinen

¹⁷⁶ Tani 1997: 226.

¹⁷⁷ Relph 1996: 906; Salmi 2003: 219–220.

¹⁷⁸ Karjalainen 1996:11; Erkkilä 2008: 202.

¹⁷⁹ Karjalainen 1997a: 231; 2006: 83–84.

suhde, josta esimerkkinä on integriteetti; se miten ihmismielessä paikan ja minän eheydellä on taipumus sulautua toisiinsa.¹⁸⁰

Humanistisen maantieteen tarkoituksena on ymmärtää ihmistä tutkimalla hänen subjektiivisesti koettua suhdettaan ympäristöönsä. Pauli Tapani Karjalaisen mukaan paikan tarkastelussa voidaan erottaa kolme perspektiiviä: fyysis-sijainnillinen, sensuaalis-emotionaalinen ja sosiaalis-kulttuurinen näkökulma. Fyysis-sijainnillinen on paradigmaattinen, luonnontieteellinen näkökulma, jonka avulla paikka voidaan määrittää eksaktisti, ja jonka avulla voidaan kuvata tietyn paikan objektiivisia piirteitä. Sensuaalis-emotionaalisesta näkökulmasta voidaan tarkastella aistien ja emotioiden kautta tapahtuvaa paikan kokemista, jossa paikalla ja sen kokijalla on kiinteä yhteys. Sosiaalis-kulttuurinen näkökulma puolestaan korostaa paikan kulttuurista tai yhteisöllistä omaleimaisuutta.¹⁸¹

Yksilön elämänhistoriallisia paikkasuhteita ja oman elinympäristön ilmentymistä merkityksellisinä paikkoina voidaan kuvata geobiografian käsitteellä. Tarkastelussa ympäristö nähdään kokonaiskäsitteenä, jota konkretisoidaan muiden maantieteellisten käsitteiden kuten maiseman ja paikan käsittein.¹⁸² P.T. Karjalainen (2004: 49–68) tarkastelee inhimillisen olemassaolon kuuluvaa ympäristösuhdetta laajentaen pohdintaa geobiografiaksi nimittämänsä katsantokannan suuntaan, jossa ympäristön kokeminen liitetään elämäkerrallisiin ajallisiin yhteyksiin: ”geobiografia on elämänmenon (auto)biografista kuvaamista nimenomaan sen suhteen, mitä elämämme paikat meille merkitsevät” (emt. 56).

Geobiografian aineistoina ovat elämäntarinat ja niistä välittyvät kertojien suhteet elämiinsä paikkoihin. Jokaisella on oma biografiansa ja omat biografiset paikkansa, jotka ovat syvästi henkilökohtaisia ja

¹⁸⁰ Tuan 2006: 15–16.

¹⁸¹ Relph 1996: 906–907; Karjalainen 1997b: 41; ks. myös Erkkilä 2008: 203–204.

¹⁸² Pauli Tapani Karjalainen kuvaa ihmisen paikkasuhteita myös humanistisen maantieteen alaan liittyvän topobiografian käsitteen avulla: ”Topobiografia kuvaa ihmisen paikkasuhteita, erityisesti niitä elämäkerrallisia merkityksiä, joita paikoilla on inhimillisen olemisen kokonaisuudessa. – Topobiografia on elämäkerrallisten paikkakokemusten tulkintaa.” (Karjalainen 2006: 83.) ”Topos’ tarkoittaa kreikan kielessä ’paikkaa’. Geobiografian ja topobiografian käsitteillä on selkeitä yhtenevyyksiä. Topobiografian käsitettä tutkimuksessaan käyttää mm. Koho (2008), kun vastaavasti esim. Valkosen (2008) paikka- ja aluekäsitteiden rakentumisen prosessia käsittelevän artikkelin aineisto muodostuu inarilaisen mieshenkilön geobiografiasta. Kohon (2008: 192) mukaan Karjalainen käyttää topobiografia-termiä julkaisuissaan vuodesta 2006, ja että topo-etuliite kuvaa osuvammin inhimillistä paikkaa, kun taas geo-etuliite luo konnotaation luonnonmaantieteelliseen, objektiiviseen paikkaan. Tässä tutkimuksessa käytän geobiografian käsitettä, koska tarkoituksena on nimenomaan luoda konnotatiivisia merkityksiä fyysis-sijainnillisiin paikkoihin.

muistin luomia.¹⁸³ Äärimmilleen kärjistettynä ajatus paikkojen ainutlaatuisuudesta ja ajallis-tilallisesta luonteesta herättää kysymään, onko olemassa samoja paikkoja, edes saman yksilön kokemana.

Tässä tutkimuksessa hyödynnän geobiografian ajatusta tarkastellakseni inarilaisen rajamies-eräkirjailijan paikkaelämäkerrallisia kokemuksia hänen suullisesti ja kirjallisesti tuottamiensa kertomusten avulla. Geobiografia ilmenee siis aineiston luonteesta ja sisällöstä, mutta ei ainoastaan niissä. Paikkaelämäkerrallisen aineiston avulla on tarkoitus ”nähdä kauemmas ja laveammin”, siihen miten ylälappilainen erämaa merkityksellistyy näiden geobiografisten kokemuskertomusten ja kirjoitetun kerronnan kautta. Tämä johdattaa kysymään, miten paikkakokemukset näkyvät kerronnassa ja mitä ne merkitsevät kertojalleen. Miten paikat ja niissä eläminen (niiden eläminen) ilmentävät koettua ja elettyä erämaata, ja sitä kautta ylälappilaista erämaata? Paitsi aineistona, geobiografiaa on mahdollista soveltaa analyysin osana ja tulkinnallisen kehityksen suuntaajana.

Ympäristösuhteiden katsotaan olevan pitkälti habituaalisia, tottumuksen luomia, vaikka joskus ympäristön tuttu kokonaisuus voikin säröytyä. Ympäristön tulkitseminen kokemusten, tietojen ja kielen avulla on jatkuva prosessi, sillä ympäristössä toimiminen, havaitseminen ja tulkitseminen liittyvät saumattomasti toisiinsa. Ensisijaisesti ympäristöä on tarkasteltu tietoisuuden kautta konstituoituvassa ympäristösuhteessa, mutta lisäksi sitä olisi tarkasteltava vielä kokemiseen liittyvänä kokonaisuutena, jossa aistimellisuus tulee keskeiseksi. Vaikka visuaalisuus on merkittävää, maailmaamme kuuluu moniaistisuus ja synesteettisyys. Aistimellisuuden asema kaikessa havaitsemisessa on keskeinen, mutta se ei yksin muodosta ympäristön kokemuksen perustaa, sillä kulttuurisina ja sosiaalisina olentoina sidomme kaiken aistimamme merkitysverkostoihin.¹⁸⁴ Esimerkkinä tästä Karjalainen (2004: 55) käyttää perinteiseksi miellettyä suomalaiskansallista maisemaa:

Kun runebergiläisittäin, siis korkealta maaston kohdalta, katselemme sinisen järven ja vihreän metsän maisemallista kokonaisuutta, olemme luonnollisesti aistimellisessä suhteessa ympäristöömme. Kuitenkin ne esteettiset laadut, joita liitämme maisemaan, ovat kulttuuristen traditioiden kirjoittamia ja kuvaamia.

¹⁸³ Karjalainen 2004: 59.

¹⁸⁴ Tuan 1977; 1993; Berleant 1995: 66–85; Karjalainen 2004: 52–55.

Paikan rakentuminen on sidoksissa kulttuuriseen, sillä maailman paikat eivät ole historiattomia. Paikkojen kulttuurinen kerrostuneisuus on läsnä sekä yksilön kokemuksissa ja hänen henkilöhistoriassaan että paikan tuottamissa ”muistijäljissä”. Yksilön paikkakokemus on kerrostunutta, historiallista ja sosiaalista läsnäoloa, vaikka kokemus itsessään olisi subjektiivinen.¹⁸⁵

Paikkasuhteet eivät ole vain informaatio-suhteita, joita voidaan havainnoida kaukokartoituksen (*remote sensing*) keinoin etäisyyden päästä, vaan ne ovat myös ruumiillisesti ja kaikin aistein koettuja tunnetiloja, lähikartoitusta (*intimate sensing*), kohdetta koskettavaa havainnointia. Eletyt paikat ovat ruumiillista muistia, ja inhimillisesti muistamisen ruumiillisuus liittyy tunteeseen ja mielikuvitukseen. ”Tässä ruumiillisen ja mielikuvituksellisen saumattomassa saumassa” on Karjalaisen (1997b) mukaan kokemuksen geografian alku ja juuri.¹⁸⁶

Aika liittyy luontevasti geobiografiaan. Aika, tila ja minuus rakentavat inhimillisen todellisuuden kolmiyhteyden, solmukohdan, joka konkretisoituu paikoissa.¹⁸⁷ Yksilön identiteetin muotoutumisessa korostuu paikantuminen, oman tilan luominen, ja myös Lapin-kirjallisuudessa tämä pyrkimys on hyvin merkittävä. Lapin-kirjallisuudelle on ominaista, ettei se paikannu yhteen paikkaan tai alkuperään, vaan pikemminkin liikkuvuuteen. Entinen identiteetti ei enää päde ja uuden, liikkuvan identiteetin rakentaminen tapahtuu ristiriitojen ja kesken-eräisten vaikutusten piirissä. Tuttuus ja outous kohtaavat tässä välitilassa. Luonto nousee keskeiseksi rajamaaksi uuden tilan hahmottamisessa.¹⁸⁸

Paikat ovat sekä tutkimuskohteina ja elämänpiireinä alkaneet yhä enemmän irrota tilallisista koordinaateistaan. Paikkakokemusten on huomattu eriytyvän mitä sekalaisimmiksi reitinvalinnoiksi ja valintatilanteiksi yhä monimutkaisemmaksi käyvän sosiaalisen muutoksen

¹⁸⁵ Valkonen 2008: 248–249.

¹⁸⁶ Karjalainen 1997b: 46.

¹⁸⁷ Karjalainen 2004: 59–60.

Kirjallisuudentutkimuksessa – erityisesti proosan tutkimuksessa – aika on painottunut paikan kustannuksella, joskin modernistisen proosan tutkimuksessa on puhuttu tekstin tilallisesta luonteesta ja muodosta sekä kielestä ja subjektista tilana. Yksi huomattavimmista kirjallisuuden aika – paikka – tila -tutkijoista on Mihail Bahtin, joka loi käsitteen kronotooppi, aika-paikallisuus. Kronotoopilla tarkoitetaan kielellisesti esitettyä ilmausta, jossa ajan ja paikan välinen suhde ilmenee erottumattomana. Kronotoopissa aika ja paikka yhdistyvät kerronnassa, ja muodon ja sisällön kokonaisuus rakentaa sen merkityksiä. Aika tihentyy havaittavaksi samaan aikaan, kun paikka latautuu ja ”kietoutuu ajan, juonen ja historian kulkuun”. (Bahtin 1979: 243–244; ks. myös Helle 2005: 8–11; Koho 2008:191; Savolainen 2009: 95–114.)

¹⁸⁸ Lehtola 1997: 62, 97, 100; 2010: 131; Carlsson et al. 2010: 11.

keskellä. Tällainen suuntaus antaa tilaa paikkakokemusten henkilökohtaistumiselle ja perinteisistä yhteisösiteistä vapautumiselle. Samalla lisääntyvä liikkuvuus vahvistaa yksilöllistä toiminnallista ja kuvitteellista liikkumatilaa.¹⁸⁹

Brittimaantieteilijä Doreen Massey (2005) määrittelee paikat *kertomusten kokoelmiksi*, joiden erityisyys rakentuu yleisten muutosprosessien yhdistelmästä. Paikat ovat Masseyllä avoimia kohtaamisia ja tapahtumia, risteyksiä ajassa ja tilassa, temporaalisen ja spatiaalisen tilallisuuden jatkuvaa uudistumista.¹⁹⁰ Ari Aukusti Lehtinen (2006) tiivistää artikkelinsa lopuksi paikan käsitteeseen liittyviä henkilökohtaisiin ja jaettuihin kokemuksiin heijastelevia huomioita:

Paikat ovat väliaikaisia suojapaikkoja, polkujen risteyksiä, tarinoiden kokoelmia ja valintatilanteita sosiaalisen muutoksen keskellä, ja ne ovat myös lähtemisen, etääntymisen, luopumisen, muistamisen ja paluunkin paikkoja, kolmannenlaisia tunnetiloja, jotka jäävät mieluusti kaiken järkeilyn ulottumattomiin.¹⁹¹

4.1.2 Todenkaltaisten ja kuviteltujen paikkojen maailmoista

Kertomakirjallisuudessa paikkaa tarkastellaan yleensä joko tapahtumien sijana tai kuvaamisen kohteena. Tapahtumapaikkaan viittaavat myös sellaiset käsitteet kuin *tila*, *miljö*, *ympäristö* tai *tapahtumien näyttäminen*. Kun paikka itse on puheen aiheena, lähikäsite tällöin on mm. kuvauksen kohteeksi asettuva *maisema*. Vaikka kirjallisuudessa esitetty voi monin tavoin poiketa fyysisen todellisuuden mahdollisesta, oletetaan senkin tapahtuvan aina jossakin. Teos sekä luo että olettaa maailman, jossa siinä kuvatut tapahtumat, henkilöt, tunteet ja kokemukset toteutuvat. Paikat ovat jonkinlaisia ja saavat ominaispiirteensä jostakin. Niitä luonnehtivat mitä moninaisimmat merkitykset, tehtävät, mielikuvat ja kokemukset.¹⁹²

¹⁸⁹ Lehtinen 2006: 45.

¹⁹⁰ Massey 2005: 49–54, 130. Tätä suhteellisen tilan ja avoimen paikan näkökulmaa on myös arvosteltu voimallisesti ja sitä on pidetty rajattomuudessaan käyttökelvottomana ja sisällöltään tyhjenevänä. Esimerkiksi Hardt & Negri (2000: 44–45, 52–59) katsovat, että tilaan sidotut paikkakäsitykset romantisoivat liikaa sosiaalisia suhteita ja että kaikki keskeiset yhteiskunnalliset muutokset rakentuvat paikallisen ja globaalin yhdistelminä. Mitään erillistä, puhdasta paikallisuutta ei tällöin ole. Ks. Lehtinen 2006: 46–47, 53–54.

¹⁹¹ Lehtinen 2006: 60–61.

¹⁹² Salmi 2003: 216–217, 223, 232.

Paikka voi olla erisnimellä nimetty tai vailla nimeä, ja se voi perustua mielikuviiin, lainata tai jäljitellä jonkin paikan nimeä tai piirteitä. Aikalaiskuvauksessa paikka voi kytkeytyä reaali maailman tapahtumiin ja sillä voi olla kulttuurihistoriallisia tai intertekstuaalisia kytköksiä. Paikka voi kuulua jollekin, yhdelle tai useammalle, tai se voi esiintyä viitteellisesti. Yksittäisessä teoksessa voi olla monia rinnakkaisia, sisäisiä ja toisiinsa liittyviä paikkoja ja niiden välillä voi olla jännitteitä ja vastakkainasetteluja.¹⁹³

Kertomakirjallisuudessa paikan todenkaltaisuutta luovan merkityksen eräs ilmenemä on tarinan sijoittaminen johonkin todella olevaksi tiettyyn paikkaan. Kuvauksen totuudellisuussuhteen kannalta merkityksellisiä ovat myös todenmukaiset paikannimet.¹⁹⁴ Martti Peltomaan kirjallisen tuotannon ylälappilaiset miljööt sijoittuvat pääosaltaan luonnonympäristöihin Inarin kairoihin ja Inarijärvelle, mutta myös rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kuten Inarissa sijaitseviin kyliin tai rajavartioasemille. Muutamit kertomukset sijoittuvat myös Utsjoen alueelle.

Martti Peltomaan novelleissa liikutaan Inarin kunnan eri osissa sijaitsevilla paikoilla erityisesti Inarijärvellä ja itärajan tuntumassa, mutta myös etelässä Saariselän erämaa-osaissa, lännessä Muotkatuntureilla, Repo- ja Hammaskairassa, sekä koillisessa Näätämöjoella. Tapahtumapaikkoina ovat myös eri rajavartioasemat, lukuisat partio- ja eräkämpät, tähystystornit sekä partiopolut, -ladut ja -reitit.¹⁹⁵ Miljööt ovat ensisijaisesti konkreettisia, fyysis-sijainnillisia maantieteellisiä paikkoja, eivät niinkään fiktiivisiä tai minäkertojan mielessä sijaitsevia. Tämä on eräkirjallisuudelle tyypillinen pürre, joka tukee erätekstien dokumentoivien sisältöjen vaatimusta.

Meillä oli sovittu kaiman kanssa liittopaikka jonnekin Sammakkojärven kohdalle. Sieltä minun oli määrä tiedustella ranta, jossa olisi

¹⁹³ Salmi 2003: 217–218.

¹⁹⁴ Salmi 2003: 234. ”Kun paikkaa lähestytään paikkana, jossa teoksen maailmassa ollaan, jota kuvataan tai josta kerrotaan – –, jo yksittäinen kysymys paikan määreistä kohdistuu moniaalle teokseen. Se ylittää henkilöiden persooniin ja heidän maailmassa olemisensa tapaan, paikkaa luoviin havaintoihin – –, juonenkulkuun ja tapahtumiin, kertojan ja henkilöiden välisiin suhteisiin, teosrakenteeseen, paikan temaattisiin, figuratiivisiin tai tropologisiin merkityksiin sekä kerronnan ja kuvauksen traditioihin. – – [P]aikkaa onkin syytä lähestyä teoksessa toteutuvien artikulaatioiden kirjona. Lähestymistapa korostaa paikan kokoavaa, erilaisten ainesten kohtaamisesta syntyvää ominaislaatua – –.” (emt. 224.)

¹⁹⁵ Liitteessä 3 on karttakuva Ylä-Lapista. Karttaan on merkitty Martti Peltomaan teoksissa mainittuja, Inariin ja Utsjoelle sijoittuvia paikkoja ja alueita, sekä teoksissa mainittuja rajavartioasemia.

polttopuuta yöpymistä varten ja johon saisi veneen nenästettyä sellaiseen paikkaan, jossa aallot eivät hakkaisi sitä kiviin. Karttani oli isossa mittakaavassa, peräti 1:200 000, joten se ei ollut kovin tarkka. Ajamani metsäautotiekin siitä puuttui, mutta arvioin pääseväni Sammakoniemen yli Sammakkojärvelle. Jos en aivan Sammakkojärvelle osuisi, niin ainakin päätyisin Inarijärven rantaan. Siitä olisi aika vaikea kävellä ohi. (THM 39.)

Edellä kerrotussa paikka näyttäytyy monena. Erätoverin kanssa on sovittu *liittopaikka*, ennalta sovittu kohtaamispaikka, *jonnekin Sammakkojärven kohdalle*, ei kuitenkaan tarkasti määrättyyn aikaan eikä edes paikkaan. Erätoverukset ovat sopineet tehtävienjaosta, jossa *toinen saapuu paikkaan veneellä, toinen* alkumatkan *autolla* ja loppumatkan *kävelleen*. Paikkojen saavuttaminen ja niitä kohti liikkuminen liittyy oleellisesti niiden määrittämiseen. Liittopaikassa kohtaamisen ajanmäärittely voi erämaaoloissa olla riippuvainen monista tekijöistä kuten säätilasta, liikkumisen tavasta, pyynnin onnistumisesta ja *välimatkoista*, joten tarkat ajanmääreet ovat epäoleellisia, jopa mahdottomia.

Minäkertojan tehtävänä on *tiedustella rantaa*, johon veneen nenästäminen olisi *helppoa ja turvallista*. Paikalla on siis *käytännöllistä merkitystä* pyynnissä käytettävien välineiden ja toisaalta paikassa viipymisen kannalta. Kertoja määrittää sijaintiaan myös *kartografisesti*, vaikka ajettua *metsäautotietäkään* ei tästä 1:200 000 mittakaavan kartasta löydy. Kertoja ennakoiki kuitenkin *pääsevänsä Sammakoniemen yli Sammakkojärvelle* tai ainakin *Inarijärven rantaan*, josta olisi *vaikea kävellä ohi*.

Paikan merkitykset eivät jää pelkästään fyysis-sijainnillisiksi, kuten ensivaikutelman perusteella voisi tulkita. Paikka saa kertojan mielessä merkityksiä sen mukaan, miten tarkoituksenmukainen se on toiminnan, tässä tapauksessa kalastusta ja metsästystä Inarijärvellä yhdistävän, monipäiväisen pyyntimatkan ympäristönä ja ”kotikenttänä”. Paikkaan kohdistuu myös tiettyjä sosiaalis-kulttuuriselta pohjalta määritettyjä ennakko-oletuksia ja -odotuksia, jotka kertoja muodostaa omien aiempien paikkakokemustensa ja kokemuseräisten tietojensa perusteella. Kertoja pohtii, millainen rannan tulisi olla, että se sopisi mahdollisimman hyvin veneellä rantautumiseen, ja että polttopuuta -ravinnon valmistamisen ja lämpimänä pysymisen perustarpeiden mahdollistajia - riittäisi usean päivän leiriytymiseen.

Paikka toimii ensisijaisesti eräkerronnan tärkeänä viitekehyksenä, tapahtumien näyttämönä, mutta se saa kertomuksen myötä myös muita merkityksiä. Kesäinen erämaajärvi herättää kertojassa myös

henkilökohtaisia tunteita ja ajatuksia, jolloin tarkastelukulma asettuu sensuaalis-emotionaaliseen perspektiiviin.

Kala ei syö, huomaa kohta. Olkoon syömättä. Ei onginnan idea ole suurissa saaliissa. Potkin ruojuot koivistani ja kurkotan varpaat veneen laidan yli veteen. Ne seitsemän sinistä tunturinkaarta tai vaanrannassa hukkuvat helleautereeseen. (THM 156.)

Toiminta ja tapahtumat säilyvät kerronnan keskiössä edelleen, joskin minäkertoja tarkastelee paikkaa myös esteettisenä ja emotionaalisenä kokemuksena. Minäkertoja ei varsinaisesti kuvaa tuntemuksiaan tarkasti, vaan tuo ne esille esteettisen maisemakuvauksen ja tapahtumien kuvaamisen kautta. Tuanin (1977: 8–11) näkemyksiä mukailen, paikkaa ei koskaan vain havaita, vaan se tunnetaan, koetaan ja tulkitaan, ja jotta paikkoja voidaan tutkia, täytyy tulkita ihmisten niille antamia ihmillisiä merkityksiä. Ne taas kiinnittyvät eletyn ympäristön ja ihmisen väliseen tunneperäiseen suhteeseen.

Vaikka fyysis-sijainnilliset paikat ja niihin liittyvät paikannimet ovat Martti Peltomaan eräkertomuksille tyypillisiä ympäristöjä, hahmottuu fiktiivinenkin paikka hänen mukaansa aina johonkin paikkaan ja maisemaan. Luonnon kuvaaminen paikkana ja siitä kertominen on keskeistä, koska *”kertomus sijoitetaan aina maisemaansa.”* Myös monet lukijat vertaavat erätarinoihin sijoitettuja paikkoja omiin kokemuksiinsa.

MP: Lapin-kirjallisuudessa on osa lukijoista, mitkä on viehtynyt – – Lapissa retkeilyyn, niin ne lukee tarkkaan paikannimet, että "tuolla minä olen käynyt" ja "tuolla minun pitää käydä".

SRP: Sinä ajattelet, että se lukija niinku peilaa siihen tekstiin niitä omia kokemuksia?

MP: Aivan. – – Olen käyttänyt jopa, etten ole sitä paikkaa.. Että saattaa olla ihan paikannimeä myöten, että se on keksitty paikka. Mutta kyllä se päässä johonki tiettyyn paikkaan ja maisemaan hahmottuu. Se keksittykin paikka.¹⁹⁶

Joskus maantiede joutuu taipumaan kerronnallisten pyrkimysten edessä, sillä joskus *”joki voi virrata väärään suuntaan kertomuksessa”*. ”Hirvikameli”-novellissa joen kulkusuunta piti kääntää tarinan uskottavuuden vuoksi, vaikka muutoin kerronnalliset paikat ja paikannimet vastaavat pitkälti fyysis-sijainnillisia paikkoja.

¹⁹⁶ Luvun 4.1.2 kursivoidut lainaukset ovat Martti Peltomaan haastatteluista SH 2010/10 ja SH 2010/11.

MP: Näissä fiktiivisissä tarinoissa, niin kyllä siellä on tätä itärajan-kin paikannimistöä käytetty. Mutta kyllä esimerkiksi siinä Hirvikameli-jutussa, mie panin yhden joen virtaamaan väärään suuntaan, ihan sen takia vain, että sain sen venäläisten esteaidan siihen, verkon, minkä ali tämä kameli joutu tulemaan. Jos se ois virrannu toiseen suuntaan, Suomeen päin, niin ei siihen mitään esteitä olisi ollut tarvetta rakentaa. Suomesta laskee Venäjälle joet, niin yleensä siellä on joku este. Jos ei muuta, niin pullopostin keräilemiseksi. (nauravat)

SRP: Sanoiko kukaan siitä?

MP: Ei. Ei edes rajamiehet.

Martti Peltomaan mielestä ”*maantiede ei silti voi sotia todellisia olosubteita vastaan*”. Todenmukaiset, olemassa olevat paikannimet ja niitä vastaavien fyysis-sijainnillisten paikkojen sijoittaminen eivät sovi kuvitteellisiin, epätodellisiin sijainteihin, sillä ”*väärät paikannimet aiheuttavat lukijassa hämmennystä*”. Esimerkkinä tästä hän käyttää lukemaansa eräker-
tomusta, jossa olemassa olevia ylälappilaisia paikkoja ja paikannimiä oli sijoitettu aivan toisaalle tai niiden maisemakuvaus ei vastannut fyysis-sijainnillisen paikan luontoa.

– – [N]e erätarinat nimenomaan, että ihan eksoottinen paikannimi, mikä ei sijotu sinne päinkään mihin hän sen tarinan sijoittaa.
– – [E]simerkiksi, että "Aurinko nousi punaisena.." - mikä tunturi tässä nyt on tässä Utsjoen.. niin Ailikkaalta! - "Ailigastunturin takaa". Ja sitten kuitenkin nämä henkilöt on metson soidinpyynnissä jossaki Tsumujärvellä! Inarin koillispuolella! Samaten siellä jossa-kin on paikkattu semmonen Kuikkapää, tuonne UK-puistoon tulee se maisema, ja se tapahtumapaikka on ihan erilainen kuin mitä se Kuikkapään maisema on.

En oikein hyväksy, että jonkin paikan eksotiikkaa käytetään siellä tarinan sisällä, vaikka se itse tarina ei rakennu siihen maisemaan tai paikkaan ollenkaan. Mieluummin käyttää sitä ihan kuvitteellista. Mulle on tullu joku rasite.. Mie oon käyttäny sitä "Heteoja" ainaki kolmessa tarinassa. Mie olen kyllä ihan varma, että jokaisessa niissä maisemassa on kyllä heteoja. Ei pitäisi tietenkään semmoisiin yleistyksiin mennä.

Kertojana Peltomaa punnitsee kirjailijan vastuuta lukijaa kohtaan. Kerronta menettää uskottavuuttaan, jos paikkaan liittyy epäkoherentteja aineksia; jos niitä ”*paiskataan*” sattumanvaraisiin sijainteihin ja

maisemiin. Ainakin paikkojen – kuten eräkertomusten yleensäkin – ”*olisi voitava olla totta*”.

4.1.3 Paikka Appistunturin auringossa

Karhun naapurina -teoksen novellissa “Artun kanssa Appiksella”¹⁹⁷ paikan voi havaita olevan tärkeä osa kertomuksen juonenkulkua, tapahtumia ja kertojahenkilön kokemuksia. Paikan kerronnassa voi erottaa sekä fyysis-sijainnillisia, sensuaalis-emotionaalisia että sosiaalis-kulttuurisia merkityksiä.

Novelli lähtee liikkeelle Ivalon kylästä, josta kertojahahmo lähtee linnunpyyntiin itselleen ennestään tuntemattomille seuduille Inarin Appistuntureille. Kertoja kuvaa paikkaa liikkumisensa ja sen tuottaman kokemuksen kautta. Hän ikään kuin kuljettaa lukijan paikkaan ja esittelee paikan lukijalle.

Seuraavana päivänä ajelin Artun kanssa Inarin kirkonkylän ohi Kittilän suuntaan. Ennen Menesjärveä, Kortamojärven takaa kääntyi Suivakkojärven tie etelään. – – Mönkijän jälki vei pari kilometriä kulkusuunnassa, Jänkäpään alta se kääntyi länteen. Arvelin, että poromiesten keino Palopäälle kulki jostakin sen ja Ráhpesoavien välistä. Otin kompassiini suunnan Riekkajoen kämpälle.

Maa oli mukava kulkea, tasaista tunturinummea ja kuivahkoja rinnejänkiä. Pari hikisempää vastarinnettä oli, sitten maa rupesi putoamaan Riekkajoen laaksoon. Kartan mukaan kämpä löytyisi siitä, mistä joki virtasi etelään ja länteen joesta pisti jänkäkieleke.

Kertoja ottaa haltuun itselleen outoa aluetta nimeämällä tarkkaan kulkemansa seudun ja sen paikat. Paikat – *Inarin kirkonkylä, Kittilän suuntaan kulkeva tie, Menesjärvi, Kortamojärvi, Suivakkojärvi, Jänkäpää, Palopää, Ráhpesoavi ja Riekkojoki* – sekä niitä kuvaavat paikannimet ovat todenmukaisia, fyysis-sijainnillisesti olemassa olevia maantieteellisiä paikkoja.¹⁹⁸ Lisäksi kertoja paikantaa matkaansa myös tien kronotoopin¹⁹⁹ avulla. *Kittilän tie kuljettaa lähemmäs erämaata, Suivakkojärven tie kääntyy etelään, mönkijän jälki vie pari kilometriä kulkusuunnassa pyyntimaita*

¹⁹⁷ KN 199–210. Luvun 4.1.3 sisennetyt lainaukset ovat tästä novellista.

¹⁹⁸ Liite 6 *Karttakuva Appistunturin seudusta*.

¹⁹⁹ Kronotoopin käsitteestä tarkemmin luvussa 4.1.1.

kohti, *Jänkäpään alta se kääntyy länteen. Poromiesten keino*²⁰⁰ auttaa saavuttamaan tavoitteena olevat seudut, koska se *kulkee jostain Palopään ja Ráhpesoavin välistä*, mutta kompassi on tarpeen *suunnan löytämiseksi*. *Tasaiset tunturinummet ja kuivahkot rinnejängät* ovat helppokulkuisia, kunnes *maa rupeaa putoamaan Riekkokojoen laaksoon*.

Tie ja polku toimivat kerronnassa erämaan ja sivilisaation rajana. Tie, polku, keino tai kulkuväylä on tärkeä tekijä maiseman ja ympäristön hahmottamisessa. Lehtolan (1997) mukaan tien ja erämaan, ihmisyhteisön ja metsän raja, on erä- ja Lapin kirjallisuudessa olennaista. Rajan ylittäminen merkitsee yleensä tempon ja elämänrytmin hidastumista, kokemusmaailman avartumista tai sulkeutumista. Lapin-kirjailijoille on tyypillistä hahmottaa matka välitulana ja vetää selkeä raja luonnon ja sivilisaation välille.²⁰¹

”Artun kanssa Appiksella”-novellin minäkertoja sijoittaa paikat paitsi konkreettisesti ilmansuuntien ja geografisen kartan avulla, myös oman mielensä karttaan tarkoituksenaan hahmottaa seutua kulkemisen kannalta, ja hallitakseen liikkumistaan seudulla. Kertoja myös ennakoii erämaassa liikkumisen ja liikkumisen tarkoituksen kannalta oleellisia paikkoja: hän arvelee keinon kulkevan jostain ja uskoo kämpän löytyvän sieltä, mistä joki virtaisi etelään ja joesta pistäisi esiin jänkäkieleke. Tässä mielessä paikat, joissa hän kulkee, ovat hänelle osaksi ennakoitua, osaksi subjektiivisesti elettyä ja koettua tilaa. Pääasiallisesti novellin paikankuvauksen funktiona on kuitenkin toimia tapahtumien sijana tai kuvauksen kohteena.

Appisnulkilta Riekkokojokeen laskevä välillä kuntaan katoava ojantainen, kuljin sen vartta alaspäin. – – Riekkopään laki oli kyllä hyvä maamerkki. Jängän takana, jossa maa alkoi painua Appisjoen laaksoon, alkoi harva kuusikko. Laskeva aurinko paistoi vasten kasvoja. – –

Kuljin länteen, ajattelin olla seuraavan yön Appislompolon kämpällä. Sekin oli minulle outo ja tuntematon, niin kuin oli koko tämä seutu. – –

Appiksenpalon maat kasvoivat mustanaan ja punaisenaan marjoja, variksenmarjoja ja puolukkaa. – – Riekkokojoen yli pääsi täältä alempaakin vaivattomasti. – – Tulipaikasta näkyi pyöreälle jängälle. – – Kartassa oli Riekkopään länsipuolella oleva jänkä ni-

²⁰⁰ keino = kulkureitti, tie; pohjoissaameksi ’geaidnu’. Samuli Paulaharjun (1939 / 1980) *Sompio*-kirjan mukaan ”keino = tie, suunta, myös jatkuvassa työssä ja pyydössä käynti, esim. niittykeino, uurtokeino.”

²⁰¹ Lehtola 1997: 103–106; 146. Ks. myös Lehtola 2012; Bahtin 1979: 243–244.

metty Lentokonejängäksi. Kenties nimi liittyi siihen metsänkylvökokeiluun. Tätä jänkää voisi hyvin kutsua vaikkapa Pottusäkinpu-dottamajängäksi.

Luonnonympäristön lisäksi novellissa kuvaillaan paikkaa myös rakennettuna kulttuuriympäristönä, kun kertojahahmo ihailee vanhoja poroaitarakennelmia ja onnistuu viimein löytämään etsimänsä yöpymiskämpän. Paikka herättää vaatimattomasta olemuksestaan huolimatta iloisia tunteita erämiehessä, koska se takaa edes jonkinlaisen suojapaikan ja tukikohdan: ”Appislompolon kämpän ovella piti nauraa ääneen. Täälläpäin oli näköjään tapana rakentaa kämpistä sellaisia, että niihin oli kontattava sisään.”

Sosiaalis-kulttuurinen ympäristö, minän ja maailman vuorovaikutus ovat läsnä Appistunturissakin, vaikka erämies on kairassa kahdestaan koiransa kanssa. Sivilisaatio ja nykyaika tulevat paikantumisen osaksi, kun helikopterilla kootaan poroja poroaitaan ja auto odottaa tienpäässä.

Lähdimme vielä pyyntiin, pimeän tuloon oli tunti, toista. Appisjärvi näkyi hyvin heti, kun kulki kämpältä ojan yli ja nousi harjun päälle.

Lännen suunnasta kuului moottorin ääntä. Se tuli jostakin Kulvakkopäältä. – – Helikopterilla ajettiin porotokkaa Palopään aitaan. – – Istuskelin kuusen juurakon suojassa ja katsoin, kun porotokka tuli Appisjoen varteen.

Jänkäpäällä oli tuulen kasaamaa lunta vaivaksi asti. – – Ennen autolle tuloa laskeuduin rinnettä suojaisaan mäntymetsään. – – Saavutin mönkijän tekemän uran ja olin kohta autolla.

“Artun kanssa Appiksella” -novellissa paikat hahmottuvat lähes poikkeuksetta luonnon kuvaamisen ja erämaassa liikkumisen yhteydessä. Paikkoihin liittyy kerronnallisesti varsin vähän sensuaalis-emotionaalisia merkityksiä, mutta niistä välittyy minäkertojalle merkittävän subjektiivisesti koetun ja eletyn erämaaympäristön tuntu. Novellin juoni rakentuu eräkerronnalle tyypillisen sivilisaatiosta periferiaan ja takaisin-kaavan mukaisesti. Nämä ominaispiirteet ilmentävät ja vahvistavat novellin eräkertomuskonventioita.

4.2 Erämaita kaukana ja lähellä

4.2.1 Aarniometsiä ja lähierämaita

Luonnon ja maiseman läsnäoloa pidetään välttämättömyytenä lappilaisessa kertomusperinteessä. Erno Paasilinnan (1984: 380) usein siteeratun toteamuksen mukaan ‐Lapin kirjallisuuden päähenkilö on aina maisema, luonto, miljö. Ihminen on harvoin keskeinen tekijä: hän on kulissi, luonnon osa, sivustakatsoja tai uhri.‑ Luonnollisen miljöö erämaiden kertomuksille muodostavat järvet, metsät ja tunturit; joka tapauksessa ympäristöt, joissa ollaan ‐poissa ihmisten ilmoilta‑, periferiassa.

Vaikka syrjäisyyttä pidetään yhtenä erämaata määrittävänä tekijänä, ei erämaisen luonnon määrittely pelkästään periferia-ajattelun mukaan ole aivan yksinkertaista. Erämaalaisissa (1991) lainsäädännöllisesti määritelty erämaa käsittää tietyllä alueella sijaitsevia erämaisia alueita, joilla metsätaloustoimenpiteet ovat rajoitettuja.

Se on ihan laissa määritelty, erämaakäsite. – – [T]aitaa olla yli 20 vuotta.. Se on olemassa semmonen Erämaalaki. Eli täällä tuli ajan-kohtaseksi määritellä, että mistä saa hakata metsää ja mistä ei. Tuli – – Erämaalakikomitea, jossa oli paikallinenki edustus. Hyvin vahvasti mukana. Ja ne määritteli. Siel oli hyvin ratkaseva se, kuinka kaukana tiestä se on. Muistaakseni se on viisi kilometriä lähimmästä tiestä. Se erämaa. – – Ja metsätaloustoimenpiteet on kiellettyä tai ainakin ne on hyvin rajattua. (SH 2010/11.)

Erämaisuus määrittyy paitsi lainsäädännöllisesti Erämaalain, myös henkilökohtaisen näkemyksen ja kokemuksen kautta. Erämaaluontokin määrittyy ja saa merkityksiä inhimillisessä ja kulttuurisessa vuorovaikutuksessa. Hiljaisuuden ja syrjäisyyden kokemus on merkittävä erämaisuuutta lisäävä tekijä, erämaasta on ‐joku matka tielle‑, eivätkä liikenteen äänet kuulu. Muutkin aistimukset ovat tärkeitä ja ne lisäävät erämaisyyden viehätystä. Samoin erämaissa liikkumiseen innostaa se, että ihminen voi tuntea olevansa täysin ‐omillaan‑, omien selviytymistaitojensa ja -avujensa varassa. Kosketus sivilisaatioon säilyy kuitenkin erämaassakin.

Mie olen kait sitä [erämaata] tuossa pohtinu, että joku matka tielle, että liikenteen äänet ei kuulu. Ei sitäkään voi estää nykyaikana.

Lentokonehan lentää yli siitä, reittikoneet. Sivilisaatioon on aina se kosketus kuitenkin.

Kyllä se äännet on yks tekijä siinä, joka antaa sen erämaisyyden viehätöksen. Ja toinen on se, että ihminen tuntee olevansa - siitä kai se johtuu, erämaassa liikkumisen viehätöty - että ihminen on omillaan. Se on täysin, täysin omilla avuillaan. Joutuu tulemaan toimeen. (SH 2010/11.)

Hiljaisuus onkin se toinen tärkeä juttu erämaassa. Joskus olen jopa huomannut sen rajoittavan saalistustakin, tulee pidättäydyttyä liiaksikin saaliin saamisen kannalta ajatellen tärkeästä asiasta: ampuamisesta. Ei millään haluaisi toisinaan rikkoa luonnonrauhaa. (OEM 2010.)

Erämaat eivät ole aina syrjässä tai lainsäädännöllä määriteltyjä, eikä aina tarvitse matkustaa kauas päästäkseen erämaaluontoon. Asutuksen läheisyydestä voi löytyä erämaaisia paikkoja ja luonnontilaisia seutuja, pienoiserämaita, joita luonnehtivat esimerkiksi vanhat metsät, yksittäiset vanhat aihipuut ja lakimetsät.

Olen sanonukki, puhunukki semmosista pienoiserämaista. Aina kun näkyy ikivanhoja metsiä, ihan ensimmäinen paikka ihan muutaman kilometrin päässä Ivalosta, tuossa Kenkipään päällä, tuossa Rahajärven sivulla. Se on säällisesti jättäny siinä Yhteismetsä, ja osa on Metsähallituksen maata, niin jätetty se lakimetsä. Se on semmosta ikivanhaa aihipia. Jos se nyt ilman liottelua, niin jotakin 500 vuotta on se mäntyjen keski-ikä. (SH 2010/11.)

Vanhaa puustoa kasvavat helppokulkuiset vaaramaat ja Inarijärven ”alkuperäistä metsää” kasvavat saaret ovat erämaista luontoa. Ne voivat olla hyvinkin erilaisia verrattuna stereotyyppisiin käsityksiin Lapin karuista luonnonympäristöistä.

SRP: Minkälainen se maa sinusta on, että sitä voi pitää erämaana?

MP: No jos vaikka vanhoja mäntyjä kasvaa näissä vaaramaissa. Ne voi olla yllättävän reheviä, siellä kasvaa varvikkoa, mustikkaa.. On helppo kulkea ja sieltä näkee.

Inarin saarethan on toinen, missä on alkuperäistä metsää jäljellä. Kyllä se oman viehätöksen tuo siihen, että voi ajatella jopa, että joku Inarijärven metsät kun on paikka paikoin aika rehevää. Niin saarissa on pohjakasvillisuus, sammal ja kaikki, niin se on paljon paksumpaa kuin mantereen puolella. Siitä kosteudesta johtuen

luultavasti. Siel ei semmosia karukkomaita oikeastaan, missä kasvais vain kanervaa, ei juuri ole. (SH 2010/11.)

Tunturibaukan maan novellissa ”Lemmen lähteillä”²⁰² kertojahahmo on eräretkellä Lemmenjoen kansallispuiston sydänmailla, josta hän löytää vanhoja, hyvin paksuja ja matalia katajia jängänreunasta.

Olin jostain lukenutkin, että juuri täällä päin pitäisi kasvaakin Suomen vanhimmat puut, tuhannen vuotta vanhat katajat. – – Pakostakin piti ottaa lakki päästä niiden äärellä. (THM 180.)

Vanhat puut ja yleensäkin vanhaa puustoa kasvavat aarnimetsät ja laajoja maisemanäkymiä avaavat, helppokulkuiset vaaramaat tuottavat erityisiä tofophilisiä kokemuksia. Yi-Fu Tuanin (1990) mukaan tofophilia viittaa ihmisen ja paikan väliseen voimakkaaseen ja positiiviseen tunneperäiseen sidokseen, syvälliseen paikkatuntemukseen, jossa paikka tunnetaan itselle merkitykselliseksi. Tuntemusten voimakkuuteen vaikuttavat esimerkiksi paikan ja sen historian tunteminen, aistittavat tuntemukset, henkilökohtaiset muistot, mahdollinen riippuvuus paikasta sekä paikan esteettisyys. Topofilisille paikoille luonteenomaista on levollisuus ja rauha.²⁰³

Mullaki on suuri viehätys nousta noihin vaaroihin, lintumettälläki. Niissä on vanhoja metsoja. Ja monesti ne vaarojen lakimaat on hakkaamatta. Niissä on yleensä aika hyvä vielä kävellä. Ei se siinänsä se ylämäkeen nouseminen haittaa. Ja sieltä näkee kauemmas, laveammin. (SH 2010/10.)

Yrjö Sepänmaa (2006) puhuu vastaavasti *sydämen maisemasta*, paikasta ja maisemasta, johon olemme kiintyneet ja kasvaneet. Tämä ”ihmisen keskipiste ja kiinnekohta” voi olla muutakin kuin maantieteellinen paikka. Sydämen maisema voi olla jopa kieli, lapsuuden aikainen murre: ”*son piilopirtti, son joulu ja juhannus meidän syrämmes*”, kuten kirjailija Matti Mäkelä kuvaa ”syrämmensä kielen”.²⁰⁴ Martti Peltomaa ei silti pidä erämaakäsitystä pelkästään henkilökohtaisesti rakentavana, vaan se palautuu myös siihen sosiaalis-kulttuuriseen ja fyysis-sijainnilliseen elämänpöyriin, jossa yksilö elää.

²⁰² THM 163–189.

²⁰³ Tuan 1990: 93; ks. myös Koho 2008: 30.

²⁰⁴ Sepänmaa 2006: 31, 39; Mäkelä 2001: 12.

Tietenkin kun asutaan syrjäisissä ympäristöissä – oli sitten suomalainen tai saamelainen – totta kai hän näkee eri tavalla sen ympäristön kuin joku kaupungin kasvatti. Miten se sitten poikkeaa siitä helsinkiläisen turistin kokemasta erämaasta? Se vois periaatteessa, joku erämaakylän asukas, jossakin syrjässä joka asuu, senhän ei tarvitse lähteä sinne erämaahan. Koska sehän on jo siellä valmiiksi! (SH 2010/13.)

4.2.2 Luonnonkäsikirjoituksia maastosta ja maisemasta

Maantieteellisenä käsitteenä maisemaa voidaan määritellä joko tietyn kriteerein rajattuna alueena tai koettuna tai aistittuna näkymänä. Tavanomaisista on myös erottaa luonnon- ja kulttuurimaisemat toisistaan²⁰⁵, joskin nykyään luonnon- ja kulttuurimaisemien välisen rajan määrittelyä pidetään monimutkaisena, eikä aina edes tarkoituksenmukaisena²⁰⁶. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että ympäristön ja luonnon kuvaaminen erämaakerronnassa vaihtelee tilanteen ja tapahtuman mukaan. Alue, jolla erämies liikkuu fyysisesti, kuvataan maastona: liikkumista vaikeuttaa pensaikko, etenemistä hidastaa suo tai jouduttaa polku.²⁰⁷

Matkaa oli vain rapia peninkulma ja kovin suuria korkeuseroja matkalla ei ollut. Silti nämä maat eivät mitään helppokulkuisia olleet, tiesin vanhastaan. Sammalpohjaiset männiköt ja poikittain reitille osuvat jänkäjuotit verottivat kulkijan voimia. (THM 39.)

Tasaiset mäntykankaat ja tunturinummet ovat helppokulkuisia luonnonmaastoja. Kulkemista vaikeuttavat luontoon, maastoon ja paikkaan liittyvät tekijät kuten sääsket räkkäaikana ja jalkoihin takertuvat varvut jänkämaastossa. Myös henkilökohtainen vireystila, vuodenaika ja säätila ovat olennainen osa maastossa liikkumisen kokemusta.

En tiä, onko mulla niinku suosikkimaastoa, mutta joku helppokulkuisuuden kuvailu, niin joku tuommonen tunturinummi, tasainen tai - niinku täällä on Inarissa paljon näitä tasaisia mäntykankaita. Kova pohja ja nyt kun porot on syöneet jäkälän, ne on helppo kulkea.

Kesällä räkkäaikaan on inhottava kulkea. Jossaki jänkämaastossa, missä ei tuule eli on tämmöstä korkeaa vaivaiskoivua. Joka ihan takertuu jalkaan. Ja väsyneenä vielä. Se on niinku vaikeimpia

²⁰⁵ Raivo 1997: 195; 201.

²⁰⁶ Willamo 2004: 32–34.

²⁰⁷ Gullichsen 1993: 27–28; Lehtola 1997: 98–100; Varis 2003: 361–363.

kulkea ja ylittää semmoset.. Niinku varpujängät, missä kasvaa se vaivaiskoivu. (SH 2010/11.)

Ympäristö muuttuu maastosta maisemaksi, kun erämies tarkastelee sitä esteettisesti. Saalistuksen ratkettua tai taukotulilla on aikaa maiseman kauneudelle²⁰⁸. Arnold Berleant (1991; 1999) puhuu maisemaan osallistumisesta, jossa esteettisyys ja aistimellisuus ovat ympäristösuhteen perustekijöitä. Kun olemme osallisena maisemassa, ei maisema voi olla vain ulkoapäin nähty ympäristöelementti, vaan mielen ja ruumiin liikkeiden konstituoina eletty ympäristö. Tällöin siitä tulee myös henkilökohtainen asia, persoonallisten muistojen ja odotusten kirjoma paikka maailmassa.²⁰⁹

Karhun naapurin novellissa ”Hammaskairan tuulikoppelot”²¹⁰ minäkertoja kuvaa kulkumaastoaan konkreettisesti, fyysisen liikkumisen kautta, ja samalla ”yrittelee tunnistaa” seutua, paikantaa oman sijaintinsa ja kulkureittinsä sekä ajallisesti että tilallisesti. Maisemaa kertoja taas kuvaa ja arvioi havaintojensa, lähinnä nähdyn perusteella, mutta paikka tuottaa myös sensuaalis-emotionaalisia maisemaan osallistumisen kokemuksia. Näkökulma säilyy traditionaalisessa ”arkierämaassa”, vaikka suppea viittaus Saariselän seudun *turistipesiin* tuo esiin vastakkaisuuden vivahteen perinteisen ja turistisen erämaakäsitysten välillä.

Vaskistunturin rinne puristi hiet. Pysähdyin siihen, missä mäntymetsä loppui ja kitulias koivikko alkoi. Tasanteella kasvoi vielä muutama tuulentuivertama petäjä. Laelle saakka tästä en nähnyt, rinne kupertui sillä lailla. Se näkyi olevan rakkaa ja louhikkoa, kii-runoitten valtakuntaa. Minulla ei ollut sinne mitään asiaa. Maisemaa näkyi riittävästi alempaakin. Yrittelin tunnistaa tunturien huippuja etelän ja lounaan puolella, Ivalojoen takana.

Kaakossa häämöttivät Kaunispää ja Kiilopää, kummankin juurella turistipesä. Oli syyskuun loppupuolisko, linnunpyynti oli alkanut eilen. Osa koivujen lehdistä oli pudonnut, maassa ruska oli parhaimmillaan. Ruskan värittämää luontoa piti paikkakunnankin asukas soman näköisenä, vaikkei sen ihanuutta juuri ääneen huu-dahdellut. (KN 165.)

Lehtolan (1997; 2010) mukaan suhde maisemaan muodostaa Lapin-kirjailijoille tietoisien maailmankatsomuksen pohjan: luonto on se

²⁰⁸ Gullichsen 1993: 27–28.

²⁰⁹ Berleant 1991: 73; 1999; Karjalainen 2004: 55.

²¹⁰ KN 163–180.

prisma, jonka kautta lähes kaikki lappilainen kokemusperinne suodatuu. Maiseman hahmottamiseksi on havaittavissa kaksi perusmotiivia, joita ovat välitilan epävarmuus eksymiskuvauksissa sekä oman tilan löytymistä vahvistavat suuret elämykset. Oudosta ja arvaamattomasta muotoutuu oma maailmansa, jonka erityisyyttä korostavat rajatut, ainutlaatuiset hetket. Silti sosiaalinen ympäristö on läsnä – esimerkiksi perinteen tai kokemusmaailman kautta – lähes koko ajan, vaikka henkilö olisi yksin tunturissa. Maiseman keskeisyyttä Lapin-kirjailijoiden tuotannossa on pidetty myös pakona viattomaan luontoyhteyteen, koskemattoman luonnon ja alkuperäisen ihmisen pariin. Suomalaisessa kirjallisuudessa esiintyy edelleen vahvana juonteena erakkouden ja syrjäänvetäytymisen haave, vieraantumisen kokemus.²¹¹

Myös Borrien (1995: 211; 2004: 18–20) ja Borrien & Roggenbuckin (1996; 2001: 210–211) tutkimuksissa nähdään erämaakokemusten yhteys menneiden aikojen *primitiivisen elämänmuodon* (primitiveness and the sense of the past) tavoitteluun, joihin liittyy myös *yksinäisyyden* (solitude and privacy), *ajattomuuden* (timelessness and the natural rhythms of life) sekä *nöyryyden* (humility) kokemusaspekteja. Myös Martti Peltomaa tunnistaa pyrkimyksen tavoittaa alkuperäisen erämaaluonnon, syrjäänvetäytymisen ja rauhoittumisen kokemus. Silloin olemassaolon ja ulkomaailman välille ei tarvitse ”mitään suojaa tai seinää”:

SRP: Miten sie ko olet paljon mettällä kulkenu, koko ikäs, saa sanoa. Niin tuntuuko, että haluat vaihtelua tai haluat johonki metään rauhottumaan tai..

MP: On, ja juuri tällöinen nuotiolla asuminen. Että pitää päästä muutaman kerran vuodessa. Että ei ole mitään tämän olemassaolon ja ulkomaailman välillä, ei ole mitään suojaa eikä seinää. Korkeintaan telttakangas, josta kuuluu läpi kaikki lintujen siipien haviinat ja kaikki muut äänet.

SRP: Eli se on edelleen olemassa tämä -

MP: Kyllä. Eihän ihminen.. Sekin on hyvä, jos joskus muutaman kerran kesässä heittäytyy männikössä selälleen ja kattelee taivaalle, niin.. Pilvet kulkee ja männyt huojuu, niin silloinki ollaan jo lähempänä luontoa ku että sitä katotaan auton ikkunasta.

Mutta kyllä tällöinen kokemus pitää hankkia silloin tällöin, palauttaa. Ei se jossaki hirsiseiniän sisällä vastaa sitä. Sitä ulkona asuminen kokemusta. (SH 2010/12.)

²¹¹ Paasilinna 1984: 380; Lehtola 1997: 98–100, 103–106, 146; 2010: 128–131. Vrt. Borrie 2004; Borrie & Roggenbuck 1996; 2001.

4.2.3 Tunturin laki, metsän pyhä

Pohjoisille kansoille ominaiseen liikkuvaan elämäntapaan on kuulunut itselle tuttuun alueeseen identifioituminen. Näkyvä maanpiiri on jotakin paikkaa tai rakennusta enemmän ollut pohjoisen ihmisen ”koti”, jonka hän on erämaahan merkinnyt esimerkiksi ansapoluin, padoin ja pyyntipaikoin. Liikkuvuus ilmenee myös ”eräuskonnossa”: pohjoinen muuttaja ”panee jumalansa ahkioon ja palvoo usein merkkipuita – tai kiviä muuttoreiteillään”. *Pyhä* on erämiehen uskonnon avainsana ja uskontoa on se, mitä hän pyhänä pitää.²¹²

Jossaki Kuotmuttijärven takana, siellä vaarassa oli iso aihki. Nuo isot, vanhat puut kiinnostaa minua aina. Mie niitä valokuvailenkin, monesti puuttuu ne mittasuhteet, vertailu siitä kuvasta. Jos siihen panee haulikon, niin sitä kuvaa voi vertailla, sen puun paksuutta.

Minua viehättää aina tuommoset. Joku myrskyn kaatama jättiläispuu! Valokuvaan sitten – – poikkeuksellisen suuria kiviä, tai jotka on jotenki erikoisesti. Koska mulla on semmonen käsitys, että ne on ollu, aika paljon palvonnankohteita. Ainakin niitä on kunnioitettu jollakin tavalla. – – Mutta kyllä se jollakin tavalla kiinnittää huomiota, että jos on oikein valtava kivenjätkäle. Kasvaa vaikka puita päällä. (SH 2010/10.)

Erämaa edustaa myös *pyhää*. On oletettavaa, että pyhä oli ensimmäinen nimi, joka annettiin haltuunotetulle maalle. Pyhän ”alkuperäinen” merkitys on siis raja-alue metsässä, joka erottaa oman ja vieraan maan toisistaan. Pyhä paikka on siten erotetun ja rajatun tilan merkitsijä. *Pyhä* on siis aina ollut arvon ilmaisija, muutoinkin kuin kristinuskon perinteessä, tosin tässä perinteessäkin pyhän kilvoittelun kontekstina esiintyy erämaa.²¹³ Pyhiin paikkoihin liittyy Martti Peltomaan mielestä poikkeuksellinen luonnonkauneus tai muut luonnon erikoisuudet kuten erityisen muotoiset tai kokoiset kivet. Voimakkaat kokemukset näissä paikoissa tuottavat ihmiselle pyhän tunteen, vaikkakin Peltomaa uskoo nimenomaan erämaan läsnäolon riittäneen pyhittämään paikan.

Mie olen miettiny sitäkin, nämä niin sanotut pyhät paikat täällä –
– niinku tuo Ahku tuossa, se on kartoissa Akuvaara, mutta kyllä se

²¹² Pentikäinen 1992: 318–319; 1994: 9–11.

²¹³ Anttonen 1994: 25–27, 31; Rinnekangas & Anttonen 2006: 170–171. Ks. myös Äikäs 2011: 46–50.

kansa puhuu, mieki aina kuulin kun vanhat koppelolaiset puhu Ahkusta. Ja nuoremmatkin. Eli se on semmonen lempeä isoäiti se ahku. Ja moni muu [pyhä] paikka, niin se on luonnonkaunis paikka.

Ihminen on aivan samalla lailla rakennettu kuin ennenkin, kaksituhatta ja tuhat vuotta sitten. Sitä on samat asiat viehättäny silloin kun nykyäänkin. Siitä nimenomaan siitä kauniista paikasta, siitä on muodostunu se pyhyys. Näin olen olettanu. Sitten on tietenki erikoisenmuotoisia kiviä, niinku tuossa Ukonjärven Ukossa, niinku hullun veistämä peura, se on todella erikoisen näköinen, vaikuttava seitakivi. Paulaharju on kirjannu muistiin, että "visto" tai "kolonnäköinen" paikka. Mutta ei se ole näin aina. Niitä on loppujen lopuksi vähän Lapissa niitä viston ja kolonnäköisiä paikkoja, mitkä on pyhitetty seidaksi. Kyllä ne tavallisesti on.. Ailigastuntureita, ajattelepa, ne on todella kauniita paikkoja, poikkeuksellisen luonnonkauniita. Eli entinen ihminenkin, kun se on ollut siellä, se on ollut haltioissaan, lähellä tätä haltiaväkeä.

Sitä en tiedä, miten syvää tällainen uskonnollisuus on ollut ennen kristinuskoa. Onko ollut samanlaista.. – – Joku on voinut todella uskoa tällaisiin personoituihin luonnonhenkiin. Silti luulen, että monelle on riittäny se erämaan olemassaolo, se pyhä tunne siellä, pyhittämään sen paikan. Ilman että se on ajatellu, että tämä on tälle Ukolle ja tämä on Ukon puolisolle.. kun on pyhitetty. (SH 2010/10.)

Erämaita koskevassa kerronnassa metsän, erämaan ja luonnon keskeysyys arvomaailman ja maailmankuvan perustana on luontevaa ja odotuksenmukaista. Myös Martti Peltomaan kerronnasta tämä käy ilmi. “Tunturin laki”²¹⁴ todistaa, että “suuren luonnonkäsikirjoituksen” mukaan luonto on tarkoituksenmukaista ja sen vaatimatonkin yksityiskohta on arvokas - ja ennen kaikkea: sillä on oma paikkansa ja tehtävänsä. Metsä, tunturi tai erämaa voi olla monin tavoin pyhää ja kuvastaa kertojansa maailmankuvaa.

Isä Taivahaisella Lapin tuntureita kasaillessaan oli ryskätyön lomassa aikaa paneutua myös yksityiskohtiin. Yhtään laskettelurinnettä hän ei vaivautunut raivaamaan. Sen sijaan tämän tunturin, Suorsapään – – laella hän korotti erään parimetrisen kivipaaden nurkkaa kalliokamarasta irti tuuman tai pari.

Paaden ylhäällä pysymisen Äiji varmisti työntämällä sen nurkan alle nyrkinkokoisen kiven. Tai sen kokoisen, jollaiseksi arveli nyr-

²¹⁴ KN 135–148.

kin tekevänsä, kunhan tärkeimmiltä hommiltaan ehtisi ihmisen te-
koon keskittyä. Luojallamme oli kyllä aavistus, ettei siitä hyvää seu-
raisi. Kokeilisipahan kumminkin.

Sen Äiji kuitenkin tiesi varmasti, että kesällä 1997 viimeistään
on – – kivikatoksella käyttöä. Sen alle on silloin perustava kotinsa
muuan kesät talvet kokopitkässä turkissa vipeltävä otus. (KN 138.)

Ihminen lähtee tunturista, mutta myyrä jää asumaan kivipaaden alle,
piekana kiertämään Madzasjärven ja Ristiinamoroston ylle ja kiiruna
kaitsemaan poikasiaan, ”jotka todennäköisesti kettu kohta syö, mutta
se on taas toinen tarina..²¹⁵” Luonnon kiertokulun realiteetit ovat osa
elämän kiertokulkua, aikasuhteet asettuvat ihmisiästä püttaamatto-
maan mittakaavaan. Ihmisen luontoa muuttava osuus näyttäytyy mo-
dernin ja luonnon vastakkainasetteluna, kun tunturin luomiskerto-
muksen sankari-Äiji ei tärkeämmiltä töiltään vaivaudukaan raivaa-
maan yhtään laskettelurinnettä. Myyrälle hän sen sijaan suo pesäpai-
kan kivipaaden nurkkaa kohottamalla, itsestänselvyytenä.

4.2.4 Vuodenajat ja säätila erämaaolosuhteiden kokemusmaailman vedenjakajina

Ilma oli toisenlainen kuin oli ollut eilen. Aurinko ei tänään paistaisi
ja tuuli puski pohjoisesta. Järven takaa laahusti sen näköisiä pilviä,
että niistä voisi sataa yhtä hyvin lunta kuin vettäkin, niiden repalei-
set helmukset laahasivat kovin alhaalla. (THM 56–57.)

Maaston ja maiseman lisäksi vuodenajat ja säätila ovat oleellinen osa
erämaaluontoa. Kuten Peltomaa & Saraspää (2006: 5) toteavat,
”[t]uhansien vuosien ajan suomalainen on tehnyt työtään, elänyt ja
hengittänyt yhdessä luonnon kanssa. Enemmän kuin päiviin tai kuu-
kausiin oli suomalaisen elämä sitoutunut vuodenviertoon, vuoden-
aikojen toistuvaan rytmiin.”

”Luonnonkalenterin” seuraaminen on välttämätöntä, sillä luon-
nonolosuhteisiin nähden ihmisen vaikutusvalta on rajallinen. Ihmisen
tehtäväksi jää hyväksyä luonnonolosuhteiden tuomat vaatimukset ja
rajoitukset, ja sopeuttaa oma toimintansa niiden asettamien reunaeh-
tojen mukaiseksi. Kairankävijä mukautuu, kun talvi vetää henkeä ja
sen tulo ottaa reippaan taka-askeleen, tai kun keväthanki kestää koko

²¹⁵ KH 2005.

päivän ilman hengen kääntynyt Jäämerelle ²¹⁶. Kun tunturin laella käy ”naamalihoja leikkaava viima”, on parasta suunnata kulkunsa metsäiseen outamaahan, sillä mäntyjen suojassa tuntuu ”kuin olisi jo päässyt seinien sisälle” ²¹⁷.

Sääolot ja vuodenaajat tarjoavat kerronnan elementteinä ainutlaatuisia ja kamppailuntäyteisiä hetkiä. Ne toimivat eräänlaisina kokemusmaailman vedenjakajina: tuiskusta ja viimasta selvinnyt huokaisee helpotuksesta voittaessaan mittelön suurta vihollistaan, säälimättömiä luonnonvoimia, vastaan. Kokeneellekin kiveleidenkulkijalle vuodenaajat ja säätila järjestävät toistuvasti suunnitelmien uudelleenarviointeihin pakottavia valintatilanteita. Kulkeeko kulkijan reitti tämän pyyntimatkan aikana tunturin laen naamalihoja leikkaavassa viimassa vai turvassa metsän seinien sisällä? Reitti voi sijoittua myös ruskan sammuvan hehkun ja rakan kuuranvalkoisen maailman väliin, mutta oleellista on silti ”*hyväksyä luonnonolot vastuksineen*”. Vaativista ja arvaamattomista luonnonolosuhteista täytyy selviytyä kulkijan omien tietojen, taitojen ja ennakoitusti turvallisuuden huomioivan luonnossa liikkumisen avulla.

Maa odotteli lumipeitettään. Ruskan hehku oli sammunut, jäljellä oli enää ruskean eri sävyjä. Mustan varvun aikaa.

Kiipesimme Purnuojalta sen latvakuraa Vesilintupoikainpäälle. Rakka oli paikoitellen kuurasta valkoinen. Usva täytti kurut ja jokiuomat. Välipään ja Puolipään laet koillisessa nousivat sumun yläpuolelle. (KN 80.)

Maiseman, vuodenaajan ja sään kuvaus näyttää ihmisen paikan, roolin, joka ei korostu luonnonnäyttämöllä kovin merkittävänä. Luonnossa liikkumisen tuoman kokemuksen myötä oppii kuitenkin paremmin varautumaan, ”lukemaan säätä” ja varustautumaan sään mukaan, vaikka liikkumiseen tarkoitettut varusteet eivät aiempina vuosia aina olleetkaan ensiluokkaisia. Nykyajan meteorologisten apuvälineiden, kuten lämpömittareiden ja tiedotusvälineiden säätiedostusten lisäksi myös suullisen perimätiedon kautta omaksuttua säätietoutta voi soveltaa erämaaoloissa.

SRP: Tuo onkin mielenkiintoinen juttu tuo säätilajuttu. Tuntuu, että mitä enemmän ihminen liikkuu mettässä, sitä taitavammaksi se tulee sään merkkien lukemisessa. – – Oppii arvioimaan sitä

²¹⁶ THM 81; HJME 104.

²¹⁷ KN 226.

säätä, on niin luonnollinen osa sitä liikkumista. Se sää. Se osaa ottaa huomioon sen sään aina.

MP: Niitähän on pieniä radioitakin, joita vois kulettaa repussa mukana, mutta niinku partiossaki kulettiin, niin ei meillä ollu partiomajoillakaan radiota. Ois voinu kuunnella – – säätiedot ja muut. Se oli hyvin yleinen, että illalla yritettiin ennustaa, että mihin se sää kääntyy.

Ja näitä vanhan kansan merkkejä, että jos revontulet palaa hyvin, niin se yleensä merkitsee, että tulee nöyrä sää eli ilma lauhtuu. Ja sitten kuu. Että onko kuun kehässä.. Jos on pilviä kuun edessä, tulee lauha.

Pakkasmittareita oli kuitenkin. Sitte oli jalkineet, kumisaapas oli oikein tämmöstä kovaa kumia. Kyllä sitä vähän kauhulla kateltiin mittareita, jos oli alle kolmenkymmenen. Ja sitte oli kuitenkin tämmösiä, että kun muutaman kilometrin hiihti, niin tuli lämmin tuuli vastaan. (SH 2010/10.)

Lähtemisen tai jäämisen valinnanmahdollisuutta ei rajavartijana työkennellessä ollut toisin kuin erälle lähtöä suunnitellessa. Luonnonoloista johtuvien vastoinkäymisten hyväksyminen on pyynnin onnistumisen kannalta välttämätöntä, sillä ”*sen hyväksyy tietenkkin, että jos menet räkkäaikana onkimaan tammukkaa, niin siellähän on sääskiä ja paarmoja. Eikä se onkimies sitä edes huomaa, varsinkin jos sieltä jotain saalista tulee*”. Rajavalvontapartion oli työvuorossa lähdeettävä hiihtämään, oli kuinka kylmää ja pimeää tahansa, eikä päivänvalo talvisin koskaan riittänyt liikkumiseen, koska ”*pimeällähän se piti lähteä tai tulla*”. Lähteminen lämpimistä tiloista ei ollut aina miellyttävää.

Mutta kyllä se joskus oli tietenki karkea lähteä vartioasemalta, lämpimistä tiloista. Lähet hiihtämään jonnekki sinne pohojoseen käsin, ja pakkasta on vaikka kuinka paljon. Kelmeä kuutamo. Pimeällähän se piti lähteä tai tulla, ei se koskaan riittäny se päivänvalo. Siihen liikkumiseen. Niihin kuutamoöihinkin.. Ne menetti sitten sen hohtonsa.

No jos oli kevätilma, keväthanki, oikein kuutamo, jollekki kummulle hiihdettiin, pistettiin sukset pystyyn ja istuttiin. Ihailtiin sitä luontoa, ympäristöä. Silloin oli hiljaista, ei kuulunut hälyä. Eihän se autonääni kuulunut kauas, lumisessa mettässä. Eikä siellä Joosepintiellä nyt niin monta autoa mennytkään siihen aikaan. (SH 2010/10.)

Toisinaan oli mahdollisuuksia ja aikaa nauttia rajavartijan työsuhteista, kuten keväthankien luonnonhiljaisuudesta ja -kauneudesta kuutamoyönä. Aika vaikuttaa pysähtyvän, kun laitetaan sukset pysähtymään, istutaan rauhassa ja ihaillaan lumisen metsän hiljaisuutta. Pysähtyminen luonnon edessä tihenee esteettis-emotionaaliseksi paikankokemukseksi, johon liittyy myös rationaalinen selitys: autojen ääniä ei valtakunnan rajalle vievältä Rajajoosepintieltä voinut kuuluakaan, koska niitä ei siellä paljolti silloin edes kulkenut.

4.3 Elettyjä ja koettuja ympäristömuutoksia

4.3.1 ”Ihmisen jäljet kuuluvat erämaahan”

Erämaakerronnan ja -kuvauksen perinne suomalaisessa kulttuurissa ja kirjallisuudessa on säilynyt vahvana. Myös Kai Laitisen mukaan suomenkielisen proosan traditio lähtee metsästä – luonto on aina mukana, joko ystävänä tai vihollisena. Jo Aleksis Kiven *Seitsemässä veljeksessä* luonto toimii henkilöiden suojana ja liittolaisena yhteiskuntaa vastaan. Luonto asettaa vaatimuksia ja esteitä, jotka voitetaan kovalla työllä ja sitkeydellä. Passiiviselle, vähävoimaiselle ihmiselle luonto on uhka, ja siksi suhde ihmisen ja luonnon välillä näyttäytyy ennemmin käytännöllisenä kuin esteettisenä.²¹⁸ Erämaaluontoon liittyy myös kulttuurihistoriallinen tausta, johon yhdistyy emotionaalisia kokemuksaineksia.

Mie ajattelen, että se [erämaaluonto] on sitä vanhaa Suomea. Että jostaki Helsingistä, siitä Vantaanjoensuusta on lähetty vuonna 00 tai vuonna 0000, niin tämmöstä on ollu. Paitsi se on ollu kuusi-metsä, joka on tehny sen verrattomasti tiheämmäksi. Eli metsän seinä on ulottunu mereen asti ja voi kuvitella, että miltä se on näytt.. miltä se on tuntunu kävellä ja miten sitä on vallattu vähitellen. Viljelykseen.

Ja sitten siitähän se tietenki johtuu se, että jo aika aikasin, keskiaikaan mennessä, metsästä tuli semmonen vihollinen. Se ei ollutkaan enää turvapaikka, ruoka-aitta niin kuin aikasemmin. Saatiin se pieni ohrapelto ja naurismaa raivattua, niin sitä piti varjella sitten. Ettei metsän elukat syö sitä satoa. Metsästä tuli vieras ja paha elementti. (SH 2010/11.)

²¹⁸ Laitinen 1984: 13–14; 24; Kivi 1870/1975.

Niin kuin aiemmin on jo käynyt ilmi, ikaikaiseen ja erämaiseen metsään liittyy paljon omaa kulttuurihistoriaamme. Moderniin luonnon hyödyntämiseen liittyvät uhkakuvat ovat törmänneet Suomessa syvältä pohjoisesta luontosuhteesta kumpuavan ympäristön käytön malliin, eräänlaiseen korvenraivaajan eetokseen. Sukupolvien ajan on metsäluonto edustanut suomalaisille elinkeinollista haastetta, sillä metsää raivaamalla, sitä taltuttamalla ja kesyttämällä on elämä saatu turvatuksi pohjoisilla korpimailla.²¹⁹

Metsän merkitys nähdään myönteisenä tai kielteisenä asiayhteydestä riippuen. Rinnekankaan ja Anttosen (2006: 170–171) mukaan metsä on kulttuuriperinteisistä lähtökohdistamme nähtynä metaforinen kuvasto, johon kulttuurisen ajattelun erityispiirteet ja niihin perustuvat itsearvioinnit ankkuroituvat. Vertauskuvallisesti metsästä voidaan puhua *sivistyksen kehtona* tai vastakohtaisesti viittauksena koulusivistyksen puutteeseen, *metsäläisyyteen*. Tässäkin *metsän* käsite törmää kahtalaiseen merkitykseen suomalaisuuden kuvassa.

Myös Aleksis Kiven *Seitsemässä veljeksessä* on selkeästi nähtävissä jako metsän vertauskuvallisten merkitysten, ikään kuin sisämaailman ja ulkomaailman, välillä. Nämä vastakohtaisuudet nousevat esiin useissa kohdissa. Kun Jukolan Lauri ehdottaa muuttoa Impivaaraan, Juhani-veli toteaa Laurin aikeessa olevan salaista vetoa ja lisää sitten sanat, joita runoilija Eino Leino piti koko Suomen kansan aikaisemmalle kehitysvaiheelle ominaisena: ”Metsä houkuttelee”. Tässä sisä- ja ulkomaailman ero lankeaa yhteen Impivaaran ja kyläyhteisön, ”erämaan villin vapauden” ja sivilisaation välisen eron kanssa.²²⁰ Martti Peltomaa ilmaisee asian toisin sanoin: ”metsä vie niinku mukanaan”. Ihminen on yllättävän sopeutuvainen metsäelämään, vaikka on aluksi muutaman päivän ”kuin vieraana”. Kun *metsä vie mukanaan*, aika, tila ja minuus yhdistyvät sopeutumisprosessiksi, jossa ihminen vähitellen on yhä enemmän osa ympäristöä ja metsää, sopeuttaa oman minänsä ja toimintansa luonnonolojen asettamien vaatimusten mukaan:

Sehän vaatii, jos tuolla metsässä asuu niin.. Muutama päivä, niin sitä on niinku vieraana siellä. Mutta viikonkin jälkeen, sitä alkaa

²¹⁹ Lehtinen 2002: 35.

²²⁰ Laitinen 1984: 72. Laitisen mukaan käsite ”erämaan villi vapaus” on peräisin J.V. Snellmanilta. Laitinen toteaa, että suomalaiselle luontokuvaukselle on tyypillistä runsas tapahtumakuvaus. Lisäksi hän kiinnittää huomiota siihen, että suomenkielisen luontokuvauksen terminologia on hyvin omaperäistä ja tämä taas vaikeuttaa tekstien kääntämistä. (emt. 15, 72.)

enemmän ja enemmän olemaan osa sitä ympäristöä ja metsää. Ihminen kun on yhden lajin nisäkäs, niin se sopeutuu siihen metsäelämäänsikin, oli mikä vuodenaika tahansa. — Metsä vie niinku mukanaan. Tulee intohimo siitä metsässä asumisesta. (SH 2010/10.)

Peltomaan näkemysten mukaan myös ihminen ja sivilisaatio historiallisine kehityskulkuineen ja etenkin pohjoisen luontoon sitoutuva elämäntapa ovat osa erämaata: *”se on kuitenkin se ihmisen kädenjälki, niin kyllä se viehättää. Kun ajattelee, että täällä on jo kauan sitten pitänyt elää ja leipänsä bankkia.. täällä erämaaloissa”* (SH 2010/10). Erämaatalojen väistyvä elämänmuoto herättää arvostusta, koska vaativat elinolot asettavat erämaan asujille selviytymisen reunaehdot. Monet ihmisen aiheuttamat muutokset ovat sulautuneet osaksi luontoa, eikä *”koskematonta erämaata”*, ihmisen toiminnan ulottamattomissa olevia luonnontilaisia alueita, enää ole.

MP: Eikä minua se erämaatalokaan häiritte. Kyllä mieki hyvin tarkkaan tutkin.. tarkkailen ihmisen jälkiä siellä. Jos siellä on jotain rakkaita, niin mietin että mitä varten tämä on tehty. Siellä voi löytyä joku vanha karhunloukku, jäänteet, josta pitää selvittää että mikä tämä on ollut. Maatuneet. Sitten on tietenkin näitä uusia loukkuja, jotka on tehty teräksestä, mutta.. Ne vanhat puuloukut..

SRP: Ne ihmisen jäljetkin on kiinnostavia? Muuttunu osaksi sitä.. erämaata?

MP: Vaikka nämä Kessin vanhat tukkikämpät, kyllä ne kiinnostaa. Joskus jopa näkee tuolla, pysähtyy ja miettii, kun on kaarettu joku valtava puu kirveellä, kauan aikaa sitten. Se on osittain kaatunu, mutta oksien varassa pysynyt siinä maatumattomana. "Miksi tuo on kaadettu, miksi siitä ei ole otettu mitään pois?" "Minkä takia se on?" Ei se kavahduta se ihmisen jälki siinä. Ei Suomessa semmosta erämaata olekaan, missä ei näy ihmisen jäljet tavalla tai toisella. Ja varsinkin nyt, kun tämä vaeltajien määrä kasvaa. (SH 2010/10.)

Perinteisen erämaa-asutuksen ja sen elämänmuotoihin kuuluneiden elinkeinojen jättämät merkit ja rakenteet lisäävät erämaan viehättävyyttä. Käsityönä kirveellä tehtyä vanhaa poroaitaa on kiinnostavaa tarkastella ja verrata ”kirvesteknistä toteutusta” omaan, iän ja kokemuksen myötä karttuneeseen työvälineiden käyttöön.

MP: Se vanha poronhoito, ne ikivanhat poroaidat, minusta se vain lisää sitä [erämaan] viehättävyyttä eli kaikki näkee, että tämä on kirveellä tehty. Tässä on mies tehnyt kirveellä töitä. Töitä pitkän aikaa. Ja näkee sen kirvestekniikan, miten se on aikanaan ollu se.. yleistyökalu. Ja miten se on katkassu sen puun ja..

SRP: Ne tuollasetkin rakenteet kuuluu sitte luontoon? Ihmisen -

MP: Tuommosta kirveen katkoma puuta.. joskus jopa sitä leikkauskulmaa arvioin, kun joku on tehnyt, kilometrin poroaita näkyy osittain tuolla maatuneena. Niin jos mitattais se katkasukulma tarkalleen, sama kulma - pikkupojasta asti kun on kirvestä käyttänyt, niin on oppinu sen kulman - mikä toimii parhaiten, millä katkee puu, millä veistokulmalla.

Ei ne [ihmisen tekemät rakenteet] sinänsä häiritse. Nyt oon käynyt kuitenkin Lemmenjoen [kansallis]puiston sydämessä ja Lemmenjoen vesistöjen lähtöalueilla ja kyllä sielläkin ihmisen jälkiä tuli aina vastaan. Mutta mitä kauemmas mennään, sen vähemmän. Täytyy sekin tunnustaa. (SH 2010/10.)

Kädentaidot ovat arvostettavia ja tarkoituksenmukaisia ominaisuuksia, ja vanhoista kulttuurihistoriallisista jäänteistä on mahdollista nähdä, että *”tässä on mies tehnyt kirveellä töitä. Töitä pitkän aikaa.”* Kirves on pätevä yleistyökalu edelleen, vaikka nykyteknologian aikana on tavanomaisempaa luottaa moottorisahaan tai järeämpiin metsätyökoneisiin. Ihmisen tekemät rakenteet ja muut ”jäljet” vähenevät yleensä, mitä kauemmas asutuksesta mennään.

4.3.2 ”Luonto pitää puolensa, vaikka ihminen mittaa kaiken vain omalla iällään”

Ympäristönmuutokset näkyvät Martti Peltomaan kerronnassa ja tuotannossa sekä ympäristön luonnollisina muutosprosesseina että ihmisen toiminnan välittöminä tai välillisinä seurauksina. Muutokset ovat olleet näkyviä niiden 45 vuoden aikana, jolloin Martti Peltomaa on asunut Ylä-Lapissa. Aiemmin erämaa-alue avautui heti rajavartioaseman aidan takana, nykyään metsänhakkuut ja metsäautotieverkostot ovat ulottuneet lähelle itärajaa ja muuttaneet alueen luonnetta.

Sillon ku tulinkin [Raja-Jooseppiin], niin eihän siellä silloin mitään hakkuuta ollu eikä metsäautotieverkostoja. Vartioaidan takaa avautu se erämaa-alue tavallaan. Tilanne on sielläkin muuttunut. Eikä siinä nyt isoja alueita, itärajan pintaan jäi vaarojen lakimetsiä, mitkä jäi hakkaamatta. Ja siellä sitten nämä myrskyt on kaatanee

isolta alueelta puita.. Kyllä siellä on metsä uudistunu. Siellä on tosi hienon näkösiä taimikoita. (SH 2010/9.)

Myrskytuhot ja metsäpalot muuttavat ja uudistavat luontoa ihmisen toiminnasta huolimatta, kun taas ihmisen luonnonmuutoksia aiheuttava aktiivinen toimijarooli tulee esille luonnon virkistyskäytön, metsätaloustoimenpiteiden ja nykyaikaisen porotalouden kuvauksina. “Korven kosto” ei enää näy luonnonelementtien raivona tai eläin- ja kasvikkunnan alkuvoimaisena vastaiskuna, vaan käänteisesti luonnon tuhoutumisen uhkana ²²¹. Ennen uhkan muodostivat pedot, mutta nykyajan uhkakuvat ovat modernin ajan mukanaan tuomia. Motorisoidun kulkemisen lisääntyminen ja ”*moottorimiesten jättämät jäljet*” ja roskat näkyvät luonnossa pitkään, metsien taloudellinen hyödyntäminen, käsittely ja hakkuut huolestuttavat. Metsähakkuut ulottuvat sinne mihin tiekin ulottuu, erämaa-alueen rajalle.

Poika oli tuonut meidät autolla valtion maan rajalle saakka. Siihen saakka metsä oli jokseenkin harvaksi hakattua, metsätaloudellisesti käsiteltyä. Tien päästä alkoi myös erämaa-alueen raja. Mitään kirveenkoskematonta erämaata tämäkään ei ollut, sellaista ei enää missään olekaan. Kaikkialta löytyy entisten kulkijoitten jälkiä. Vain Hammaskairan ydin on säästynyt hakkuilta erämaalain ansiosta. –

Puoleen yöhön saakka olin poltellut ison juurakon tyveä. Jokin kelkkaporukka oli jo talvella siinä tulistellut. Moottorimiehet olivat jättäneet tyhjiä kaljatölkkejä, poltin ne. (KN 167.)

Toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa metsien talouskäyttö muodosti valtion vientitulojen perustan ja tarjosi tärkeää käyttövoimaa yhteiskunnan kehittämiseen. Myös pohjoisen luonnonvarat katsottiin tässä modernisaatiokehityksessä koko Suomea hyödyttäväksi resursseiksi ja keskeisiä seuraamuksia tästä kehityksestä pohjoisen maisemassa ovat esimerkiksi Kemijoen padot ja altaat, ns. Osaran [hakkuu]aukiot kuin myös Kessin, Paadarskaidin ja Hammastunturin metsänrajametsien päätehakkuut Inarissa. Kansallisten tarpeiden mukaisesti muotoutunut metsäteollisuusvetoinen luonnonvarapolitiikka on pohjoisilla alueilla johtanut nollarajan, puunoton taloudellisesti mielekkään rajan, siirtymiseen aivan reunimmaisiin laki- ja rajametsiin.

²²¹ Laitinen 1984: 14.

Suomessa on toteutettu maailman pohjoisinta teollista metsätaloutta.²²²

Martti Peltomaa sivuaa usein metsätalouden luonnonvarapolitiikkaa nimenomaan kertoessaan niistä muutoksista, joita hän on luonnossa liikkueensa havainnut, sekä niistä taloudellisista ja poliittisista hyödyntämispaineista, joita erämaihin ja pohjoisen metsiin on vuosikymmenten mittaan kohdistunut. Voimaperäisestä metsänkäsittelystä huolimatta metsä uudistuu pohjoisessakin, ja metsätaloustoimenpiteet täytyy hyväksyä, jos tulevaisuudessa ”*edelleen näitä talousmetsiä käytetään*”.

Kutturassa kun hakattiin joskus 50-luvulla ihan aukeaksi, tämän Osaran aikaan, isoja alueita. – – Se hinnoteltiin sen puuston taajuuden mukaan. Hehtaarihinta hakkureille. Ei siihen tarvinnu miettiä, että mikä hakataan, vaan hakattiin kaikki siitä. Ne on taimettuneet kuitenkin eli mäntyhän uudistuu hyvin tämmösellä hakatulla alueella. – – Nyt semmosia kymmenmetrisiä ne männyt siellä. Se jäkälä, mikä olis ollu siellä luonnonmetsissäkin, poromiehet näki tärkeämpänä sen. Tietenkin.

Mutta esimerkiksi tuossa Nanguniemessä, kolkyt vuottako siitä on, tehty [hakuut], niin ei sitä näy missään sitä. Hyvä taimikko. Mutta niitä muokattuja jälkiä ei näy siellä. Jos sitä edelleen näitä talousmetsiä käytetään, niin se pitää hyväksyä sitten.

Niitä – – vanhimpia aukkohakkuita, sodanaikasia, mitä näkyy tuolla, siellä on oikein hieno puusto, aika pientä vielä. Mutta sata vuotta, niin siellä on varmaan jo tukkipuuta parhaimmillaan. Kaks sataa vuotta, niin se on jo vanahaa mettää. Mutta jätetähän nyt sinne niitä parhaita mettä, parhaita puita hakkaamattakin. (SH 2010/12.)

Metsätaloudelliset toimenpiteet ovat muuttaneet tutuiksi käyneitä erämaisia seutuja, mutta myös porotalous on hyödyntänyt alueita tehokkaasti. Nämä elinkeinolliset toimet ovat jättäneet näkyvät jäljet ympäristöön vuosien kuluessa, ja näihin muutoksiin alueiden käyttäjät itsekin ovat havahtuneet.

Kun tuolla itärajan pinnassa aikanaan kulki, rajavyöhykkeellä kun oli pitkään koskematon metsää, niin yllätys, miten sekin hyödynnettiin niin lähelle valtakunnan rajaa. Siin on parhaimmillaan

²²² Ollonqvist 1998: 100; Veijola 1998: 17; Lehtinen 2002: 22–23; Rinnekangas & Anttonen 2006: 175.

vain muutaman kymmenen metriä, kulissimetsikkö, välissä. Ja poroaita tuotiin koko ajan lähemmäs rajaa. Siel oli koskematon jäkälä rajavyöhykkeellä, kun poroaita meni siellä rajavyöhykkeen takana, kolmen kilometrin päässä.

Hyvin moni poromies sitte tunnusti, että kyllä me oltiin lyhytnäköisiä, kun tuotiin se aita niin lähelle rajaa ja avattiin poroille se. Vanhan ja uuden aidan väli. Meni noin kolme vuotta ja ne [porot] kaivo mustalle mullalle sen. (SH 2010/9.)

Suomalaista metsäpolitiikkaa ohjattiin valtion taholta aktiivisesti 1960-luvulla. Edeltävinä vuosikymmeninä luotuja metsänkäytön talouskeskeisiä tavoitteita kohtaan virisi kritiikkiä 1970-luvulla ja 1980-luvulle tultaessa tutkimus ja metsänhoidolliset kokemukset tarjosivat jo runsaasti vertailuaineistoja erilaisista tavoista kasvattaa metsää. Eri-tyisesti 1990-luvulla metsienkäyttöön liittyvät ympäristökysymykset ja luonnon monimuotoisuuden tavoite korostuivat. 2000-luvulle tultaessa metsäpolitiikka ja sen toimintaympäristö ovat jälleen muuttuneet. Kansallinen, puuntuotantokeskeinen metsäpolitiikka on moniarvoistunut kansainvälisyyden paineessa, ja puuntuotannon taloudellisen kestävyuden rinnalle ovat tulleet myös kysymykset biologis-ekologisesta ja sosiaalisesta kestävydestä.²²³

Martti Peltomaa tunnistaa myös henkilökohtaisesti, että metsien taloudellisen hyödyntämisen suhteen asennemuutosta on tapahtunut, sillä myös suojelullisia arvoja otetaan nykyään paremmin huomioon metsätalouden piirissä. Vanhasta puustosta on myös hyötyä metsän uudistumisessa ja tämä pitäisi huomioida metsien kestävää kehitystä suunniteltaessa ja arvioitaessa.

Nanguniemessä esimerkiksi on just sellasia vanhoja kantoja, jotka hätkäyttää. Joskus olen pannu asean siihen mitaksi, että yli metrin paksuisia puita ollu. Ei varmaan hirveästi olisi menetetty materiaalisia arvoja, vaikka olisi jätetty ne pystyyn. Jotenkin erillä tavalla nyt suhtautuu tuo metsätalous näihin jättiläismäntyihin. Ainakin tuolla Ahkun rinteessä niitä on jätetty pystyyn. Sehän parhaimmillaan kuitenkin jatkaa sitä sukupolvea. Se siementää ja jos on hyvä käpyvuosi, valtava mänty, se ihan satojen metrien päähän lennättää siemenet. Männynsiemenhän lentää ihan kilometrikaupalla. Metsätalous vois ajatella sitäkin, että siitä ois jotain hyötyä. (SH 2010/12.)

²²³ Ollonqvist 1998: 9, 215; Kansallinen metsäohjelma.. 1999; Rinnekangas & Anttonen 2006: 175–177.

Vanhat puut ovat Peltomaan kerronnan mukaan kuin luonnonmuistomerkkejä. Hän ehdottaakin, että tietyn iän saavuttanut puu saisi suojelustatuksen, ja se saisi jatkaa kasvupaikallaan luonnollisen elinkaarensa loppuun. Peltomaan mielestä on tuhlausta keittää selluloosaa ikivanhasta ”tervasrososta”, jota ei voi enää hyödyntää sahapuunakaan. Näissä tilanteissa vanhojen metsien suojelupyrkimykset tulevat täysin ymmärrettäviksi.

Ja helvetinmoinen vaiva kaataa semmonen puu. Ennen varsinki. En tiä, miten sitten moto, onko siinä jotain rajoituksia - tuskin on - paksuudessa, mitään. Ja sitten kun se on monesti tervasrosoa, halkeillu se sydän siellä, niin ei sitä voi sahapuuksi.. Siitä keitetään selluloosaa, niin onhan se nyt hirveää tuhulausta! Kyllä mie siinä tähän suojeluväen kantaan yhdyn, että eihän niistä nyt pitäisi pape-ria tehdä sellaisista, jotka nyt on niin kun luonnonmuistomerkkejä!

Suomen oloissa, joku kasvi, voi elää 500-, 700-vuotiaaksi, vähän niin kuin Mamren tammi, Amerikan Kalifornian punapuu. Ne pitä-
 täs rauhottaa. Todella. Tehdä niin yksinkertainen laki, että kun puu tulee tiettyyn ikään, niin se rauhotetaan. Sitä ei saa kaataa. Ei siitä ole kellekään mitään haittaa siellä. Mutta se on helvettimoinen mai-
 semankaunistus ja on varmaan hyötyä koko metsälle siitä. Ei sem-
 mosta yksinkertaista [lainsäädäntö]toimenpidettä ole pystytty to-
 teuttamaan. (SH 2010/12.)

Metsätaloustoimenpiteiden hyväksyminen toimeentulon perustana on realistista pohjoisessa, vaikka vanhoja metsiä ja arvokkaita puuyk-silöitä on silti syytä säilyttää. Martti Peltomaan esimerkissä koululuo-
 kat voisivat käyttää metsää oppimisympäristönä. He voisivat käydä
 katsomassa jotakin tiettyä vanhaa puuta ja suhteuttaa Suomen histo-
 riaa, ihmisen toimintaa ja omaa maailmankuvaa puun ikään ja histori-
 aan. Samalla olisi mahdollista vaikuttaa niihin asenteisiin, jotka ympä-
 ristön elinkelpoisuuden kannalta on aiheellista nähdä arvokkaina.

Mie hyväksyn silti täysin metsänhakkuut. Milläs tääl ois eletty ellei
 metsätöillä. Ja kyllä metsä uudistuu täällä hyvin. Mutta ihan kiva,
 että semmosia vanhoja puita [jätetään].. Sehän vois joku koulu-
 luokka mennä kattomaan, että "tässä, lapset, on 700 vuotta vanha
 puu", että "noin vuonna 1300 tämä on ollut tämmönen vaaksan
 mittanen taimi" ja suhteuttaa siihen Suomeen, että mitä se silloin
 oli. Että "silloin ensimmäisiä hämäläisiä yritettiin kasta tuolla puo-
 liväkisin". Tai "tehtiin joku ryöstöretki ristiretken nimellä Ruot-
 sista Suomeen". "Täällä vielä uskottiin erilaiseen jumalaan kuin nyt

uskotaan" tai.. Sillä lailla sitä maailmankuvaakin avartas varmaan mahdollisesti. (SH 2010/12.)

Metsätalouden ja erämaaluonnon sovittaminen pohjoisille alueille on mahdollista. Peltomaa punnitsee metsiensuojeluun liittyviä eettisiä periaatteita ja epäilee luonnontilaisiin metsiin kohdistuvan metsätalouksikäytön taloudellista kannattavuutta. Hänen mielestään talousmetsätoiminta pitäisi keskittää tietyille, metsätaloudellisesti aiemmin hyödynnetyille alueille, joissa ”annetaan moton laulaa”. Vastaavasti tulisi jättää jäljellä olevia luonnontilaisia metsiä metsätalouksikäytön ulkopuolelle. Koska ”ihminen mittaa omalla iällään kaiken”, metsien uudistumista on vaikea hahmottaa pohjoisen luonnon vaatimassa mittakaavassa.

SRP: Sinun mielestä täällä on kuitenkin mahdollista tällainen metsätalouden ja erämaaluonnon käsikkäin.. rinnakkainelo?

MP: Niin, mie yhdyn täysin tuohon [eräkirjailija]kollegan, Sarapään Sepon näkemykseen, että missä päin täällä on metsätaloutta harjoitettu, niillä alueilla, niin hakataan sitten viimisen päälle. Kun sinne kasvaa tiheää männikköä, niin harvennetaan taas siellä. Ja annetaan moton laulaa. Ja hankitaan sieltä sitä katetta näille Metsähallituksen alueille. Mutta ei mennä näihin luonnonmetsiin, mitä nyt on vielä vähän pystyssä. Annetaan ne olla.

Eli kyllä minusta ihmisen täytyy siinäkin jokin raja hyväksyä. Vaikka kuinka lasketaan, että mikä on kannattavaa taloudellisesti. Minulla on suuri epäily - ja varmaan monella muullakin - että onko se taloudellisesti kannattavaa enää näitä viimesiä puuta hakata, tai näitä viimesiä luonnonmetsiä. Kyllähän täällä puuta on, ei suomalainen metsä ole sellainen, että se muodostuu autiomaaksi, jos siitä puut hakataan. Että "eroosio syö sen". Päinvastoin. Siitä kasvaa oikein hienoa männikköä. Mutta se on vaan ihmisen mitta-puussa.. Ihminen mittaa omalla iällään kaiken. Kyllä se luonto muuttaa. Se pitää puolensa. (SH 2010/13.)

Mänty sopeutuu hakkuisiin, jopa avohakkuisiin, samoin kuin riistalinnut mukautuvat ”nuoriin metsiin”. Erämies tarkastelee maastoa liikkumisen kannalta ja kävelee mieluiten seuduilla, joissa on vanhaa puustoa, ja joka visuaalis-synesteettisenä kokemuksenakin ”näyttää enemmän mettältä” kuin ihmisen uudistama tasaikäinen, -lajinen ja -kasvuinen metsämaisema. Ikipetäjät ovat ”siellä ylhäällä nykyään”, koska ”vaaranpäällysmäntyinä” ne jäävät hakkuiden ulottumattomiin.

MP: Kyllä siellä on niin paljon sellaista nuorta metsää, että sieltä puuttuu ne ylispuut. Nehän linnut - pakkohan niiden on asua josain – ne on sopeutuneet nuorissakin männiköissä tulemaan toimeen. Monta tuntia saa kävellä tuossa [Raja-]Joosepin, Kattajärven kairassa, – sieltä ei löydy vanhaa puuta enää ollenkaan. Ei ne kyllä mukavia ole siellä kävelläkään. Kyllä se aina, missä on vanhaa puustoa, niin enemmän mettältä näyttää. Mukavampi liikkua.

SRP: Onko niissä sinun mielestä riistan kannalta vaihtelua? Määrissä?

MP: Ei, ei. Se onkin juuri, että näissä uusissa metsissäkin, niissä on lintuja. Ihan samalla tavalla. – En tiä, miten se metso, käyttääkö se ihan nuoria metsiä hakoamiseen, vai pitääkö sillä olla vanhoja metsiä. Koska se hakomismänty.. metso valikoi sen. – Rämëmännyt ja vaaranpäällysmännyt on semmosia. Ja ne vaaranpäällysmännytjän jää, meniskö se kolmessasadassa metrissä se raja, tai vähän allekin, mitä ei hakata. Just ne ikipetäjät, ne on siellä ylhäällä nykyään. (SH 2010/14.)

Martti Peltomaan ylälappilaista ympäristönmuutosta käsittelevää kertontaa tiivistäen voi todeta, että tieverkostot yltyvät yhä kauemmas ja luonnonmetsiä on yhä vähemmän. Nämä muutokset ovat vähentäneet monien ylälappilaisalueiden erämaisyyttä. Peltomaan ympäristömuutoksia käsittelevään kerrontaan sisältyy myös luonnon- ja erämaidensuojeluasenteita ja niissä tapahtuneita muutoksia kuvaavaa puhetta. Erämaisiet seudit ovat paradoksaalisesti toisaalta helpommin saavutettavissa yhä laajenevan metsäautotieverkoston ja motorisoidun liikkumisen avulla, mutta toisaalta ne ovat siirtyneet ”kauemaksi”, koska yhä harvempia seutuja mielletään enää erämaisiksi.

Mutta eihän siellä [nuorissa metsissä] samanlainen tietenkään ole mettästäjällä kulukia. Niinko jossaki oikeassa metsässä. Ja tämä niin kuuluisa Kessin aluekin tuolla Inarin itäpuolella, ensimmäiset viis, kuus kilometriä, niin kyllä sieltä tietenkä löytyy hakkaamatonta sieltäkin. Aina niitä löytyy vaaramaisemia, mitkä on hakkuurajan yläpuolella, niin siellä on luonnonmetsiä vielä, mutta aina niitäkin vaan vähemmän. Kuitenki. Ja tieverkostot yltyä aina vaan kauemmas.

SRP: Onko se semmonen asia, joka erämaisyyttä tavallaan vähentää?

MP: On, ja meillähän ois tuo UK-puisto²²⁴ tuossa, josta suurin osa on.. sitä on niin vähän Inarin kunnan puolella. Inarin kuntalaisille

²²⁴ Urho Kekkosen kansallispuistosta käytetään lyhennettä UK-puisto.

ei ole sinne²²⁵ pyyntioikeutta. Siel ois mukava kulkea. Sillon ku [Raja-]Joosepissa asu, niin ei sitä juuri Luton takana [nykyisen kansallispuiston alueella] kuljettu, kuljettiin siellä pohjoispuolella. (SH 2010/9.)

Lainsäädännöllisesti määriteltyjen erämaa-alueiden merkitys luonnontilaisten alueiden säilyttäjinä näkyy merkittävänä. Monet luonnontilaisiksi tulkittavat paikat, kuten Lemmenjoen kansallispuiston, Urho Kekkosen kansallispuiston, Hammastunturin tai Sarmitunturin erämaa-alueet, ovat säilyneet ekstensiivisen eränkänynnin ympäristöinä. Urho Kekkosen kansallispuiston pyyntioikeuksia rajoittaa se, että metsästäminen on rajattu kotikunnan alueelle. Inarilaiset eivät pääse metsästämään Sodankylän kunnan alueille sijoittuviin kansallispuiston osiin ja Urho Kekkosen kansallispuistoon kuuluvia alueita on Inarin kunnan alueella vain vähän.

Traditionaaliseen erämaakäsitykseen pohjautuva suhtautuminen paikkoihin ja paikallisesti rakentunut tekijyys näiden erämaisten paikkojen ja niihin liittyvien käytäntöjen osana ovat voimakkaasti läsnä Martti Peltomaan kerronnassa. Hän ei tuo juurikaan esiin matkailullisiin luonnonkäytön malleihin liittyviä kysymyksiä, mutta erämaan suojelellisia näkökohtia on nähtävissä erityisesti niissä kertomuksissa, joissa käsitellään luonnonympäristöissä tapahtuneita muutoksia. Paikalliseen luonnonkäyttöön konkreettisesti liittyvät paikat taas ovat voimakkaasti sidoksissa paitsi ajan, toiminnallisuuden ja kokemuksen myötä merkityksensä saaneisiin opittuihin pyyntimaihin ja -vesiin, myös niiden käyttöön liittyvään jatkuvuuteen.

²²⁵ [Sodankylän tai Savukosken kunnan alueilla sijaitseviin kansallispuiston osiin]

5 ERÄMAA TOIMINNALLISENA YMPÄRISTÖNÄ

5.1 Hirvenpyynnissä ja siikaverkoilla

5.1.1 Eräelämää kahdeksan vuodenajan mukaan

Ympäristön, yksilön ja toiminnan välisiä yhteyksiä ja niihin liittyviä käsitteitä voidaan määritellä monista eri näkökulmista.²²⁶ Tuija Kotiranta (2008: 101–102) pohtii tutkimuksessaan ihmisen toimintamalleja Risto Eräsaaren (1999: 148–149) esittämää muutoksen selitystapojen luokittelua soveltaen. Muutoksia selitettäessä tai tätä mallia ihmisen inhimillisen toiminnan yhteyteen sovellettaessa tulisi voida erottaa, milloin asiat tapahtuvat *luonnostaan* ja milloin kyse on *pakosta*, milloin taas jotain tehdään *tavan* vuoksi ja milloin kyse on *sattumasta*.

Ihmisen toimintaa voidaan selittää myös *motivaation* käsitteen avulla. Salmela-Aro & Nurmi (2002) liittävät motivaatioon ihmisen kiinnostuksen kohteet, mielihalut, intohimot ja toiveet, sekä toimijan ja kohteen vuorovaikutuksen. Motivaatiopsykologia pyrkiikin selvittämään, miksi ihmiset toimivat ja ajattelevat jollakin tietyllä tavalla, eivätkä jotenkin toisin tai vaihtoehtoisesti. Hakkaraisen (1990) mukaan motivaatio on kokoava termi, jonka pitäisi selittää, miksi jokin käyttäytyminen tapahtui. Motivaatio viittaa hänen mukaansa sekä tuloksiin että prosesseihin.²²⁷

Tässä tutkimuksessa toiminnan käsitettä lähestytään sekä luvun alussa kuvailemani muutosten selitystapojen mallin että motivaation käsitteen pohjalta. Yksilön toiminta näyttäytyy sekä välttämättömien toimien ja tekojen että toimijan ja kohteen vuorovaikutuksen tasolla.²²⁸ Motivaation käsitteen kautta on mahdollista päästä tarkastelemaan paitsi toimintaa suuntaavia kiinnostuksen kohteita myös toiminnan merkitystä, ja tässä tapauksessa nimenomaan erämaihin liittyviä toimintoja.

Martti Peltomaan kerronnassa vuodenkierto ja vuodenajat asetuvat luontevaksi kehykseksi erämaassa tapahtuville toimintoille. Jokaiselle vuodenajalle on sille luonteenomaiset, luontoon liittyvät toi-

²²⁶ Ks. esim. Appleyard 1979; Kaplan 1983; Stables 1998: 155–164; Kotiranta 2008: 100–119.

²²⁷ Salmela-Aro & Nurmi 2002: 6–15; Hakkarainen 1990: 24–25; ks. myös Kotiranta 2008: 106–108.

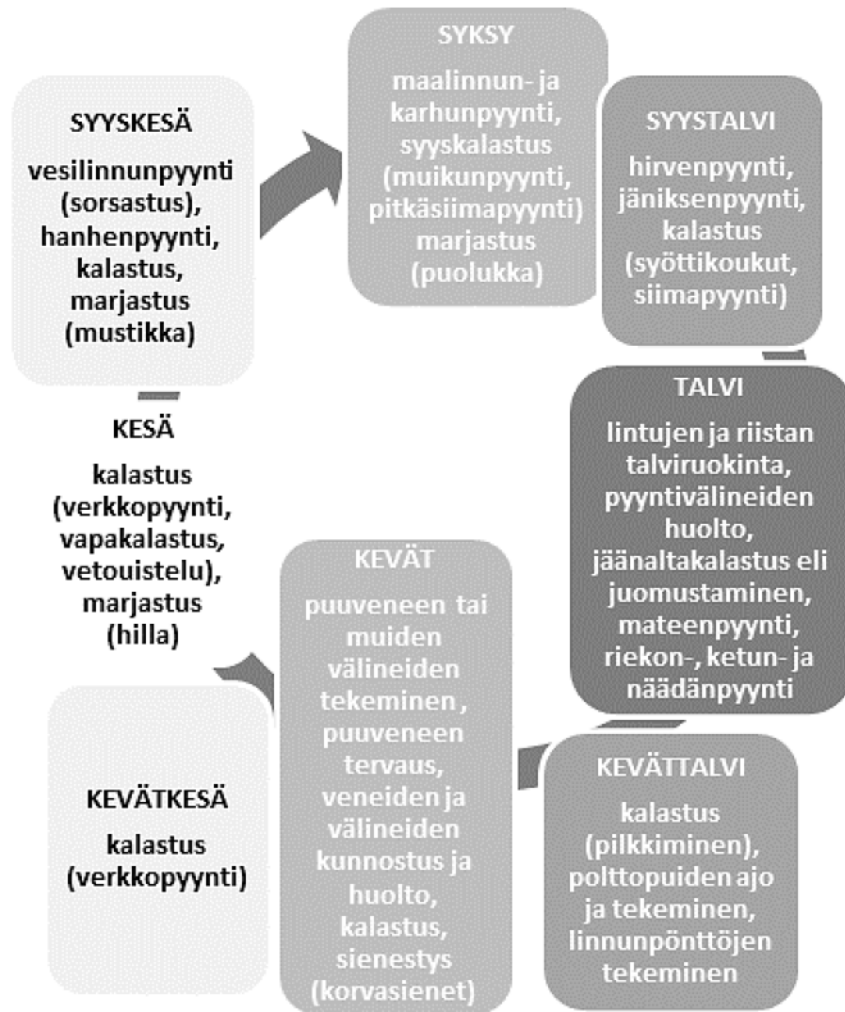
²²⁸ Tästä kirjoittaa myös Kaplan 1983:321–322.

mintansa. Kokonaisvaltainen eräelämä ”ei jätä vuodenkiertoon yhtään kuollutta kohtaa, jolloin luonnosta pitäisi pysyä poissa”²²⁹. Eränkävintään ja erämaahan liittyvät toiminnot toistuvat pohjoisen erämaaluonnon kahdeksaa vuodenaikaa seuraten. Eränkävijän vuosi alkaa Martti Peltomaan kokemuksesta syyskesästä ja syksystä, ja kiertää syystalven, talven, kevättalven, kevään, kevätkesän ja kesän kautta uuteen syyskesään ja syksyyn.²³⁰

Erämiehen vuosi, kyllä se alkaa siitä syksystä, syyskesästä, ainahan se on alkanu. – – Eihän sitä vanhaan, hyvään aikaan, joskus sata vuotta sitten, eihän sitä ole lainsäädännöllä sanottu, että nyt alkaa linnunpyynti ja vesilinnunpyynti, se on vaan alkanu niinku on tottu. (SH 2010/9.)

²²⁹ Peltomaa & Saraspää 2006.

²³⁰ Kuvio 2 *Vuodenkierto eräelämän toiminnallisena kehyksenä Martti Peltomaan kertoman mukaan*. Kuvion jaottelun alkuperäisidea on Peltomaan & Saraspään (2006) teoksesta *Erämiehen kahdeksan vuodenaikaa*. Kuvion tietojen lähteenä on käytetty Martti Peltomaan haastatteluja SH 2010/9 ja SH 2010/10.

KUVIO 2 Vuodenkierto eräelämän toiminnallisena kehiksenä Martti Peltomaan kertoman mukaan.

Lähiluonnonvarojen hyödyntämisen motiivina Peltomaa näkee edelleen suomalaisille luonteenomaisen ajatuksen ”*talvivarastojen keruusta*”. Luonnosta pyritään hankkimaan ravintoa ja kotitarvekalastajan ”*on lähdettävä silloin kalaan, kun kalaa ei enää ole*”. Kotitarvekalastusta on mahdollista harjoittaa ympäri vuoden pyyntitapojen vaihdellessa vuodenajan mukaan.

Verkkokalastus on tavanomaisin pyyntitapa. Syksyisin verkoteetaan erityisesti Inarijärven muikkua ja pitkäsiiMAPYYNTIILLÄ taimenta. Syystalven kalastukseen kuuluvat mateiden ja haukien pyynti syöttikoukuilla, myös pitkäsiiMAPYYNTI jatkuu edelleen. Talven kalastusmuotona on Ivalojoessa ja Inarijärvellä verkoilla tapahtuva juomustaminen²³¹ eli jäänaltakalastus, jonka saaliskala on pääasiassa siikaa. Myös mateenpyynti on talviajan kalastusmuoto.

²³¹ Pohjoissaamenkielen ’juonastallat’ tarkoittaa suomeksi ’pyytää jääverkoilla’, ’juomustella’. ’Juonjas’ on suomeksi ’jääverkko’, ’juomus’. (Sammallahti 1993: 121.)

Erityisesti kevättalven pilkkikalastukseen Martti Peltomaa näkee virkistyskalastuksen muotona, johon yhdistyy retkeilyä ja ulkoilua. Kevään kalastustapana on katiskapyynti, jonka saaliskala on lähinnä ahventa, kun taas kevätkesän verkkopyynti Ivalojokisuulla tuottaa saaliiksi ”*siikaa ja pakosta ahventa*”. Kesäajan kalastus tapahtuu sekä Ivalojoella, Inarijärvellä että lähiseutujen metsäjärvillä joko verkkopyyntinä tai virkistyskalastukseen liittyen vetouisteluna tai viehe- ja vapakalastuksena. Syyskesän kalastusmuotona on verkkokalastuksen lisäksi myös nuottakalastus, jonka saaliina nousee pääasiassa siikaa ja muikua.

Metsästyskausi alkaa syyskesän vesilinnunpyynnistä, ”sorsastuksesta”. Sitä seuraavat hanhenpyynti, syksyinen kanalintupyynti, josta käytetään myös nimitystä maalinnunpyynti. Syksyyn ja syystalveen ajoittuvat myös hirven-, karhun- ja jäniksenmetsästyksset. Karhunpyynnistä Martti Peltomaa toteaa, että ”*tottahan karhua pyytää kannattaa, vaikka ei saisikaan.*” Talveen ajoittuvat pienpetopyynti ja riekonpyynti, joka Ylä-Lapissa päättyy maaliskuun lopussa²³². Riekonpyynnissä on eettistä ottaa huomioon vuosittaiset riekkokannanvaihtelut.

Jäänaltakalastus on sitten talvisaikaan. Kyllä sitä kalastelee. Minäkin jonkun verran pidän [verkkoja] kuitenkin. Kylläpä se näin on, että silloin kun on ollut jonkin verran riekkoja, niin oon pyytänyt ansoilla niitä. Muutamana kymmenenä. Parina viime talvena en ole viittänyt - niiden vähien päänmenoksi - viritellä. Toivoa, jos jäis muutama riekko jatkamaan sukua. Joskus semmoisessa vapaudenhurmassa, kun jäin eläkkeelle, niin olin tuolla Yläperällä, siellä Kielajokilatvalla, siellä on Rajavartioston vanha partiomaja, asuin siellä.. pari-kolme viikkoa kaiken kaikkiaan ja pyysin riekkoja. Ei silloinkaan kovin hyvin ollu niitä. Siinä juuri toteutin vain sitä vanhaa haavetta, että olispa mukava, kun sais rauhassa eräkämpällä pyytää riekkoja ammatikseen. Se riekko nyt oli ainoa, jota voi pyytää ja se oli mukava kokemus sekin. Jos joskus vielä tulis riekkoja saman verran, niin olis joskus mukava uusiakin se. (SH 2010/10.)

Luonnonmarjojen poimiminen, marjastus, alkaa kesäkauden hillanpoimimisesta eli hillastuksesta jatkuen syyskesän mustikanpoimintaan. Puolukat tulevat poimintavuoroon syksyllä. Martti Peltomaan harjoittama ainoa sienestysmuoto on keväinen korvasienten poiminta,

²³² Metsähallitus 2013. Ylä-Lapin pienriistametsästys.

<http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Eraasiatjaretkeily/Metsastys/pienriista/Sivut/Yla-Lapinpienriistametsastys.aspx> (viitattu 27.2.2013.)

ja hänen mukaansa marjanpoiminta ja sienestys tapahtuu vuodesta toiseen ajan ja tottumuksen myötä tutuiksi tulleilla alueilla.

Varsinaisen eränkävynnin ja keräilyn lisäksi vuodenkiertoon sisältyy monipuolisesti muutakin luontoon ja eräelämään liittyvää toimintaa. Riistanhoitotyöt, lintujen talviruokinta, linnunpönttöjen ja polttopuiden tekeminen ovat talven ja kevättalven toimia. Keväisin kunnostetaan ja huolletaan veneet sekä muut pyyntivälineet. Omaan käyttöön valmistettavien puuveneiden ja rekien teko ajoittuu yleensä kevääseen

233

Kirjoittaminen on löytänyt luontevan ajankohdan kahdeksan vuodenajan kalenterista, vaikkakaan kirjoittamista ei Peltomaan kokemuksen mukaan pidetä niin arvostettuna työnä paikallisyhteisössä kuin käytännön eräelämään liittyviä toimia. Talviaika sopii kirjoittamisajankohdaksi, koska muina vuodenaikoina riittää ”oikeaa työtä” ulko-olosuhteissa, ”kämpällä”, metsässä tai järvillä.

SRP: Entäs tuossa tammi-helmi-maaliskuulla. Mitä sitä silloin on, hommaa?

MP: Kyllä se nykyään aika lailla on, mie yritän kirjojella silloin. Syksyllä aina tuntuu, että on niin paljon muuta tekemistä, ”oikeaa työtä”.

Eihän täällä kirjottamista pidä kukaan oikeana työnä. Jos joku kysyy, että mitä se oot tehny helmikuussa, tammikuussa. ”Olen mie tässä kirjojellu”. Ne, että ”Jaa, et mitään?” Mutta jos sanot, että se olet tehny rekiä tai verkostellu. Niin ne, että ”Jaa, solet sitä tehny.. Hyvä homma!”

SRP: [nauraa] Niin että se on sitä oikeaa tekemistä!

MP: Mie oon aina tuon kesän tekemättömyyden perustellu.. Tästä kesänä tein kämpällä veneen. (SH 2010/10.)

Kalastusta ja metsästystä yhdistävät pyyntimatkat Inarijärven ympäristöön ja saariin ovat ”*hieno tapa kokea erämaa*”. Pitkäkestoiset ja ainutlaatuiset pyyntimatkat ovat mahdollisia, koska lähes kaikki alueen maat ovat valtion omistuksessa.

Täällä on taas sitten toisaalta tämä, täällä Inarijärven alueella nimenomaan - tuskin missään muualla Suomessa - koska täällä on

²³³ Ks. Liite 7 *Analyytiesimerkki: Kertomus veneistä*. Peltomaa kertoo tässä esimerkkikertomuksessa veneenteosta, -huollosta ja veneiden ominaisuuksista.

lähes kaikki maat valtion omistuksessa, niin se onnistuu. Että lähdetään verkkojen kanssa järvelle, ja pyydetään [maalintuja] saarista, tai sitten mantereen puolelta, semmosia yhdistettyjä pyyntimatkoja. Se on minusta hieno tapa kokea erämaa. (SH 2010/9.)

Erämaatutkimuksessa luonnon ympäristöpsykologisia vaikutuksia on tutkittu nimenomaan elvyttävien luontokokemusten kannalta, ja luontokokemuksen yksilölle myönteistä vaikutusta kutsutaan elpymiseksi. Tutkimukset ovat osoittaneet, että luonnonympäristöillä on voimakas elvyttävä vaikutus, joka syntyy nopeasti. Elementit eivät välttämättä ole dramaattisia ja pelkkä näkymäkin voi riittää elvyttävään vaikutukseen. Elvyttävä vaikutus voi syntyä tahdosta riippumatta, eikä vaikutusta välttämättä huomaa välittömästi.²³⁴

Erityisesti erämaakokemusten elvyttävyyteen havaittiin liittyvän neljä elementtiä. *Lumoutumisen* elementissä tarkkaavuus kiinnittyy ympäristössä kiinnostavaan ja innostavaan kohtaan. *Arjesta irtautuminen*, arjen kiireistä tai vaatimuksista poistuminen, taas edistää elpymistä ja voi tapahtua esimerkiksi paikanvaihdoksen myötä. *Jatkuvuuden* kokemuksen myötä yksilölle avautuu mahdollisuus myönteisen rajattomuuden kokemiseen, jolloin paikan elvyttävä vaikutus koetaan osaksi itseä. *Yhteensopivuuden* kokemuksen elementissä yksilön päämäärien, arvojen, tarpeiden ja ympäristön vaatimusten ja mahdollisuuksien välillä vallitsee tasapaino. Vaikka paikka tarjoaisi lumoutumisen, jatkuvuuden ja arjesta irtautumisen tunteen, se ei välttämättä toimi elvyttävästi, ellei paikka tunnu sopivan itselle tai jos paikkaan liittyy liikaa häiriötekijöitä, esimerkiksi melua.²³⁵

Martti Peltomaan kerronnassa erämaaluontoon liittyvät virkistymiseen, harrastuneisuuteen ja vapaa-ajanviettoon liittyvät käsitykset ja toiminnot tulevat esille traditionaalisen eräntäynnin ja luontoon liittyvien toimintojen ohessa. Erämaaluonnon elvyttävyyden elementtejä kuten lumoutumista, arjesta irtautumista, jatkuvuuden ja yhteenkuuluvuuden kokemuksia on monissa kertomuksissa havaittavissa, mutta suurin poikkeavuus amerikkalaistutkimukseen osallistuneiden eräretkeilijöiden käsitysten ja ylälappilaisen kokemusmaailman välillä lienee

²³⁴ Kaplan, R. & Talbot 1983: 163–203; Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989: 140–144; Kaplan, S. 1995: 169; ks. myös Salonen 2005: 64–69, 73.

²³⁵ Kaplan, R. & Talbot 1983: 187–191; Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989: 182–187. Tutkimuksiin osallistuneet informantit olivat amerikkalaisia 14–48 -vuotiaita eräretkeilijöitä ja tutkimus toteutettiin Michiganin osavaltiossa luonnonsuojelualueilla (Kaplan, R. & Talbot 1983: 170–172).

erämaan inhimillisten käytäntöjen eroavaisuuksissa. Amerikkalaisvaltajalle erämaa on paikka, jossa vierailaan saavuttamassa elvyttäviä luontokokemuksia, ylälappilaisasukas saavuttaa näitä kokemuksia arkitoimiensa sivutuotteena.

Toiminnallinen, arkipäiväiseen luonnonkäyttöön sitoutunut suhtautuminen erämaisiin ympäristöihin ja erämaiden hyödyntämiseen on Martti Peltomaalle luonteenomaista. Kuten Jarno Valkonen (2002) näkee, lappilainen erämaaluontosuhde korostaa paikallisia elämäntähtäntöjä ja erämaan suhdetta kulttuurisesti erityisenä, osana inhimillisiä käytäntöjä. Vastakkaisasettelua esiintyy siinä puheessa, jossa nähdään erämaat uhanalaisina niiden lisääntyneen käytön vuoksi ja jossa erämaan luontoa ja ideaa pidetään uhattuna. Näissä ”rajoittavissa lausunnoissa” kaikki muu paikallinen luonnonkäyttö paitsi luontaiselinkeinot, porotalous, matkailu, metsätalous tai muu teollinen luonnon hyödyntäminen liitetään osaksi virkistyskäyttöä.²³⁶ Lähiluonnon, ”takapihan raaka-aineaitan” pienimuotoiseen hyödyntämiseen tähtäävät ja perustuvat paikalliset elämäntähtäntöt eivät tule näissä erämaan uhanalaisuuteen keskittyvissä tarkastelutavoissa näkyviksi.

5.1.2 Luonnonhyödyntäminen arkisina käytänteinä ja elämäntapana

Eräkertomuksissa saaliin arvo on keskeinen tekijä ja saalis voi näyttäytyä joko elämyksenä, ravintona tai muuna hyödykkeenä. Yleensä saaliit tulevat kuvatuiksi sekä elämyksellisyytensä että hyödyllisyytensä kautta. Esimerkiksi Peltomaan teosten pyytötarinoissa metsästetään hirveä, karhua, ahmaa, jänistä, oravaa, kettua, näätä, minkkiä, vesi- ja kanalintuja. Lisäksi ansotaan riekkoja ja kalastetaan monin eri tavoin. Novellit noudattelevat pääosin eräkertomuksen juonen peruskehystä²³⁷, tosin saaliit voivat olla vähäisiä ja epäonnea saalistuksen suhteen on ajoittain. Peltomaa itsekin toteaa:

Eihän meilläkään ole enää eräkirjallisuus sitä, että mennään metsään, ammutaan ahkion täysi huurremetsoja, keitellään sata litraa kahvia ja tullaan pois mieli jalostuneena. (KH 2005.)

²³⁶ Valkonen 2002: 52.

²³⁷ Juonen peruskehystä tarkemmin luvussa 6.2.2 *Juoni ja toiminnallisuus eräkertomuksen konventioina*.

Erämaaluonnossa saavutetut elämykset koetaan kuitenkin tärkeiksi. Näitä hetkiä pyydystetään yhtä tarkkaan kuin saaliseläimiä, niitä vangitaan ja otetaan haltuun.²³⁸ Erämaan elämyksiä saavutetaan usein kamppailun, riskinoton tai vastoinkäymisten kautta, mutta ne ovat sitäkin arvokkaampia.

Aivan polanteen vieressä, ylävirran puolella oli joessa iso sula-
paikka. Virtaavan, mustan veden vierestä oli vисто kulkea. Tiesimme kuitenkin, että siitä oli vielä aamulla ajettu kelkalla. Mekin uskalsimme mennä suksilla. Tältä kohdalta oli jäätä sitä paitsi talvella oikein jäädyttämällä jäädytetty tukevammaksi, kun Luttojoen yli oli ajettu huoltokuljetuksia Anterin vartioasemalle.

Lutolle tullessamme olimme paikoitellen joutuneet lahnustamaan suksillamme aivan suliaikin maita ja kahlomaan vesikoissa. –
– Oli lämmintä, aurinko paistoi. Jos pysähtyi ja tarkkaan kuunteli, kuului kihinää lumen sulaessa. Välillä hanki hytkähti auringon sitä ruoskiessa ja humahti alaspäin isolta alueelta. (KN 111.)

Martti Peltomaa kertoman mukaan hänen kirjansa sisältävät kohtuullisuuden eräideologiaa myös saaliin suhteen. Saaliskuvaukset jäävät vähäisiksi ja saaliit varsin pieniksi. On yritettävä elää ”*säällisesti*” siten, että saalistamisen tarkoituksena on ravinnon hankkiminen luonnosta. Hänen oma suhtautumisensa metsästykseseen on vuosien mittaan muuttunut yhä enemmän suuntaan ”*mitä et syö, niin älä ammu*”. Rüstänpyynnin ja kalastuksen lisäksi myös luonnonmarjojen poimiminen on yksi saalistamisen muoto. Hillasaaliiden tavoitteluun innostaa paitsi saalis itsessään, myös luonnossa liikkuminen.

Näköjään kerron koko ajan luonnon ja metsien muutoksista, mutta en silti sano, ovatko muutokset hyväksi vai pahaksi. Se oli tietoinen valinta, pitää jättää päätelmät lukijalle. Yritän myös elää säällisesti sillä tavalla, että otan luonnosta mahdollisimman paljon ruokaani. Näyttää myös siltä, että nämä tulien sytytykset esimerkiksi sujuvat erinomaisen hyvin, tuulessakin. Lisäksi olen välttänyt saalistamisen kuvauksia, saaliit jäävät aika pieniksi. Älä ole ahne! (KH 2005.)

Aina vaan on mullakin semmonen suunta, että mitä et syö, niin älä ammu. – – Jonkun verran ku olen nyt kulkenu - aikasemmin olen kulkenu paljonki mettässä - semmosena aikana, kun ei saanu mitään pyytää, eikä ollu asetta. Mutta nyt kun suuntaa mettään, kauemmas, niin kyllä pitää olla joku.. Ees hanhenpyyntiaika, ihan hyvä ja.. Mutta

²³⁸ Lehtola 1997: 100, 107.

kyllä paljon korvaa nyt tämä marjastus. Sekin on tavallaan saalistusta sekini. Saalis on ihan hyväkin! Hillastus esimerkiksi. (SH 2010/9.)

Toiminnallinen suhtautuminen luonnonkäyttöön on yhteydessä luonnon arkiseen hyödyntämiseen: erämaasta – eikä aina kovin kaukaakaan – saadaan toimeentuloa ja suoranaista ”leivänjatketta”. Luonnonolosuhteet, sattuma tai muut tekijät voivat vaikuttaa niin, että saalista ei tule, mutta sekini on hyväksyttävä.

MP: Tämä kotitarvekalastus on joka välissä. Kotitarvekalastaja kalastaa silloin kun ei ole kalaa.

SRP: Silloin tulee kalareissun vuoro.

MP: Keskellä kesääkin saatiin tuosta Ivalojokisuulta ihan hyvin siikaa. Se on paljon siitä kiinni, että viitsii lähteä.

Ja tulee niitä saaliittomiakin reissuja, ettei saa kalaa. Meikäläinen suhtautuu niihin niin, että tämä nyt oli tämmönen päivä, että huomenna voi jo tulla. Olen huomannut, että [muilla] on enemmänkin – –, että ”jaa, ettei mitään tullu”. Ihan niinko se olis pyytäjän vika.

Mutta ei se todella ole. Se on niin monesta tekijästä kiinni. Kalan liikkuminen. Kun kalastaa ja mettästä, sitä oppii saaliin suhteen nöyräksi. Se on niin pienistä sattumista ja luonnonolosuhteista, tapahtumista kiinni. Päinvastoin, hyvä kalastajahan osaa sen hyvin selittää, että ”kuun asento oli väärä”, ”veden lämpötila oli väärä” tai ”tuuli väärältä suunnalta”. Tuhannen selitystä.. (SH 2010/10.)

Saaliitta jääneen kalamiehen selitykset löytyvät enemmän luonnonolosuhteista kuin omista taidoista. Eräkertomusten menestyksekkäs erämies ansaitsee saaliinsa yleensä jollakin erityisellä tavalla, vaivojaan säästämättä. Novellissa ”Vartijahanhi” minäkertoja osoittaa miehistä näyttämisenhalua ja ylpeyttä onnistuneesta pyynnistä ja hienosta hahisaaliista.

Autossa on lenkkikengät, jotka Lasse vaihtaa jalkaansa märkien kumisaappaiden tilalle.

– Tässähän on olo kohta taas kuin herralla.

Muistan, että hansikaslokerossa on kamera.

– Otetaanpa kerrankin rehvakas kuva saaliista, sanon. – Herra on hyvä ja menee kuvaan.

Kotona jätän linnut roikkumaan palotikkaisiin. En pidä pahana, vaikka naapuritkin näkisivät ne aamulla. (KN 134.)

Riista- ja kalakantojen luontaiset vaihtelut vaikuttavat saalismääriin ratkaisevasti. Martti Peltomaa muistaa ihmetelleensä riistan vähyyttä

ensimmäisinä Inarin vuosinaan, koska hänen ennakko-oletustensa mukaan Lapin erämaiden olisi pitänyt olla ”*rikkaita riistamaita*”.

Ja silloin vain sattui semmonen, koko ajan lintukatovuodet. Ihmettelin koko ajan, että täällä oli niin kauhean vähän kanalintuja, verrattuna vaikka tuonne Pohojanmaalla. Jalasjärvelle. Jos siel ois 20 kilometriä kulkenu, varsinkin tuommosessa vanhassa metsässä, niin siel ois näkyny kymmeniä lintuja. Niin täällä saatto kulkea Joosepista Kippikselle sen 20 kilometriä, et nähny yhtään lintua! Ettei niitä paljon ollu, silloin. (SH 2010/4.)

5.1.3 Pyyntikumppanuutta ja -välineistöä

Eräelämään liittyvään kerrontaan sisältyy arvosaaliskuvauksen lisäksi myös positiivisesti arvotettua pyyntikumppani- ja pyyntivälinekuvauksista.²³⁹ Pyyntitapahtumat ja etenkin pyyntivälineet – olipa sitten kysymys metsästyksestä tai kalastuksesta – kuvataan hyvin yksityiskohdallisesti. Pauloitettavan kalaverkon ”liinat olivat kaikki 45-millisiä, mustia, kierrettyjä nailonliinoja.” Pilkkireissun jääkaira on ”kelujärveläinen” ja vaikka syöttinä on vain koukkuun kuivunut mato, tammukakilo nousee avannonreiästä helposti, kun onkeen vaihtaa ensimmäisen hangelle nostetun kalan jälkeen paremman syötin eli kalansilmän.²⁴⁰ Pyyntitaidot karttuvat kokemuksen myötä ja näitä taitoja ja kokemuksia voi jakaa myös nuoremmille eränkävijöille. Verkkokalastusta Inarijärvellä kuvataan ja sen saloihin opastetaan totuudenmukaisella, lähes didaktisella tavalla:

Aamulla kannoin veneeseen pintaverkot, ne olivat olleet kuivilla koko syksyn. – – Ankkuroin pintaverkkojatan pään isolla kivellä Kaamassaaren nokan tasalle, toisen pään jätin irti. Verkkojatatalla olisi näin tilaa kääntyillä tuulen mukana. Molemmista päistä ankkuroidut pintaverkot vaativat järeät rapikivet, mieluummin oikeat ankkurit. Muuten ne eivät sivutuulen painaessa pysyisi paikallaan.

Sata metriä pitkän, viisi metriä korkean monofiiliverkon laskin ensin. Se oli helppo pala, verkko lappautui tynnyristä melkein itseksensä tuulen kuljettaessa venettä. Perään laskin kaksi samankorkuista lankaverkkoa. Ne olivat takkuisempia käsitellä, mutta olin havainnut niiden pyytävän parhaiten. Viimeksi ratustelin järveen värittömän monofiiliverkon. Kaiken kaikkiaan jataa tuli kolmisensataa

²³⁹ Varis 2003: 374.

²⁴⁰ KN 117, 222.

metriä. Kotitarvekalastajalle siinä olisi kokemista kylliksi ja nokko taimenille ansaa. (KN 185.)

Minäkertoja paikantaa kerrontansa jälleen vuodenajan, vuorokaudenajan, säätilan ja fyysis-sijainnillisen paikan avulla. Kalastajan toiminta ja taidot sekä pyydysten ominaisuudet kuvataan erityispiirteinen: ei ole yhdentekevää, miten ja millaisia verkkoja laskee pyytämään, vaan pyydys on tietynmittainen ja -kokoinen ”sata metriä pitkä, viisi metriä korkea monofiiliverkko”, pyyntiominaisuuksiltaan kehuttu ”takkuisempi lankaverkko” tai ulkonäöltään ”väritön monofiiliverkko”. Tarkasti ja tarkoituksenmukaisesti tuulensuunnan mukaan lasketusta verkkojatasta tulee kotitarvekalastajan koettavaksi ja taimenien ansaksi riittävä.

Veneitä tarvitaan ”moneen lähtöön”.²⁴¹ Metsäjärvien, mökkijärven ja Inarijärven kalastukseen on omat veneensä, jokikalastukseen omansa. Puu- ja lasikuituveneet ovat kelvollisia verkosteluveneitä. Ruostumaton alumiinivene taas kestää käyttöä vaikeissa olosuhteissa. Ostamalla saa hankittua käyttökelpoisen veneen helposti ja veneet kestävät hyvin käytössä, kun niitä huoltaa. Veneentekeminen on Martti Peltomaan mielestä kuitenkin opettavainen elämys. Erityyppisten veneiden valmistus on haastavaa, sillä ”*kyllä se on joka vene uudestaan muisteltava, että miten se tehdään*”.

Oman veneentekokokemuksen perusteella oppii tarkkailemaan näkemiään veneitä ja arvioimaan niiden valmistusmateriaaleja ja tekotapoja. Lujitemuovi on veneenrakentamiseen hyvä materiaali, mutta puu on Peltomaan näkemyksen mukaan omaan tekemiseen vielä käyttökelpoisempi.

Puuveneellä on omat rajoitukset, ja hyvät puolet. Ja ne hyvät puolet on siinä tietenki, että kun se on itse tehty! [nauravat] Ja kun se on hyvä soutaa. Jos se on huono soutaa, niin sitä ei voi tietenkään kellekään sanoa! [nauravat] (S: Niin tietenki..) Ei ole kiukkerä niinku lasikuituvene.

Veneitä sitten kuitenkin tulee, joka vähän kalastaa. – – Mutta ei niitä koskaan ole riittävästi, ei ole joka järvellä, kun täällä on kolme tuhatta järveä, niin.. [nauravat] (SH 2010/10.)

²⁴¹ Liite 7 *Analyysiesimerkki: Kertomus veneistä.*

Myös metsästysaseet kuvataan eräkerronnassa tarkasti. Aseiden merkit, mallit, luodit ja ominaisuudet dokumentoidaan tarkasti metsästystapahtuman yhteydessä. Metsästys ei tapahdu pelkästään kiväärillä tai haulikolla, vaan kertojalla on ”sotilaskiväärin mallia/39” lisäksi ”22-kaliiperinen revolveri, tarkka Smith&Wesson” ja hänen erätoverillaan ”viime talvena hankittu sotavaltion poistokivääri, kolmen linjan vintovka. Vanhaa hyvää keisarivallan aikaista tuotantoa, Siestarjoella tehty.” Metsästystä harrastavien turistipoikien aseet taas ovat ”järeän sorttisia puoliautomaatti-Browningeja, 30-06 –kaliiperisia.” Pojan ja isän epäonnisella linnustusretkellä poika laittaa ”aseen haulipiippuun nelimillisen vihtavuorelaisen. 6,5-millisen luotipiipun hän latasi lintu patruunalla, jossa oli kovavaippainen, terävä luoti.”²⁴² Martti Peltomaan eräkertomuksissa rajamiehet metsästävät myös työaseillaan ja työaikana, metsästyksen valvonnan yhteydessä.

Minulla oli partioaseena mukana rynnäkkökivääri. Vasta tänä syksynä Raja oli vaihtanut venäläiset rynnäkkökiväärin kotimaisiin. Nämä olivat tarkkoja aseita, – –. Venäläisistäkin aseista toiset olivat olleet. Sanoivat, ettei niiden kovakromattua piippua saanut mittatarkaksi. Jotkin aseet olivat hieman kaliiperimerkintäänsä väljempää, jotkin taas tiukempia. Viimeksi mainitut olivat tarkkoja, sellainen oli ollut omakin aseeni. Pidimme venäläisten asetta kyllä kätevämpänä kantaa.

Partion vanhimpana Matti oli onnistunut saamaan partioaseekseen Parabellumin. – –

Päivä oli jo puolessa, kun päätimme pitää kunnan tauon. – – Hakkasin keitistangon ja Matti lähti hakemaan vettä. Kohta hän tuli törmän alta ilman pakkiaan ja hengästyneenä:

– Lintuja, anna rynkky, hän huohotti.

– Koskeloitako taas?

– Ei kun riekkoja.

Ojensin hänelle aseeni ja Matti painui alas. Hetken kuluttua kuului laukaus. Hän tuli kahta riekkoa riiputtaen. – – Ihmettelin, kuinka hän oli saanut yhdellä laukauksella kaksi lintua.

– Mie odotin niin kauan, että kaksi oli samalla kohdalla.

Saattoihan siinä sattumallakin olla osuutta. Erinomainen kivääriampuja hän kyllä oli. Matilla oli myös hyvin tarkka näkö, olin sen joutunut useasti tunnustamaan. Matti puhdisti linnut lämpimiltään, illalla keittäisimme ne Siulanruoktulla. (KN 82.)

²⁴² KN 33–34, 44, 91; HJME 79.

Edellä kuvatusta käy ilmi paitsi työmatkalla mukana olevien aseiden, myös luotettavan työ- ja erätoverin arvostettavat ominaisuudet. Hän on tarkkanäköinen ja hyvä ampuja, lisäksi reilu saaliinjaossa. Nämä ominaisuudet esiintyvät eräkerronnan arvomaailmassa tavanomaisina piirteinä. Erätovereiden kanssa ollaan aina yksituumaisia ja samanmiehisiä, vaikka erätoverille kerrotut muistelukset voivat sisältää kuvausta epäluotettavistakin tyypeistä.

Saaliiden, pyyntitovereiden ja -välineiden lisäksi eräkerronnan ideologiassa arvostetaan osaavaa metsästyskoiraa. Periferian eräsankareille hyvä metsästyskoira on myös hyvä seurakoira. Koiralle kerrotaan päivän tärkeimmät uutiset, sille muistellaan vanhoja aikoja ja erällä sattuneita tapahtumia ja ennen kaikkea sen uskollista apua tarvitaan pyyntiretkillä. Taitavan koiran kanssa on helppo olla metsällä, ja koiran ominaisuuksista ja saavutuksista voi kertoa muille kairassa liikkuville.

Koiran pyyteetön toveruus tulee esille useissa kertomuksissa, se on luotettavampi kuin moni ihminen. Vaikka erätetken saalina on vain yksi riekko, sekin jaetaan uskollisen pyyntikumppanin kanssa.

Kohentelin tulta ja kääntelin varrasta tunnin. Oli jo tullut hämärä, kun katsoin linnun kypsäksi. Söimme sen koiran kanssa kokonaan. Koiranhoito-oppaat varoittelivat antamasta koiralle linnun putkiluita, ne kuulemma voivat sairastua niistä. Tamppi ei ollut tällaista opasta koskaan lukenut, se rouskutteli mehukkaat luut ummessa silmin ja nautiskellen. (KN 174.)

Myös rajavartioston koiranohjaajan tehtävät saavat perustelunsa, kun nuori rajavartija Melaranta kertoo koiramiehen työn hyvistä puolista entiselle työtoverilleen, joka on siirtynyt puolustusvoimien palvelukseen: “— parempi on nääs koiran herrana kuin herrojen koirana (KN 63).”

5.2 ”Luonnossa liikkuminen on itsestänselvyys”

5.2.1 Oudosta ympäristöstä tutuksi seuduksi

Tunturimaastossa tai suurissa vesistöissä liikkuminen ja pyytäminen ei ollut Peltomaalle tuttua ennen Inariin muuttoa, vaikka lapsuus- ja nuoruusajan eräkokemuksia oli ehtinyt kertyä Etelä-Pohjanmaalta ja eteläisemmästä Suomesta. Hän ei ollut käynyt aiemmin Lapissa ennen

rajavartiostoon tuloaan, joten nuorelle aikuistuvalla erämiehelle monet asiat Ylä-Lapin kairoissa ja erityisesti Inarijärvellä liikkumisessa vaativat opettelua, joka tapahtui hänen omien sanojensa mukaan ”*yrityksen ja erehdyksen kautta*”.

Rajavartijan työ ja työn sijoittuminen erämaahan tai erämaiden läheisyyteen mahdollisti metsästämisen ja kalastamisen sekä partiomatkoilla että vapaapäivinä. Työssä oppi kulkemaan luonnossa monipuolisesti ja hankkimaan riistaa ja kalaa sekä vartioruokakunnalle että itselle metsistä ja järviltä. Erätaidot vahvistuivat. Rajavartijan työn lisäksi myös vapaa-aikaan kuului liikkuminen Ylä-Lapin erämaissa.

Ja se kalastuskulttuuri.. Mehän [Raja-]Joosepissa kalastettiin verkolla aika paljon. Ympäristön järviä. Ruokakunnalle ja itellekin. Siitä vois kertoa, Vuoksijärvestä, mikä on siinä lähellä, hyvin kalainen järvi, – – niin että lasketaan verkot siihen Vuoksijärveen ja oli helvetin kova tuuli ja vene, mikä oli moneen kertaan paikattu, pellillä ja vaikka millä. Sillä me [rajamiehet] käytiin verkoilla eikä pidetty sitä kummosenakaan hommana. (SH 2010/8.)

Ensimmäisellä kalastusta ja metsästystä yhdistävällä pyyntimatallaan Inarijärvelle Peltomaa ajaa kokemattomuuttaan veneenmoottorin kiiveen, veneenkylkeen reiät ja joutuu pelastautumaan rantaan pyyntikumppaninsa kanssa. Alku ei vaikuta rohkaisevalta, mutta paikkaamalla veneestä saadaan taas käyttökuntoinen eivätkä vastoinkäymisikään lannista innokkaita pyytäjiä. Eränkävijältä vaaditaan monipuolisia käytännöntaitoja ja neuvokkuutta vaikeista tilanteista selviämiseen.

Syksyllä lähin sitten – – työkaverin kans, Mahlatissa se partiomaja, niin sinne mentiin, saatiin se käyttöön, kalastettiin, samalla metästettiin. Mulla ei ollu hölkäsen pölähtämää käsitystä, mitä on ne viitat tuolla [Inarijärvellä], linjaviitat. Ajattelin, että reitinmerkintätauluja, mutta en niinku sitä, että taulut pitäs olla ”päällekkäin”, silloin kun ajetaan siitä. Niin tullessa ajoin siinä Kivisalmessa kivelle moottorin, tai mulla oli oma moottori siinä [laina]puuveneessä.. Tuntu, että ei siinä kuinkaan käyny, mutta tuli semmonen hiushalkeama, vuoti öljyt pois ja meni rikki.

Päästiin kuitenkin kotia sillä. Vielä sitten tullessa - kun me mennessä käytiin [Ivalo]jokisuulla, niityllä, niin se oli vielä vesilintuja, vaikka oli ihan syyskuun loppua.. Ja tullessa, että käydään vielä katomassa, vieläkö niitä on siinä. Näin että se on ihan jääriitteessä se vuopajan.. ja näin että sehän menee veneellä rikki se jää. Otin vielä

vauhtia ja [vene] nousi sinne jään päälle, kova, kirkas, sitkeä jää ja .. leikkas kummallekin puolelle keulapuuta tämmöset nyrkinmentävät reiät! Se jää! Me sitten tasapainotettiin, rantaan päästiin pelastautumaan ja sillä lailla taakse se paino, että keula oli koko ajan ylhäällä, jurrattiin tänne kotia. Paikkasin sen veneen, eikä se sitten kovin paljon kärsiny, siitä. (SH 2010/8.)

Inarijärvellä eli Inarilla kulkemisen alkuaikoja muistellessa Martti Peltonen ihmetyttävät henkilökohtaisesta tietämättömyydestä ja osamattomuudesta johtuneet pyyntitavat ja -paikat, jotka ajan sekä alueen paikoista kertyneen pyyntikokemuksen myötä asettuvat omien arvioiden mukaan lähes huvittavaan, mutta toisaalta ymmärrettävään valoon.

MP: Sitten ne verkot. Olen miettiny, että miksi Mahlatissa vietin vastapäätä siihen Petäjäsaaren rantaan niitä verkkoja. Hyvin perusteellisesti kalastettiin, otettiin pois kokiessa, tuotiin rantaan, päästeltiin kalat ja vietin takasin. Jumalattoman syvä se ranta. Me ei älytty sitä, että se Mahlattivuopaja siinä ihan vieressä, niin se ois ollu siikavesi, niin sinne ei älytty viedä verkkoja! Tietenki, ku Inarille tullaan, niin pitää syvään veteen laskea verkot! Kalaa tuli tosi huonosti. Joku koppelo saatiin, sillä [työkaverilla] oli semmonen pentukoira.

SRP: Sillä tavalla aloit sitten kulkemaan Inarilla [Inarijärvellä]?

MP: Joo, sitte tietenki ku ite teki veneen, niin sitten tuli enempi kulettua, puoliväliin Inaria asti tuli kuljettua. (SH 2010/8.)

Inarijärvellä liikkumisen hallinta kehittyi kartan ja järvelle suuntautuvien pyyntimatkojen avulla. Inarijärven itä- ja eteläosasta tulee siellä kalastamisen myötä tutumpaa, pohjois- ja länsiosat jäävät oudommiksi. Harva kotitarvekalastaja voi sanoa tuntevansa koko laajan Inarijärven.

SRP: Kartan avullako sinä kuljit? Kompassin?

MP: Olikohan meillä karttaa silloin.. – – Varsinainen järvikartta tulikin vasta myöhemmin. Mutta kartan kanssa kun on liikkunut, on tullut paikat tutuiksi. Kyllä ne puoliväliin Inaria [Inarijärveä] on aika tuttuja, mutta siitä Pohjois-Inarijärvi ja.. niin ei ne.. – – Harva se niinku, joka ei ammatikseen kalasta, niin voi sanoa, että hän tuntee koko Inarijärven.

SRP: Valtava järvi.

MP: Periaatteessa olen sen päästä päähän liikkunu. Kumpaankin suuntaan, idästä länteen ja etelästä pohjoseen. Mutta en nyt mitenkään hyvin tunne, kuin siihen puoliväliin, enkä siihenkään niin ”loistavasti”. Jotkut karit ja matalikot, ovat ihan outoja. Eikä kartakaan kerro niistä kaikkea. Aika tarkkaan siellä pitää liikkua. Kartasta on suuri apu. (SH 2010/8.)

Metsä- ja tunturimaastossa liikkumisen hallinnantunnetta lisää se, että siellä liikkuu jalan tai hiihtäen, jolloin maasto ”jää mieleen”, siitä tulee turvallisempaa liikkua. ”Moottorivoimin” kuljetut maisemat vaihtuvat nopeasti, jolloin ”suuntavaisto menee sekaisin” ja maastontuntemus karsii, varsinkin jos on kysymys ennestään tuntemattomista paikoista.

MP: Vähän niinku nuoria [raja]miehiä käytettiin tutustumassa tähän toimintapiiriin, moottorikelkalla pyörii jossaki tunturipaljakassa ja sitte kysyy, että missä päin on vartioasema, niin ei niillä ollu mitään tietoa siitä. Suuntavaisto menee sekasin. Eihän siitä maaston tuntemukseen ole mitään apua. Ainoa on se, että hiihdät sen tai kävelet, niin se jää mieleen. Jokainen korkeus erottuu, jängät ja kaikki. Mutta ei sitä kelkalla samalla tavalla. – – Niin nopeasti, vaihtuu ne maisemat. (SH 2010/6.)

Maaston ja maiseman havainnoiminen on olennainen osa luonnossa liikkumisen hallinnantunnetta. Myös Roderick Nash (1982: 333) korostaa havaitsemisen merkitystä erämaakäsityksissä ja erämaan käsitteen muotoutumista mielen geografian osana ²⁴³. Saaliin perässä liikkua havainnoi maisemaa ja kaikkea ympärillä tapahtuvaa tarkemmin ja liikkumisen vauhti hidastuu, ”sitä voi liikkua ihan niin hiljaa kuin kehtaa, tai on tarpeen”. Ilman saalistarkoitusta suhtautuu ympäristöön ja liikkumiseen vähemmän tarkkaavaisesti.

SRP: Onko siellä aikaa, vai mennäänkö siellä sen saaliin perässä? Vai tuleeko siellä havainnoitua sitä maisemaa?

MP: Totta kai se pitää koko ajan, jos meinaa saalista yleensä.. niin ei saa kattoa saappaankärkiä. Koko ajan pitää tarkkailla maisemaa ja maastoa ja koiran liikettä ja kuunnella ja..

SRP: Niin, että se on aika monipuolinen kokemus?

²⁴³ ”The data substantiated the axiom that in the last analysis wilderness is a matter of perception – part of the geography of the mind.” Nash 1982: 333.

MP: No on. Mie olen huomannu, että jos kulkee pelkästään vaeltajana, ilman saalistustarkoitusta, ilman asetta, niin paljon huolimattomammin suhtautuu ympäristöön. Eli sitä kulkee sitä polkua ja tuijottaa vain eteensä, että pääsee kompuroimatta. Mutta silloin kun on tuolla aseensa kanssa, liikkuu, niin se ei oo se vauhtikaan niin.. Sitä voi liikkua ihan niin hiljaa kuin kehtaa, tai on tarpeen. Ei tarvi koko ajan tuijottaa kinttuihin. Kyllä ne jalat jotenki sanoo, mitä siellä edessä on. Jos on oikein väsyny, niin jalkahan ei sitten enää nouse kuin kaks senttiä maanpinnasta. Huomaa, että pitää palata takasin. (SH 2010/11.)

Matkallaolon aihe ma yhdistää Lehtolan (1997: 100–102; 2010: 131) mukaan ajan ja paikan siksi tilaksi, joka on Lapin-kirjallisuudelle luonteenomaista. Suurin osa Lapin-kirjallisuudesta tapahtuu liikkeellä ollessa ja ulkona. Henkilöt työskentelevät ulkona, ovat matkalla jonnekin, metsästävä ja eräilevä, liikkuvat eri vuorokauden- ja vuodenaikoina. Asumukset ovat useimmin vain väliaikaisia oleskelupaikkoja, joiden ulkopuolella avautuu vapaa maailma.

Matkallaolo välittyy konkreettisina siirtyminä tutusta outoon ja takaisin tuttuun ympäristöön. Näitä siirtymiä ovat esimerkiksi lähtö rajavartioasemalta partioreissulle ja paluu takaisin, tai lähtö ja paluu kämpälle tai laavulle, jopa polulle tai hiihtouralle, josta kuvailtu eräretki tai työtehtävä alkaa. Nämä siirtymät kuvataan usein haasteiden, esteiden ja vastoinkäymisten kautta.

Aioimme oikaista Kiertämäpäähän kautta Anterin uralle. Poromiehet epäilivät, ettei hanki enää kanna miestä.

– Hometta se meille on yhen talven lumi, valisti Aaro. Sitä hometta oli sitten kohta liikaakin. Onneksi hanki rupesi pettämään vasta, kun olimme niin kaukana kämpästä, ettei sieltä enää meitä nähty.

Kahlasimme metrisessä lumessa. Luonto ei antanut periksi palata kämpälle eikä kiertää kantavaa jälkeä pitkin. Joskus suksi painui niin syvälle, että sen päälle kertyi kymmenet kilot märkää, tiivistä lunta eikä sitä jaksanut nostaa ylös. Silloin oli keinoteltava suksi jalasta, kaivettava se käsin lumesta ja nostettava hangelle. Pari tuntia kului, ennen kuin vajaa kolme kilometriä syvää uraa oli takanamme ja olimme vähälumisessa lakimaassa. Aikamoista haakuroimista oli alastulokin, rinne oli melkoisen jyrkkä.

Lopulta olimme taas omilla jäljillämme Anterin huoltotiellä. Hiihtelimme sitä ylös siula-aidalle ja laskimme Ahmaojalle. Talvitien pinta oli niin kantava, ettei alaspäin meno ollut vaikeaa. (KN 120–121.)

Eräkerronnan konventioihin sisältyvä vapauden kaipuun teema asettuu usein vastakkain rajavartijan työn säännönmukaisuuden vaatimuksiin nähden. Vaikka kerronnan konkreettisena aiheena käsitellään kalastus- tai metsästystapahtumia, useimmissa kertomuksissa on nähtävillä ”pois sivilisaatiosta, kaukana kavala maailma” -aihelma. ”Millennium Muotkatunturissa” -novellissa minäkertoja pakenee koiransa kanssa vuosituhannen vaihteen hälinää ja uhkakuvia erämaan rauhaan. Kertojahahmo katselee tunturinrinteestä, millaiselta maailma näyttää uudenvuoden yönä ja yrittää ennakoida tulevaa. Erämaa säilyttää omalakisena, hiljaisena pysyttelevän voimansa vuosituhannen vaihtuessaakin.

Suurimman osan elämäni uudenvuodenöistä olin viettänyt tähystystornissa tai tunturissa tähystysmajalla, tavasta oli näköjään vaikea päästä eroon.

Veikkaukset, joiden mukaan vuosisadan vaihtuessa Venäjällä laukeavat ohjusten tietojärjestelmät ja losauttavat koko helvetinkoneiston ilmaan, siinä ohessa kaiken muunkin, eivät näyttäneet pitävän paikkaansa. Moskovon ajanlaskun mukaan vuosituhat oli jo vaihtunut eikä idässä tai itäkoillisessa näkynyt ydintalven aloittavaa keskiyön aurinkoa.

Hiljaiselta näyttivät Muotkatunturin erämaat muissakin ilma-suunnissa. (KN 228.)

Luonnon läsnäolo vaikuttaa yksilön identiteettiin voimakkaasti. Lähteminen ja jääminen – liike ja pysyvyys – ovat teema, joka toistuu eräkirjoissa. Lehtolan (1998: 228) mukaan Lapin kävijät ja erämiehet ovat lähtijöitä ja etsijöitä, jotka hakeutuvat vapauden valtakuntaan, olemassaolon ääri rajoille ja aidon kokemuksen lähteille.

Syksy oli ollut sateinen ja sen huomasi Tiivisjokea lähestyttäessä. Jänkä tulvi, kantavaa maata sai hakemalla hakea ja vaivaiskoivujen varvikko oli sakeaa. Kun kantamus on raskas tai jalkoja painaa väsymys, vaikuttaa vaivaiskoivikon sekava kasvusto melkein elävältä. Tuntuu kuin ne yrittäisivät mustekalan lonkeroitte tavoin kietoutua jalkojen ympärille ja kampata miehen ikiajoiksi jänkään.

Suureen suosioon sinä vuonna nousseen ruotsalaisen poikakirjan mukaan ristimme jängän Vittulanjängäksi²⁴⁴. Vain koira näytti olevan jängällä elementissään, olihan näköalaa. – –

²⁴⁴ Nimellä viitataan Mikael Niemen vuonna 2001 ilmestyneeseen romaaniin *Populäärimusiikkia Vittulajänkältä*.

Viiimein pääsimme jokivarteen, joki oli vain muutaman metrin levyinen mutta hyvin vuolas ja syvä. Tovi piti haeskella sellaista koskentapaista, jossa vesi ei kivien päällä yltänyt yli saappaanvarren. (THM 171.)

Luonto ei päästä väsynyttä eränkävijää vähällä, jopa mitättömät vaivaiskoivut yrittävät kamppata kulkijan ”ruotsalaisen poikakirjan mukaan” nimettyyn jänkään ikiajoiksi. Ihmisen pienuus ja voimattomuus luonnon edessä käy korostetusti esille kapean joen rannalla, joka vuolaana ja syvänä näyttää ihmisen paikan ja määrää hänet etsimään soveliaampaa ylityspaikkaa.

5.2.2 Epäonnea ja eksymisiä

Matkallaoloon kuuluu tuttuuden ja outouden välinen jännite, joka on välitulalle ominainen. Ihmisen odotuksien ja toiveiden vastakohtaksi asettuva luonto tuottaa vierauden ja eristyneisyyden tunteen. Lukuisissa Lapin-kirjallisuuteen kuuluvissa teoksissa esiintyykin eksymismotiivi, joka kuvastaa henkilöiden perimmäistä vierautta ja irtoamista luonnon yhteydestä. Yksinäisen miehen kamppailu luontoa vastaan tuo esiin kuolemanuhkan motiivin, joka näyttäytyy hukkumisina, paleltumisina, raajarikkoisuutena, muodottomuutena. Henkiinjäämistäisteluun liittyy mittelo omien voimien kanssa. Rauhallinen suhtautuminen eksymiseen ja levollinen uuden etsintä taas heijastavat luottamusta ihmisen ja luonnon väliseen tasapainoon.²⁴⁵

Martti Peltomaan kerronnassa esiintyy sekä epäonnistumisen että eksymisen kuvauksia. *Hirvikamelin* novellissa ”Jäänaskalit”²⁴⁶ kuolemanuhkan aiheuma toteutuu työtehtävissä olevan rajavartijakollegan hukkumisena syystalvisiin jäihin. Partiomajalle saapuu ikääntynyt metsämies, joka lukee vuosikymmeniä sitten tapahtuneesta onnettomuudesta kämpän vieraskirjasta ja alkaa kertoa omakohtaiseksi paljastuvaa tarinaa koiralleen. Nuoren ja vanhemman rajavartijan muodostama partio lähtee työtehtäviin Kylmänkaltion vartioasemalta. He metsäs-

²⁴⁵ Lehtola 1997: 100–102, 105, 111–116; 2010: 131. Matkan ja matkallaolon kuvausten keskeisyydestä ks. myös Hammond & Jablow (1977: 17–18). Luonnon ja ihmisen keskinäistä kamppailua ja kuolemanuhkan motiivia käsittelee myös Atwood (1972: 54–55; 2004), jonka mukaan juuri hukkumiset ja paleltumiset ovat kanadalaisessa uudisasukaskirjallisuudessa tyypillisiä tapoja osoittaa luonnon ylivoima yksilöön nähden.

²⁴⁶ HJME 135–148.

tävät riekkoja pistoolilla ja nuorempi ampuu metson rynnäkkökiväärillä vanhemman miehen opastaessa koko ajan uutta tulokasta sekä erätaidoissa että työtehtävissä.

Partiomajaa lähestyttäessä vanhempi rajavartija putoaa jäihin eikä nuorempi onnistu yrityksistä huolimatta pelastamaan häntä. Jäänaskalit ovat mukana, mutta repussa. Nuorempi rajavartija menettää myös kaikki varusteensa avantoon ja pelastautuu viimeisillä voimillaan kämpälle. Edessä on järkyttävä ja yksinäinen paluu partiomajan huoparäsyistä tehdyillä tallukkailla takaisin vartioasemalle.

Eksymismotivit eivät välttämättä näy kaikissa novelleissa konkreettisina tai totaalisina hukassa oloina tai kartalta tipahtamisina, vaan muunlaisina epäonnistumisina kuten ohilaukauksina, kaatumisina, rämpimisinä ja harhaan kävelyinä ²⁴⁷. Näitä epäonnekkaita tapahtumia kuvataan myös useissa novelleissa. Ojassa rämpinyt, vaatteensa ja kiviäärinsä kastellut rosvopartainen erämies pelottaa pelkällä synkällä olemuksellaan ranskalaiset turistit pois autiotuvalta.

Oja virtasi ylempänä jo hyvinkin jyrkkäseinäisessä kurussa. – – Laskeuduin kurun pohjalle.

Vesi virtasi laakeitten paasien yli, kivien parrat liehuivat vihreinä virran mukana. Keskellä ojaa jalkani luisti ja rojahdin veteen pitkin pituuttani. Ase kolahti kiviin, vaikka yritin sitä varjella. Könysin rantaan ja vedin saappaat jalasta. Väänsin sukat, mutta vaatteita en viitsinyt ruveta kuivattelemaan. Kiväärin kükari oli kastunut, – –.

Kämpällä ranskalaiset ihmettelivät märkää miestä. – – Varmasti en ollut hilpeimmässä mielentilassa, eikä rosvonparta varmasti vaikutelmaa parantanut. Hetken omalla kielellä neuvonpitoa pidettyään ranskalaiset keräilivät varusteensa ja lähtivät. (KN 176–177.)

Eräsankari epäonnistuu myös menettäessään kalansaaliinsa minkille. Vahvemman oikeus koituu kuitenkin kalavarkaan ankeaksi kohtaloksi. Vahvempi voittaa, vaikka olisikin hävinnyt alkuerät.

Veneen lipuessa kohti laituria näin minkin. Se kiersi kalalaatikkoa etsien kulkuaukkoa. – – Ajoin veneen niemen toiselle puolelle. – – Kämpän ovi oli samalla puolella, hain sieltä aseeni. Nurkalta tähystäen näin pikkupedon yhä häiläävän kalavarastollani. Se kohottautui takajaloilleen, kenties paha aavistaen ja sain sen siinä tähtäimen ristikkoon. – – Hautasin sen puunkuorijätteen alle kompostiin. Ruu-
mispuheessa mainitsin:

²⁴⁷ Vrt. Lehtola 1997: 104.

Sinulla oli kaloihini aivan yhtä suuri oikeus kuin minulla, myönnetään. Mutta vain vahvemman oikeus tässä maailmassa on oikeaa oikeutta. Loppujen lopuksi sait kunniakkaan kuoleman, ruutia ja lyijyä, – –. Kepeät mullat.

Polulta käännyin katsomaan taakseni. Saattoväki eli koirani oli epäkunnioittavasti kaivamassa ruumista ylös. Karjaisin sille kiellon ja kävin hautaamassa minkin uudelleen. (KN 194.)

Kaikki epäonnistumiset eivät edusta vieraantumista luonnosta, vaan ne voivat ilmentää arkipäiväistä, joskus jopa yllätyksellistä suhtautumista asioiden tilaan. Novellissa “Tunturin laki”²⁴⁸ minäkertoja istuu Suorsapään tähystysmajan portailla, kierrättää kükaria tutuissa rajamaisemissa ja muistelee kolmikymmenvuotista työuraansa eläkkeelle jäännin kynnyksellä.

Ainoa ylikuonnolliseksi tulkittava tapahtuma sattui minulle ja Seppo Valjakalle Urho Kekkonen kansallispuistossa. Ajoimme kelkoilla Suomen laaksoa ylös. Jossakin Lankojärven yläpuolella oikaisimme jokimutkan. Tartuin sohjoon pienellä lammella. Partiotoverini auttoi siinä irti. Ajoimme vähän eteenpäin ja tulimme toiselle, samankokoiselle lammelle. Siinä tarttui edellä ajavan Sepon kelkka kiinni. Anterin vartioasemalla etsimme isosta seinäkartasta paikan. Sen ensimmäisen lammen nimi oli Martinlampi, toisen Seponlampi. (KN 148.)

Tämä lyhyt kuvaus Martinlammen ja Seponlammen tapahtumista tiivistää erämaakerronnan aiheita ja teemoja osuvasti. Minäkertoja kertoo rajavalvontapartiossa sattuneen tapahtuman, jossa liikutaan luonnossa, kuitenkin maantieteellisesti fyysis-sijainnillisesti olemassa olevilla, kertojan tarkkaan sijoittamilla ja nimeämällä alueilla. Kuvauksesta käy ilmi, että epäonnisisissa tilanteissa ja hädän hetkellä erä- ja työtoverin apuun voi aina luottaa. Huumori ja yllättävät tilanteet elävöittävät kertomusta ja tuovat kokemukset lähelle elettyä, todellista elämää.

5.3 Muutoksia erällä ja rajalla

Tarkasteltaessa kerronnassa ilmeneviä liikkumisen tapoja, erämaissa liikutaan ihmisvoimin esimerkiksi kävellen, vaeltaen, suunnistaen,

²⁴⁸ KN 135–148.

hiihtäen, pyöräillen, uiden, soutaen ja meloen. Motorisoitu liikkuminen lisääntyy esimerkiksi kronologisesti etenevässä *Karhun naapurina* -teoksessa sitä mukaa, mitä lähemmäksi 2000-lukua tullaan. Kertomuksissa liikutaan luonnossa ja luontoon monin tavoin, vaikkakin hevosista oli ehditty luopua ennen *Karhun naapurin* kertojahahmon tuloa Rajavartiostoon. Ajoneuvoina ja kulkuvälineinä esiintyy laaja kirjo henkilöautoista traktoreihin, kuorma- ja linja-autoihin, moottorikelkoista ja -pyöristä mönkijöihin, helikoptereihin ja pienlentokoneisiin. Myös vesillä matkataan moottorivoimin.

Edellä kuvattuja muutoksia käsitellään useissa kertomuksissa vertaamalla menneen ajan tapahtumia ja kerronnallista nykyhetkeä. Hevosvoimissakin siirtyminen Rajakomppanian viimeisestä hevosesta vartioaseman moottorikelkkaan tapahtuu inhimillisesti katsoen varsin lyhyen ajanjakson sisällä.

Olimme liikkeellä ylellisesti kahdella moottorikelkalla. Maja ajoi vartioaseman Lynxillä. Hän oli vannoutuneita Ski-Doo-miehiä, omisti itsekin sellaisen. Skiidoja olivat olleet vartioasemien ajokit sen jälkeen kun hevosista oli luovuttu.

Rajakomppanian viimeinen hevonen oli kuopattu 60-luvun puolimaissa. Olin kuullut siitä vanhemmilta miehiltä. Kuolemasta oli asianmukaisesti ilmoitettu esikuntaan Rovaniemelle. Siellä joku sotaan ja pula-aikaan juuttunut huoltopäällikkö oli kysellyt hevosen nahkaa, se oli toimitettava viipymättä esikuntaan. Kaakki oli sitten kaivettu kuopastaan, nyljetty ja haiseva nahka lähetetty Rovaniemelle. Kahteen viikkoon ei lihoja ollut uskallettu haudata uudelleen, jos esikunta sattuisi olemaan niitäkin vailla. Sota-aikainen huolto-ohje kun määräsi hevosten ja koirien ruhot keitettäväksi saippuaksi. (KN 104.)

Motorisoitu kulkeminen luonnossa lisää tehokkuusvaatimuksia, ja sekä työn että eränkävynnin tempo muuttuu nopeammaksi. Uudesta teknologiasta koituu myös hyödyllisiä ja työskentelyä helpottavia näkökohtia arkisen rajavalvontatyön näkökulmasta. Vaikka Martti Peltoamaan mukaan Urho Kekkonen kansallispuiston alueelle sijoittuneissa työtehtävissä oli miellyttävää päästä moottorikelkalla korkeiden, ”käytännössä kaikkien” tuntureiden huipulle ”ilman hikipisaraakaan”, erämaakokemuksena ja maisemantuntemuksen osalta se ei vastannut jalkaisin tai hiihtäen liikkumista.

SRP: Kun kuuntelee tuota sinun puhetta, niin vaikuttaa, että se erämaa jotenki liittyy omaan.. kävelemiseen.. Liikkumiseen omin avuin? Mites sitten, kun tämä nykyajan motorisoitu kulkeminen, niin vaikuttaako se sinun mielestä erämaan kokemiseen?

MP: No totta kai. Sillón ku olin vielä rajavartijana ja käytiin esimerkiksi UK-puistossa, loppuaikana kun oli moottorikelkkoja ja tällainen yltäkyläisyyden aika, että moottorikelkkoja oli partiossa molemmille miehille ja polttoaineenkäyttökin oli jokseenkin rajoittamatonta. Ja joku veruke, uusi mies, jota käytettiin tutustumassa ympäristöön. Käytiin kaikilla, käytännössä kaikkien tuntureiden huipulla. Ei se semmosta erämaakokemusta lisänny, mutta oma viehättävyytensä oli, että kerranki pääsee nousemaan tunturin laelle ilman hikipisaraakaan. Mie nautin suuresti siitä, täytyy sanoa, että pääsi hikeä vuodattamatta johonkin Sokostin laelle! Se oli mukavaa.

SRP: [nauraa] Se oli sellainen työsuhde-etu?

MP: Eli ei sitä voi samana erämaakokemuksena pitää, kyllä sen tietää, että kun tunnin ajan tuohon suuntaan, niin siellä on kämppä vastassa tai kaks tuntia niinku jossaki Lutolla. Se maisemantunteuskin, ei se jää mieleen ku sille joka hiihtää tai kävelee sen. (SH 2010/6.)

Vuosittain ilmestyvän Otavan julkaiseman *Eränkävijä*-antologian metsästys- ja kalastustarinoita tutkinut Päivi Gullichsen toteaa, että erätarinoiden aikakäsitys on vuosien saatossa muuttunut. Ennen elettiin luonnon mukaan, vailla tiukkaa aikataulua. Seurattiin rauhassa riistan jälkiä tai saatettiin maata kämpällä päiväkausia sään paranemista odotellen. 1960-luvulla tarinoissa yleistyvät maininnat eränkäyntiin käytettävissä olevasta ajasta. Myös matkaa kotoa erämaahan aletaan mitata ajassa.²⁴⁹

Karhun naapurin tarinoissa kiireet lisääntyvät ja kilpajuoksu kellon kanssa alkaa 2000-lukua lähestyttäessä. Minäkertoja näkee työvuosiensa kuluessa paitsi ympäröivään luontoon liittyvät muutokset, myös tekniikan kehityksen, kiireen ja tehokkuusvaatimusten ulottumisen rajavartijan työhön. Rajavalvontapartiointi maastossa vähenee 2000-lukua lähestyttäessä ja rajavartijoiden työpanosta suunnataan yhä enemmän rajanylitysvalvontaan. *Rajamies*-käsitekin muuttuu kertojan päästessä ensimmäisen ja viimeisen kerran vuorokauden mittaiseen partioon “rajavartija-tyttönen” partiotoverinaan, tosin minäkertojan mukaan “30 vuotta liian myöhään”.

²⁴⁹ Gullichsen 1993: 33.

Martti Peltomaa toteaa haastattelussa ”*menneen maailman*” eristyneisyyden ja kiireettömyyden ajan jääneen teknologisen kehityksen ja tieverkoston laajenemisen jalkoihin, tosin hän näkee myös kehityksen mukanaan tuomat hyödyt.

Ehkä suurin muutos Rajallakin on menneen maailman kiireettömyys nykyaikaan verrattuna. Kännykän puuttuessa ja aikaisemmin radionkin, oltiin erämaassa todella eristyksissä muusta maailmasta. Myös tieverkosto muutti erämaiden luonnetta. Tien päässä oleva seutu ei ole enää erämaata, vaikka olisi kirveenkoskematonta metsää (mitä Suomessa ei kyllä ole missään). (KH 2005.)

Eihän semmosta aluetta enää ole, etteikö siellä jossakin tule mönkijän renkaanjäljet vastaan. Näkee, että tuossa on raivattu puuta moottorikelkkauraksi. Täällähän on kuntalaiselle moottorikelkalla liikkuminen suhteellisen vapaata, että kalareissulla saa liikkua. – – Ja tästä metsäautotieverkostosta, siitähän on kiistämätöntä hyötyä poromiehillekin. Pystyy kuljettamaan kelkkoja ja mönkijöitä tien päähän eikä tarvi asua enää niin paljon autiotuvissa ja kämpissä. Eikä ne asu käytännössä ollenkaan. Yövytään kotona, päivänmutkin kuljetaan. (SH 2010/14.)

Viestintäteknikka kehittyi vuosien saatossa ja kertojan virkauran edetessä 2000-luvun vaihteeseen. Parikymmentä kiloa painava Topi-kenttäradiopuhelin ja radiosähköttäjän Sipi-radio ehtivät vaihtua mitättömän kevyeen matkapuhelimeen, ja tietokoneiden ja -verkkojen ihmeellinen maailma saapuu itärajan korpeen. Eräkumppanin metsästyskoirakin saa osansa uudesta teknologiasta, kun sen kaulaan pujoteetaan tutkapanta.

Matkapuhelin on nykyrämiehen mukana turvallisuutta lisäävänä välineenä ”*jota ei ennen kaivattu, kun ei niitä ollu. Ei edes tarvittu.*” Nykyaajan puhelinyhteydet ovat muuttaneet erämaissa liikkumisen tapoja, kun eksyneet, väsyneet ja loukkaantuneet ”*haetaan puhelinsoitosta helikopterilla*”. Ylä-Lapissa on kuitenkin edelleen katvealueita, joissa matkapuhelinverkkoa ei ole, joten Martti Peltomaan mielestä perinteinen kirveen, puukon, tulitikkujen ja kompassin muodostama turvallisuusvälineistö on edelleen käyttökelpoinen selviytymiskeino luonnossa liikkujalle.

En osaa sanoa, miksi erämaa viehättää – kaipa siellä ihminen eniten tuntuu olevan ”omillaan”, omien selviytymiskeinojensa varassa. Suomalainen erämaa ei myöskään ole sama kuin autioma.

Hommaa vesittää tietenkäin suuresti nykyinen kännykkäkulttuuri. Ylä-Lapissa on tosin suuria alueita, joissa puhelin ei kuulu muuta kuin korkeimmilla paikoilla.

Merkillistä kyllä, kuljetan puhelinta mukana erämaassakin. En sentään pidä sitä auki. Sen sijaan en ole tutkapannoittanut koiraani, puhumattakaan että olisin sen varustanut radiopannalla tai GPS-pannalla, joka kertoisi sen kulloisenkin sijainnin. Vierastan myös yletöntä ”goretex”-kulttuuria. Makuupussia ja solumuovista makuualustaa ynnä kevyttä keinokuituista laavukangasta pidän kyllä mukanani. Makuualustan voisi korvata havuillakin, mutta sääliittää karsia sitä järvismäistä metrin paksuista havupatjaa selkänsä alle. Makuupussi taas säästää keloja, ei tarvitse tehdä rakotulia, jonka teko ei oikein onnistu kuin priimaluokan pystykeloista. (OEM 2010.)

Eränkäynti ja luonnossa liikkuminen teknistyy edelleen ja varusteet kehittyvät jatkuvasti. Vaikka marssikompassista on siirrytty satelliittipaikannukseen ja modernien, yhä hienompien ja hinnakkaampien eränkäynnin varusteiden ja laitteiden markkinointi yllyttää kilpavarusteluun, Peltomaa kokee edustavansa vanhanaikaista ajattelutapaa, jossa luonnossa liikutaan muusta syystä kuin hienojen varusteiden vuoksi. Hän kiteyttää ajatuksensa muutoksen ydinkohdista kertoessaan satelliittipaikantimella varustetusta hirvikoirasta ja sen liikkeitä älypuhelimella seuraavasta isännästä: *”minulla on vielä sellainen vanhakan-tainen mielipide, että kyllä se koiran pitää seurata isäntää, eikä isännän koiraa”*.

Eränkäynti ja erämaiset toiminnot eivät ole syrjässä tai jää osatomiksi yhteiskunnallisesta ja teknisestä modernisaatiosta. Ari A. Lehtistä (2002: 35) mukaillen sukupolvittain uusiutunut kulttuurinen suhde luontoon on tullut murrosvaiheeseen, jossa sen jatkuvuuden voi nähdä epävarmana tai uhattuna. Modernisaatiokehitys ”puusuksesta moottorikelkkaan ja marssikompassista satelliittipaikannukseen” on tapahtunut muutamassa vuosikymmenessä, ja se uusintaa paitsi erämaan toimijoiden arkipäiväisiä toimintatapoja, myös erämaihin liittyvää kulttuurista identifikaatiota.

6 PYYNTITARINOIDEN LÄHTEILLÄ. MARTTI PELTOMAAN ERÄKERRONNAN LUONNEHDINTAA ERÄKIRJALLISUUDEN TUTKIMUKSEN VALOSSA

6.1 Eräkirjallisuuden yleistä tarkastelua

6.1.1 Erägenreä etsimässä

Luonnon läsnäoloa pidetään eräänä suomalaisen kirjallisuuden keskeisaiheena ja maailmankuvan tekijänä. Tätä kirjallisuuden luontosuhdetta on tarkasteltu esimerkiksi yhteydessä kristillis-uskonnolliseen ja suomalaiskansalliseen perinteeseen, luontokäsitysten ja kirjallisuuden historian eri aikakausien vuorovaikutukseen sekä luonnon ja modernin kohtaamiseen. Yhä enemmän on alettu kiinnittää huomiota kirjallisuuden ja ympäristön suhteisiin, ja tarkastella luontokäsitysten ja kuvausten kannalta keskeisiä lajeja, teemoja, tyyliuuntia ja ideologioita.²⁵⁰ Luontoa ja erämaata on mahdollista kirjallisuuden tutkimuksessa tarkastella monista erilaisista lähtökohdista, mutta tässä tutkimuksessa erämaata on luontevaa lähestyä eräkirjallisuuden lajin kautta.

Vaikka eränkäynti on tuhansia vuosia vanha peruslinkeinomme, on eräkirjallisuus – jos jätetään huomiotta *Kalevala* ja kansanperinne – vasta vähän yli sadan vuoden ikäistä. Ensimmäisenä suomen kielellä julkaistuna eräkirjana pidetään hämeenlinnalaisen metsänhoitajan Onni Wetterhoffin kahtena fraktuuralla painettuna vihkona ilmestynyttä teosta *Saloilta ja vesiltä (Från skog och sjö, 1887)*²⁵¹. Wetterhoff tuli lausuneeksi kirjansa esipuheessa monimielisen arvion silloisesta eräkirjallisuudesta, joka Erno Paasilinnan mukaan piti paikkansa vielä 2000-luvulle tultaessa. Wetterhoff nimittäin totesi, että “metsästyskirjallisuus Itämeren pohjoisissa maissa on köyhänlainen”.²⁵²

Tämän lausunnon Veikko Huovinen lainasi vuonna 1968 ilmestyneen *Pohjoiset erätarinat* -antologiansa esipuheeseen. Huovinen katsoi eräkirjallisuuden kyllä noista ajoista rikastuneen määrällisesti, mutta se

²⁵⁰ Esim. Lahtinen & Lehtimäki 2008; Laakso & Lahtinen & Heikkilä-Halttunen 2011; Lassila 2011.

²⁵¹ Ensimmäinen suomennos oli nimeltään *Metsästys- ja pyyntiretkiä Suomessa*.

²⁵² Paasilinna 2000: 9–10. Eränkäyntiä kuvaavia suomenkielisiä tekstejä oli tosin ilmestynyt jo ennen Wetterhoffin teosta. Esimerkiksi Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* (1870) sisältää useita eränkäyntiin liittyviä kuvauksia ja kertomuksia.

ei vieläkään ollut “kovinkaan mittava sen paremmin kvantiteettinsa kuin kvaliteettinsakaan puolesta”.²⁵³ Kuten Paasilinna (2000:10) toteaa: “Suopeasti hän [Huovinen] kuitenkin myönsi lajille oman erikoisasemansa ja vapautti sen enemmistä taiteellisista vaatimuksista”:

Tämänkaltaiset tarinat eivät pyrikään olemaan korkeakirjallisia. Niissä nivoutuu mielenkiintoiseksi kokonaisuudeksi sopivat annekset riistabiologiaa, metsämaaston tuntemusta ja taitoa havainnollisesti kuvata eri maisematyyppejä, edelleen kiinnostavia metsästystapoja, kansanelämän melkoista oivaltamista, aseoppia, ballistiikkaa, yleistä erätietoa, meheviä yöpymisen ja kämppien kuvauksia, koirien tuntemusta, ja jopa pikku palasia kulttuurihistoriaakin. Sekoitus on miellyttävä – vähän niin kuin hyvä piipputupakka tai leppoisa viski. (Huovinen 1968: 9.)

Tekstilajina eräkirjallisuus ei ole mikään yhtenäinen kokonaisuus. Tavallisesti eräkirjallisuutena luetaan lähinnä kaunokirjallisia teoksia, mutta laajasti ottaen genreen lukeutuvat kaikki luontoelämyksiä välittävät kertomukset, muistelukset ja tieteelliset pohdiskelut. Suomalaisen erägenren määrittelyn lähtökohtana pidetään käsitystä, että se on kotimaista eräkirjallisuutta, siis metsästystä ja kalastusta käsittelevää sanataidetta, joka lukeutuu muun luontokirjallisuuden joukkoon.²⁵⁴

Lajihierarkianäkemyksen mukaan eräkirja sijoittuu luontokirjan alalajiksi. Tällöin luontokirja muodostaa yläkäsitteen, jonka alalajeja eräkirjallisuuden lisäksi ovat esimerkiksi retkeilyoppaat, lintu- ja koirakirjat, luontoa käsittelevät matka- ja kuvakirjat, tietopohjaiset laki- ja opaskirjat tai ympäristönsuojelua käsittelevät teokset.²⁵⁵

Luontokirjallisuus on Anto Leikolan mukaan kirjallisuuden laji, jonka kriteereiksi tiivistyvät kuvauksen kohde, totuudellisuus ja tavanomaisimpana tyylinä luonnontieteellinen proosa. Luontokirjallisuus

²⁵³ Huovinen 1968: 7; Paasilinna 2000: 9–11.

²⁵⁴ Varis 2003: 13; 309. Tutkimuksessaan *Ikävä erätön ilta. Suomalainen eräkirjallisuus* Markku Varis pohtii genreteorioiden soveltuvuutta erätekstien tulkintaan. Hän pitää ongelmallisena sitä, että genretutkimuksessa helposti kiinnitetään huomiota vain genren ilmeisiin ominaisuuksiin ja jätetään huomiotta sellaiset kerronnalliset tekijät, jotka ovat merkittäviä, mutta jotka jäävät etukäteen päätettyjen tutkimuskohteiden ulkopuolelle. Variksen mukaan ennalta määrittelyn sijaan eräkirjallisuus on hänen tutkimuksessaan nähty ennemminkin sumeiden yhtäläisyyksien joukkona. Tämän vuoksi on mahdollista tutkia lajia sekä sen keskiössä että äärirajoilla. Varsin yhtä mieltä ollaan kuitenkin siitä, että genre viittaa kulttuuristen esitysten – ennen muuta tekstien – säännönmukaisuuksiin, jotka mahdollistavat ryhmittelyn saman nimikkeen alle. (emt. 309–310.)

²⁵⁵ Lahti 1991: 70; Varis 2003: 318–320.

den kuvauskohteena on nimenomaan luonto: kokonainen laaja luonnonalue tai yksittäinen luonnon osa tai ilmiö – eliölaji tai biotooppi tai pienempikin yksikkö, jopa yksittäinen puu tai eläinyksilö – mutta kohteen tulee olla aina hallitsevassa asemassa. Leikolan mukaan luontokirjallisuudella on aina oltava jonkinasteinen tieteellinen perusta tai tietopohja. Täyttääkseen tehtävänsä luontokirjallisuuden tulisi vaikuttaa lukijaan sekä emotionaalisesti että älyllisesti.²⁵⁶

Eräkirjallisuuden totuudellisuuden vaatimus on saanut myös kritiikkiä osakseen. Jos luontokirjallisuuden on perustuttava totuudellisuuteen ja tieteellisyyteen, fiktiiviset eräkirjat eivät voisi tällöin kuulua luontokirjallisuuden alalajiksi.²⁵⁷ Eräkirjallisuudessa faktan ja fiktion rajankäynti ei ole helppoa. Koska aina ei ole selvää, onko kyseessä puhdas tietokirja vai runsaasti dokumentteja käyttävä kaunokirjallinen teos, on esitetty, että erägenrestä puhuttaessa mukaan luettaisiin sekä kauno- että tietokirjat. Nämä puolestaan jakautuisivat erätarinoihin, sekä kalastuksen ja metsästyksen tietokirjoihin.²⁵⁸

Muista luontokirjoista eräkirja poikkeaa saalistamisen motiivinsa perusteella. Erägenreen kuuluvien teosten pitää siis käsitellä edes jossain määrin kalastusta tai metsästystä.²⁵⁹ Eräkirjallisuudelle on hahmo-

²⁵⁶ Leikola 1990: 13–15, 18, 23.

²⁵⁷ Varis selvittää eräkirjan totuudellisuuden vaatimuksen vaikeutta seuraavasti: "Kuten itsekkin eräkirjoja julkaissut Veikko Rissanen – huomauttaa, ahdas realismi johtaa helposti siihen, että eräkirjaksi hyväksyttäisiin vain yksitoikkoisimmat kertomukset, joissa mies menee metsään ja on tyytyväinen, ampuu saaliin ja on erittäin tyytyväinen, palaa takasin kotiin ja on hirveän tyytyväinen. Pahimmillaan ahtaan totuudellisuuden mukainen, lajityypin odotuksia vastaava eräkirja on Rissanen mukaan pelkkää raportointia ja suppean sanavaraston käyttöä." (Varis: 2003: 321.) Rissanen käyttämä esimerkki kuvaa silti eräkertomuksen perusuuntaa osuvasti.

²⁵⁸ Varis 2003: 335.

Eräkirjojen luokittelu kaunokirjallisuuteen ja tietokirjoihin ei ole edelleenkään kovin selkeää. Martti Peltomaa kertoo haastattelussaan (2009), että hämmästyti, kun hänen kirjansa *Hirvikameli ja muita eräkertomuksia* (2008) luokiteltiin kustannusosakeyhtiö Otavalla tietokirjoihin. Kirjailija itse piti teosta selkeästi fiktiivisenä erätarinakokoelmana ja kaunokirjallisuutena.

²⁵⁹ Erno Paasilinnan mukaan eräkirjallisuus voi olla muutakin kuin pyyntitapahtumiin keskittyvää kertomusta. Hän kirjoittaa *Erämiehiä ja erämaitten vaeltajia* -antologian esipuheessa valinneensa teokseen runsaasti perinteisiä eräkertomuksia, mutta laajentaneensa ”perinteistä aihealaa myös metsissä samoilun ja erävaellusten puolelle, jolloin pyyntitapahtumat ovat sivuosassa tai puuttuvat kokonaan. Näissä vaelluskertomuksissakin kuljetaan aina erämaisissa oloissa, ennakkoon tuntemattomilla seuduilla, jolloin kulkijoiden on sopeuduttava poikkeusoloihin ja selviydyttävä päämääriinsä niiden mukaan.” (Paasilinna 2000:11.) Laajempaa eräkirjallisuuden määrittelyä edustavat myös Timo Hyytinen ja Matti Kettunen teoksessaan *Erä Fennica. Suomen eräkirjat ja eräaiheiset julkaisut* (1991), jossa he sisällyttävät eräkirjoihin paitsi metsästyksen ja kalastusaiheisen kirjallisuuden (alalajeittain lueteltuina), myös eräretkeilyä ja Suomea maantieteellisesti

teltu joukko konventionaalisia tuntomerkkejä, joita tarkkailemalla lajityypistä saadaan mahdollisimman selkeä näkemys. Näistä tuntomerkkeistä tärkeimmät ovat eränkäynti kertomuksen aiheena, odotuksenmukainen juonikuvio, romanttinen maisemakuvaus, sankarimyytin palvonta, luontoteeman pohdiskelu sekä eräänlainen kasvatuksellinen, todellisuuspohjainen asiasisältö. Selkeäksi eräkirjaksi luokiteltu teos voi sisältää saalistuskuvauksen lisäksi biologista asiantietoa luonnosta, maantieteellistä havainnointia ja kansatieteellisiä elementtejä kuten ihmistyyppien, tapojen ja murteiden kuvausta.²⁶⁰

Eräkertomus on myös matkakertomus, koska saalistaminen on matkustamista paikasta toiseen riistaeläimen tai kalojen perässä. Eräretki on poistumista sivilisaatiosta erämaan vapauteen, mutta myös mielen symbolinen matka henkisestä tilasta toiseen. Varsinaisia erägenren edustajia matkakirjojen joukossa ovat yleensä sellaiset teokset, joissa lähdetään metsästämään ja kalastamaan kauas, jopa kaukomaille asti. Eräkirjojen lisäksi luontoaiheisista teoksista matkakertomuksia ovat myös monet retkeilyoppaat ja muistelmat vaellusmatkoilta.²⁶¹

Thomas Kentin mukaan genren lähtökohtana voidaan pitää konvention, sovinnaisen tavan, käsitettä. Kent jakaa odotuksenmukaisuudet kolmeen kategoriaan: taksonomiseen, formaaliseen ja kulttuuriseen tasoon. Taksonomiset tasot ovat systemaattisia konventioiden lajeja kuten muodon, estetiikan ja kulttuurin käytäntöjä. Formaalisella tasolla teksti rakentuu vakiintuneista rakenteista, jotka ovat tyypillisiä tietylle genrelle. Kulttuurisen tason konventiot ovat puolestaan arvosidonnaisia, ideologisia. Joitakin konventioita pidetään hyväksytympinä kuin toisia, ja ne voivat siksi muokata vastaanottajan havaintoa. Näin tietyn genren tekstejä opitaan lukemaan tietyllä tavalla.²⁶²

Eräkirjallisuudessa tätä voidaan soveltaa siten, että taksonomisia konventioita ovat ne ainekset, joita tyypilliseen eräkirjaan tulee sisältyä: lähtö erämaahan, saalistaminen, kahvistelu, luonnon kuvaileminen ja paluu sivilisaatioon. Eräkirjallisuuden formaaliseen konventioon taas kuuluu eräkertomuksen esittäminen novellimuodossa, harvemmin romaanina tai lyriikan keinoin. Kulttuurikonventio näkyy siinä, että genre ei ole ainoastaan kirjallisen teoksen tavassa ilmaista

alueittain käsittelevät eräkirjat, metsästys- ja kalastusseurojen pienjulkaisut, eränkäyntiin liittyvät vuosijulkaisut ja lehdet, luonto-, ase- ja puukkokirjat, sekä eläinkirjoista esimerkiksi riistaa, kaloja ja metsästyskoiria käsittelevät tietokirjat.

²⁶⁰ Lahti 1991: 70; Varis 2001: 99; 2003: 13–14, 318, 320.

²⁶¹ Lehtola 1997: 98–100; Varis 2003: 325–326, 329–330.

²⁶² Kent 1986: 36–37; Varis 2003: 320. Myös Northrop Fryen mukaan genret ovat ilmaisun konventionaalisia muotoja (Kent 1986: 31).

asioita vaan myös sitä lukevan yleisön odotuksissa. Mikäli kirjailija haluaa teostaan luettavan eräkirjana, pääsevät lukijakunnan odotukset vaikuttamaan teoksen sisältöön.²⁶³ Näin ajateltuna kulttuurikonventio hidastaisi osaltaan eräkirjallisuuden lajin uudistumista.

Eräkirjallisuuden lajikonventiot ovat pysyneet pitkään samankaltaisina, mutta etenkin 2000-luvun puolella muutosta on jonkin verran tapahtunut ja sitä on edelleen odotettavissa. Tämä voi johtua siitä, että eränkäynnin luonne on muuttunut riistakantojen muutosten yhteydessä. Yksinäisen korvessakulkijan rinnalle tai tilalle on tullut yhä enemmän jahtiseurueita kuvaavia eräkertomuksia. Uusimmat eräkirjat käsittelevät myös ihmissuhteita, ympäristöön liittyviä tai yhteiskunnallisia näkökohtia useammin ja monitasoisemmin kuin ennen. Ne myös laajentavat teemoja ja tapahtumapaikkoja metsästys- ja kalastustapah- tumien ulkopuolelle.²⁶⁴

6.1.2 Eräkirjallisuuden tunnusmerkkejä

Eräkirjallisuuden keskeisten lajipiirteiden ja konventioiden tarkastelun avulla on mahdollista tutkia tarkemmin, millä tavoin tietyt teokset voivat kuulua eräkirjallisuuteen. Tutkimuksensa lopussa Markku Varis tiivistää kotimaisen eräkirjallisuuden ominaispiirteet niin, että se on metsästystä tai kalastusta käsittelevää sanataidetta, joka on lajina universaali, ja sen tavallisin formaatti on novelli. Tunnusomaista ovat myös dokumentoivat sisällöt, jotka lähiluvussa osoittautuvat vuuhteeksi ja romanttiseksi sankarimyytiksi. Eräkirjallisuus todistaa myös ympäristömuutosten toteutumista ja koskemattoman erämaan loppumista, sekä on osa suomalais-ugrilaista maailmankatsomusta luonnonläheisenä kulttuurina.²⁶⁵

²⁶³ Varis 2003: 311–312, 399. Myös Martti Peltomaa tuo haastattelussa esille sen, ettei eräkirjallisuus uudistu nopeasti eikä sen uudistumisyrityksiä tueta lukijakunnan tai kustantajan puolelta. Eräkirjailijan leima pysyy. Vaikka kirjailija yrittäisi kirjoittaa ihmissuhderomaanin, niin ainakin kustantaja yrittää myydä kirjaa eräromaanina. (KH 2009.) Päivi Gullichsen (1993:10) toteaa eräkirjallisuuden konventioista: ”Ihmisen ampuminen on erätarinassa tabu. Tarinat on totuttu lukemaan niin kuin ne on kirjoitettu. Kirjoittaja pettää lukijansa katkiessaan tekstiinsä outoja aineksia.”

²⁶⁴ Myös Varis (2003) kiinnittää huomiota eräkirjallisuuden muutokseen. Esimerkkeinä 2010-luvulla tapahtuneista muutoksista voidaan mainita Mikko-Pekka Heikkisen novellikokoelma *Nuorgamin Alkon tubo ja muutama erätarina* (2010) sekä Seppo Saraspään romaani *Ansiosidonnainen* (2008). Heikkinen käsittelee satiirissävytteistenkin novelliensa tematiikassa pohjoisen ja etelän välisiä jännitteitä, luonnonmuutoksia, sekä modernin ja perinteen kohtaamista jättäen perinteisen eränkäynnin lähes huomiotta. Saraspään romaanissa eränkäyntiä tärkeämpään rooliin taas nousevat päähenkilön ihmissuhteet, työttömyyteen ja alkoholiongelmien liittyvät yhteiskunnalliset näkökohdat.

²⁶⁵ Varis 2003: 397.

Vesa Haapala analysoi kirjailija Juhani Ahon teosta *Lobilastuja ja kalakaskuja* luontokuvauksen estetiikan ja kalastuksen etiikan näkökulmasta. Tämä kokoelma on Ahon viimeiseksi jäänyt teos ja ainoa varsinainen eräkirja. Haapala löytää ”lastukokoelman sekakoosteiselle lyhytproosalle” useita yhteneviä piirteitä. Kalastuslastuja luonnehditaan humoristis-realistisiksi kertomuksiksi, joissa pyritään dokumentaariseen ilmaisuun. Kerrontaa luonnehtii ajan, paikan ja esineiden määrittelyn täsmällisyys. Aho piirtää nopeita tilanne- ja henkilökuvia, mutta myös kuvauksia suurista taimenista, jotka saavat tilaa kuin henkilöt tai keskustelukumppanit ikään.²⁶⁶

Lobilastuja ja kalakaskuja -teoksen sekakoosteisuudesta huolimatta jatkuvuus lastujen välillä on vahva ja temaattisina käännekohtina pysyvät kalastus eri ilmiöineen sekä ihmisen suhde luontoon. Jatkuvuus syntyy kertautuvista teemoista, mutta myös siitä, että erillisten lastujen minä-muotoista kertojaa voidaan pitää samana agenttina: kirjallinen tulee lähelle henkilökohtaista, koettua elämää. Minäkertoja, jonka kerrontaa rikastuttavat sisäkertomukset omista ja muiden kalaretkistä, on pitkälti omaelämäkerrallinen. Kun tämän lisäksi maisemat sijoittuvat vielä konkreettisiin, tunnistettaviin paikkoihin, joissa Juhani Aho liikkui, ei ole ihme, että teosta on tulkittu omaelämäkerrallisena dokumenttina.²⁶⁷ *Lobilastuja ja kalakaskuja* on saavuttanut arvostetun klassikon aseman suomalaisessa eräkirjallisuudessa, joten ei ole yllättävää, että eräkirjallisuus suosii yhä edelleen tähän teokseen sisältyviä ominaispiirteitä.

6.1.3 Eräkirjallisuus alueellisena kirjallisuutena

Pohjoisen ja pohjoisen kirjallisuuden määrittelemisen ei ole yksinkertaista. Pohjoisen rajaamista pidetään ongelmallisena, koska se ei tarkoita pelkästään maantieteellistä tai hallinnollista aluetta tai ilmansuuntaa, vaan on myös kulttuurinen ja kontekstuaalinen käsite, jonka rajat ja merkitykset muuttuvat jatkuvasti²⁶⁸. Lisäksi pohjoisen ymmärtäminen on subjektiivinen ja yksilöllinen kokemus, jolloin se on myös riippuvainen määrittelijästä. Kulttuurintutkimuksessa pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit ovat olleet esillä asenteena, tilana ja tarkastelukulmana, joskin on osoitettu, että pohjoisuuteen sisällytetään

²⁶⁶ Haapala 2008: 95–96; 120; Aho 1921/2009.

²⁶⁷ Haapala 2008: 95–96; Aho 1921/2009.

²⁶⁸ Carlsson et al. 2010: 9; Ridanpää 2002, 2005.

yleensä vahva yhteys luontoon ja ajatus jonkin olennaisen tavoittamisesta, jonkinlainen hiljentymisen ja avartumisen tunne.²⁶⁹

Koska pohjoista on vaikea määritellä, on pohjoisen kirjallisuuden määrittelemineen yhtä haastavaa. Carlsson ym. (2010: 10) tiivistävät pohjoissuomalaisen kirjallisuuden määrittely-yrityksen ilman lukkoon lyötyä käsitettä: ”[k]orkeintaan tarjolla on repaleinen rajaus: se kirjallisuus, joka joko kuvaa pohjoista tai on siellä asuneiden kirjoittamaa ja usein myös käsittelee pohjoista.” Pohjoinen kirjallisuus vaikuttaa ke-
rääntyvän alueellisiksi ryppäiksi ja jakaantuvan myös kielen mukaan. Toistuvina aiheina ovat jo mainitun pohjoisen tematiikan lisäksi henkisen ja mentaalisen tilan ja paikan, paikoista poislähdön, paikoilleen jäämisen sekä mahdollisen paluun tematiikkojen pohdinnat.²⁷⁰

Alueellisesti suuntautunut kirjallisuus jää kirjallisuusinstituutiossa helposti marginaalin asemaan, koska kirjallisuuden valtavirta ja sen arvot, kaanon, luodaan keskuksissa. Pohjoista kirjallisuutta tarkastellaan hallitsevan kulttuurin arvomaailmasta, normeista ja ihanteista käsin. Lapin-kirjallisuuden tunnussanoiksi ja lukijatulkintojen pohjaksi on muodostunut kolme avainsanaa, romantiikka, eksotiikka ja mystiikka, joilla pohjoinen kirjallisuus marginalisoidaan. Päähuomio esimerkiksi kritiikeissä näyttää usein keskittyvän siihen, miten ”todenmukainen” on kirjallisuuden välittämä kuva Lapista.²⁷¹ Pohjoista ovat kuvanneet ensin ulkopuoliset matkailijat ja vasta myöhemmin sisältäpäin alueen omat asukkaat, ja voidaankin todeta, että pohjoista eksotisoivan toiseuden esittämisen rinnalle on rakentunut pohjoisista lähtökohdista nouseva alueellisen kirjallisuuden jatkumo.²⁷²

Myös Veli-Pekka Lehtola pohtii Lapin-kirjallisuuden periferisointumista, joka on hänen mielestään myös kirjallisen kategorioinnin ja luokittelun ongelmien seurausta. Vaikka kaikki Lapin-kirjallisuus ei ole eräkirjallisuutta eivätkä kaikki eräkirjat Lapin-kirjallisuutta, ovat esimerkiksi antikvariaatit suosineet hyllyluokitusta, joka sijoittaa Lapin-kirjat osastoon ”Eräkirjat”. Tämä luokitus voi olla teosten sisällön suhteen harhaanjohtava, mutta toisaalta se tuo esiin Lapin-kirjallisuus-

²⁶⁹ Carlsson et al. 2010: 10; Tuominen et al. 1999a; Tuominen et al. 1999b.

²⁷⁰ Carlsson et al. 2010: 10 – 11.

²⁷¹ Kontio 1999: 162; 2003; ks. myös Ridanpää 2002; 2004; 2005.

²⁷² Carlsson et al. 2010: 11–13. *Pohjois-Suomen kirjallisuus historian* toimittajat myöntävät, että erityispiirteistään huolimatta alueellinen kirjallisuus haluaa usein kirjoittua osaksi kirjallisuuden yleisesti hyväksyttyä kenttää. Heidän mukaansa pohjoinen kirjallisuus ei näytä olleen niin syrjässä kirjallisuuden yleisestä modernisoitumisprosessista kuin esimerkiksi 1900-luvun puolivälin kainuismikeskustelussa on väitetty. (emt. 12.)

den kokonaisuuden. Siihen kuuluvat puhtaan kaunokirjallisuuden lisäksi eräretkien ja Lapin matkojen kuvaukset, maantieteelliset teokset, Lapin historia, klassikot Olaus Magnuksesta alkaen sekä ajankohtaiset teokset Lapin nykyisyydestä ja tulevaisuudesta.²⁷³

6.2 Martti Peltomaan eräkerronnan ominaispiirteitä

6.2.1 Elämänmakuisia erätarinoita pohjoisista periferioista

Martti Peltomaan kirjallisen tuotannon voidaan katsoa kuuluvan pohjoiseen kirjallisuuteen edellä mainitun ”repaleisen rajauksenkin” ehdoilla: se kuvaa pohjoista, on siellä asuvan tai asuneen kirjoittamaa ja myös käsittelee pohjoista. Tuotannossa toistuvat aiheet noudattelevat pohjoiselle kirjallisuudelle tyypillistä tematiikkaa, johon ne osallistuvat eräkirjallisuuden lajin erityispiirteiden kautta.

Myös edellä kuvattuja eräkirjallisuuden keskeisiä tekijöitä sisältyy Martti Peltomaan tuotantoon. Peltomaan teokset ovat eppisiä, selkeästi novellimuotoisia, ja niiden sisällöt käsittelevät joko kalastusta, metsästystä tai molempia. Tyyllilaji on useimmin realistinen, mutta se sisältää runsaasti humoristisia aineksia. Erätapahtumien lisäksi teoksiin sisältyy myös ajan, arjen ja ympäristönmuutosten kuvausta.

Omaelämäkerrallisiin aineksiin sitoutuneet dokumentoivat sisällöt sekä olemassa olevat, tunnistettavat paikat ovat novelleille tyypillisiä. Vuonna 2005 Martti Peltomaa kertoo kirjoittaneensa

niin totta kuin olen osannut, jätteenmäkeläisittäin ilmaistuna. Lukijaa ei tavallisesti kiinnosta pätkeäkään se, ovatko kirjan tapahtumat totta. Mutta olen havainnut eräkirjan tekevän tässä suhteessa poikkeuksen. Ainakin sen tapahtuman olisi voitava olla totta. (KH 2005.)

Vaikka omaelämäkerrallinen ja dokumentoiva aines kerronnassa on vahva, teoksia voi luonnehtia myös fiktiivisiksi. Novellien kertojana toimii lähes aina ensimmäisen persoonan kertoja. Rajavartiostoympäristön vaikutusta kertomuksissa on myös novellien kertojan ajoittain käyttämä me-muotoinen kerronta. Koska rajavartijat työskentelevät yleensä kahden henkilön partioina, on työympäristöön liittyvien ta-

²⁷³ Lehtola 1997: 238; 242.

pahtumien kertominen me-muotoisesti luontevaa. Novellien kerronnalliset ratkaisut vaihtelevat nykyhetken dialogista ja preesensissä kerrottavasta tapahtumakuvauksesta aiemmin tapahtuneen kerrontaan ja jopa vuosikymmenten takaiseen muisteluun.

Eräromaaniin verrattuna eränovellin asema on varsin vakiintunut. Novellin etuna on Variksen (2003) mukaan se, että novellissa voidaan keskittyä yhteen tapahtumaan sinänsä eikä tarinaa tarvitse temaattisesti laajentaa. Lyhytproosalle ominaisten muotokriittisten vaatimusten paineessa erätarina näyttää usein kangistuvan vakiintuneisiin käytäntöihin, genren odotuksenmukaisiin konventioihin. Keskeiseksi tuntomerkitseksi on havaittu novellin huippukohta, jossa kiteytyy novellin temaattinen ydin juonen käännekohdassa.²⁷⁴

Ajatus huippukohdasta palautuu aristoteelisen tragedian malliin, johon kuuluvat näytelmän alku, huippu, käänne ja loppu. Ongelmallista tässä rakenteessa on se, että myös lopun tulisi tarjota lukijalleen jotakin uutta ja yllättävää. Ehkä juuri tästä syystä kaadon tai saaliin saamisen muodostaessa erätarinan huippukohdan, tarinan loppuun on luonnollista sijoittaa eräänlainen loppukevennys, loppuvitsi, joka siirtää ajatukset pois erätarinan maailmasta – mutta ei liian nopeasti eikä liian kauas.²⁷⁵ Huumorin sisältyminen tapahtuma- ja henkilökerroksen yhteyteen ei ole mitenkään poikkeuksellista, sillä suomalaiselle kansankuvaukselle on Aleksis Kivestä Väinö Linnaan asti ollut ominaista realismi, johon yhdistyy huumoria²⁷⁶, eikä eräkirjallisuus tee tässä poikkeusta.

Loppuvitsien käyttö eränovellin yhteydessä osoittaa Variksen (2003: 344–346) mukaan, että erägenre on nimenomaan kertomusta, ei kuvausta. Komiikka on ennen kaikkea narratiivista, kertovaa ja puheen tavoin etenevää, eikä representatiivista eli esittävää, joka luo vaikutelman näyttelijän esityksestä. Tätä loppukevennystä Martti Pelto-
maan kerronta hyödyntää usein, tosin ihmiselon arkista komiikkaa, humoristisia juttuja ja tarinankäänteitä on esillä muulloinkin. Novellissa “Pirravaatselman vanhimus” partiomatkalla olevat rajamiehet onnistuvat ampumaan metson, ja kertomuksen lopussa arvioidaan metson syömäkelpoisuutta.

Tämä metso oli todellinen homenokka. Pirravaatselman vanhimus.

²⁷⁴ Varis 2003: 344–346.

²⁷⁵ Varis 2003: 344–346.

²⁷⁶ Laitinen 1984: 25.

- Ettei vain olisi tämä sellainen hiomakiven kanssa keitettävä, arveli Matti. – Sellainen, jota hiomakiven kanssa pitää keittää niin kauan, että menee katajainen tikku läpi hiomakivestä.
- Kyllä se emäntä tästä ruokaa saa, vanha savottakokki, arvelin. Niin kuin saikin. (KN 92.)

Martti Peltomaan tuotannolle ominaista on hyödyntää paikallista tarinaperinnettä ja paikallishistoriaa joko novellin pääjuonena, pääjuoneen ja erityisesti paikkaan liittyvinä kerronnallisina elementteinä, tai muotoa ja sisältöä tukevinä sisäkertomuksina. Myös historiallisten lähteiden viitteitä, kaskunomaisia paikallismuisteluksia sekä suullisen kertomaperinteen vaikutusta on teksteissä tunnistettavissa.

Kartasta löysin [paikalle] nimenkin: Navetanperäjänkä. Kenties nimi oli perintöä ajalta, jolloin täällä savotoitiin, vuosina 1931–1932. Jossakin kämppäkartanossa oli kenties ollut navetta ja siellä lehmä. Maito oli siihen aikaan tärkeä aine keripukkia vastaan. - -

Siihen aikaan Inarin suuriin savottoihin tuli hakkureita ja hevosmiehiä Kuusamoja myöten. Normina pidettiin, että hevosmies ajoi lansiin 1000 runkoa talvessa. – – [Hakkureita] tarvittiin hevosta kohden kaksi tai kolme. Tälläkin savotalla oli hevosia ollut kai parisen sataa. (THM 40.)

Martti Peltomaa kertoo ”testanneena monia kirjan tarinoita kertomalla niitä ääneen partiomajoilla ja tähystystorneissa” niin, että esikoiskirjan ilmestyttyä moni työtoveri oli ilmoittanut kuulleensa jutut jo moneen kertaan.²⁷⁷ Tarinan kertominen ääneen tukee kirjallista esitystapaa: kertomus muokkautuu kohti kirjallista muotoaan suullisen kerronnan kautta.

Paikallisen tarinaperinteen lisäksi Peltomaan tuotanto sisältää ajoittain intertekstuaalisuutta, joka ilmenee kirjallisten esitysten lähes huomaamattomana tekstienvälisyytenä, alluusiona, sekä suoranaisinä viittauksina toisiin teksteihin. Esimerkiksi Peltomaan teoksissa viitataan *Tuntemattoman sotilaan* ”erääseen Lahtiseen” ja lainataan saman teoksen Antti Rokan vuorosanoja. *Raamattua* siteerataan suorin lainauksin, mutta myös epäsuorin viittauksin. Vuosituhannen vaihtuessa muistellaan ”sitä erästä kirvesmiehen poikaa, jonka oletetusta maailmaantulosta länsimaista aikaamme erään kirkonmiehen päähänpistosta ruvettiin mittaamaan”²⁷⁸. Myös Sakari Pälsin tsuktsien elämää käsitteleviin etnologisiin matkakertomuksiin viitataan samoin kuin

²⁷⁷ KH 2005.

²⁷⁸ KN 228.

tunnustettujen Lapin-kirjailijoiden K.M. Walleniuksen ja A.E. Järvisen tuotantoon.

6.2.2 Juoni ja toiminnallisuus eräkertomuksen konventioina

Eräkirjallisuuden konventioihin kuuluu toiminnallisuuden ja tapahtumien esittäminen kerronnan oleellisina osina. Eräkertomukseen sisältyy aina tapahtuma ja sen esitys, juoni, joka tyypillisimmillään kuljettaa tapahtumia ja päähenkilöitä sivilisaatiosta periferiaan ja takaisin. Päähenkilö lähtee metsälle tai kalaan, pyytää saalista, kahvittelee, puhelee mahdollisten pyyntitovereidensa kanssa, katselee maisemaa ja palaa kotiinsa sivilisaation pariin. Vaihtelua juonen etenemisessä voi olla, mutta kehys pysyy samana, vaikka tapahtumien laatu, määrä ja yksityiskohdat vaihtelevat konkreettisessa tarinassa. Juonta tarkasteltaessa kuvatun tapahtuman tärkeimpänä motiivina on saaliin pyytäminen.²⁷⁹ Toiminnallisuuden ja tapahtumien keskeisyys kirjoitetussa kerronnassa on Martti Peltomaan mukaan tyypillistä paitsi Lapin- ja eräkirjallisuudessa, myös muussa suomalaisessa kirjallisuudessa. Toiminnallisuus ei silti kokonaan syrjäytä tai jätä huomiotta ”*ajatusmaailmaa*”, vaikka tekeminen ja tapahtumat säilyvät kerronnan kulmakivinä.

SRP: ..niin kun puhuttiin siitä, että toiminnallinen perusta on siinä kerronnassa tyypillistä. Ollaan siellä sen eräkaverin tai partiokaverin kans siellä mettässä. Niin se fokus tai pääasia on koko ajan siinä tekemisessä?

MP: En tiää, korostuuko se nyt eräkirjallisuudessa, Lapin-kirjallisuudessa, se tehtävä ja toiminnallinen osuus. Kyllähän kaikessa kirjallisuudessa, sanotaan aina on helppo puhua Aleksis Kivistä, niin kyllähän Seitsemän veljestä, ne puuhaa koko ajan, duunaa. Ei ne ole paikallaan, istu talvi-iltaa pirtissä televisiota katsomassa ja lukemassa Seura-lehteä. [nauravat]

Kivi kyllä korostaa sitä kylmimmän talviajan, pimeimmän talviajan.. Se antaa ymmärtää, että enimmäkseen vaan makoiltiin pankolla. Kyllä se tieteenki tämä eräkertomuksen toiminnallisuus - on siellä nyt sitten kaveria tai ei - niin totta kai se nyt jotain toimintaa kuvataan. Harva sitä nyt viittii kuvata 12 sivua, että makasin kämpässä.

SRP: ..tai maisemaa tai omia tuntemuksia tai.. Että kylläpä väsyttää ja..

MP: No se tuntemuksien.. se on ihan nykypäivän ilmiö minusta. Mutta kyllä [A.E.] Järviselläkin on tämäntyylisiä näissä, on ne nyt

²⁷⁹ Varis 2003: 353–354.

sitten eränovelleja tai tavallisia novelleja. Kyllä siellä tämmöstä tajuunvirtatekniikkaa on. Ajatusmaailmaa. (SH 2010/13.)

Martti Peltomaan teosten novellien tapahtumat alkavat usein kertojahahmon kotoa, josta hän lähtee eräretkelle tai rajavartioasemalta, jossa kertojahahmo on työtehtävissä. Muutamien novellien alut sijoittuvat myös rajavartioinnin työtehtäviin erämaahan, mutta kuitenkin säänneltyyn ympäristöön tai tilanteeseen. Nämä aloitustilanteet edustavat sivilisaatiota; järjestäytyntä yhteiskuntaa, alkupistettä, josta eräretki tai rajavartioinnin työtehtävä tehdään. Osa novellien alkutilanteista sijoittuu suoraan erämaahan. Novellissa ”Hukka ja punatukkainen mies”²⁸⁰ päähenkilö hiihtää paikalle heti kertomuksen alussa.

Kuutamon valaisemalle jängälle hiihti mies. Isolla miehellä oli peskin tapainen, porontaljasta tehty vaatekappale. Sen hiha-aukoista pistivät esiin koirannahkaisiin rukkasiin päättyvät, harmaan villatikkurin peittämät käsivarret. Jaloissa miehellä oli lapikkaat, niiden varrensuut oli vedetty suoriksi melkein polviin saakka. (HJME 55.)

Eräkirjallisuudessa luonto on jatkuvasti läsnä tapahtumapaikkana tai tapahtumien taustana. Vaikka kertomus alkaisi suoraan erämaasta ja päähenkilön kuvaamisesta kuten edellä tai saalistustapahtumasta kuten novelleissa ”Punaisen tuvan kalavaras”²⁸¹ ja ”Lokakuun taimeina”²⁸², ero sivilisaation ja periferian välillä käy selväksi. Metsään, tunturiin, joelle tai järvelle tehdään konkreettinen metsästys- tai kalastusretki, tai kerrotaan ja muistellaan eräretkien tapahtumia sisältäviä kertomuksia.

Novellit päättyvät lähes poikkeuksetta sivilisaation pariin: takaisin rajavartioasemalle, auton luokse tienpähän, Ivalon taajamaan, Korvasen kylään, Imatran rajakouluun tai kertojahahmon kotiin. Tosin muutama novelli päättyy kahvitulille, saalisvarkaan eli minkin hautajaisiin Inarijärven saareen tai tunturinrinteeseen. Voi siis todeta, että Peltomaan novellit ilmentävät ensisijaisesti eräkertomuksen konventionaalista, odotuksenmukaista juonta ja erityisesti ensimmäisten teosten metsästys- ja kalastustapahtumien kuvaukset liittyvät usein rajavartioinnin työtehtäviin tai vartioasemalla asumisen yhteydessä tehtyihin eräretkiin.

²⁸⁰ HJME 55–66.

²⁸¹ KN 181–194.

²⁸² THM 62–80.

Nämä ominaispiirteet sisältyvät myös novelliin “Muonahirvi”²⁸³, jossa pyydetään rajavartioaseman ruokakunnan etuoikeuksiin tuolloin kuulunutta hirveä, ja joka pitkällisten ja monivaiheisten yritysten jälkeen kaatuu rajavartijoiden päivittäisellä hiihtotarkastusreitillä kymmenen metrin päähän valtakunnanrajasta, partioladulle. Rajavartijan työtehtävät ja eränkäynti lomittuvat arkipäiväisissä tapahtumissa ja erämaan tehtävänä on toimia ennen kaikkea fyysisen toiminnallisuuden näyttämönä, ei esteettisenä tai affektiivisena kokemuksena.

Hirvenkaadosta seuraa ”kansainvälinen selkkaus, melkein Mainilan laukauksiin verrattava. Venäläiset väittivät osan ammutuista luodeista lentäneen heidän puolelleen.” Asia tutkitaan, ja vaikka rajavartiomestari ottaa vastuun komentokäskystään ampua hirvi ”tuli se vastaan sitten ketä hyvänsä tai missä hyvänsä”, ampujaa rangaistaan jättämällä hänet osattomaksi kaatajalle perinteisesti luovutetusta muonahirven takapaistin kappaleesta. Eränkäynnin moraaliseettiset periaatteet joutuvat koetteille tässä erityislaatuisessa eränkäyntitavassa, kun ne joutuvat törmäyskurssille rajavalvonnan tarkkojen säännösten kanssa.

Rajavalvontapartioinnin yhteydessä ja vartiolla asumisen aikana tapahtunutta eränkäyntiä, erityisesti kalastusta mutta myös metsästystä, kuvataan useissa muissakin novelleissa. Minäkertoja muistelee erätulilla pojalleen entisaikojen rajavartiointin hyviä puolia novellissa “Kivisen majavan järvi”:

Käyräjärven partio tuli iltahämärissä, parikymmentä kilometriä hangessa rämpineenä. Aikion Simon repun päällä oli kaksi riekkoa, Kalasnikovilla teiltua. – – Sellainen kuului siihen aikaan luontais-etuihin, ainakin korpivartioilla.

Tapoihin kuului, että jos linnut vietiin ruokakunnalle, vartiopäällikön sielunrauhan takia kerrottiin niiden lentäneen poroaitaan. Tämä oli ihmettelevinään, että kumman sitkeitä ovat olleet, kun on pitänyt rynnäkkökiväärillä lopettaa. Aika monta lintua aitaan kyllä lensi aivan oikeastikin. (KN 158.)

Nykyhetken tapahtumat ja aiemmin koettu kohtaavat kahvitulilla ja yöpymiskämpillä kerrotuissa tarinoissa. Kerronnallisina ratkaisuin ne mahdollistavat eränkäynnin ja erämaan muutosten tarkastelun. Erilaiset autiotuvat, kämpät, erämaatalot, kammit, kodat, laavut ja muut asentopaikat edustavat eräkertomuksissa pysähtymistä ja lepoa, tarpeellista turvapaikkaa. Kämpälle raahustetaan, rämmitään, kahlataan

²⁸³ KN 31–52.

suksilla, kompuroidaan pimeässä. Erämaan elämyksiä saavutetaan ponnistellen ja vaivoja säästämättä.

Vaatimattomankin kämpän tai laavun lämpö ja suoja elvyttävät kairankulkijan kohti uusia haasteita. Kämpän suojusta on aikaa ja tilaa välttämättömille perustarpeille kuten unelle ja ravinnolle. Siellä huolletaan varusteet, kuivataan kastuneet vaatteet, valmistetaan ruoka ja keitetään kahvit, muistellaan pitkän päivän tai hangilla hiihdetyn yön kokemuksia ja koettelemuksia. Asianmukaisen asentopaikan pystyttämiseen on omat, käytännössä koetellut säännöt, jotka dokumentoidaan tarinassa pedagogiseen sävyyn. Ei ole samantekevää, miten laavu sijoitetaan sääolosuhteisiin, maastoon ja etenkin ”lämmityslaitteeseen” nähden.

Laavu oli aika pieni, sellainen että sen alle sopi mutta lämpö ei kaikki mennyt harakoille. Se laitettiin niin, että tuulihenki tuli sivusta. Vähän se sai olla tuuleen päin auki. Ja alle makuualustaksi tietenkin havuja. Rakovalkea paloi siinä hangen tasalla ylempänä ja lämmitti alaspäin. – – Keittelin illalla keitokseni pääasiassa sen yöhongan kannolla, kahvia joskus iltasella rakotulillakin. Mutta ei siinä iltapuhdetta kauan tarvinnut viettää eikä unta houkutella, kun pitkän päivän oli hangessa rämpinyt. (HJME 48.)

Erämaakerronnan konventionaalinen juoni ja toiminnallinen kompositio käyvät selkeästi ilmi myös novellissa ”Hankikarhuja ja tammukoita”²⁸⁴, jossa kertomuksen juoni etenee päähenkilöitä kohtaavien ongelmien ja monimuotoisten eränkäyntitapahtumien kautta sivilisaatiosta periferiaan ja takaisin.

Kertojahahmo on lähdössä Raja-Joosepin ja Anterin rajavartiostojen väliseltä huoltoreitiltä hiihtäen karhunpyyntiin erätoverinsa kanssa. On kevät, toukokuun 20. päivä, tuolloin luvallinen karhunpyyntiaika. Kertoja muistelee toverinsa kanssa aikaa, jolloin karhua sai pyytää moottorikelkalla ja kertoo tähän liittyvän tarinan. Kulkemansa paikat kertoja nimeää tarkkaan ja kertoo samalla paikkaan ja paikannimeen liittyvää paikallishistoriaa tai omia aikaisempia kokemuksiaan paikasta. Erämaa ei ole syrjässä kulttuurisilta ja yhteiskunnallisilta muutoksilta ja sivilisaation vaikutukset ulottuvat syrjäisilläkin seuduilla vielä vuosikymmenien päähän.

²⁸⁴ KN 111–122.

Lumiaurajängällä vettä olikin jo nilkkoihin asti. Jängän laidalla nökötti puinen lumiaura muistona 1930-luvun lopun savottasuunnitelmista. Jänkä oli saanut aurasta nimensä. Talvitien uran Lutolta Anterijoelle ja siitä Repojoen latvalle oli teettänyt Kemiyhtiö, leivän isä. Tunturissa oli kaivettu melkoisia leikkauksia lapiopelillä ja kottikärryillä, jänkien kohdalla oli tie tasattu kuokkimalla. Tukkitiellä oli mittaa 70 kilometriä.

Raskaan hiihtokelin uuvuttamina päähenkilöt saavuttavat yöpymiskämpän Ylä-Kiertämäjärvellä, jossa kertojahahmolla on vihdoinkin aikaa kuvailla seudun kalavesiä, niiden saaliskaloja sekä muistella kesäistä kalastusretkeään. Aamun hankikannolla päähenkilöt palaavat karhunpyyntiin. Kerronta luo lähtötilanteesta selkeän kuvan tiivistämällä yhteen paikannimen ja sijainnin, maaston kuvailun, geografisen ilmansuunnan ja karhunpyytäjien liikkumistavan. Säätilan, kelin ja vuorokaudenajan lisäksi ne muodostavat tilan, ajan ja paikan kokonaisuuden, karhunpyynnin uuden aloituspisteen.

Lähdimme hiihtelemään länteen Hirvaspään tyvimaita, koivua ja harvaa mäntyä kasvavan outamaan ja puuttoman paljakan väliä. Aurinko kipusi hiljalleen tunturin yläpuolelle, mutta hanki varjon puolella oli teräksenkovaa.

Kertoja kuvailee sompiolaisten vanhoja pyyntimaita sekä kertoo entisaikain peuranpyynnistä, paikannimistä, tukkisavotoista ja rajahistoriasta. Karhunjalkia seuraten pyyntimatka etenee karhunpyyntitarinoiden siivittämänä. Erätoverukset saavat saalikseen kuitenkin vain epäonnistumisen kokemuksia ”karhun hävitettyä jälkensä lakimaahan”. Vaikka karhunpyynti ei onnistu, tammukoita sentään nousee ”Peuranampumapään kahden tyvihaaranvälisestä pienestä järvestä” keiksi asti.

Keväisessä erämaassa liikkuu muitakin ihmisiä, sillä kämpällä toverukset tapaavat paikallisia poromiehiä. Anterin rajapartio hiihtää myös paikalle ja tietää kertoa, että karhu on jälkien perusteella muuttanut valtakuntaa. Karhunpyytäjät ”kahlaavat metrisessä lumessa” takaisin huoltoreitille ja rajavartioasemalle, jossa saavat kuulla, että eräs rajajääkäri-kollega on ampunut Torkoselästä karhun, tosin vain ”karvahatun kokoisen”.

”Hankikarhuja ja tammukoita” -novellin juonta kuljettavat paitsi itse saalistustapahtuma ja siihen liittyvät muut toiminnot, kuten liik-

kuminen ja yöpyminen erämaassa, myös eri henkilöiden kertomat kertomukset. Näiden sisäkertomusten aiheet ovat eräkertomuksille tyypillisiä: paikannimien pohdintaa, kertomuksia vanhoista pyyntitavoista ja -alueista sekä paikallishistoriasta. Myös toisten eränkävijöiden pyyntikokemukset tai heitä kohdanneet sattumukset, jopa epäonnistumiset, vievät juonta eteenpäin. ”Hankikarhuja ja tammukoita” ilmentää kerrottujen tapahtumiensa ja luontokuvauksensa kautta erämaan traditionaalista ja toiminnallista perustaa. Tapahtumien keskiössä ovat pyyntiin ja eränkävintään liittyvä toiminta ja henkilöiden päämäärätietoinen tavoite saaliin saamiseksi.

6.2.3 Ihmisiä erämaassa

6.2.3.1 Miehiä maailman laidalla

Eräkirjallisuudessa on säilynyt vahvana kaipuu menneeseen aikaan, jolloin eränkävintä oli elämäntapa, päivittäiseen elämään liittyvä rutini, ei niinkään vapaa-ajan harrastus kuten nykyään. Eräkirjallisuuden yhdeksi tehtäväksi näyttää valikoituneen eräperinteen säilyttäminen ja siirtäminen niille lukijoille, jotka lähestyvät luontoa eräharrastuksen kautta.

Vaikka eräkirjallisuutta voidaan pitää jännitystä sisältävänä viihteenä, se voi toimia myös miehisen identiteetin korostajana ja vahvistajana. Eräkirjallisuus tuo jatkuvuutta erämiehen elämään. Erätarinoiden lukemista onkin kuvailtu ”nojatuolimatkoina metsiin ja vesille”, sillä ne antavat mahdollisuuden kerrata omia kokemuksia metsästyksen ja kalastuksen parissa. Eräharrastus siirtyy usein isältä pojalle ja monet eräkirjallisuuden teemoista käsittelevät tätä isä – poika -suhdetta. Eräkertomuksissa on nähtävissä opetuksellista ja kasvatuksellista ainesta, eräperinteen siirtämisen ja säilyttämisen motiiveja.²⁸⁵

Pyyntitapahtumiin keskittyvän juonellisen kerronnan lisäksi eräkertomuksen kompositio sisältää henkilökuvausta, jolle ominaista on eränkävijän identiteettiin perustuva *minä*-kerronta ja kollegiaalista erätai työtoveruutta ilmentävä *me*-muotoinen kerronta. Ei-eränkävijät tai ”luonnosta vieraantuneet” asemoituvat taas erilliseksi, kertojan katseen ulkopuoliseksi *muut*-ryhmittymäksi.

²⁸⁵ Gullichsen 1993: 12; Lehtola 1997: 245; 1998: 228; Varis 2003: 71, 339.

6.2.3.2 *Luonto ottaa miehestä mittaa*

Perinteinen eräkuvaus on ollut yksinäisen miehen seikkailua luonnon armoilla, vaikkakin nykyvuodet ovat tuoneet yhä enemmän yhteisöllistä eränkäyntiä teksteihin. Henkilöiden lukumäärä ja persoonallisuus eivät luonnehdi genren olemusta yhtä selvästi kuin tarinan juoni, sillä henkilöasetelma vaihtelee saalistuskohteen mukaisesti: hirveä pyydetään seurueessa, mutta tammukkapuruolla kaveri on vain häiriöksi. Perinteisessä eräkirjallisuudessa henkilöitä on huomattavasti vähemmän verrattuna esimerkiksi sotakirjallisuuteen.²⁸⁶

Eränkäynnin kulttuurin kuvaus sisältää runsaasti sankarimyytin aineksia, vaikka myytti onkin osaksi jo arkipäiväistynyt. Nämä erägenren myytit vahvistavat kulttuurissa vallitsevia toimintamalleja ja miesihanteita.²⁸⁷ Miessankarit ovat päteviä luonnossaliikkujia, yleensä hyviä ampujia ja onnekkaita kalastajia. Heidän siviili- tai perhe-elämästään käy selville vain vähän, miehen paikka näkyy työssä ja eräharrastuksessa. Sen sijaan eränkäyntiin liittyvät initiaatorit, kuten hirvikoeammunta, ottavat miehestä näkyvästi mittaa.

Novellissa “Muonahirvi”²⁸⁸ nuori rajajääkäri-kertoja komennetaan Ivalon ampumaradalle hirvikoeammuntoihin, jotta hän voisi kokeen suoritettuaan osallistua rajavartioaseman muonahirven metsästykseen. Paineet ovat kovat, koska hirvikoeammunta on minäkertojan ensimmäinen, läpi pitäisi päästä ja kylänmiehet katselevat uteliaina nuorten aseammattilaisten menestystä. Onneksi koe menee läpi, “vaikka tukijalka pyrkikin vähän täräämään”. Myös toinen nuori rajamies osoittaa ampujankykyänsä, vaikka ase ei ole priimakuntoinen. Nuorukaiset olivat ennen hirvikokeen aloittamista kadehtineet kylälaisten kiväärejä, joissa oli jopa kiikarikin.

Sitten tuli Haarakuusen vuoro astua lankun taakse. Hänen aseestaan oli piipun etummainen siderengas aikoinaan kadonnut jossakin Viteleen-Taipaleen suunnalla. Hän oli korvannut sen asiallisella vesijohtoklemmarilla. Pyssy oli sen näköinen, että joutoväki liukeni etäämmäs. – –

Haarakuusi olikin hyvä ampuja, harrasti pistooliammuntaa. Hänelläkään ei ollut mitään vaikeuksia puhkoa määrättyä määrää reikiä pahviseen hirvenkuvaan. Kuudesta laukauksesta sai sitä paitsi ampua yhden ohi. Me emme ampuneet yhtään. (KN 34–35.)

²⁸⁶ Varis 2001: 102; 2003: 277–279, 353.

²⁸⁷ Lehtola 1998: 229; Varis 2003: 392.

²⁸⁸ KN 31–51.

Rajavartiomestari, jonka tehtävänä on valvoa alaistensa hirvikoeam-
munta, saa huokaista helpotuksesta. Hän voi ”vanhempana”, opasta-
jana kerätä kunnian ja palkita opastettavat hyvästä suorituksesta:

- Olisinkin hävennyt, jos olisitte joutuneet uusimahan, sanoi ra-
javartiomestari niin kovalla äänellä, että varmasti muutkin kuu-
livat.
 - Kyythin ja kothin.
- Paluumatkalla hän tarjosi meille Ivalon Keskusbaarissa oikein
kahvit. (KN 35.)

Kaikki eräkertomukset eivät rakennu niille maskuliinisen seikkailun ja
fyysisen vaaran jännitteille, jotka usein ovat eräkirjallisuuden aiheena.
Toisinaan luontokuvauksen pääosassa ei olekaan luonto vaan luon-
toon omia tunteitaan heijastava ihminen. Ekokriittisessä kirjallisuus-
udentutkimuksessa²⁸⁹ tätä käsitystä on nimitetty pateettiseksi harhaksi.
Toisaalta ilmiöstä on esitetty näkemys, jonka mukaan ihmisen sisäi-
syyden peilautuminen ulkoiseen maailmaan on osoitus siitä, että nä-
emme itsemme luonnon jatkumossa osana luontoa.²⁹⁰ Ei-inhimillinen
luonto nähdään persoonan kaltaisena yhteistyökumppanina. Perso-
nifikaation avulla kertoja luonnehtii kiintymystä paikkaan tavoitellen
autenttista suhdetta ei-inhimillisen kanssa.²⁹¹

Martti Peltomaan kerronnassa luonto on koko ajan läsnä, mutta
ei niinkään persoonan kaltaisena yhteistyökumppanina vaan toimin-
nallisuuden kautta. Vaikka tekeminen ja toiminta – rajavartijan työ,
kalastaminen, metsästäminen ja retkeily – pysyvät keskeisimpinä mo-
tiiveina luonnossa liikkumiselle ja olemiselle, kertojalla on joskus aikaa
pohtia luonnon ihmeellisyyttä vertauskuvallisin keinoin.

Kaikkein kauimpana idässä oli kolttien Iso Joutsenpää. Talvella
näki hyvin, mistä se oli saanut nimensä. Iso, valkea jättiläislintu
siinä makasi. Sen kaula oli ojentunut kohden kolttien pyhää virtaa,
Luttoa. Siivet levittäytyivät peninkulman, toinen itään, toinen län-
teen. (KN 80.)

²⁸⁹ ”Ekokritiikissä on kyse siitä, mitä merkityksiä annamme luonnolle, sekä näiden
merkitysten vaikutuksesta siihen, kuinka kohtelemme luontoa. Kieli- ja kirjallisuuskes-
keisenä lähestymistapana ekokritiikki kysyy muun muassa, kuinka luontoa koskevat
metaforamme vaikuttavat tapaamme suhtautua luontoon tai millä tavoin kirjallinen
ajattelu ja toiminta ovat vaikuttaneet ihmiskunnan luontosuhteeseen.” (Lahtinen –
Lehtimäki 2008: 8.) ”Simply put, ecocriticism is the study of the relationship between
literature and physical environment.” (Garrard 2004: 3.)

²⁹⁰ Haapala 2008: 117; Gifford: 1999; Garrard 2004.

²⁹¹ Haapala 2008: 103.

Majava oli kaksi metriä korkea ja ainakin viisi metriä pitkä, ilman häntää. Se makasi mahallaan auringossa ja lipitti vettä. Mietin, että jostakin toisesta kulmasta katsottuna ja toisenlaisessa valaistuksessa kivipaasi näyttäisi joltakin toiselta eläimeltä. Tai sitten ei mitään, elottomalta kiveltä vain. Juovan se näytti siksi, että aallot lipittivät suoraan sen avoimeen suuhun, viiksikarvojen virkaa toimittavat varvut vüppottivat tuulessa. (KN 151.)

Vaikka tunteet tai tuntemukset eivät kirjoittaudu tekstiin konkreettisine, vertauskuvallisuus tuo luonnonmaiseman lähelle kertojan arvostamaa kokemusmaailmaa. Kolttien pyhästä virrasta juova myyttinen, pyhä lintu peilaa kertojansa kiintymystä paikkaan ja sitä ympäröiviin seutuihin.

6.2.3.3 Mestareita ja oppipoikia

Miehen malleja ja identiteetin muodostumista Lapin-kirjallisuudessa tutkineen Veli-Pekka Lehtolan mukaan Lapin-kirjallisuudelle on tyyppillistä toiminnallinen perusta, jossa irrottaudutaan turvallisesta ja suuntaudutaan tuntemattomaan ja äärirajoille. Irtautuminen “kotoa” on keskeinen maskuliinisen identiteetin tuntomerkki ja edellytys miesten ryhmään kuuluvuuden tunteelle. Se on jopa miehyyden mittaamisen muoto. Lapin-kirjallisuudessa tämä näkyy usein kahden miehen keskinäisenä ymmärryksenä. Se kehittyy tyyppillisenä maskuliinisuuden kehityksen kaarena, opettaja–oppilas-suhteena, jossa arvostettu ja kokenut vanhempi siirtää kokelaalle oman *aretensa*, hyveellisyytensä, ansionsa, rohkeutensa, älynsä ja kunniansa.²⁹²

Myös Martti Peltomaa tunnistaa osallistumisen ja opettamisen kautta karttuvan taitojen siirtymisen jatkumon kokeneemmalta mestarilta eränkävynnin kisälleille ja oppipojille. Konkreettisten taitojen lisäksi kokeneemmalta opitaan myös tietoja metsästyksen historiasta, paikannimistä ja maastosta. Pyyntikumppani toimii myös turvallisuustekijänä eräoloissa.

MP: Se, että opetetaan [erätaitoja] nuoremmalle sukupolvelle? Että jälkeläisille opetetaan? Mutta ei se [vanhempi] ehkä sinä niin opeta, mutta samalla [nuorempi] omaksuu sen. Kyllä vanha mies, ainakin mies, se on hyvin herkkä opettamaan nuorempia. Mie olen ite huomannu kans sen, että ite opetan hyvin herkästi. Vaikken välttämättä ite kovin hyvin osaakaan ja se nuorempikin saattaa

²⁹² Lehtola 1997: 118–119; 2010: 130–132.

osata aivan yhtä hyvin. Mutta kyllä siihen tulee semmonen opettavainen sävy, että ”Kas näin tämä täytyy tehdä!” (Nauravat)

SRP: Eli että siihen tulee sellainen ote, kun itse hallitsee taidon hyvin.. Jotenkin luontevaa?

MP: Kyllä mie olen miettiny.. Ei voi sanoa, että isä-poika -suhde olis ollu kotipuolella tämän Kujanpään Kusteen, naapurinpappin suhteen. Oli ne semmoset, että niin kuin talojen kesken maaseudulla, väliset, että kävi meillä sunnuntaiaamuna kahvilla. Ja varmaan turvallisuustekijänäkin oli hyvä, että otti jonkun nuoremman mukaan sinne mettään. Ei ollut hänelle mitenkään vastenmielistä, että sinne liitty mukaan. Ei koskaan kysytty, että saako tulla. Siihen vaan liityttiin kaveriksi. Aamulla tiesi, että mihinkä aikaan se suurin piirtein lähtee. Jos mie olisin edelleen Jalasjärvellä, niin siitä olis ollu tavattomasti hyötyä näistä paikannimistä ja maastontuntemuksesta, metsästyksen historiasta. (SH 2010/11.)

Myös *Karhun naapurin* samannimisessä aloitusnovellissa nuori kertojahahmo saa asiantuntevaa opastusta vanhemmalta rajavartijakollegaltaan rakotulien teossa. Kuvaus on hyvin yksityiskohtainen, jopa pedagoginen, mikä on myös erätarinoille tyypillistä.

Tommi sanoi osaavansa tehdä rakotulet, itse olin sellaisesta lämmityslaitteesta vain lukenut. Hakkasimme poikki aika paksun kelon ja pölkkyisimme sen tyven kahdeksi parimetriseksi pölliksi. Kirves oli hyvässä terässä, puun katkomiseen ei mennyt loppujen lopuksi paljoakaan aikaa. Ohuemman pölkyn panimme laavun eteen poikittain alimmaiseksi. Veistelimme sen selkää pörhölleen ja nakuttelimme kirveellä päihin urat poikkisuuntaan pantavia, reilun tuuman vahvuisia palikoita varten.

– Nämä ovat tulpuspuut, Tommi valisti.

Paksumpaan puuhun veistelimme myös sytytpintaa ja nostimme sen toisen selkään. Tommi katkaisi kaatamamme kelon latvasta kolmisen metriä pitkän rangan, lovesi sen ylimmän tulipuun päälle sopivaksi ja pönkkäsi sen sillä kohdalleen.

– Sanovat tätä perkkapuiksi. Jotkut pistää sen kiinni oikein nauhallalla, puu- tai rautanauhallalla. – –

Vuolimme kiehisiä rakotulipuitten väliin ja sytytimme ne. Kiehiset paloivat, mutta puut ottivat kituliaasti tulta. Epäilin koko laitoksen lämmityskyvyn olevan joutavien eräkirjailijoiden keksintöä. – –

Neljän paikkeilla heräsin viluun. Rakotulemme veteli viimeisiin. – – Ei mennyt kauaakaan, kun Tommikin konkoili ylös– –. Hän kehui oikein ja hyvistä tarpeista rakennetun rakotulen mainiota ja tasaista lämmöntuottoa.

– Niin, ja kun vielä on semmoinen tekijä, joka tekemisen taiton osaa.

En väittänyt vastaankaan. (KN 23–24.)

Vaikka edellä kuvattu rakotulien teko on eräkirjallisuudelle tyypillistä toiminnallista kuvausta, siitä välittyy kuva kahden miehen yhteisymmärryksestä ja yhteisestä päämäärästä. Miesten ystävyys ja toveruus konkretisoituu ja tulee esille toiminnan kautta. Vaikka erämiehet voivat toisinaan kilpailla keskenään saaliista, heidän odotuksenmukainen käyttäytymisensä toisiaan kohtaan on ensisijaisesti herrasmiesmäistä ja rehtiä. Kunnan erämiehen käytökseen kuuluu tietty vaatimattomuus, jämyys ja reiluus, vaikka taitojen siirtämiseen voi sisältyä myös näyttämisenhalua.

MP: Tuossa juuri mettäkaveri [kerto] - paljon olimme partiassa - Siikajärvellä.. Päällikkö oli laittanu sen vettä hakemaan. Oli alkanu kirveellä hakkaamaan avantoa. Vartiopäällikkö oli, että ”Ei, ammu reikä siihen!” [S: nauraa] Oli näyttäny mallia. Tosiasiassa oli pitäny ampua monta kertaa, eikä siihen sittenkään ollu reikää tullu. Ei se ollu kun semmosta uhoamista vaan. ”Näin se sotilas tekee!” Järeämpi sotilaskivääri, millä se..

SRP: No onko siinä sitten tämmöstä näyttämisenhalua tavallaan?

MP. No on totta kai. Nykyään tällä fyysisellä puolella.. olisko vielä enemmän nykyään kun on näitä tyttöjä partiassa. Miehinen mies näyttää, miten nämä tapahtuu. Mutta nykyään luulen, että nykynuori - mitenkään väheksyvästi suhtaudu, mutta tämmönen nuotion rakentelu ja muu, niin se on jääny niin vähiin - että se sotaväen käyny tytär, se osaa sen saman homman. (SH 2010/11.)

6.2.3.4 Erämaan ammattilaisia

Tarkasteltaessa pelkästään luonnossa kulkemista rajavartijan työ näytetään minäkertojan virkauran alkuaikoina eräammattina lähes samalla tavoin kuin poromiehen ammatti. Ammatillisesti erämaa on rajavartijan työmaa, rajanpinta, jossa liikutaan luontoa, sen tapahtumia ja liikkuja tarkkaillen.

Raja- ja poromiesten väleihin ei vaikuta liittyvän suuria ongelmia tai jännitteitä, näkökulma on tosin poikkeuksetta rajavartijoiden. Nämä erämaiden ammattilaiset mahtuvat hyvin samoille selkosille ja joskus kämpillekin. Rajamiehet saavat kyllä kuulla poromiesten humoristisia vihjailuja ”valtion kallispalkkaisista virkamiehistä” (KN 118), mutta virkakunnan ja luontaiselinkeinosta elävien rauhanomainen rinnakkaiselo kestää ainakin päällisin puolin.

Vaikka molemmat ammattikunnat kuluttavat samoja kairoja, rajavartioiden työtä sääntelee Rajavartiolaitoksen tiukka säännöstö ja hierarkia. Sääntöjen rikkominen tai noudattamatta jättäminen tietää työntekijälle rangaistuksia, joita Peltomaan teoksissakin käsitellään useita. Niitä ovat esimerkiksi esimiehen suorittama puhuttelu, palvelusrangaistus, siirto toiselle rajavartioasemalle jopa toiselle puolelle Lappia, arestirangaistus tai irtisanominen.

MP: Rajapartiohan on semmonen perusyksikkö, siihen kuuluu kaks henkeä, tai kaks henkeä ja koira. Saatto olla myös upseeripartioita, tai toimiupseeripartioita, missä toinen oli työnjohtopuolelta. Yleensä oli kaksi rajamiestä. Toinen määrättiin partionjohtajaksi. Yleensä.. tai aina se vanhempi. Se ei ollu hyvä, jos määrättiin nuorempi, koska se oli vähän semmonen kurinpitotoimi tavallaan, josta kärsi se nuorempikin kyllä. Hyvin harvoin käytettiin sellaista, kyllä se oli hyvin selkeä se asetelma. Nuorempi ja vanhempi -asetelma. Se helpotti paljon tämmösiä käskyvaltasuhteita. Ainakin ennen oli vanhemman ihmisen auktoriteetti, se oli selvempi kuin nykyään. En mie muista, että olis ollu nuorempienkaan kanssa mitään konfliktia.

SRP: Millaisia ne vastuukysymykset oli siinä?

MP: Periaatteessa se partionjohtaja vastas sen partion tekemisistä. Mutta kyllä tietysti sellainen käsitys oli, että molemmat olivat vastuussa tekemisistään. Tuolla kävi kerran Anterin alueella - en ollut tosin enää itse silloin siellä - siellä hiihti Venäjän puolelle sumussa partio, jota oli ylikersantti vetämässä ja rajamies oli partiomiehenä. Muistan, että ylikersantti kävi putkassa, mutta rajamies sai vain muistutuksen, eli että kyllä hänen olis pitäny huomata, että ollaan menossa Venäjälle. Mutta tosiasiasa se ei varmasti sitä huomannu. Kyllä se nyt partionjohtaja tietää, mihin mennään. (SH 2010/13.)

Toisaalta rajavartiostoympäristöstä johtuva monipuolinen henkilövalikoima mahdollistaa novellien kerronnalliset ratkaisut, joissa henkilö kertoo itse kokemansa tai jollekin toiselle henkilölle tapahtuneen tapahtuman, joka liittyy pääkertomukseen. Monet näistä kertomuksista kerrotaan partiomajoilla, joissa päivän työn, syömisen ja nukkumisen lisäksi ei ole juuri muuta ajankulua kuin tarinointi ja kalastus. Näin tapahtuu myös novellissa "Ansakaarre".

Ylirajajääkäri Talvitievakin muisteli yhtenä keväänä saaneensa Kivisaarijärvestä jonkinkokoisen hauen. Se oli ollut tarpeen kotimatalla – kevättulva oli vienyt jängiltä pitkokset. He olivat partiokaverinsa kanssa kaataneet hauen aina pehmeässä paikassa eteensä

pitkospuuksi, sillä lailla olivat päässeet uimatta kuivalle maalle.
(KN 106.)

Rajamiehet näyttäytyvät kertomuksissa persoonallisina tyyppeinä, joiden ominaisuudet tai toimintatavat ovat kertomuksen etenemisen kannalta oleellisia. Myös erätarinoille tyyppillinen yhteishenki ja toveruus – jopa ystävyys – näkyy selvästi, tosin esimiehet nähdään usein kriittisemmin kuin rajavartiolaitoksen hierarkiassa samanarvoiset työtoverit.

Itänaapurin rajavartijakollegoita tai heidän esimiehiään tavataan ja kuvataan hyvin vähän, vaikka venäläisvartioasemat sijaitsivat valtakunnanrajan läheisyydessä samoin kuin suomalaisetkin rajavartioasemat. Joskus kerrotaan venäläiskollegojen palauttaneen heidän valvontalinjoilleen Jaurujoenvartta harhailleen retkeilijän tai sammuttaneen metsäpaloa. Venäläissotilaita havaitaan kokemassa verkkoja järvellä tai tūrailevan tūhystystornista, mutta kontakteja näihin rajavalvontakollegoihin ei juurikaan kuvata.²⁹³

Vaikka yhteydet eivät olleet aktiivisia, vuosittaiset valtakunnanrajan huoltotoimet tehtiin suomalais-venäläisten rajapartioiden tarkoin määriteltynä yhteistyönä samoin kuin rajankäynti huoltotoimien jälkeen. Tapahtumat olivat säännösten määrittelemiä viranomaistoimituksia, joissa *”omilla revüireillä pysyttiin: siinä sai kulkea siinä rajalla ja jopa kierrettiin nämä järvet ja kulkuesteet sieltä, mistä se nyt oli soveliainta kiertää. Siinä oli varaa keskusteluun, koska siinä samoilla tulilla, tai ainakin samaan paikkaan tulet tehtiin, jossa kumpikin söi eväänsä.”* (SH 2010/4.) Rajavalvontanaapurusten arkipäivän käytäntöjä ja yhteistyötä kuvaillaan *Karhun naapurissa* humoristiseen tyyliin.

Tie oli tehty lähtemään rajalta sellaisessa kulmassa, ettei [Suomen ja Neuvostoliiton] raja-asemien välillä ollut kunnollista näköyhteyttä. Ilmoitukset rajavaltuutettujen kirjeiden luovutuksista viestitettiin vanhakantaisella, mutta sitäkin tehokkaammalla tavalla: hakkaamalla telineessä roikkuvaa metristä rataakiskoa.

Kerran kisko oli mennyt poikki. Siihen oli tullut, piru tietää millä tavalla, murtuma ja se oli katkennut. Jooseppiin oli tilattu uusi kiskonpätkä.

– Siellä ei kestä metriä pitempi rataakiskon kappalekaan. Jos ei ne saa sitä poikki, niin vääntävät mutkalle, oli Ivalossa riemuittu. (KN 12.)

²⁹³ KN 89, 140, 148.

Venäläisvartioilla oli myös hevosia, lehmiä ja teuraskarjaa, jotka joskus harhailivat Suomen puolelle ja ne palautettiin raja-aseman kautta takaisin omistajilleen.

Kemihhaarassa kerran, kokonainen lehmäperhe tuli, eli sonni, lehmä ja niillä vasikka. – – Se oli iso operaatio, se sonni oli todella isokokoinen.. Siel oli sen verran suopunginkäyttäjiä, se oli karhu-koira sen [sonnin] ahdistanu, ja mies saanu suopunkiin sen siinä, mutta sonni oli uinu ku hirvi Kemihaaran yli ja mies siinä suopungin perässä. Oli saanu puun ympäri sen [suopungin] ja niin pysähtymään. Lehmä ja vasikka, ne ei ollu siitä mihinkään lähteny, kuljetettiin sitten autolla Kellosekään ja siinä luovutettiin.

Sodan jälkeen on tarinoita siitä, että miten sieltä tuli hevonen, ja rajakersantti Mikkola ei heti siitä ilmoittanu. Se ajatti kaikki vartion tarpeelliset ajot sillä hevosella. Kun oli kerranki hevonen heillä! Sitte vasta ilmoitettiin komentopaikalle, että Venäjältä on tullu hevonen. Oli ollu kuukauden jo vissiin ajossa. (SH 2010/4.)

6.2.3.5 Erämaan monet kulkijat

Ylä-Lapin kivelioissä liikkuu monia muitakin kuin raja- ja erämiehiä, erämaan asukkaita tai muita luonnosta leipäänsä hankkivia paikallisia. Turistit vaeltavat vaellusreiteillä tai niiden ulkopuolella, luonnonystävien suojeleuintressit kohtaavat epäluuloja ja ulkomaalaisten eränkävijöiden oudot tavat ihmetyttävät paikkakuntalaisia. Eräelämän marginaaleihin jäävät naiset, lapset ja *luonnosta vieraantuneet*, jotka eivät sovi erämaaelämän miehiseen kokemukulmaan.

Nämä ulkopuolisiksi määrittävät ryhmät vahvistavat eräkertomuksen henkilövalikoiman konventioita. Asetelma on selkeästi havaittavissa novellissa “Etsijät”²⁹⁴, jonka aiheena on tositapahtumiin pohjautuva konkreettinen eksyneiden etsiminen. Minäkertoja joutuu rajamiestyötovereidensa kanssa työtehtäviin Länsi-Inariin Repojoelle, jossa etsitään Kellokosken sairaalan henkilökunnasta ja potilaista koostuvasta retkeilyryhmästä kadonneita henkilöitä. Ensimmäisenä kadonnutta ei löydetä koskaan, toinen kadonnut sen sijaan löytyy hengissä. Novelli sisältää paitsi etsintöjen kuvausta, myös armeija- ja sotilasdiskurssia, jopa sotilaskaskuperinnettä. Vaikka novellin näkökulma on etsijöiden eli työtehtävissään olevien rajamiesten, luonnosta vieraantumisen motiivi ja kaikinpuoliset ennakkoluulot retkeilijöitä kohtaan tulevat esille.

²⁹⁴ KN 53–76.

Luonnosta vieraantumisen aiheelman voi havaita myös novellissa “Punaisen tuvan kalavaras”.²⁹⁵ Minäkertoja tapaa Inarijärven saaren autiotuvalla eräoppaan, joka kertoo opastamiensa ulkomaalaisten omituisista eränkäyntitavoista:

Nuorgamin seuduilla opastin kerran kolmea italialaista, – –. En tiedä, mitä miehiä olivat, mutta joka ilta retkeilymajassa he pukeutuivat ruokailuun tullessaan kokopukuun. Hyviä haulikkoampujia olivat kaikki, aseetkin viimeisen päälle. Kummallisia tapoja miehillä oli muitakin, laukauksen jälkeen he pyyhkivät aseesta aina nenäliinalla sormenjäljet.

Opas muisteli, kuinka eräänä päivänä oli määrä syödä kenttälounas tunturissa.

– Viiniä oli tietenkin mukana, miehet olivat tuoneet sitä kotimaastaan. Pöytäliinakaan ei ollut unohtunut. Kuljin vähän muiden edellä ja näin pienen puron takana tunturikoivikossa aarteen, oikean tervaskannon. Laitoin juurakkoon tulen, sen lämmössä olisi soma aterioida.

– Miehet jäivät puron taakse. He viittoivat sieltä minulle – – Sain selväksi, että he halusivat minun kantavan heidät reppuselässä yli puron.

– Jotenkin päässäni hitsasi. Ajattelin, ettei jumalauta ole nyt miesmurha kaukana. Jos hakisinkin haulikkoni tulilta ja tekisin selvää jälkeä, teroittaisin äijiltä kantapääät ja junttaisin miehet jänkään. Koira ei perään haukkuisi. Muistin kuitenkin miesten hyvän ampumataidon. Ja sen, että leipäni eteenhän minä tätä tein. Palasin nuotiolle, koppasin palavan kannon käsieni väliin ja juokсутin sen toiselle puolelle puroa. – –

– Hain loputkin kampeet, levitin valkoisen pöytäliinan mättäälle. Loimutin lohen, katoin lounaan, kaatelin viinit. Pistin nokisen pannuni nuotiolle, sanoin tällä tavalla valmistetun kahvin olevan suomalaiskansallinen perinne. He joivat sitäkin ja pitivät hyvänä. (KN 191–192.)

Kertoja vieroksuu ulkomaalaisten eränkäyntitapoja, jotka poikkeavat suomalaisesta eränkäyntiperinteestä. Hänen “päässään jotenkin hitsaa”, kun herraskaiset italialaiset haluavat oppaan kantavan heidät puron yli. Suomalaiseen eränkäyntiin sisältyy tasa-arvoisuuden odotus, jopa vaatimus. Jokainen huolehtii itse pyyntivälineensä, liikkumisensa ja eväänsä, tai niistä ainakin sovitaan yhteisesti. Toisen palvelijana ei voi olla, oppipoikana niinkin. Vaikka eräoppaan “luonto” kuohahtaa,

²⁹⁵ KN 181–194.

hän tulee järkiinsä toimeentulonsa vuoksi ja päättää salamannopeasti ratkaista tilanteen kunniakkaalla tavalla, voittajana.

Omat vaelluskokemukset auttavat ymmärtämään myös retkeilevää rinkkakansaa. Alkukesän vaellusretki inarilaiserakon jalanjäljille, mutta ilman saalistarkoitusta, tuottaa haltioitumisen, jopa pyhyiden kokemuksen. Yllättävä havahtuminen erämaiseen maisemakokemukseen tuo ymmärrystä siihen, miksi vaeltaminen ja retkeily tuottavat ihmisille merkittäviä luontoelämyksiä.

Sillon vasta huomasin, mikä vetää ihmisiä vaeltamaan, Saariselällekin, tai nykyiseen UK-puistoon. Jonakin semmosena alkukesän päivänä nousin sieltä Muorravaarakan kämpältä, siitä Lumikurunoojaa pitkin sinne vedenjakajalle, missä oli vielä ihan sulamattomat tasaset lumikentät sinne Paratiisikuruun päin, tänne Sorvusoajalle kallistuva kuru, mikä jossaki olutmainoksessa oli kuvattu aikanaan.

Niin ymmärrän sen, kun suomen kielessä on semmonen sana, että "on haltioissaan" joku, jostain. Tietenki tämmöstä mystistä kokemuksesta lähenee, eli haltiaväki on lähellä hänen- .. Hän on lähellä haltioita. Se on hyvin vanha sana suomen kielessä, ei ole mikään uudissana. Eli, sanois joku uskonnollisesti suuntautunu, kristinuskoon suuntautunu ehkä enemmänkin, että se on sakraalinen kokemus. Avaruudentuntu siellä ja taivaan - valtava avonainen maisema ja pilvet ja kaikki. Ja lumipeite kesällä. Se luo oman.. pyhyiden vaikutelman.

Silloin mie havahduin, että herran jumala, tämä on se, miksi ne täällä aina yksin vaeltaa! Ramppaa. Kolmenkymmenen kilon rinkan kans. Ja nousevat vielä tuntureihin. Ihan vain. Vain niinku nousevat! Vaikkei se liity heidän.. Suuremmalla, nopeammin, helpommalla pääsisivät, kun kulkisivat niitä vaelluspolkuja. (SH 2010/11.)

Eräkirjallisuuden henkilöasetelman tyypillinen konventio on se, että naisia kertomuksissa on mukana vain harvoin. Tämä on luonteenomaista myös Martti Peltomaan teoksille. Ohimennen tekstissä vilahuttaa vaimo, joka epäilee rapalinnuiksi kutsumiensa vesilintujen perässä rämpineen puolisonsa mielenterveyttä, rajavartioaseman naispuolinen kokki tai autiotuvalle hiihtelevä naisturisti. Nuoret, korpivartiolla asuvat rajamiehet oikein toivovat naispuolisten retkeilijöiden kohtaamista autiotuvalle, sillä "nainen ei Anterissa nimittäin ollut aivan jokaviikkoinen ilmestys. Naiseksi ei laskettu vartion emäntää, eikä vartiopäällikön vaimoa." (KN 83.) Naisihminen on kelpo verkkojensoutaja,

mutta muutoin naisten osallistuminen aktiivisena toimijana eränkäyntiin tai pyyntitapahtumiin on harvinaista. Ennemminkin ”*he loistavat poissaolollaan*”.

Erämaakerronnan henkilövalikoima asettuu epätasaisesti jaoteltuun ”minä”, ”me” ja ”muut”, mutta rajanveto on näkyvää ja kerronnan kannalta oleellista. Useimmin eränkäynnin tapahtumat ja kokemukset tapahtuvat minäkertojalle, jonka näkökulmasta kerronta myös etenee. Henkilöiden tai ryhmien yhteisöllisyyteen ja samanmielisyyteen pohjautuvassa me-muotoisessa kerronnassa rajavalvontapartiot, pyyntikaksikot, nuottakunnat ja jahtiseurueet ovat tapahtumien keskeisiä, aktiivisia toteuttajia ja tekijöitä.

”*Metsiemme miehet*” näyttäytyvät kerronnassa erämaan ammattilaisina, jotka ovat taitavia kairojenkävijöitä, rajavartijakollegoita, poromiehiä, metsureita, metsästäjiä ja kotitarve- ja ammattikalastajia. Nykyvuosien eräkertomusten sivu- tai taustahenkilöhahmoina esiintyy myös erämaiden moderneja käyttäjiä kuten moottorikelkkailijoita, retkeilijöitä ja ”*välineuistattelijoita*”, mutta päähenkilöiksi valikoituvat poikkeuksetta perinteiset metsänkävijät. Naiset, lapset, matkailijat, luonnonsuojelijat ja *luonnosta vieraantuneet* jäävät taustahenkilöiksi, jos heitä kerronnassa esiintyy.

7 POHDINTA

7.1 Tutkimuksen luotettavuus

Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimusperinteen kesken on esiintynyt vastakkainasettelua tutkimuksen arviointi- ja luotettavuuskriteereihin liittyvissä kysymyksissä. Laadullisia tutkimuksia on kritisoitu luotettavuuskriteerien monitulkintaisuudesta ja monia kvantitatiivisen tutkimuksen yhteydestä laadullisen tutkimuksen luotettavuusterminologiaan siirrettyjä tai siirtyneitä käsitteitä on päädytty määrittelemään uudelleen tai hylkäämään kokonaan.²⁹⁶

Varsin yksimielinen käsitys kuitenkin vallitsee siitä, että laadullisenkin tutkimuksen ja sitä käsittelevän tutkimustekstin tulisi olla luotettavaa – vastaavaa vaatimustahan ei useinkaan aseta esimerkiksi kertomakirjallisuudelle. Tämän vuoksi on kehitetty kriteerejä, joilla tutkimuksen ja tutkimustekstin luotettavuutta voidaan arvioida. Tällaisia kriteerejä ovat esimerkiksi *validiteetin* ja *reliabiliteetin* käsitteet. Heikkinen (2007: 152) näkee perinteiseen modernistiseen tiedonkäsitykseen pohjautuvissa määrittelyissä validiteetilla tarkoitettavan sitä, millä tavalla tutkimustulos vastaa tosiasioiden tilaa todellisuudessa. Reliabiliteetilla (emt.) on puolestaan tarkoitettu sitä, missä määrin satunnaiset tekijät ovat mahdollisesti vaikuttaneet tutkimustulokseen, toisin sanoen sitä, tuottaako tutkimus luotettavaa tietoa ilmiöstä ja onko se toistettavissa.

Eskolan ja Suorannan (2005: 210–212) mukaan laadullisen tutkimuksen arviointi on voimakkaasti sidoksissa tutkimusprosessin luotettavuuteen. He esittelevät tutkimuksen perinteisinä luotettavuuskriteereinä *uskottavuutta*, *siirrettävyyttä*, *varmuutta* ja *vahvistuvuutta*. Uskottavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkijan on tarkistettava, vastaavatko hänen käsitteellistyksensä ja tulkintansa tutkittavien käsityksiä. Tutkimustulosten siirrettävyys on mahdollista tietyin ehdoin, vaikkakin katsotaan, etteivät yleistyksyet sosiaalisen todellisuuden monimuotoisuudesta johtuen ole laadullisessa tutkimuksessa ensisijaisia. Varmuutta tutkimukseen lisätään ottamalla huomioon tutkijan ennako-oletukset ja vahvistuvuudella tarkoitetaan sitä, että tehdyt tulkinnat saavat tukea toisista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista.²⁹⁷

²⁹⁶ Eskola & Suoranta 2005: 210–211.

²⁹⁷ Eskola & Suoranta 2005: 210–211.

Ruusuvuoren ym. (2010: 27) mukaan kysymykset validiteetista ja reliabiliteetista asetetaan laadullisessa tutkimuksessa toisin kuin kvantitatiivisessa analyysissä. Validiteetilla tarkoitetaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston ja siitä tehtyjen tulkintojen arvioimista ja siinä korostuvat analyysin systemaattisen käsittelyn ja tulkinnan kriteerien läpinäkyvyys. Luotettavuuden lisäämiseksi lukijalle näytetään, mistä aineiston kokonaisuus koostuu, ja mihin päähavainnot ja niistä tehdyt tulkinnat perustuvat. Reliabiliteettiin Ruusuvuori ym. viittaavat siinä, että yleistettävyydellä tai tulosten läpinäkyvyydellä ei tarkoiteta sitä, että väitettäisiin löydetyn ilmiön pitävän paikkansa myös laajemmassa joukossa. Ennemmin he tarkoittavat yleistettävyydellä sitä, että laadullisessa analyysissä ilmiöstä löydetyt jäsennostavat ovat aina jossain määrin kulttuurisesti jaettuja, eivät yksinomaan subjektiivisia.²⁹⁸

Modernistisen tiedonjärjestyksen mukaan kertomusten luotettavuutta arvioitaessa pitäisi siis kiinnittää huomiota siihen, missä määrin tarinoissa olevat väitteet vastaavat asiaintilaa todellisuudessa. Narratiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioiminen totuuden korrespondenssi- eli vastaavuusteorioihin perustuvilla kriteereillä on kuitenkin vaikeaa, jos ei mahdotontakin.²⁹⁹ Heikkisen (2007) mukaan konstruktiviseen ajattelutapaan liittyy näkemys, jonka mukaan todellisuus pikemminkin tuotetaan tarinoiden välityksellä, jolloin vastaavuussuhteen toista osapuolta on vaikea hahmottaa.³⁰⁰ Narratiivisen tutkimuksen luotettavuudelle on siis asetettava sen tiedonmuodostuksen tavalle ominaisia kriteerejä.

Brunerin (1986) käsitys narratiivisen tutkimuksen totuudesta pohjautuu hänen tekemäänsä jaotteluun loogis-tieteelliseen (paradigmaattiseen) ja narratiiviseen tiedonmuodostuksen tapaan. Molempien tapojen tarkoitus on vakuuttaa lukijansa, mutta Brunerin mukaan vakuuttaminen kohdistuu eri asioihin: paradigmaattisen muodon tarkoituksena on vakuuttaa *totuudesta* (truth), kun taas narratiivisen muodon on tarkoitus vakuuttaa *todentunnusta* (verisimilitude).³⁰¹

Todentuntu ei perustu perusteluihin tai väitelauseisiin, vaan siihen, että lukija eläytyy tarinaan ja kokee sen ikään kuin todellisuuden simulaationa.³⁰² Narratiivisuus johtaa uskottavien kertomusten syntymiseen, joilla ei halutakaan tuottaa yleistyksiä. Tutkimuksen tavoitteena on siis kuvata, ymmärtää ja tulkita tiettyjä, tutkimushenkilölle

²⁹⁸ Ruusuvuori ym. 2010: 27–28.

²⁹⁹ Heikkinen 2007: 152–153.

³⁰⁰ Heikkinen 2007: 152–153.

³⁰¹ Bruner 1986: 11–13; Heikkinen 2007: 152–153.

³⁰² Lincoln & Denzin 1994: 580.

merkityksellisiä asioita, jotka jättävät todentunnun tutkittavasta aiheesta.³⁰³

Rinehart (1998) pitää narratiivisen todentunnun keskeisenä sisällönä sitä, että lukijalle tai kuulijalle avautuu tarinan kautta kokemus holistisena tunnekokemuksena. Koska tarinan todentunnusta vakuuttuminen voi olla lukijalle kokonaisvaltaisempi kokemus kuin väitelauseen totuudesta vakuuttuminen, todentunnun käsite ulottuu Heikkisen mukaan myös fiktiivisiin kertomuksiin. Kun kertomus on todentuntuinen, ei ole väliä sillä, ovatko tapahtumat tapahtuneet jossain todellisessa paikassa todellisille henkilöille. Olennaista on, että tarinan maailma avautuu kuulijalle uskottavana.³⁰⁴ Todentuntuinen tarina voi silti avata lukijalle tai kuulijalle parhaimmillaan aivan uudenlaisen ymmärryksen maailmasta.³⁰⁵

Kertomusten luotettavuuteen liittyvät myös Brunerin käyttämät *toiminnan maiseman* ja *tietoisuuden maiseman* käsitteet. Tällä kaksoismaisemalla kuvataan sitä, että tarina kertoo samanaikaisesti sekä todellisuudesta eli tapahtumista ja toiminnoista todellisessa maailmassa, että osanottajien suhtautumisesta tähän todellisuuteen.³⁰⁶

Narratiivisen tutkimuksen luotettavuutta on myös kritisoitu. Kriittikin kohteena on ollut mm. se, että tutkittavat henkilöt voivat kertoa elämästään ja kokemuksistaan ne asiat, jotka haluavat. He voivat valita, muokata ja rajata todentuntuisia kertomuksiaan omien intressiensä tai vastaavasti tutkimusintressien mukaan.³⁰⁷ Kokemuksista kertomiseen liittyy myös muistin ja muistamisen aspekti. Kuten Carolyn Riessmann (1993: 18) toteaa, kyseessä on paitsi se mitä ihmiset muistavat, myös se mitä he haluavat muistaa.

Kimmo Jokisen (2008: 244–255) mukaan laadullisenkin tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa aineiston koko, laatu ja keräämistapa ovat avainasemassa, vaikka mitattavuutta ja toistettavuutta ei määrällisen tutkimuksen tapaan vaadittaisikaan. Aineiston esille nostaminen on tärkeä osa tutkimuksen todenmukaistamisen prosessia, kuten myös Ruusuvuori ym. (2010) näkevät. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt kuvaamaan sekä aineiston että sen analyysin ja tulkinnan perusteet ja vaiheet huolellisesti, ja siten lisäämään tutkimuksen luotettavuutta.

³⁰³ Bruner 1986: 11–14.

³⁰⁴ Rinehart 1996; Heikkinen 2007: 153.

³⁰⁵ Guba & Lincoln 1998: 213; Riessmann 1993: 65.

³⁰⁶ Bruner 1986; 14, 20–22; Tolska 2002: 95–96.

³⁰⁷ Riessman 1993: 18; vrt. Vilkkonen 1997.

Toiseksi vakuuttavuuden kriteeriksi Jokinen (2008) nostaa aineiston koon ja laadun järkevyyden tutkimuskysymysten kannalta. Vaikka tämän tutkimuksen aineiston voi sanoa rakentuvan yhden, tosin tutkimusaiheen kannalta asiantuntevan henkilön tuottamien kertomusten ja materiaalien varaan, olen pyrkinyt monipuolistamaan aineistoa sekä kirjallisesti että suullisesti tuotetuilla kertomuksilla ja muilla dokumenteilla. Aineisto on lisäksi kerätty tai kirjoitettu useampana ajankohtana. Tällä tavoilla olen yrittänyt taata sen, että aineisto on tutkimuskysymysten kannalta relevantti.

Tutkimusmetodisessa kirjallisuudessa kirjoittaminen, tutkimusprosessista ja -tuloksista raportoiminen, nostetaan merkittäväksi osaksi laadullista tutkimusta.³⁰⁸ Tutkimuksen luotettavuuden eräs osaluokka on siten itse tutkimusteksti ja sen vakuuttavuutta osoittavat rakenteet ja kielelliset keinot. Jokisen (2008) mukaan tutkimusraportissa päätetään viime kädessä ”tosiasioiden” järjestys ja sikäli kirjoittaminen on uuden tiedon hankkimista ja tutkimustulosten luomista. Jokinen näkee kirjoittamisen myös tutkimuksen identiteetin rakentamisen, valinnan ja kokeilun, jopa riskinoton muotona.

Tutkimukseni ei pyri kuvaamansa ilmiön, erämaan, kohdalla yleis-tettävyyteen tai siirrettävyyteen siinä mielessä, että se pyrkisi kuvaamaan erämaita yleisellä tasolla tai edes keskimäärin. Ennemminkin ”se vihjaa, että jotain voisi olla”, toisin sanoen subjektiivisten merkityksenantojen taustalta voi löytyä kulttuurisesti jaettuina, opittuja ja omak-suttuja jäsennostapoja. En myöskään ajattele tutkimukseni pystyvän välittämään yhtä totuutta ylälappilaisesta erämaasta, vaan pyrin kuvaamaan, ymmärtämään ja tulkitsemaan niitä erämaan ilmentymiä, jotka välittyvät merkityksellisinä Martti Peltomaan kertomuksissa ja jotka jättävät todentunnun tutkittavasta aiheesta.

7.2 Tutkimuksen keskeiset tulokset ja johtopäätökset

Tutkimustehtävänäni oli etsiä vastauksia kahteen päätutkimuskysymykseen. Ensiksikin, millainen on ylälappilainen erämaa ja mitkä ovat sen keskeiset elementit Martti Peltomaan kokemuskerronnassa ja tuotannossa. Toisena tehtävänä oli selvittää millaisena Martti Peltomaan eräkerronta näyttäytyy kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmasta.

Luvuissa 4 *Luonto ja erämaa paikkana* ja 5 *Erämaa toiminnallisena ympäristönä* käsitelin tutkimustehtävää ensimmäiseen pääongelmaan

³⁰⁸ Esim. Eskola & Suoranta 2005; Kiviniemi 2007; Jokinen 2008; Alasuutari 2011.

liittyvien alakysymysten avulla eli millaisena erämaa näyttäytyy paikan ja toiminnan kautta. Kolmanteen alakysymykseen eli siihen, millaisia muutoksia erämaassa on tapahtunut, vastasin luontoon liittyvien muutosten osalta luvussa neljä. Erämaassa toimimiseen liittyviä muutoksia kuvasin luvussa viisi.

Toiseen tutkimuskysymykseen vastasin luvussa 6 *Pyyntitarinoiden lähteillä. Martti Peltomaan eräkerronnan luonnehdintaa eräkirjallisuuden tutkimuksen valossa*. Tässä luvussa Peltomaan tuotanto valottuu erityisesti eräkirjallisuuden ominaispiirteiden sekä juonen ja toiminnallisuuden ilmenemisen kautta.

Tarkastelen tutkimuksen keskeisiä tuloksia näiden neljän teeman, *paikan, toiminnan, muutosten ja eräkirjallisuuden* kautta. Luvussa 7.2.5 *Yhteenvetoa ja arviointia* käsittelen tutkimuksen teoreettisen taustan ja tutkimuksen tulosten välisiä yhteyksiä ja palaan lopuksi vielä pääkysymyksissä mainittuihin sisältöihin.

7.2.1 Erämaa paikkana

Erämaan paikat näyttäytyvät monena. Elämäkerrallisia paikkasuhteita ja oman elinympäristön ilmentymistä merkityksellisinä paikkoina voidaan kuvata geobiografian käsitteellä.³⁰⁹ Tarkastelin inarilaisen rajamies-eräkirjailijan paikkaelämäkerrallisia kokemuksia hänen suullisesti ja kirjallisesti tuottamiensa kertomusten avulla. Tavoitteena oli löytää vastauksia siihen, miten ylälappilainen erämaa merkityksellistyy ja tulee näkyväksi näiden geobiografisten kokemuskertomusten ja kirjoitetun kerronnan kautta.

Tarkastelun lähtökohtana oli humanistisen maantieteen käsitteistöön kuuluva jaottelu fyysis-sijainnillisesti, sensuaalis-emotionaalisesti ja sosiaalis-kulttuurisesti määrittäviin paikkoihin ja niiden kokemiseen. Fyysis-sijainnilliset paikat määrittävät objektiivisten ja kartografisten piirteidensä perusteella. Sensuaalis-emotionaalisesta näkökulmasta voidaan tarkastella aistien ja emootioiden kautta tapahtuvaa paikan kokemista, jossa paikalla ja sen kokijalla on küntea yhteys. Sosiaalis-kulttuurinen näkökulma puolestaan korostaa paikan kulttuurista tai yhteisöllistä omaleimaisuutta.³¹⁰

Martti Peltomaan kerronnalle tyypillistä on paikkojen kuvaaminen niiden konkreettisten, fyysis-sijainnillisten ja maantieteellisten si-

³⁰⁹ Karjalainen 2004: 49–68.

³¹⁰ Relph 1996: 906–907; Karjalainen 1997b: 41; ks. myös Erkkilä 2008: 203–204.

jaintien perusteella. Erämaahan liittyvä kerronta paikantui siis ylälapilaisiin fyysis-sijainnillisiin ympäristöihin kuten Ivalojoelle, Inarijärvelle, Hammastunturin ja Tsarmitunturin erämaahan tai Lemmenjoen ja Urho Kekkosen kansallispuistojen alueille. Osa näistä alueista on myös lainsäädännöllisesti luonnonsuojelualueiksi tai erämaiksi määriteltyjä alueita, jotka toisaalta ovat Peltomaalle henkilökohtaisesti elettyjä ja koettuja ympäristöjä. Inarin kunnan alueilla sijainneisiin erämaisiin alueisiin liittyi merkityksellisiä ja pitkäaikaisia sidoksia sekä eränkävynnin että rajavartijan työn kautta.

Erämaan paikat eivät kuitenkaan jää pelkästään fyysis-sijainnilliseksi, vaan niihin kohdistuu myös tiettyjä sosiaalis-kulttuuriselta ja emotionaaliselta pohjalta määrittyviä merkityksenantoja, joita kertoja muodostaa omien paikkakokemustensa ja kokemusperäisten tietojensa perusteella. Tässä mielessä erämaa on Martti Peltomaalle subjektiivisesti elettyä ja koettua tilaa. Erämaaluonto määrittyy ja saa merkityksiä inhimillisessä ja kulttuurisessa vuorovaikutuksessa.

Vaikka erämaa tulee kerrotuksi pääasiallisesti fyysis-sijainnillisesta ja sosiaalis-kulttuurisesta näkökulmasta, kertoja tarkastelee paikkaa myös esteettis-emotionaalisenä kokemuksena erityisesti tarkastellessaan erämaisiksi kokemiaan maisemia. Näistä kertomuksista välittyä kertojalleen merkittävän subjektiivisesti koetun ja eletyn erämaaympäristön tuntu.

Erämaisuus määrittyy Peltomaan näkemysten mukaan paitsi lainsäädännöllisesti Erämaalain kautta, myös henkilökohtaisena kokemuksena. Hiljaisuus ja syrjäisyys ovat merkittäviä erämaisuuutta lisääviä tekijöitä, sillä luonnontilainen erämaa on tietön, eivätkä liikenteen äänet kuulu. Muutkin aistimukset ovat tärkeitä ja ne lisäävät erämaisuu-den viehätystä.³¹¹

Peltomaan erämaaluontosuhteessa korostuu pyrkimys tavoittaa alkuperäisen erämaaluonnon, syrjäänvetäytymisen ja rauhoittumisen kokemus, jolloin ihminen voi tuntea olevansa täysin omien selviytymistaitojensa varassa. Inarijärven saaret, vanhat puut ja yleensäkin vanhaa puustoa kasvavat aarnimetsät ja laajoja maisemanäkymiä avaavat, helppokulkuiset vaaramaat tuottavat erityisiä tofophilisiä³¹² kokemuksia.

³¹¹ Vrt. Hallikainen 1993; 1994; 1998; 2001. Myös tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat Hallikaisen päätelmiä, joissa suomalaisten erämaakokemuksia selittäviä tekijöitä luonnehtivat hiljaisuus, syrjäisyys ja ympäristön luonnontilaisuuden vaatimus.

³¹² Tuan 1990: 93.

Martti Peltomaa kuvaa erämaista paikkakokemusta ilmaisulla ”*metsä vie niinku mukanaan*”. Ihminen on yllättävän sopeutuvainen metsäelämään, vaikka on aluksi muutaman päivän ”*kuin vieraana*”. Kun *metsä vie mukanaan*, aika, tila ja minuus yhdistyvät sopeutumisprosessiksi, jossa ihminen vähitellen on yhä enemmän osa ympäristöä ja metsää. Hän sopeuttaa oman minänsä ja toimintansa luonnonolojen asettamien vaatimusten mukaan.

Vaikka syrjäisyyttä pidetään yhtenä erämaata määrittävänä tekijänä, ei erämaisen luonnon määrittely pelkästään periferia-ajattelun mukaan ole aivan yksinkertaista. Koetut, eletyt ja kerrotut paikat käsittivät lähinnä laajoja erämaisia alueita, mutta myös lähellä asutusta olevia suhteellisen pieniä erämaisia paikkoja, joita Peltomaa kutsuu *pienoiserämaiksi*. Näille alueille tyypillistä on luonnontilaisuus ja niitä luonnehtivat vanha puusto, yksittäiset aihkipuut ja lakimetsät.

Paikka saa kertojan mielessä merkityksiä sen mukaan, miten tarkoituksenmukainen se on toiminnan ympäristönä tai esimerkiksi yhdistettyjen kalastus- ja pyyntimatkojen kotikenttänä. Erämaisten alueiden saavuttaminen ja niitä kohti liikkuminen liittyy oleellisesti niiden määrittymiseen. Maisema, vuodenajat ja säätila ovat myös oleellinen osa erämaaoloja, sen sijaan tarkat ajanmääreet menettävät erämaassa merkityksensä.

7.2.2 Erämaa toiminnallisena ympäristönä

Vuodenkierto ja vuodenajat asettuvat luontevaksi kehykseksi erämaassa tapahtuville toiminnoille kuten kalastukselle, metsästykselle, luonnonmarjojen poimimiselle ja luonnossa liikkumiselle. Lähiluonnonvarojen hyödyntämisen motiivina Peltomaa näkee edelleen suomalaisille luonteenomaisen ajatuksen ”*talvivarastojen keruusta*”: pienenmuotoisesta, mutta paikalliseen luonnonkäytön perinteisiin sitoutuneesta ja paikallisten erämaakäytäntöjen erityisyyttä korostavasta toiminnasta. Tässä Peltomaan erämaaluontosuhde lähenee Valkosen (2002: 46–48) pohjoiseen luontosuhteeseen liittyvää näkemystä, jonka mukaan lappilaiset erämaakäytännöt ovat kokemuksellisesti ja eletyistä asioista rakentuneita, syvälle lappilaismentaaliteettien uurtuneita tapoja ja tottumuksia. Niissä erämaa nähdään paikkana, jonka mieli syntyy elämäkäytännöissä.

Luonto ja erämaa ovat edelleen riista- ja raaka-aineaitta, josta pyritään hankkimaan ravintoa, ja etenkin kotitarvekalastus on ympäri-

vuotinen luonnonhyödyntämisen tapa. Varsinaisen eränkäynnin lisäksi vuodenkiertoon sisältyy monipuolisesti muutakin luontoon ja eräelämään liittyvää toimintaa, kuten eränkäyntiin liittyvän välineistön valmistamista ja huoltoa. Sekä metsästyksen että kalastuksen pyyntitapahtumat ja pyyntivälineet kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti. Myös saalis on eränkävijälle olennainen, vaikka kohtuullisuuden eräideologiaa on tapana noudattaa myös saaliin suhteen. Saaliittomatkin erä- ja kalareissut on hyväksyttävä.

Erämaissa liikkumisella on keskeinen osa Martti Peltomaan erämaaluontosuhteessa. Rajavartijan työ ja työn sijoittuminen erämaahan tai erämaiden läheisyyteen ja vapaa-ajan luonnossa liikkuminen lisäsi vuosien kuluessa erilaisten ylälappilaisten seutujen tuntemusta ja vahvasti eränkäyntitaitoja. Metsä- ja tunturimaastossa liikkumisen hallinnantunnetta lisää se, että siellä liikkuu jalan tai hiihtäen, jolloin maasto ”*jää mieleen*”. Maastonhallinta lisää luonnossa liikkumisen turvallisuudentunnetta.

Kalastusta ja metsästystä yhdistävät pyyntimatkat Inarijärven saariin ovat Martti Peltomaan mielestä ”hieno tapa kokea erämaa”. Erämaaluontoon liittyvät virkistymiseen, harrastuneisuuteen ja vapaa-ajanviettoon liittyvät käsitykset ja toiminnot tulevat esille traditionaalisen eränkäynnin ja luontoon liittyvien toimintojen ohessa. Toimintaan liittyvät kertomukset paikantuvat vuodenajan, vuorokaudenajan, säätilan ja fyysis-sijainnillisen paikan avulla. Toiminnallisuudella on erämaassa oma ”paikkansa”, joka näyttäytyy luonnon arkisen hyödyntämisen kautta.

7.2.3 Erämaa muuttuu

Ympäristönmuutokset näkyvät Martti Peltomaan kerronnassa ja tuotannossa sekä ympäristön luonnollisina muutosprosesseina että ihmisen toiminnan välittöminä tai välillisinä seurauksina. Muutokset ovat olleet näkyviä niiden 45 vuoden aikana, jolloin Martti Peltomaa on asunut Ylä-Lapissa. Aiemmin erämaa-alue avautui heti rajavartioaseman aidan takana, nykyään metsänhakkuut ja metsäautotieverkostot ovat ulottuneet lähelle itärajaa ja muille ylälappilaisalueille. Ne ovat muuttaneet alueiden luonnetta jättämällä ihmisen kädenjäljen aiemmin erämaisiksi mielletyille seuduille.

Myrskytuhot ja metsäpalot muuttavat ja uudistavat luontoa ihmisen toiminnasta huolimatta, samoin riista- ja kalakantojen luontaiset

vaihtelut voivat vaikuttaa saalismääriin ratkaisevasti. Ihmisen luonnonmuutoksia aiheuttava aktiivinen toimijarooli tulee esille luonnon virkistyskäytön, metsätaloustoimenpiteiden ja nykyaikaisen porotalouden kuvauksissa. Metsätalouden ja erämaaluonnon sovittaminen pohjoisille alueille on Peltomaan mukaan mahdollista, vaikkakin hän pohtii metsiensuojeluun liittyviä eettisiä periaatteita ja epäilee luonnontilaisiin metsiin kohdistuvan metsätaloustalouden taloudellista kannattavuutta.

Peltomaan näkemysten mukaan myös ihminen ja sivilisaatio historiallisine kehityskulkuineen ja etenkin pohjoisen luontoon sitoutuva elämäntapa ovat osa erämaata. Erämaatalojen väistyvä elämänmuoto herättää arvostusta, koska vaativat elinolot asettavat erämaan asujille selviytymisen reunaehdot. Monet ihmisen aiheuttamat muutokset ovat sulautuneet osaksi luontoa, eikä ”*koskematonta erämaata*”, ihmisen toiminnan ulottamattomissa olevia luonnontilaisia alueita, enää ole. Erämaisiin ympäristöihin kohdistuneet ja edelleen kohdistuvat taloudelliset-politiittiset muutos- ja hyödyntämispaineet, esimerkiksi kaivos-toiminnan ja matkailun laajeneminen, eivät kuitenkaan ole merkityksellisiä kestävän erämaaluontosuhteen näkökulmasta.

Eränkäynti ja erämaiset toiminnot eivät ole syrjässä tai jää osattomiksi yhteiskunnallisesta ja teknisestä modernisaatiosta. Ympäristönmuutosten lisäksi Martti Peltomaan kerronnassa kuvataan teknologian kehittymistä ja yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia, sekä niiden muutosvaikutuksia raja- ja erämiehen arkipäivään. Erämaassa liikkuminen on koneellistunut ja viestintäteknologia nykyaikaistunut voimakkaasti viime vuosikymmenten kuluessa. Tätä kehityskulkua Peltomaa kuvaa siirtymänä ”*puusuksesta moottorikelkeeseen ja marssikompanssista satelliittipaikannukseen*”. Eränkäynti ja luonnossa liikkuminen teknistyy Peltomaan näkemysten mukaan edelleen, ja eränkäyntiin ja luonnossa liikkumiseen liittyvät varusteet kehittyvät jatkuvasti.

7.2.4 Eräkirjallisia erämaita

Martti Peltomaan kirjallisen tuotannon voidaan katsoa kuuluvan pohjoiseen kirjallisuuteen, sillä se kuvaa pohjoista, on siellä asuvan tai asuneen kirjoittamaa ja myös käsittelee pohjoisia aiheita.³¹³ Tuotannossa toistuvat aiheet noudattelevat pohjoiselle kirjallisuudelle tyypillistä tematiikkaa, johon ne osallistuvat eräkirjallisuuden lajin erityispiirteiden kautta.

³¹³ Ks. Carlsson et al. 2010.

Peltomaan tuotantoon sisältyy eräkirjallisuuden useita keskeisiä ominaispiirteitä. Teokset ovat eppisiä, selkeästi novellimuotoisia, ja niiden sisällöt käsittelevät joko kalastusta, metsästystä tai molempia. Tyylilaji on useimmin realistinen, mutta se sisältää runsaasti humoristisia aineksia.³¹⁴ Erätapahtumien lisäksi teoksiin sisältyy myös ajan, arjen ja ympäristönmuutosten kuvausta. Omaelämäkerrallisiin aineksiin sitoutuneet dokumentoitavat sisällöt sekä olemassa olevat, tunnistettavat paikat ovat novelleille tyypillisiä.

Eräkirjallisuudessa luonto ja erämaa ovat jatkuvasti läsnä tapahtumapaikkana tai tapahtumien taustana. Fiktiivinenkin paikka hahmottuu Peltomaan mukaan hänen teoksissaan aina johonkin fyysis-sijainnillisesti olemassa olevaan paikkaan ja maisemaan. Eräkirjallisuuden konventioihin kuuluu myös toiminnallisuuden ja tapahtumien esittäminen kerronnan oleellisina osina ja nämä piirteet ovat selkeästi esillä myös Martti Peltomaan tuotannossa.

Eräkertomukseen sisältyy aina tapahtuma ja sen esitys, juoni, joka tyypillisimmillään kuljettaa tapahtumia ja päähenkilöitä sivilisaatiosta periferiaan ja takaisin.³¹⁵ Peltomaan erämaakerronnassa konventionaalinen juoni ja toiminnallinen kompositio käyvät selkeästi ilmi. Myös toisten eränkävijöiden pyyntikokemukset tai heitä kohdanneet sattumukset, jopa epäonnistumiset, vievät juonta eteenpäin. Henkilöiden rooli kerronnassa näkyy muutoinkin vahvana ja korostaa erämaan kulttuurista ja yhteisöllistä omaleimaisuutta. Novellien tapahtumien keskiössä säilyvät silti pyyntiin ja eränkäyntiin liittyvä toiminta ja henkilöiden päämäärätietoinen tavoite saaliin saamiseksi.

7.2.5 Yhteenvetoa ja arviointia

Traditionaaliseen erämaakäsitykseen pohjautuva suhtautuminen paikkoihin ja paikallisesti rakentunut tekijyys näiden erämaisten paikkojen ja niihin liittyvien käytäntöjen osana ovat voimakkaasti läsnä Martti Peltomaan erämaaluontosuhteessa. Hän ei tuo juurikaan esiin matkailullisiin luonnonkäytön malleihin liittyviä kysymyksiä, mutta erämaan suojelullisia näkökohtia on nähtävissä erityisesti niissä kertomuksissa, joissa käsitellään luonnonympäristöissä tapahtuneita muutoksia. Paikallisen ja ei-paikallisen luonnonkäyttäjän erot käyvät selville nimenomaan Peltomaan kirjallisessa tuotannossa, jossa *wilderness*-idean mukaisesti matkailijat ovat erämaassa ”vierailijoita, jotka eivät jää”.

³¹⁴ Vrt. Varis 2003.

³¹⁵ Varis 2003; vrt. myös Lehtola 1997; 2010.

Paikan erämaisyyttä lisääviä tekijöitä ovat luonnonrauha, hiljaisuus tai äänettömyys, syrjäisyys ja tietttömyys. Erämaaluonto antaa mahdollisuuden syrjäänvetäytymiseen ja rauhoittumiseen. Tarkasteltaessa ylälappilaista erämaaluontoa toiminnallisena paikkana ja ympäristönä Martti Peltomaan kerronnassa keskeisiksi elementeiksi nousevat kalastus, metsästys, luonnonmarjojen keräily ja luonnossa liikkuminen, sekä näihin luonnonkäytön muotoihin liittyvä tarkoituksenmukainen välineistö.

Nämä elementit nostavat esiin paikallisen luonnonkäytön ja erämaaluontosuhteen pitkäkestoisuuden ja ympärivuotisena näkyvän jatkumon. Luontoympäristöön liittyvä monipuolinen toiminta on oleellisesti esillä jo Peltomaan lapsuus- ja nuoruusaikaa käsittelevässä kerronnassa ja teema säilyy merkittävänä myös aikuisiässä. Kestävä erämaaluontosuhde on muodostunut pitkäaikaisista henkilökohtaisista yhteyksistä toisaalta elettyihin ja koettuihin erämaisiiin paikkoihin ja toisaalta niihin sitoutuneisiin käytäntöihin.

Paikallinen luonnonkäyttö ja luonnonkäyttöön konkreettisesti liittyvät paikat taas ovat voimakkaasti sidoksissa paitsi perinteisiin, ajan, toiminnallisuuden ja kokemuksen myötä merkityksensä saaneisiin, opittuihin pyyntimaihin, myös niiden käyttöön liittyvään jatkuvuuteen. Luonnonhyödyntäminen arkisina käytänteinä ilmenee toisaalta elämyksellisyytenä luonnossa liikkumisen yhteydessä ja toisaalta kohtuullisuuden periaattein hankitun ja ravintona käytettävän saaliin merkityksenä. Eränkävynnin taitojen ja asianmukaisen pyyntivälineistön käytön hallitseminen ovat olennainen osa luonnonhyödyntämisen arkirutiineja.

Ympäristönmuutosten lisäksi Martti Peltomaan kerronnassa kuvataan teknologian kehittymistä ja yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia, sekä niiden vaikutusta raja- ja erämiehen arkipäivään. Myös Martti Peltomaan eräkirjatuotanto ilmentää kertomustensa ja luontokuvauksensa kautta erämaan traditionaalista ja toiminnallista perustaa. Kerronta lähenee erämaan traditionaalista diskurssia eränkävintipainotteiseen ja paikalliseen elämäntapaan sitoutuneen luonnonkäytön näkökulmasta eikä suojelullinen tai turistinen erämaapuhe saa juuri sijaa.

Tutkimuksen näkökulma perustuu ennen kaikkea erämaahan liittyvään subjektiiviseen merkityksenantoon. Tämän vuoksi tutkimukseen ei sen tieteellisiin taustaoletuksiin perustuen voi liittää laajaa yleistettävyyden vaatimusta. Tutkimuksen perusteella voidaan kuitenkin päätellä, millä tavoin kestävä erämaaluontosuhde muotoutuu sekä

mahdollisesti ennakoida niitä murrosvaiheita, joissa erämaaluontosuhteen ja yleisemminkin yksilön, luonnon ja kulttuurin suhteiden jatkuvuus näyttäytyy epävarmana tai uhattuna.

Tutkimus lisää uutta ja ajankohtaista tietoa ylälappilaisesta erämaasta kokemuksellisenä ja kerronnallisena paikkana. Lisäksi se haastaa pohtimaan erämaiden merkitystä arktisen pohjoisen ihmisen, yhteiskunnan, ympäristön ja näiden vuorovaikutuksen näkökulmasta sekä etsimään avaimia kestävään erämaaluontosuhteeseen.

7.3 Tulevaisuuden tutkimusaiheita

Ylälappilainen erämaa, erämailhin liittyvä kerronta ja kestävä erämaaluontosuhde ovat edelleen mielenkiintoisia tutkimusaiheita ja ne avavat jatkotutkimusmahdollisuuksia moneen suuntaan. Vaikka tämän tutkimuksen kohde, ylälappilainen erämaa, sijoittuu saamelaisen kotiseutualueelle, tämä tutkimus ei käsittele saamelaista erämaakäsitystä. Tämänhetkisessä tilanteessa, jossa yhteiskunnallinen keskustelu saamelaisasioista on aktiivista ja sitä käydään monella tasolla, myös saamelaisia käsityksiä erämaisesta luonnosta tai saamelaista erämaita koskevaa kerrontaa olisi syytä tutkia. Erämailhin ja niiden hallintaan liittyvät poliittiset kysymykset, esimerkiksi ILO-sopimusprosessi ja sen paikallinen politisoituminen, ovat pitäneet ylälappilaisiinkin alueisiin liittyvät kysymykset ajankohtaisina jo pitkään.

Tämän tutkimuksen erämaakertojana toimi ylälappilainen elämäntapaerämies, metsiä työkseen tarponut ja järviä vapaa-aikanaan kolunnut asiantuntija. Toisaalta tässä tutkimuksessa ei juuri kiinnitetä huomiota siihen, millainen vaikutus Martti Peltomaan erämaaluontosuhteeseen ja kirjailijakuvaan on sillä, että hän on Pohjanmaalta nuorena aikuisena Lappiin muuttanut henkilö. Mahdollisesti toisenlaisia näkemyksiä ja kokemuksia erämaista voisivat kertoa esimerkiksi Ylä-Lapissa lapsuudestaan asti elänyt erämaatalon asukas, tai toisaalta ruskamatkailija, vapaa-ajan moottorikelkkailija tai ylälappilainen poromies tai metsuri, jopa toinen eräkirjailijakin. Vapaa-aikaan ja kulutukseen, sekä toisaalta matkailuun tai muihin elinkeinoihin liittyvää erämaatutkimusta on toki tehty aiemminkin, mutta erämaakäsityksetkään eivät liene muuttumattomia, jos yhteiskunta ja luonto ympärillä muuttavat koko ajan.

Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen tarkastelutavat voivat myös eräkirjallisuuden osalta valottaa uudenlaisia katsantokantoja

luonnossa tapahtuviin muutoksiin ja ihmisen ja erämaiden välisiin suhteisiin. Kiinnostava tutkimusaihe on myös se, millä tavoin eräkirjallisuuden laji on uusiutunut tai on uusiutumassa. Ihmissuhdeteemat ovat tehneet tuloaan jo pitkään eräkirjoihin, eikä erägenrekään jääne sivuun tai syrjäydy hybridien suosion lisääntyessä kirjallisuuden lajikirjossa. Ehkäpä saamme jonain päivänä lukea avaruuteen sijoittuvan tieteiseräkirjan. Myös eräkirjallisuuden paikat ovat liikkeessä. Tenon ja Barentsinmeren lisäksi erämiehet pyytävät eräkertomuksissa jo täyttä vauhtia Kanadan ja Alaskan kalavesiä. Eräkirjallisuudenkin alueilta löytynee siis vielä tutkimattomia järviä, käymättömiä tuntureita ja löytymättömiä kairoja.

LÄHTEET

- Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2007a: *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I – Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 2. korjattu ja täydennetty p. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2007b: *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. . 2. korjattu ja täydennetty p. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aaltonen, Tarja & Leimumäki, Anna 2010: *Kokemus ja kerronnallisuus*. Teoksessa *Haastattelun analyysi*. Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.). Tampere: Vastapaino. 119–152.
- Aho, Juhani 1921/2009: *Lobilastuja ja kalakaskuja*. Helsinki: BTJ Finland.
- Alanko-Kahiluoto, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) 2008: *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Tietolipas 174. Helsinki: SKS.
- Alasuutari, Pertti 2011: *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Veikko 1994: *Erä- ja metsäluonnon pyhyys*. Teoksessa *Metsä ja metsänviljää*. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 24–35.
- Appleyard, Donald 1979: *The Environment as a Social Symbol: Within a Theory of Environmental Action and Perception*. – *Apa Journal*. April 1979. 143–153.
- Aristoteles s.a./1967: *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.
- Atwood, Margaret 1972: *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature*. Toronto: Anansi.
- 2004: *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature*. Toronto: McClelland and Stewart.
- Bahtin, Mihail 1979: *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress.
- Barthes, Roland 1975 (1960): *An Introduction to the Structural Analysis of Narrative*. Käänt. Lionel Duisit. *New Literary History* 6:2.
- Berleant, Arnold 1991: *Art and Engagement*. Philadelphia: Temple University Press.

- 1995: *Mitä on ympäristöestetiikka?* Teoksessa *Arkkitehtuuri, ympäristö, estetiikka*. A. Haapala, M. Honkanen ja V. Rantala (toim.). Helsinki: Yliopistopaino. 66–85.
- 1999: *Living in the Landscape. Toward on Aesthetics of Environment*. Kansas: University Press of Kansas.
- Borrie, Bill (William) 2004: Why Primitive Experiences in Wilderness? – *International Journal of Wilderness*. Vol. 10, 3. 18–20.
- Borrie, William 1995: *Measuring the Multiple, Deep and Unfolding Aspects of the Wilderness Experience using the Experience Sampling Method*. Virginia: Virginia Tech, Department of Forestry: Park and Recreation Management.
- Borrie, William & Birzell, Robert 2001: *Approaches to Measuring Quality of the Wilderness Experience*. USDA Forest Service Proceedings RMRS-P-20. 2001. Saatavilla pdf-muodossa: http://www.wilderness.net/library/documents/Udens00_Borrie_Birzell.pdf. Viitattu 14.3.2013.
- Borrie, William T. & Roggenbuck, Joseph T. 1996: *Providing an Authentic Wilderness Experience? Thinking Beyond the Wilderness Act of 1964*. Coalition for Education in the Outdoors Third Research Symposium Proceedings. Indiana 12.–14.1.1996. Saatavilla pdf-muodossa: <http://www.cfc.umt.edu/personnel/borrie/papers/Borrie%20Roggenbuck%201996%20CEO.pdf> Viitattu 14.3.2013.
- 2001: The dynamic, emergent, and multi-phasic nature of on-site wilderness experiences. – *Journal of Leisure Research*, 33(2): 202–228.
- Braid, Donald 1996: Personal Narrative and Experimental Meaning. – *Journal of American Folklore* 109. 5–30.
- Bruner, Jerome 1986: *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- 1991: The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* 18:1.
- 1987: Life as Narrative. *Social Research*, Vol. 54, No. 1.
- 1996: *The Culture of Education*. Cambridge (Mass.): Harvard U.P.
- Callicott, J. Baird & Nelson, Michael, B. (Eds.) 1998: *The Great New Wilderness Debate*. Athens and London: The University of Georgia Press.
- Carlsson et al. 2010: *Jobdanto*. Teoksessa *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme ja Jaana Märsynaho (toim.). Helsinki: SKS. 7–13.

- Chamberlayne, Prue & Bornat, Joanna & Wengraf, Tom (toim.) 2000: *The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples*. London and New York: Routledge.
- Chase, Susan E. 1995: *Taking Narrative Seriously: Consequences for Method and Theory in Interview Studies*. Teoksessa *Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives. Volume 3*. Josselson, Ruthellen & Lieblich Amia (toim.). Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage Publications.
- Clandinin, D. Jean & Connelly, Michael 1994: *Personal Experience Methods*. Teoksessa *Handbook of Qualitative Research*. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (Eds.). Thousand Oaks: Sage. 150–178.
- Cobley, Paul 2003 (2001): *Narrative*. London & New York: Routledge.
- Dégh, Linda 1995: *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration*. FF Communications 255. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Denzin, Norman K. 1989: *Interpretive Interactionism*. Applied Social Research Method Series, 16. Newbury Park: Sage Publications.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. 2000: *Introduction: The Discipline and Practise of Qualitative Research*. Teoksessa *Handbook of Qualitative Research*. Norman K. Denzin ja Yvonna S. Lincoln (toim.). Thousand Oaks: Sage. 1–28.
- Eder, Klaus 1996: *The Social Construction of Nature*. London: Sage Publications.
- Elbaz, Freema. 1991: *Research on teacher's knowledge. The evolution of a discourse*. Journal of Curriculum Studies 23 (1). 1–19.
- Elbaz-Luwisch, Freema 1997: *Narrative Research: Political Issues and Implications*. – *Teaching and Teacher Education* 13 (1). 75–83.
- Elbaz-Luwisch, F., Gudmundsdottir, S., & Moen, T. 2002: *The multi-voicedness of classrooms: Bakhtin and narratives of teaching*. Teoksessa H. Heikkinen, R. Huttunen & L. Syrjälä (toim.), *Biographical research and narrativity*. Jyväskylä, Finland: SoPhi Press. 197–218.
- Elomaa, Hanna 2001: *Mikrohistoria johtolankojen jäljillä*. Teoksessa *Kulttuurihistoria. Jobdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 59–74.
- Emerson, Ralph Waldo 1836: *Nature*. Saatavilla pdf-muodossa <http://archive.org/details/naturemunroe00emerrich> Viitattu 22.4.2013.

- Envall, Markku 1989: *Kirjallisuus ja maailmankuva*. Teoksessa *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa*. Manninen, Juha, Envall, Markku & Knuuttila Seppo (toim.). Oulu: Pohjoinen. 113–164.
- Erben, Michael. 1998a: *Biography and Research Method*. Teoksessa *Biography and Education: A Reader*. M. Erben (toim.). Social Research and Educational Studies Series 19. London: Falmer Press. 4–17.
- 1998b: *Introduction*. Teoksessa *Biography and Education: A Reader*. toim. M. Erben. Social Research and Educational Studies Series 19. London: Falmer Press. 1–3.
- Erkkilä, Raija 2004: *Kokemuksen representaatio: Mitä opettajan tarina kertoo minusta ja meistä?* Teoksessa *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. Raine Mäntysalo (toim.). Ympäristöalan julkaisuja, Oulun yliopisto. Jyväskylä: Atena Kustannus. 181–198.
- 2008: *Narratiivisen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus*. Teoksessa *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Juha Perttula ja Timo Latomaa (toim.) Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 195–226.
- Erämaakomitean mietintö, Ödemarkskommitténs betänkande 1988/37*. Valtioneuvosto. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Erämaalaki 17.1.1991/62. Saatavilla html-muodossa:
[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19910062?search\[type\]=pika&search\[pika\]=er%C3%A4maalaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19910062?search[type]=pika&search[pika]=er%C3%A4maalaki) Viitattu 23.2.2011.
- Eräsaari, Risto 1999: *Menestysuniversumia merkitsemässä*. Teoksessa *Arviointi ja asiantuntijuus*. Risto Eräsaari, Tuija Lindqvist, Mikko Mäntysaari ja Marketta Rajavaara (toim.) Helsinki: Gaudeamus. 145–168.
- Eskola, Jari 2007: *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta*. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.). Jyväskylä: PS-kustannus. 159–183.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2005: *Jobdatus laadulliseen tutkimukseen*. 7.p. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2007: *Teemahaastattelu: opit ja opetus*. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I – Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.). 2. korjattu ja täydennetty p. Jyväskylä: PS-kustannus. 25–43.

- Fludernik, Monika 1996: *Towards a "Natural" Narratology*. London & New York: Routledge.
- 2003: *Natural Narratology and Cognitive Parameters*. Teoksessa Herman, David (toim.): *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. Stanford: CSLI Publications.
- Garrard, Greg 2004: *Ecocriticism*. London: Routledge.
- Genette, Gérard 1980 (1972): *Narrative Discourse. Ann Essay in Method*. Käänt. Jane E. Lewin. Ithaca, N.Y.: Cornell UP.
- 1988 (1983): *Narrative Discourse Revisited*. Käänt. Jane E. Lewin. Ithaca, N.Y.: Cornell UP.
- Georges, Robert A. 1987: Timeliness and Appropriateness in Personal Experience Narrating. – *Western Folklore* 49.
- Ginzburg, Carlo 1993: Microhistory: Two or Three Things that I Know about It. – *Critical Inquiry* 20, Autumn. 10–35.
- 1999: *Jobtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Tampere: Gaudeamus.
- Gifford, Terry 1999: *Pastoral*. London: Routledge.
- Geertz, Clifford 1973: *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- 1993: *Local knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology*. London: Fontana Press.
- Gergen, Kenneth 1994: *Realities and Relationships Soundings in Social Construction*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Guba, Egon G. & Lincoln, Yvonna S. 1998: *Competing Paradigmas in Qualitative Research*. Teoksessa *Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.). Thousand Oaks: Sage. 195–220.
- Gulichsen, Päivi 1993: *Eränkävijän rankat projektit. Mies, luonto ja toiminta erätarinoiden maailmassa*. Kotimaisen kirjallisuuden sivuainetutkielma. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.
- Haapala, Vesa 2008: *Aika Huopanalla. Kalastuksen estetiikasta ja etiikasta Jubani Ahon Lobilastuissa ja kalakaskuissa*. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki (toim.). Tietolipas 222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 95–135.
- Haastattelun analyysi* 2010. Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.). Tampere: Vastapaino.
- Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* 2005. Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (toim.). Tampere: Vastapaino.

- Haila, Yrjö 2001: *Mitä ihmisillä on oikeus tehdä luonnolle?* Teoksessa *Ympäristöpolitiikka: mikä ympäristö, kenen politiikka*. Haila, Y. & Jokinen, P. (toim.). Tampere: Vastapaino. 198–202.
- 2003: *'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus*. Teoksessa *Luonnon politiikka*. toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde. Tampere: Vastapaino. 174–204.
- Haila, Yrjö & Lähde, Ville 2003: *Luonnon poliittisuus: Mikä on uutta?* Teoksessa *Luonnon politiikka*. Yrjö Haila ja Ville Lähde (toim.). Tampere: Vastapaino. 7–36.
- Hakkarainen, Pentti 1990: *Motivaatio, leikki ja toiminnan kohteellisuus*. Helsinki: Orienta-konsultit Oy.
- Hall, Jane Masi 1977: Homer Spriggs: Chronicler of Brummets Creek. – *Journal of the Folklore Institute XIV: 1–2*.
- Hallikainen, Ville 1992: *Näkökohtia erämaan käsitteestä ja erämaakokemuksesta*. Teoksessa *Erämaa – yhteisomaisuusresurssin biologinen ja yhteiskunnallinen merkitys*. Arktisen keskuksen tiedotteita Arctic Centre Reports 6. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 17–45.
- 1993: *Erämaan käsite ja kokeminen, suomalaisten erämaamielikuva, erämaiden virkistyskäyttö ja arvostus*. Lisensiaattitutkielma. Joensuun yliopisto: Metsätieteellinen tiedekunta.
- 1994: *Suomalaiset käyttävät ja arvostavat maansa erämaita*. Julkaisussa *Metsäntutkimuslaitos: Artikkelisarja Lapin Kansassa 1993–1994*. Sinikka Salmela (toim.). Metsäntutkimuslaitos: Rovaniemen tutkimusasema ja Kolarin tutkimusasema. 10–12.
- 1998: *The Finnish Wilderness Experience*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 711. Finnish Forest Research Institute, Rovaniemi Research Station.
- 2001: *Erämaat Suomessa*. Teoksessa *Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen. Metsän eri käyttömuotojen yhteensovittamisen tutkimusohjelman loppuraportti*. Jyrki Kangas & Ari Kokko (toim.). Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800.
- Hallikainen, Ville & Jokimäki, Jukka 1996: *Erämaatutkimusohjelman yhteenveto ja arviointi*. Teoksessa *Moniarvoinen erämaa. Suomen erämaatutkimusohjelman loppuraportti*. Anna-Liisa Sippola, Jarkko Saarinen, Jukka Jokimäki, Ville Hallikainen ja Pentti Seppänen (toim.). Arktisen keskuksen tiedotteita / Arctic Centre Reports 21. Rovaniemi: Arktinen keskus, Lapin yliopisto. 64–67.
- Hammond, Dorothy & Jablow, Alta 1977/2012: *The Myth of Africa*. New York: Library of Social Science.

- Hardt, Michael & Negri, Antonio 2000: *Empire*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard 1995: *Life history and narrative: questions, issue, and exemplary works*. Teoksessa *Life history and narrative*. Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (toim.) London: Falmer. 113–135.
- Heikkinen, Antero 1993: *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2007: *Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena*. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Toim. Juhani Aaltola ja Raine Valli. Jyväskylä: PS-kustannus. 142–158.
- 2008/2002: *Narratiivisuus – ei yksi vaan monta tarinaa*. Teoksessa *Minussa elää monta tarinaa: kirjoituksia opettajuudesta*. Heikkinen, Hannu L.T. & Syrjälä, Leena (toim.) Helsinki: Kansanvalistusseura. 184–197.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Huttunen, Rauno 2008/2002: *Tulla siksi mitä olen?* Teoksessa *Minussa elää monta tarinaa: kirjoituksia opettajuudesta*. Heikkinen, Hannu L.T. & Syrjälä, Leena (toim.) Helsinki: Kansanvalistusseura. 163–183.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Syrjälä, Leena (toim.) 2008/2002: *Minussa elää monta tarinaa: kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Heikkinen, Mikko-Pekka 2010: *Nuorgamin Alkon tubo ja muutama erätarina*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Heinonen, Mervi 2011: *Suojelualueet monimuotoisuuden turvana*. Teoksessa *Ihminen ja ympäristö*. Jari Niemelä, Eeva Furman, Antti Halkka, Eeva-Liisa Hallanaro ja Sanna Sorvari (toim.). Helsinki: Gaudeamus. 228–236.
- Helle, Anna 2005: *Markku Eskelisen Nonstop tekstuaalisena tilana*. Teoksessa *Po-Mon tila. Kirjoituksia kirjallisuuden postmodernismista*. toim. Anna Helle ja Katriina Kajannes. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 74. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Herman, David (toim.) 2003: *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. Stanford: CSLI Publications.
- 2009: *Basic Elements of Narrative*. West-Sussex: Wiley – Blackwell.
- Herman, David, Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (toim.) 2005: *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge.

- Herrnstein-Smith, Barbara 1981 (1980): *Narrative Versions, Narrative Theories*. On Narrative.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000: *Tutkimusbaastattelu. Teema-
baastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Holstein, James. A. & Cubrium, Jaber. F. 1995: *The Active Interview*.
Qualitative Research Methods, vol. 37. Thousand Oaks: Sage
Publications.
- 2001. *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Thousand
Oaks: Sage Publications.
- Huotelin, Hannu 1992: *Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut:
Esimerkkitaapauksena "Koulutuksen merkitystä etsimässä" – projektin
menetelmälliset valinnat*. Joensuun yliopisto, Kasvatustieteiden tie-
dekunnan tutkimuksia.
- Huovinen, Veikko 1968: *Metsästyskirjallisuutemme ominaispiirteitä*. Teok-
sessa *Pohjoiset erätarinat. Metsästyskertomuksia Pohjois-Suomesta*.
Veikko Huovinen (toim.). Helsinki: Otava. 7–18.
- Hyvärinen, Matti 2004: Eletty ja kerrottu kertomus. – *Sosiologia*
4/2004. 297–309.
- 2006: *Kerronnallinen tutkimus*. Saatavilla pdf-muodossa:
[http://www.hyvarinen.info/material/HyvarinenKerronnalli-
nen_tutkimus.pdf](http://www.hyvarinen.info/material/HyvarinenKerronnallinen_tutkimus.pdf) Viitattu 22.3.2013.
- 2010: *Haastattelukertomuksen analyysi*. Teoksessa *Haastattelun ana-
lyysi*. Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen
(toim.). Tampere: Vastapaino. 90–118.
- 2012: *Kertomuksen sosiaaliset lajit*. Teoksessa *Genreanalyysi – tekstila-
jitutkimuksen käsikirja*. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri
Lauerma, Ulla Tiililä ja Mikko Lounela (toim.). Helsinki: Gaudea-
mus. 392–440.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu 2005: *Kerronnallinen haastattelu*.
Teoksessa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Johanna
Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) Tampere: Vastapaino. 189–
222.
- Hyytinen, Timo & Kettunen, Matti 1991: *Erä Fennica. Suomen eräkirjat
ja eräaiheiset julkaisut. Suomenkielisen eräkirjallisuuden suuri baku-,
tieto- ja lähdeteos*. Jyväskylä: Arma Fennica.
- Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa 2009: *Esipuhe.
Kertomuksen tutkimuksen moninaiset näkökulmat*. Teoksessa *Näkö-
kulmia kertomuksen tutkimukseen*. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki
ja Liisa Steinby (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura. 7–25.

- Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Hänninen, Vilma 2000: *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 616. Tampere: Yliopistopaino.
- Jokinen, Kimmo 2008: *Miten laadullinen tutkimus vakuuttaa?* Teoksessa *Tutkijan kirja*. Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) Tampere: Vastapaino. 243–250.
- Kaasila, Raimo 2008: *Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä*. Teoksessa *Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä*. Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 41–66.
- Kansallinen metsäohjelma 2010*. 1999. MMM:n julkaisuja 2/1999. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.
- Kantola, Janna 2008: *Runoja, metaforia ja symboleja*. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Alanko-Kahiluoto, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) Tietolipas 174. Helsinki: SKS. 271–289.
- Kaplan, Rachel & Kaplan, Stephen 1989: *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Kaplan, Rachel & Talbot, Jane 1983: *Psychological Benefits of a Wilderness Experience*. Teoksessa *Behavior and the Natural Environment*. Altman, Irwin & Wohlwill Joachim (toim.) New York: Plenum Press. 163–203.
- Kaplan, Stephen 1983: A Model of Person – Environment Compatibility. – *Environment and Behavior* Vol 15. No.3, May 1983. Sage Publications, Inc. 311–332.
- 1995: The Restorative Benefits of Nature: toward an integrative framework. – *Journal of Environmental Psychology* 1995: 15. 169–182. Saatavilla pdf-muodossa: http://www.ideal.forestry.ubc.ca/frst524/09_kaplan.pdf Viitattu 16.3.2013.
- Karjalainen, Pauli Tapani 1996: *Kolme näkökulmaa maisemaan*. Teoksessa *Maiseman Arvo[s]tus*. Häyrynen Maunu & Immonen Olli (toim.) Lahti: Kansainvälisen soveltavan estetiikan raportti n:o 1. 8–15.
- 1997a: *Aika, paikka ja muistin maantiede*. Teoksessa *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.). Tampere: Vastapaino. 227–241.

- 1997b: Maaailman paikoista paikan maailmoihin – kokemisen geografiaa. *Tiedepolitiikka* 4. 41–46.
- 2004: *Ympäristö ulkoa ja sisältä: Geografiasta geobiografiaan*. Teoksessa *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. toim. Raine Mäntysalo. Ympäristöalan julkaisuja, Oulun yliopisto. Jyväskylä: Atena Kustannus. 49–68.
- 2006: *Topobiografinen paikan tulkinta*. Teoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.). Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 83–92.
- Kent, Thomas 1986: *Interpretation and Genre. The Role of Generic Perception in the Study of Narrative Texts*. Cranbury: Bucknell University Press.
- Kivi, Aleksis 1870/1975: *Seitsemän veljestä*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Kiviniemi, Kari 2007: *Laadullinen tutkimus prosessina*. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökobtiin ja analyysimenetelmiin*. Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.). Jyväskylä: PS-kustannus. 70–103.
- Koho, Satu 2008: *Minun tuuleni, minun mereni. Koettu ja eletty paikka Joni Skiftesvikin martinniemeläisteoksissa*. Oulu: Oulun yliopisto, Humanistinen tiedekunta.
- Kontio, Riitta 1999: ”Puolivälinilmiöitä” Pohjoiskalotin kirjallisuudessa. *Kirjailija keskustan ja marginaalisen sisä- ja ulkopuolella*. Teoksessa *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit*. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola ja Mervi Autti (toim.). Osa 2. Tunturista tuupaan. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katkauksia ja puheenvuoroja 33. Inari: Kustannus-Puntsi. 159–171.
- 2003: *Annikki Kariniemi pohjoisen luontosuhteen kuvaajana*. Teoksessa *Pohjoinen luontosuhde: elämäntapa ja luonnon politisoituminen*. Leena Suopajarvi & Jarno Valkonen (toim.). Rovaniemi: Lapin yliopisto. 61–76.
- Koskela, Lasse & Rojola, Lea *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Tietolipas 150. Helsinki: SKS.
- Kotiranta, Tuija 2008: *Aktivoinnin paradoksit*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 335. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuuluvainen, Timo 2010: *Mikä on luonnonmetsä?* Teoksessa *Suomalainen aarniometsä*. Petri Keto-Tokoi ja Timo Kuuluvainen. Hämeenlinna: Maahenki. 9–29.

- Kvale, Steinar 1992: *Psychology and Postmodernism*. London: Sage Publications.
- Laakso, Maria & Lahtinen, Toni & Heikkilä-Halttunen Päivi 2011: *Tapion tarboista turkistarboille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Päivi Heikkilä-Halttunen (toim.). Tietolipas 235. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lahti, Erkki 1991: Mitä on luonto- ja eräkirjallisuus. *Kirjastolehti* 2/1991. 70–71.
- Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2008: *Jobdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki (toim.). Tietolipas 222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–28.
- Laitinen, Kai 1978: *Lukutikku kirjallisuuden lukijalle*. Toim. Mirjam Polkunen, Pekka Suhonen ja Auli Viikari. Helsinki: Weilin & Göös. 11–34.
- 1984: *Metsästä kaupunkiin. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta*. Helsinki: Otava.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2008: *Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa*. Teoksessa *Narratiivikirja : menetelmiä ja esimerkkejä*. Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 106–150.
- Lapin yliopisto 2013. Tutkimuksen profiili. Saatavilla html-muodossa: http://www.ulapland.fi/Suomeksi/Tutkimus/Tutkimuksen_profiili.iw3 Viitattu 27.3.2013.
- Lassila, Pertti 2011: *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700 – 1950*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1344, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehikoinen, Heikki 2007: *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Helsinki: Teos.
- Lehtinen, Ari Aukusti 2002: *Kenen maa? Kysymys oikeudenmukaisuudesta erämaapolitiikassa*. Teoksessa *Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena*. Saarinen, Jarkko (toim.) Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827.
- 2006: *Osallisuuden ja kieltäytymisen paikat*. Teoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.). Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 44–63.

- Lehtola, Veli-Pekka 1997: *Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa*. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 665. Helsinki: SKS.
- 1998: *Lähtijät ja jääjät*. Teoksessa *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Vesa Heikkinen, Harri Mantila ja Markku Varis (toim.). Tietolipas 154. Helsinki: SKS. 228–238.
- 2010: *Lapin kirjallisuus*. Teoksessa *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria 2010*. toim. Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme ja Jaana Märsynaho. Helsinki: SKS. 127–133.
- 2012: *Saamelaiset suomalaiset: kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtonen, Mikko 1996: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohdia*. Tampere: Vastapaino.
- Leikola, Anto 1990: *Kirjailija luonnossa*. Tietolipas 199. Helsinki: SKS.
- Levi, Giovanni 1991: *On Microhistory*. Teoksessa *New Perspectives in Historical Writing*. Burke, Peter (toim.). Polity Press. 93–113.
- Lieblich, Amia & Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Boris 1998: *Narrative Research. Reading, analysis and interpretation*. London: Sage.
- Lincoln Yvonna S. & Guba, Egon G. 2000: *Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences*. Teoksessa *Handbook of Qualitative Research*. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.). Thousand Oaks, CA: Sage. 163–188.
- Linkola, Martti 1966: *Viiimeiset erämaat. Suomen luonnon- ja kansallispuistot*. Helsinki: Weilin+Göös.
- 1983: *Lapin luonnon ja maiseman yleispiirteet*. Teoksessa *Lappi 1. Suuri, kaunis, pohjoinen maa*. Hämeenlinna: Karisto. 11–71.
- Lähteenmäki, Maria (toim.) 2006: *Alueiden Lappi*. Maria Lähteenmäki (toim.). Rovaniemi: Lapland University Press / Lapin yliopistokustannus.
- Löytty, Olli 2006: *Ambomaamme. Suomalaisen lähetyskirjan me ja muut*. Tampere: Vastapaino.
- 2008: *Ajattelun jäljet tutkimustekstissä*. Teoksessa *Tutkijan kirja*. Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) Tampere: Vastapaino. 251–260.
- Löytönen Teija 2010: *Minäkö tutkija? Jobdanto laadulliseen / postpositiiviseen tutkimukseen*. Saatavilla html-muodossa: <http://www.xip.fi/tutkija/index.htm>. Viitattu 21.4.2010.
- Manninen, Juha & Envall, Markku & Knuutila Seppo 1989: *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa*. Oulu: Pohjoinen.

- Margolin, Uri 2003: *Cognitive Science, the Thinking Mind, and Literary Narrative*. Teoksessa Herman, David (toim.): *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. Stanford: CSLI Publications.
- Massey, Doreen 2005: *For Space*. London: Sage.
- Melkas, Kukku 2008: *Apokalypsistä uuteen luonnonjärjestykseen. Aino Kallaksen ”Pyhän joen kosto” ekologisena kannanottona*. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki (toim.). Tietolipas 222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 136–155.
- Mels, Tom 1999: *Wild Landscapes: the Cultural Nature of Swedish National Parks*. Lund: Lund University Press.
- Meriläinen-Hyvärinen, Anneli 2008: *Luonnon kanssa käsiäkään. Selviytymisen strategiat neljässä pohjoissuomalaisessa yhteisössä eri aikoina 1680-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Metsähallitus 2011. *Pohjoiset erämaa-alueet*. Saatavilla html-muodossa: <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Luonnonsuojelu/Suojelualueet/Eramaaalueet/Sivut/Pohjoiseteramaaalueet.aspx>
Viitattu 23.2.2011
- Metsähallitus 2013. *Ylä-Lapin pienriistametsästys*. Saatavilla html-muodossa:
<http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Eraasiatjaretkeily/Metsastys/pienriista/Sivut/Yla-Lapinpienriistametsastys.aspx>. Viitattu 27.2.2013.
- Miller, Robert. L. 2000: *Researching Life Stories and Family Histories*. London: Sage Publications.
- Muir, Edward 1991: *Introduction: Observing Trifles*. Teoksessa *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. Ed. by Edward Muir and Guido Ruggiero, translated by Eren Branch. Baltimore (Md.) : Johns Hopkins University Press.
- Mäkelä, Matti 2001: *Syrämmen kieli*. Helsinki: WSOY.
- Mäkinen, Eva-Johanna 2012: *Abstraktin taiteen tekijäksi. Mikrohistoriallinen elämäkertatutkimus Liisa Rautiaisesta*. Acta Universitatis Lapponiensis 220. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Narratiivikirja : menetelmiä ja esimerkkejä* 2008. Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Nash, Roderick 1982: *Wilderness and the American Mind*. Yale University Press.
- Naskali, Arto 2002: ”*The Great New Wilderness Debate*” – erämaa-ajatuksesta vibreyden korostamiseen. Teoksessa *Erämaapolitiikka: pohjoiset*

- erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena.* Saarinen, Jarkko (toim.) Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827. 87–120.
- Nelles, William 1997: *Frameworks. Narrative Levels and Embedded Narratives.* New York: Peter Lang.
- Neuvonen, Veikko 2012: *Suomen erämaat. Finland's wilderness areas.* Teoksessa *Suomen Lapin lumous. The Lure of Finnish Lapland.* Toimitaneut Veikko Neuvonen. Helsinki: Tammi. 45–47.
- Niemelä, Teuvo 2012: *Quo vadis Homo sapiens. Luonnonrauha ja sen ubanlaisuus inarilaisnuorten käsityksissä.* Acta Universitatis Lapponiensis 226. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Niemi, Mikael 2001: *Populäärimusiikkia Vittulajänkältä.* (Populärmusik från Vittula, 2000). Suom. Outi Menna. Helsinki: Like.
- Nieminen, Matti: *Globaalin ja paikallisen kohtaaminen luonnonsuojelussa.* Teoksessa *Pohjoinen luontosubde: elämäntapa ja luonnon politisoituminen* 2003: Leena Suopajarvi & Jarno Valkonen (toim.). Rovaniemi: Lapin yliopisto. 145–182.
- Nurmi T., Rekiaro, I. & Rekiaro P. 1993: *Suomea suomeksi. Suomenkielen sanakirja.* Helsinki: Gummerus. 80.
- Nykysuomen sanakirja. Etymologinen sanakirja.* 1987. toim. Kaisa Häkkinen. Helsinki, Juva: WSOY. 37.
- Oinonen, Rolf 1983: *Erämaaselvitys.* Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö, luonnonvarainhoitotoimisto. 15 s.
- Ollila, Anne 1996: *Mitä mikrobistoria on?* Teoksessa *Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Retkiä suomalaiseseen mikrobistoriaan.* Katriina Mäkinen ja Leena Rossi (toim.). Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja. A, 0788-7906; 42. 2. uud. p. Turku: Turun yliopisto.
- Ollonqvist, Pekka 1998: *Metsäpolitiikka ja sen tekijät. Pitkä linja 1928 – 1997.* Helsinki: Metsälehti Kustannus.
- Paasi, Anssi 1988: *Suomen Lapin muodostuminen maakunnaksi ja sen nykyinen identiteetti.* Lapin tutkimusseura, vuosikirja XXIX. Rovaniemi.
- Paasilinna, Erno 1984: *Vanhempi Lapin kirjallisuus.* Teoksessa *Lappi 2. Elävä, toimiva maakunta.* Hämeenlinna: Karisto. 377–385.
- 2000: *Alkusanat.* Teoksessa *Erämiehiä ja erämaitten vaeltajia.* Toim. Erno Paasilinna. Helsinki: Otava. 9–14.
- Passmore, John 1997: *Asenteet luontoa kohtaan.* Teoksessa *Ympäristöfilosofia: kirjoituksia ympäristönsuojelun eettisistä perusteista.* Oksanen, M. & Rauhala-Hayes, M. (toim.) Helsinki: Gaudeamus. 34–46.

- Paulaharju, Samuli 1939/1980: *Sompio. Luiron korpien vanhaa elämää*. 4.p. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Peltomaa, Martti 2001: *Karhun naapurina. Pyytötarinoita*. Helsinki: Tammi.
- 2004: *Lentojätkeä ja lestilinnut*. Hämeenlinna: Karisto.
- 2007: *Tunturibaukan maa*. Hämeenlinna: Karisto.
- 2008: *Hirvikameli ja muita erätarinoita*. Helsinki: Otava.
- Peltomaa, Martti – Saraspää, Seppo 2006: *Erämiehen kahdeksan vuodenaikaa*. Hämeenlinna: Karisto.
- Peltonen, Matti 1999: *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: SKS.
- Pentikäinen, Juha 1987: *Kalevalan mytologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- 1992: *Pohjoiset uskonnot*. Teoksessa *Uskonnot maailmassa*. Juha Pentikäinen ja Katja Pentikäinen (toim.). Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. 308–335.
- 1994: *Metsä suomalaisten maailmankuvassa*. Teoksessa *Metsä ja metsänviljaa*. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Pekka Laaksonen – Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–23.
- Phelan, James 2005: *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca: Cornell UP.
- Pohjoinen luontosuhde: elämäntapa ja luonnon politisoituminen* 2003. Suopajärvi, Leena & Valkonen, Jarno (toim.) Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 43. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* 2010. Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme ja Jaana Märsynaho (toim.). Helsinki: SKS.
- Polkinghorne, Donald E. 1988: *Narrative Analysis. Qualitative Research Methods*, vol. 21. Newbury Park: Sage Publications
- 1995: *Narrative Configuration in Qualitative Analysis*. Teoksessa *Life History and Narrative*. Hatch, J.A. & Wisniewski, R. (toim.). London: Falmer. 5–24.
- Pousi, Airikki 2003: *Nuori Ilmari Vaissi. Kasvun ja kehityksen vuodet suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä 1910–1939*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 133.
- Prince, Gerald 1982: *Narratology. The Form and Function of Narrative*. Berlin: Mouton.

- 1987: *A Dictionary of Narratology*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Raivo, Petri 1997: *Kulttuurimaisema: alue, näkymä vai tapa nähdä*. Teoksessa *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.). Tampere: Vastapaino. 193–209.
- Rantala, Irma 2007: Laadullisen aineiston analyysi tietokoneella. Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2007b: *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökobtiin ja analyysimenetelmiin*. 2. korjattu ja täydennetty p. Toim. Juhani Aaltola ja Raine Valli. Jyväskylä: PS-kustannus. 106–125.
- Rantala, Outi 2011: *Metsä matkailukäytössä. Etnografinen tutkimus luonnossa opastamisesta*. Acta Universitatis Lapponiensis 217. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Rantala, Taina 2008: *Kuva, tarina ja koulu*. Teoksessa *Narratiivikirja : menetelmiä ja esimerkkejä*. Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 7–17.
- Ratavaara-Peltomaa, Soile 2009: *Karhun naapurina. Inarilaisia rajamies- ja pyytötarinoita, erägenreä vai ei?* Pro gradu – tutkielma. Oulun yliopisto: Humanistinen tiedekunta.
- Relph, Edward 1996: *Place*. Teoksessa *Companion Encyclopedia of Geography. The Environment and Humankind*. Douglas, Ian & Huggert Richard & Robinson Mike (toim.). London: Routledge. 906-922.
- Richardson, Brian 2000: Recent Concepts of Narrative and the Narratives of Narrative Theory. *Style* 34: 2.
- Ricoeur, Paul 1988: *Time and Narrative*. Vol.3. Translated by Kathleen Blamey and David Pellauer. Chicago: The University of Chicago Press.
- 1992: *Oneself as Another*. Translated by Kathleen Blamey. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ridanpää, Juha 2002: *Maantieteen, kirjallisuuden ja pohjoisen leikkauspisteessä*. Alue ja ympäristö 31: 1, 3–12.
- 2004: *Kirjallisuus, yhteiskunta ja uusi pohjoinen: Onko Rosa Lixsomilla projekti?* Teoksessa *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. Raine Mäntysalo (toim.). Ympäristöalan julkaisuja, Oulun yliopisto. Jyväskylä: Atena Kustannus. 199–218.
- 2005: *Kuvitteellinen pohjoinen: maantiede, kirjallisuus ja postkoloniaalinen kritiikki*. Oulu: Oulun yliopisto.

- Riessman, Catherine Kohler 1993: *Narrative Analysis*. Qualitative Research Methods Series 30. London: Sage Publications.
- Riipinen, Mari 2008: *Sosiaalisen pääoman skaalaus. Paikallisia ja yli paikallisia näkökulmia maankäyttöön Nellimissä, Inarissa*. Nordia Geographical Publications. Volume 37:1. Oulu: University of Oulu. Akateeminen väitöskirja.
- Rimmon-Kenan, Shlomith 1991 (1983): *Kertomuksen poetiikka. (Narrative Fiction: Contemporary Poetics)* Käänt. Auli Viikari. Helsinki: SKS.
- 2002: *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. 2. p. London & New York: Routledge.
- Rinehart, Robert 1998: Fictional Methods in Ethnography: Believability, Specks of glass, and Chekhov. – *Qualitative Inquiry* 4 (2). 200–224.
- Rinne kangas, Riku & Anttonen, Veikko 2006: *Arjen metsäajattelusta asiantuntijatietoon – Myyttinen metsä suomalaisuuden kerronnassa*. Teoksessa *Metsät ja hyvä elämä. Monitieteinen tutkimusraportti*. Seppo Vehkamäki (toim.). Helsinki: Metsäkustannus. 169–219.
- Roos, J.P. 1988: *Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rosenau, Pauline 1992: Modern and Post-Modern Science: Some Contrasts. – *Review XV* (1). 49–89.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: *Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus*. Teoksessa *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Tampere: Vastapaino. 22–77.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: *Haastattelun analyysin vaiheet*. Teoksessa *Haastattelun analyysi*. Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.). Tampere: Vastapaino. 9–36.
- Ryan, Marie-Laure (toim.) 2004: *Narrative across Media. The Languages of Storytelling*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Saari nen, Heli 2011: *Valkoisen peuran myyttinen Lappi. Lappi-myytin tie keskiajan kuvastosta suomalaiseen elokuvaan*. Acta Universitatis Lapponiensis 213. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Saari nen, Jarkko 1996: *Erämaat ja erämaatutkimus tulevaisuudessa*. Teoksessa *Moniarvoinen erämaa. Suomen erämaatutkimusohjelman loppuraportti*. Anna-Liisa Sippola, Jarkko Saari nen, Jukka Jokimäki, Ville Hallikainen ja Pentti Seppänen (toim.). Arktisen keskuksen tiedotteita / Arctic Centre Reports 21. Rovaniemi: Arktinen keskus, Lapin yliopisto. 68–89.

- 1999: *Erämaa muutoksessa*. Teoksessa *Erämaan arvot: Retkiä monimuotoisiin erämaihin*. Jarkko Saarinen (toim.). Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. Rovaniemi.
- 2002a: Erämaan muuttuvat merkitykset: pohjoisen luonnon traditionaalinen käyttö, moderni suojelu ja turistinen tulevaisuus. – *Alue ja Ympäristö*. 31: 2. 25–36.
- 2002b: *Johdanto: erämaan kulttuurihistoria, monimuotoisuus ja paikallinen arki hallinnan ja tutkimuksen kohteena*. Teoksessa *Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena*. Saarinen, Jarkko (toim.) Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827. 5–9.
- 2006. *Lappi: ”Euroopan viimeinen erämaa”*. Teoksessa *Alueiden Lappi*. Maria Lähteenmäki (toim.). Rovaniemi: Lapland University Press / Lapin yliopistokustannus. 10–26.
- Saastamoinen, Mikko 1999: *Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä*. Teoksessa *Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin*. Eskola, Jari (toim.). Kuopion yliopistollisia selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10. 165–192.
- Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik 2002: *Mikä meitä liikuttaa? Modernin motivaatiopsykologian perusteet*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmi, Ulla 2003: *Vuohibirven laidunmailla. Kaunokirjallisesta paikasta ja paikan kuvauksesta*. Teoksessa *Kuvien kehässä. Tutkielmia kirjallisuudesta, poetiikasta ja retoriikasta*. Toimittanut Vesa Haapala. Tietoliipas 191. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 216–263.
- Salo, Ulla-Maija 2008: *Keskustelu, kertomus ja performatiivisuus*. Teoksessa *Narratiivikirja : menetelmiä ja esimerkkejä*. Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 68–104.
- Salonen, Kirsi 2005: *Mieli ja maisemat. Eko- ja ympäristöpsykologinen näkökulma*. Helsinki: Edita.
- Sammallahti, Pekka 1993: *Sámi-suoma-sámi sátnegirji. Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegüšá.
- Saraspää, Seppo 2008: *Ansiosidonnainen*. Hämeenlinna: Karisto.
- Sarmela, Matti 2007: *Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi*. 2. p. Cd-rom / PDF-tiedosto. Helsinki. 31–33.
- Saukkonen, Pauli 2001: *Maailman bahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysiä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Savolainen, Pirjo 1991: Kvalitatiiviset tutkimustavat suomalaisessa kasvatustieteessä. – *Kasvatus* 22 (5-6), 451–458.

- Savolainen, Ulla 2009: Kasvun tiellä ja muutosten kynnyksellä. Evakokopojan muistelukertomuksen kronotoopit. – *Kasvatus & Aika* 3 (3) 2009. 95–114.
- Savukosken kunnan kunnalliskertomus 1987*. Savukosken kunta, kunnanarkisto.
- Seppänen, Raija 2010: *Ikäns elä, ikäns opi, oppimatta kuole*. Saamelaisten ikämiesten elämänballinnan muistelukset Pohjois-Lapissa. Acta Universitatis Lapponiensis 187. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Sepänmaa, Yrjö 2006: *Sydämen maisema*. Teoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.). Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 31–43.
- Short, John R. 1991: *Imagined Country: Society, Culture and Environment*. London: Routledge.
- Siekinen, Kirsi 2007: *Syvähaastattelu*. Teoksessa *Ikänoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.). Jyväskylä: PS-kustannus. 44–59.
- Siikala, Anna-Leena 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Helsinki: SKS.
- Sillanpää, Pertti 2006: *Aatos, eetos ja paatos. Reino Rinteen pohjoinen puheenvuoro ympäristökeskusteluun*. Inari: Kustannus Puntsi.
- Sippola, Anna-Liisa 1992: *Erämaiden tutkimus – taustaa ja näkökulmia*. Teoksessa *Erämaa – yhteisomaisuusresurssin biologinen ja yhteiskunnallinen merkitys*. Arktisen keskuksen tiedotteita Arctic Centre Reports 6. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 7–16.
- 1999: *Luonnon monimuotoisuuden säilyminen erämaissa – näkökulmia lajistoon ja ekosysteemin suojeluun*. Teoksessa *Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin*. Jarkko Saarinen (toim.). Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. 5–25.
- Soper, Kate 1995: *What is Nature? Culture, Politics and the Non-human*. Malden, Mass.: Blackwell Publishers Limited.
- Stables, Andrew 1998: Environmental Literacy: functional, cultural, critical. The case of the SCAA guidelines. – *Environmental Education Research* May 1998 Vol.4. Issue 2. 155–164.
- Stahl, Sandra K.D. 1977: The Personal Narrative as Folklore. – *Journal of the Folklore Institute XIV: 1 – 2*. 9–30.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1992. Osa 1, A-K. Helsinki: SKS. 107.

- Syrjälä, Leena 2007: *Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa*. Teoksessa *Ikä-kunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.). Jyväskylä: PS-kustannus. 229–243.
- Syrjälä, Leena & Numminen, Merja 1988: *Tapaustutkimus kasvatustieteessä*. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia 51.
- Tammi, Pekka 2009: *Kertomusta vastaan ("Ikävä tarina")*. Teoksessa *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 140–166.
- Tani, Sirpa 1997: *Maantiede ja kuvien todellisuudet*. Teoksessa *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.). Tampere: Vastapaino. 211–226.
- The Wilderness Act of 1964. Public Law 88-577. 88th Congress, S.4. 3.9.1964*. Teoksessa Callicott, J. Baird & Nelson, Michael, B. (toim.) 1998: *The Great New Wilderness Debate*. Athens and London: The University of Georgia Press. 120–130.
- Thoreau, Henry D. 2008 (1862): *Kävelemisen taito (Walking)* Suom. Markku Envall. Helsinki: Basam Books.
- 2010 (1854): *Walden: Elämää metsässä. (Walden, or, life in the woods)* Suom. Antti Immonen. Helsinki: Kirjapaja.
- Tolska, Timo. 2002: *Kertova mieli. Jerome Brunerin narratiivikäsitys*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 178. Akateeminen väitöskirja.
- Tuan, Yi-Fu 1977: *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- 1990: *Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values*. Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs. New York: Columbia University Press.
- 1993: *Passing Strange and Wonderful: Aesthetics, Nature and Culture*. Washington DC: Island Press.
- 2006 (2004). *Paikan taju: aika, paikka ja minuus. (Sense of Place: Its Relationship to Self and Time)*. Teoksessa Tom Mels toim. *Reanimating Places. A Geography of Rhythms*. Ashgate: Aldershot.) Suom. Liisa Kaski. Teoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.). Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 15–30.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällyönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuominen et al. 1999a: *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit*. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola ja Mervi Autti (toim.). Osa 1. Outamaalta tunturiin. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 33. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Tuominen et al. 1999b: *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit*. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola ja Mervi Autti (toim.). Osa 2. Tunturista tupaan. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 33. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Turner, Mark 1996: *The Literary Mind*. New York: Oxford UP.
- Tuulentie, Seija 2001: *Meidän vähemmistömmä. Valtaväestön retorikat saamelaisien oikeuksista käydyissä keskusteluissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 807. Helsinki: SKS.
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Saatavilla pdf-muodossa: http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_verkkoversio180113.pdf. Viitattu 1.4.2013.
- Ukkonen, Taina 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla: muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: SKS.
- Valkonen, Jarno 2002: *Erämaa, paikallisuus, ballinta*. Teoksessa *Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena*. Saarinen, Jarkko (toim.) Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827.
- 2003a: *Lapin luontopolitiikka: analyysi vuosien 1946–2000 julkisesta keskustelusta*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- 2003b: *Ylä-Lapin luontopolitiikka ja luonnon paikallisuudet*. Teoksessa *Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen*. Suopajarvi, Leena & Valkonen, Jarno (toim.) Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 43. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino. 163–182.
- 2008: *Eletyistä luonnoista funktionaalisiin ympäristöihin*. Teoksessa *Ympäristösosiologian virrat ja verkostot. Jublakirja professori Timo Järviskosken 60-vuotispäivänä*. Karjalainen Timo P. & Luoma Pentti & Reinikainen Kalle (toim.) Oulun yliopisto: Thule Instituutti. 245–264.

- 2010: *Ympäristösosiologinen luonto*. Teoksessa *Ympäristösosiologia*. Jarno Valkonen (toim.). Helsinki: WSOY. 29–50.
- Varis, Markku 2001: *Erägenre ja metsästyksen ideologia*. Teoksessa *Ympäristötietoisuus - näkökulmia eri tieteenaloilta*. Eila Jeronen & Marjatta Kaikkonen (toim.). Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita ja katsauksia 3/2001. 98–105.
- 2003: *Ikävä erätön ilta. Suomalainen eräkirjallisuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 939. Helsinki: SKS.
- Veijola, Pertti 1998: *Suomen metsänrajametsien käyttö ja suojelu*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 692. Kolari: Metsäntutkimuslaitos.
- 2002: *Metsähallituksen kokemuksia erämaa-alueiden hoidosta ja suunnittelusta*. Teoksessa *Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena*. Saarinen, Jarkko (toim.) Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827. 13–20.
- Vilkka, Leena 2002: *Lapin erämaat ympäristöfilosofin silmin*. Teoksessa *Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena*. Saarinen, Jarkko (toim.) Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827. 69–85.
- Vilkko, Anni 1997: *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. SKST 663. Helsinki: SKS.
- Vilppula, Matti 1990: *Metsä suomalaisessa kulttuurissa*. Teoksessa *Kielestä kiinni*. Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Leino, Anneli Lieko (toim.). Tietolipas 113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 286–296.
- Virtanen, Leea 1982: *Henkilökohtainen kerronta*. Teoksessa *Kertomuserinne*. Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila Seppo (toim.) Helsinki: SKS. 171–205.
- Voionmaa, Väinö 1947: *Hämäläinen eräkausi*. Helsinki: WSOY.
- Väyrynen, Kari 2006: *Ympäristöfilosofian historia maaäitimyytistä Marxiin*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Walling, Marja 2006: *Pitkä partio. Rajavartijan taival havumetsistä Schengenin ulkorajoille*. Rajavartioliitto 50 vuotta (1954–2004). Kajaani: Marja Walling ja Rajavartioliitto ry.
- Wetterhoff, Onni 1887/2004: *Saloilta ja vesiltä. (Från skog och sjö I-II)*. Suom. Erkki Timonen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Metsälehti.
- White, Hayden 1987 (1980): *The Value of Narrativity in the Representation of Reality*. – White: *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: The Johns Hopkins UP.

- Willamo, Risto 2004: *Ympäristö: luontoa ja kulttuuria?* Teoksessa *Ympäristökasvatuksen käsikirja*. Hannele Cantell (toim.). Jyväskylä: PS-kustannus. 32–45.
- Williams, Raymond 1976: *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*. London: Fontana.
- 2003: *Luontokäsitykset. (Ideas of Nature)* Suom. Mikko Lehtonen. Teoksessa *Luonnon politiikka*. Yrjö Haila ja Ville Lähde (toim.). Tampere: Vastapaino. 37–66.
- Äikäs, Tiina 2011: *Rantakiviltä tuntureille. Pyhät paikat saamelaisten rituaalisessa maisemassa*. *Studia archaeologica septentrionalia* 5. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

LIITE 1 Martti Peltomaan julkaistu tuotanto (31.12.2012 mennessä)

Romaanit ja novellikokoelmat

- Aapa, Aslak [Peltomaa, Martti] 2010: *Lapissa kuolleetkin puhuvat*. Somero: Amanita.
- Peltomaa, Martti 2001: *Karhun naapurina. Pyytötarinoita*. Helsinki: Tammi.
- 2004: *Lentojätkä ja lestilinnut*. Hämeenlinna: Karisto.
- 2007: *Tunturibaukan maa*. Hämeenlinna: Karisto.
- 2008: *Hirvikameli ja muita erätarinoita*. Helsinki: Otava.
- 2011: *Helmijänikset*. Hämeenlinna: Karisto.
- 2012: *Ristikettu*. Hämeenlinna: Karisto.

Antologioissa ilmestyneet novellit

- Peltomaa, Martti 1999: *Syysretki*. Teoksessa *Eränkävijä 1999*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 11–15.
- 2000a: *Millenium Muotkatunturissa*. Teoksessa *Erämaailma 2000–2001*. Toim. Tuomas Kares. Hämeenlinna: Karisto. 183–197.
- 2000b: *Muulibirvi ja yksikätinen poliisi*. Teoksessa *Eränkävijä 2000*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 100–107.
- 2001a: *Koski kuivalla maalla*. Teoksessa *Erämaailma 2001–2002*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 74–85.
- 2001b: *Vieras rajan takaa*. Teoksessa *Eränkävijä 2001*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 30–38.
- 2003a: *Karhumies*. Teoksessa *Eränkävijä 2003*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 5–10.
- 2003b: *Kuutamokeikka*. Teoksessa *Erämaailma 2003–2004*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 177–188.
- 2004: *Unski, ystäväni*. Teoksessa *Erämaailma 2004–2005*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 64–72.
- 2005a: *Elokuuta*. Teoksessa *Erämaailma 2005–2006*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 28–45.
- 2005b: *Jäänaskalit*. Teoksessa *Eränkävijä 2005*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 5–12.
- 2006a: *Eräelämää retriittikeskuksessa*. Teoksessa *Eränkävijä 2006*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 20–26.

- 2006b: *Luttojoen elämää*. Teoksessa *Eränkävijä 2006*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 109–115.
- 2006c: *Oravia Petsamosta*. Teoksessa *Erämaailma 2006–2007*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 27–42.
- 2007a: *Umpiluuta ja umpipuuta*. Teoksessa *Erämaailma 2007–2008*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 52–62.
- 2007b: *Valkin penikka*. Teoksessa *Eränkävijä 2007*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 82–89.
- 2008a: *Piippuviinat*. Teoksessa *Eränkävijä 2008–2009*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 17–22.
- 2008b: *Rajavääpelin koira*. Teoksessa *Erämaailma 2008–2009*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 46–59.
- 2009a: *Kevätkarhuja*. Teoksessa *Eränkävijä 2009–2010*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 25–32.
- 2009b: *Patavalmista pakkasesta*. Teoksessa *Erämaailma 2009–2010*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 67–81.
- 2010a: *Herra Kaarneisen lyhyt, mutta onnellinen elämä*. Teoksessa *Eränkävijä 2010–2011*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 5–11.
- 2010b: *Jälkiä lumessa*. Teoksessa *Erämaailma 2010–2011*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 38–50.
- 2010c: *Koski kuivalla maalla*. Teoksessa *Erämaailman parhaat: kalastus*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 103–117.
- 2011a: *Hanbet*. Teoksessa *Eränkävijä 2011–2012*. Mauri Soikkanen ja Jussi Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 45–51.
- 2011b: *Hukkareissu*. Teoksessa *Erämaailma 2011–2012*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 86–95.
- 2011c: *Tiainen oli buonon tuurin lintu*. Teoksessa *Erämiehet kertovat. Sata vuotta erätarinoita*. Mauri Soikkanen (toim.). Helsinki: Otava. 214–224.
- 2012: *Hiljainen syksy*. Teoksessa *Erämaailma 2012–2013*. Tuomas Kares (toim.). Hämeenlinna: Karisto. 16–28.

Tietokirjat

Peltomaa, Martti – Saraspää, Seppo 2006: *Erämiehen kahdeksan vuodenaikaa*. Hämeenlinna: Karisto.

Paikallishistoriikit

Peltomaa, Martti 2005a: *Petronella. Unelma elää*. Inari: Ukko Media.

---- 2005b: *Raja-Jooseppi. Legendan synty*. Inari: Ukko Media.

---- 2011: *Kruunupäitä ja kullankaivajia. Inarin matkailumajan, Matkailuhotellin ja Kultabovin vaiheita*. Inari: Ukko Media.

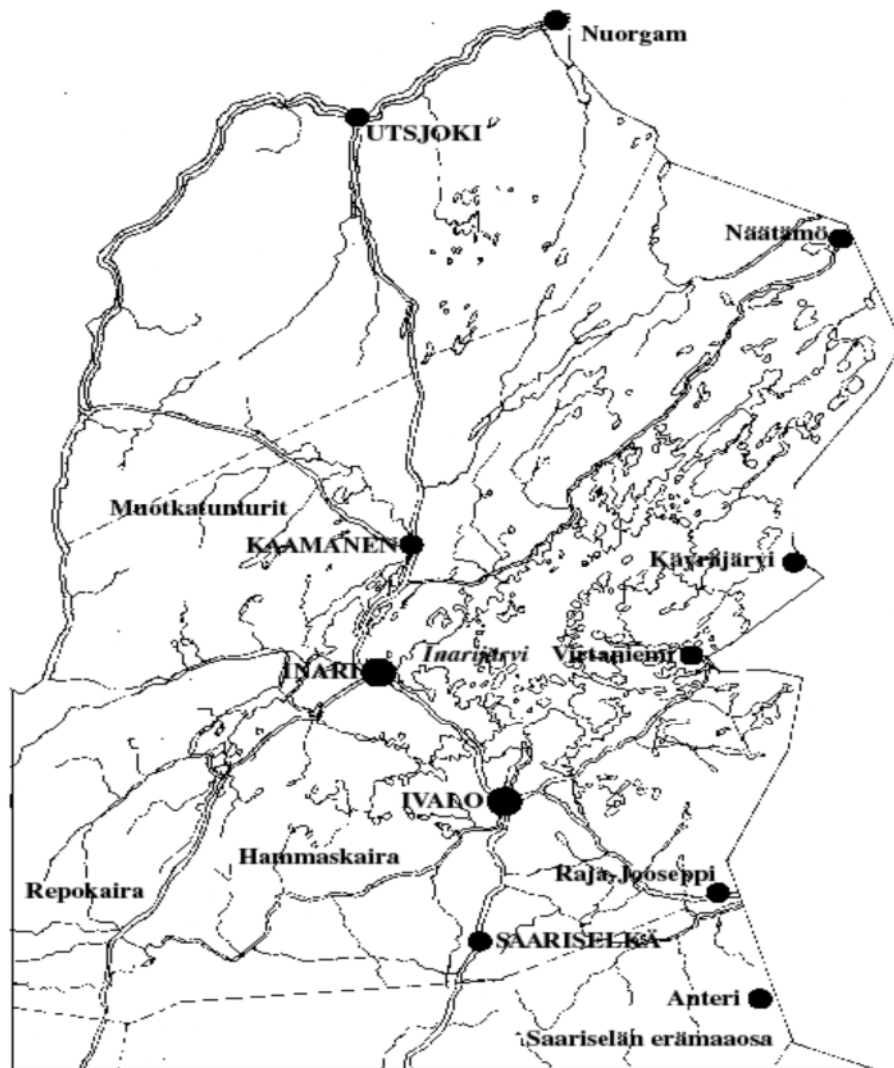
LIITE 2: TAULUKKO 4 Yhteenvedo tutkimusaineistosta

<p>Omaelämäkerrallinen muistelus ja elämänvaiheita käsittelevä kronologinen kooste</p> <p>(2)</p>	<p>1. Martti Peltomaan kirjoittama omaelämäkerrallinen muistelus. (lyh. OEM 2010) 6.10.2010. 16 s. Tekijällä.</p> <p>2. Martti Peltomaan kirjoittama omia elämänvaiheita käsittelevä kronologinen kooste. (lyh. KK 2011) 7.1.2011, täydennetty 17.8.2012. 5 s. Tekijällä.</p>
<p>Kirjalliset tutkimushaastattelut</p> <p>(2)</p>	<p>1. Kirjallisesti sähköpostin välityksellä tehty Martti Peltomaan haastattelu kirjallisuuden oppiaineen pro seminaari -työtä varten. (lyh. KH 2005) 30.4.2005. 6 s. Haastattelija Soile Ratavaara. Julkaistu tekijän kirjallisuuden pro gradun liitteenä v. 2009.</p> <p>2. Kirjallisesti sähköpostin välityksellä tehty Martti Peltomaan haastattelu kirjallisuuden oppiaineen pro gradua varten. (lyh. KH 2009) 9.2.2009. 3 s. Haastattelija Soile Ratavaara-Peltomaa. Julkaistu tekijän kirjallisuuden pro gradun liitteenä v. 2009.</p>
<p>Suulliset tutkimushaastattelut</p> <p>(14)</p>	<p>Martti Peltomaan 14 kerronnallista haastattelua.</p> <p>Haastattelija Soile Ratavaara-Peltomaa.</p> <p>Haastattelut tehtiin Ivalossa 17.9.–11.10.2010 ja ne ovat nauhoitettuna ja litteroituna tekijällä. (lyh. SH 2010/1–14.)</p> <p>Haastattelujen teemat ja aiheet, haastattelupäivämäärä ja haastattelun kesto:</p> <p>1. Kirjallinen tuotanto. 17.9.2010. 29 min.</p> <p>2. Paikallishistoria ja paikallinen elämänmuoto. 17.9.2010. 43 min.</p>

	<p>3. Luonnossa liikkumisen muutokset. Uusimmat teokset. 18.9.2010. 29 min.</p> <p>4. Rajavartijan työ. 27.9.2010. 1h 34 min.</p> <p>5. Rajavartijan työn muutokset. 27.9.2010. 17 min.</p> <p>6. Luonto, teknologian muutokset, kirjoittamisharrastuksen tausta ja alku, esikuvat. 28.9.2010. 1h 30 min.</p> <p>7. Elämänvaiheita ja eräkokemuksia lapsuudesta aikuisuuteen. 30.9.2010. 1h 29 min.</p> <p>8. Erämaisia ympäristöjä. 30.9.2010. 12 min.</p> <p>9. Pyyntitapoja ja -välineitä, koira, saalis, Inarijärvi. 5.10.2010. 1h 22 min.</p> <p>10. Pyyntivälineet, kalastus, sää, vuodenkierto. 5.10.2010. 1h 2 min.</p> <p>11. Erämaa, eränkäynti, metsästys. 6.10.2010. 49 min.</p> <p>12. Erämaa ja kulttuuri, luonnon hyödyntäminen, valokuvaus. 6.10.2010. 44 min.</p> <p>13. Erämaa ja ihminen, ympäristömuutokset, kirjailijan työ. 11.10.2010. 59 min.</p> <p>14. Eränkävynnin muutokset. 11.10.2010. 12 min.</p>
<p>Martti Peltomaan vuosina 2001–2008 julkaistut kaunokirjalliset teokset (4)</p>	<p>1. Peltomaa, Martti 2001: <i>Karhun naapurina. Pyytötarinoita.</i> (KN) Helsinki: Tammi. 229 s. 13 pyytötarinaa.</p> <p>2. Peltomaa, Martti 2004: <i>Lentojätkä ja lestilinnut.</i> (LL) Hämeenlinna: Karisto. 311 s. 16 eränovellia.</p> <p>3. Peltomaa, Martti 2007: <i>Tunturihaukan maa.</i> (THM) Hämeenlinna: Karisto. 256 s. 13 eräkertomusta.</p>

	<p>4. Peltomaa, Martti 2008: <i>Hirvikameli ja muita erätarinoita.</i> (HJME) Helsinki: Otava. 231 s. 19 erätarinaa.</p> <p>Kokoelmat on merkitty tässä pyytö- tarinoiksi, eräkertomuksiksi, -novel- leiksi tai -tarinoiksi sen mukaan, mi- ten teoksen sisältöä on määritelty joko teoksen otsikossa tai takakansi- esittelyssä.</p>
--	---

LIITE 3 Karttakuva Ylä-Lapista

LIITE 4 Martti Peltomaan teosten kansikuvia

LIITE 5: TAULUKKO 5 Kertomuksen käsitteen määritelmiä

Kertomuksen ”laveita määritelmiä”	
Barthes 1975	”Niin kuin elämä itse, kertomus on läsnä tässä ja nyt, kansainvälisenä, ylihistoriallisena ja kulttuurien rajat ylittävänä” (Barthes 1975: 235).
White 1987	”Kun otamme puheeksi kertomuksen, joudumme samalla pohtimaan itse kulttuurin luonnetta ja, mahdollisesti, jopa inhimillisyyttä itseään ” (White 1987: 1).
Bruner 1991	”Kenties vuosikymmen sitten psykologit alkoivat mieltää kertomuksen muotona, joka ei ainoastaan esitä todellisuutta, vaan myös tuottaa sitä ” (Bruner 1991: 5).
Turner 1996	”Kerronnallinen kuvittelu – tarina – on ajattelussa käytetty perustavanlaatuisen työväline . Ajattelukykyämme on siitä täysin riippuvainen. – – Se on kirjallinen kyky, joka on ylipäänsä korvaamaton inhimillisen kognition kanalta .” (Turner 1996: 4 – 5.)

Kertomus esitysmuotona	
Genette 1980	”[M]ikä tahansa kertomus – – on kielellinen esitys, jonka avulla pyritään kertomaan yhdestä tai useammasta tapahtumasta ” (Genette 1980: 30).
Genette 1988	”Minulle kertomus on olemassa heti, kun on olemassa toiminto, tai tapahtuma, vaikka vain yksi , koska tällöin aikaisempi asiointi vaihtuu myöhemmäksi, eli olemme tekemisissä muutoksen kanssa ” (Genette 1988: 19).
Prince 1982	”[Kertomus on] vähintään kahden todellisen tai fiktiivisen tapahtuman tai tilanteen esittämistä ajallisesti perättäisenä sarjana siten, että yksikään niistä ei välttämättä edellytä toista ” (Prince 1982: 4).
Prince 1982	”[Kertomus on] minkä tahansa toisiaan poissulkemattomien tapahtumien esittäminen siten, että ainakin yksi niistä sattuu hetkellä <i>t</i> ja toinen hetkellä <i>t1</i>, joka tulee hetken <i>t</i> jälkeen .” (Prince 1982: 45.)

Kertomus esitysmuotona

- Prince
1987
- ””Todellisessa’ kertomuksessa, toisin kuin vain kerrottaessa satumanvaraisista asiaintilojen muutoksista, **tilanteista ja tapahtumista** myös muodostuu **kokonaisuus. SEKVENSSI tai perättäinen sarja, jonka aloitus ja päätösjakso osittain lankeavat yhteen**, toisin sanoen rakenne, jolla on – Aristoteleen termin – ALKU, KESKIKOHTA JA LOPPU.” (Prince 1987: 59.)
- Rimmon-Kenan
1991
- ” ’Kertomakirjallisuudella’ tarkoitan **toisiaan seuraavien fiktiivisten tapahtumien kerrontaa**” (Rimmon-Kenan 1991: 8).
- Cobley
2003
- ”Alimmalla yksinkertaistuksen tasolla kertomus on **sekvenssi, eli perättäisten tapahtumien sarja, joka kerrotaan**” (Cobley 2003: 7).
- Richardson
2000
- ”Kertomus on **kausaalisuhteessa toisiinsa olevien tapahtumien sarjan esittämistä**” (Richardson 2000: 168).
- Herman 2003
- ”[Kertomus] selvittää **mitä tapahtui määrätuille henkilöille olosuhteissa tietynlaisin seurauksin** (Herman 2003: 2).
- Margolin 2003
- ”[K]ertomus on viime kädessä **ajallisten asiaintilojen kielellistä esittämistä** ja tarkemmin sanottuna sellaista esittämistä, joka koskee fyysisten tapahtumien aiheuttamia **asiaintilojen muutoksia**” (Margolin 2003: 284.)
- Ryan
2004
- ”[Kertomus on] **kausaalisesti toisiinsa kytkeytyvien, yksilöllisiä ja ihmisenkaltaisia agenteja koskevien tapahtumien joko mielessä tapahtuvaa tai tekstuaalista esittämistä**” (Ryan 2004: 14).

Kertomus puheaktina

Herrnstein-
Smith
1981

”Voimme ajatella diskurssia minimimuodossa ja yleisimmillään sanallisina tekoina, jotka muodostuvat siitä, että **joku kertoo jollekulle toiselle jotain tapahtuneen**” (Herrnstein-Smith 1981: 228).

Phelan
2005

”Kertomus itsessään on edullista ymmärtää retorisena toimintana: **joku kertomassa jollekulle toiselle jossain tilanteessa ja joitain tarkoituksia varten jotain tapahtuneen**” (Phelan 2005: 118).

Kertomus kognitiivisena skeemana

Fludernik 1996;
2003

”[Luettaessa jotain kertomuksena] tekstiin sovitetaan yhtä määrättyä makrokehystä, eli juuri *kerronnallisuutta*. Silloinkin kun lukijat kohtaavat näennäisen lukukelvottomia, perinpohjin epäjohdonmukaisia tekstejä, he alkavat hakea sellaisia keinoja, joiden avulla nämä tekstit voitaisiin palauttaa kertomuksiksi. — [Kerronnallistettaessa] jostain **tekstistä tehdään kertomus pakottamalla se kerronnallisuuden muottiin.**” (Fludernik 1996: 34; ks. myös Fludernik 2003.)

Nelles
1997

”Kerronnallisuus — on seurausta topologisista toimenpiteistä, jossa kertomuksen metaforaa sovelletaan joukkoon sanoja paperilla. — Narratologinen tutkimus on näin ollen **performatiivista toimintaa, joka tekee tutkimastaan tekstistä kertomuksen.**” (Nelles 1997: 116.)

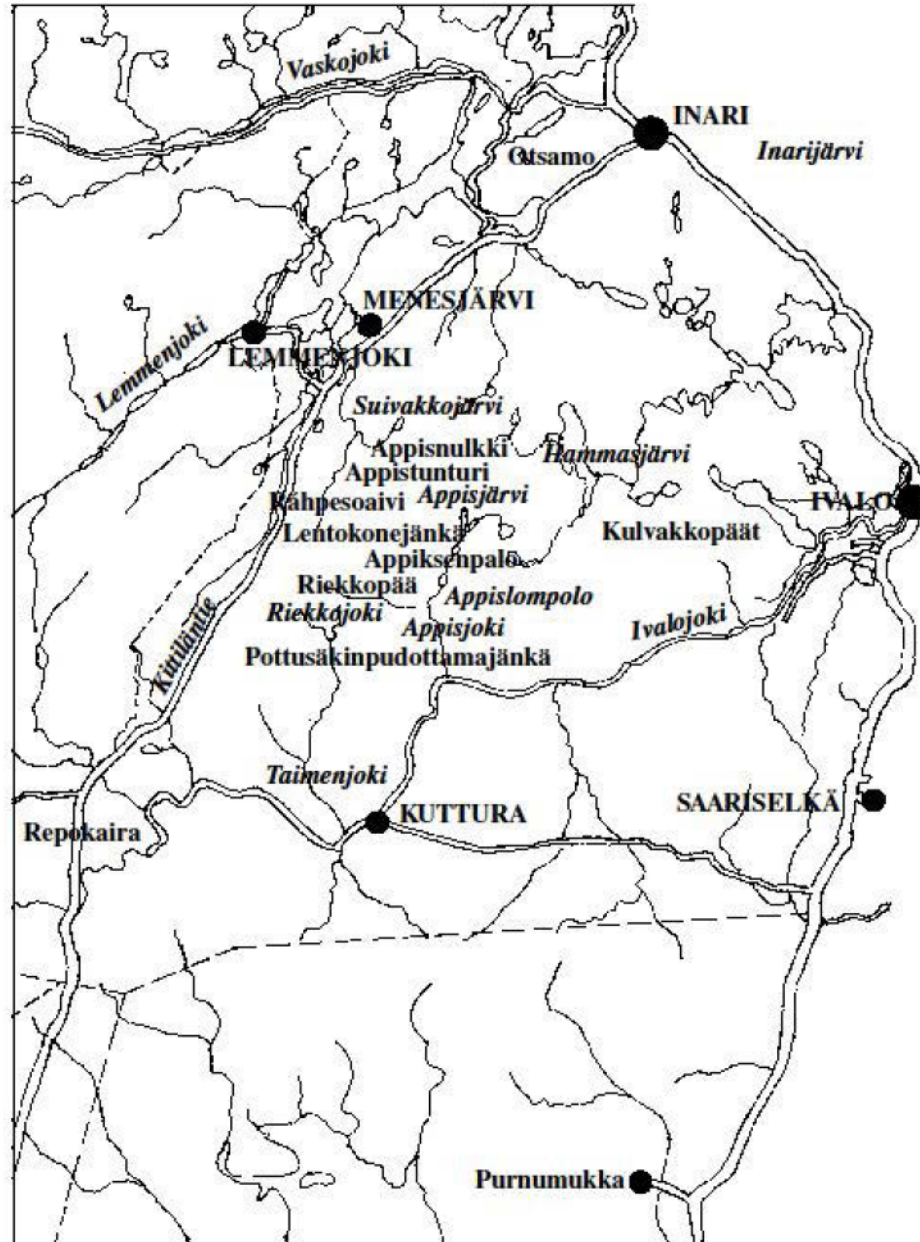
Kertomus ”selviytymisstrategiana”

Herman & Jahn
& Ryan
2005

”[Kertomus on] perustavanlaatuinen inhimillinen **strategia, jolla pyritään hallitsemaan aikaa, prosessia ja muutosta**” (Herman & Jahn & Ryan 2005: ix).

Jaottelun ja määritelmien lähteenä on käytetty Pekka Tammen (2009) artikkelia *Kertomusta vastaan (”Ikävä tarina”)*. Käännökset ovat Pekka Tammen, paitsi Rimmon-Kenanin (1991) *Kertomuksen poetiikan* on suomentanut Auli Viikari. Suoriin lainauksiin tehdyt tekstikorostukset ovat osittain Pekka Tammen artikkelista, osaksi tekijän. Taulukointi tekijän.

LIITE 6 Karttakuva Appistunturin seudusta

LIITE 7 Analyysiesimerkki: Kertomus veneistä

Tutkimusaineiston analyysia tarkastellaan lähemmin luvussa 3.1.6 *Analyysin ja tulkinnan perusteista*. Taulukon teemat-sarakkeen numeroinnilla ja kirjainlyhenteillä tarkoitetaan haastattelussa esiintyviä sisältöjä seuraavasti:

1. Omaelämäkerrallinen aines
2. Muutosta kuvaavat elementit
3. Dokumentoiva aines
4. Luonto, paikat, maasto, maisema
5. Toimintaa kuvaava aines
6. Henkilöt
7. Arvoihin ja ideologioihin liittyvä aines
8. Kirjoittamista koskeva aines

tr = traditionaalinen erämaadiskurssi

su = suojelullinen erämaadiskurssi

tu = turistinen erämaadiskurssi

Litteroitu haastatteluteksti	Tiivistelmä	Teemat	Tutkijan huomiot
<p>SRP: Jos vielä mennään tätä vuodenkiertoa ja tuon tammi-helmikuun ajan olet käyttänyt kirjottamiseen. Niin mites sitten tämä kevätpuoli, maaliskuh-tikuun?</p> <p>MP: Niin, pilkin tieteenki ja puuhommia teen, tervaa, ja puitten hankkimisia (S: Puuhommia tieteenki). Kämpälle. Veneittenkäsitte-lyki pitäs alottaa jo huhtikuussa, heti kun on niin lämmintä, että terva pysyy notkeana.</p> <p>SRP: Keitittekö te tervaa joskus?</p> <p>MP: Joo, olen keittänyt joskus. Se ei ole mitenkään vaikeaa edes. Semmosella 200 litran tynnyrillä pystyy tekemään hyvän annoksen tervaa. Yhden veneen tarpeisiin riittävän.</p> <p>SRP: Sekin on niitä vanhoja taitoja.</p> <p>MP: Kumma kyllä, sekin on subteessa halvempi aine puunkyllästä-ämiseen kuin ennen. Se on ilmeisesti, kun käyttö on jäänyt niin vähään. Vaikka se on ihan hyvää, puuvene-äen käsitte-lyaineena edelleenkin. Kun oon kokeillu kai-kenlaisia, niin ei se ole mikään huono.</p>	<p>S: Vuodenkierto: tammi-helmikuun?</p> <p>pilkkiminen, puuhommat, terva, veneiden käsittely</p> <p>Tervanpoltta-minen ei ole vai-keaa ja sen voi tehdä itsekin.</p> <p>S: Vanha taito?</p> <p>Terva on käyttö- kelpoinen puu- veneen käsitte-lyaine edelleen.</p>	<p>5, 3 tr</p> <p>5 tr</p> <p>5, 1 tr</p> <p>2</p>	<p>Vuodenkierron mu-kaan tapahtuvaa ke- vätalven toimintaa.</p> <p>Vanhat työtavat ja materiaalit ovat edelleen käyttökel- poisia.</p>

Litteroitu haastatteluteksti	Tiivistelmä	Teemat	Tutkijan huomiot
<p><i>Mutta sitten kyllä mieki sitä mieltä olen, että joku lujitemuovi on veneenrakentamiseen hyvä materiaali, mutta se ei omaan rakentamiseen ole niin hyvä kuin puu. Joka haluaa veneen itselleen, niin ei missään tapauksessa kannata alkaa tekemään sitä itselleen. Menee kauppaan ja kysyy hintoja ja ostaa. Se saa siitä ihan hyvän veneen moneksi vuodeksi. Parhaimmillaan pariksimeneksi vuodeksi.</i></p>	<p>Lujitemuovi veneenrakentamiseen hyvä materiaali, mutta puu omaan tekemiseen parempi. Ostamalla saa hyvän veneen helpommin. Veneet kestävät kauan.</p>	<p>5, 1, 3, 7 tr</p>	<p>Uudet materiaalit ovat veneenrakentamisessa hyviä, mutta perinteiset materiaalit ovat edelleen käyttökelpoisia. Ostovene on hyvä ja helppo ratkaisu.</p>
<p><i>Mutta jos haluaa siitä elämyksen ja kokemuksen, että miten se vene on ennen hankittu ja tehty, niin tekee semmosen. Ei tarte koskaan enää kysellä sen jälkeen. Ja aina sen jälkeen, kun se näkee puuvene, kättelee miten se on tehty, kokeilee jopa materiaalia, että missä tämä on tehty ja miten tämä on tehty. Ja mikä tässä on poikkeavaa, miten minä tein. Ja mitä tässä on vikaa. (nauravat)</i></p>	<p>Veneentekeminen elämyksenä ja kokemuksena: oppii havainnoimaan, miten ja mistä materiaalista vene on tehty, ja tarkkailee tämän perusteella näkemiään veneitä.</p>	<p>5, 1, 7 tr</p>	<p>Pyynnissä käytettäviä välineitä (kuten veneitä) itse tekemällä oppii niistä ja niiden käytöstä vielä enemmän. Tekeminen tuottaa elämyksen ja kokemuksen. Veneet ovat arvokkaita.</p>
<p><i>Tässäkin näin tuossa Osuuskaupan pihalla peräkärjessä puuvene, pressu oli päällä, tuommonen kapea jokivene, mikä oli erilainen kuin tenonvene. Ohuesta vaneerista tehty. Minä kävin siinä, katoin ettei omistaja näe, oli sisällä kaupassa, niin vähän hypistelemässä sitä. Oli tehty eri lailla kuin mitä minä olen tehnyt. Obuemmasta vaneerista, mutta ruuveilla koottu</i></p>	<p>Esimerkki kaupan pihalla nähdystä vaneriveneestä: miten ja mistä materiaalista se oli tehty. Arviointia siitä, että vene on tehty veneveistämöllä ja tekijä on ollut ammattilainen.</p>	<p>5, 1 tr</p>	<p>Muiden tekemiä veneitä on mielenkiintoista tarkastella, ja vertailla omatekemiä ja toisten tekemiä veneitä.</p>

Litteroitu haastatteluteksti	Tiivistelmä	Teemat	Tutkijan huomiot
<p><i>kokonaan. Oikein siististi tehty vielä, se oli joku muu kuin barrastelija tehny. Ihan varmasti veneveistämöllä tehty se.</i></p>			
<p><i>Että eihän se todella, joka tekee.. mitähän minä nyt olen tehny kaiken kaikkiaan neljä venettä, niin kyllä se on joka vene uudestaan muisteltava, että miten se tehdään. Ei siinä semmosta rutiinia pääse syntymään. Kaikki veneet olleet erilaisia muutenki.</i></p>	<p>Neljä erilaista, itse tehtyä venettä. Veneentekemiseen ei pääse syntymään rutiinia.</p>	<p>1, 5 tr</p>	<p>Veneen tekeminen on vaativaa työtä: jokaisen veneen kohdalla pitää ”muistella uudelleen”, miten tekeminen tapahtuu.</p>
<p><i>Puuveneellä on omat rajoitukset, ja hyvät puolet ja ne hyvät puolet on siinä tietenki, että kun se on itse tehty! (nauravat) Ja kun se on hyvä soutaa. Jos se on huono soutaa, niin sitä ei voi tietenkään kellekään sanoa. (nauravat) (S: Niin tietenki..) Ei ole kiihkerä niinku lasikuituvene.</i></p>	<p>Puuveneiden hyvät puolet: itse tehty, hyvä sou- taa eikä ole kiihkerä kuten lasikuituvene.</p>	<p>7, 5 tr</p>	<p>Itse tekeminen on arvokasta, puuveneellä on monia hyviä puolia. Jos oma vene on huono sou- taa, epäonnistumisesta ei kannata kertoa muille.</p>
<p><i>Mutta kyllä olen valmis tunnustamaan, esimerkiksi alumiini on erittäin hyvä venemateriaali, verrattomampi mitä on kehitetty koskaan. (S: Niin.) Ei syö korroosio ja se kestää jäitä ja vaikka mitä. Mutta kyllä mulla mökillä on puuvene, millä mie koen verkot. Lasikuituveneiden olen vieny toiselle järvelle, jossa myös vähän kalastan.</i></p>	<p>Alumiini on hyvä venemateriaali: korroosio ei syö ja kestää käyttöä vaikeissa olosuhteissa.</p> <p>Puu- ja lasikuituveneiden käyttö verkosteluveneinä.</p>	<p>5, 7, 1, 3 tr</p>	<p>Erilaisten venemateriaalien vertailua.</p>
<p><i>Veneitä sitten kuitenkin tulee, joka vähän kalastaa. Rabajärvellä on se</i></p>	<p>Veneitä pitää hankkia, jos aikoo kalastaa.</p>	<p>1, 5, 4 tr</p>	<p>Kalastamiseen tarvitsee useita veneitä, koska kalastamista</p>

Litteroitu haastatteluteksti	Tiivistelmä	Teemat	Tutkijan huomiot
<p><i>pieni alumiinivene, sitten on mökkijärvellä se puuvene, sitten on se pitkä jokivene, mitä en ole ehtiny muualle vie-mään. Ja pojille olen antanu niitä veneitä. Tä-män uusimman jokive-neen, sen piän itellä, että jos sais niin pitkän perä-kärryn hankittua, että sais sen veneen vietyä tuonne Ivalojokilatvoille ja laskis sitä alas, jokea pitkin. Sillon kun on hanhenpyyntiaika. Sil-lon vois myös verkkoja pitää laillisesti.</i></p> <p><i>Sitten mulla on yhellä metsäjärvellä se lasikui-tuvene, joka pitäs hank-kia lähemmäs tai ai-naki suuremmalle jär-velle. Kuitenki sitte on niitä veneitä. Mutta ei niitä koskaan ole riittä-västi, ei ole joka järvellä, kun täällä on kolme tu-batta järveä, niin.. (nau-ravat)</i></p> <p><i>Mutta kyllä ajattelin tuon Kolmoslompolon veneen tuohon Hietajär-velle. Se on aika suuri [järvi], eikä siinä nyt hirveästi kalastella. Isoja haukia siinä, jonku verran siikaa.</i></p> <p>SRP: Missäs Hietajärvi onkaan, se on jotenkin niin tuttu paikka?</p> <p>MP:Tuossa Joosepintien pohjoispuolella, siinä Mattojärven takana. Kolmoslompolon vene oli ollu hyvässä käytössä: joku oli ostanu uuden</p>	<p>Alumiinivene Rahajärvellä ka-lastamiseen, mökkijärvellä puuvene, pojille-kin veneitä.</p> <p>Suunnitelmissa laskea Ivalojoki-latvoilta han-henpyyntiai-kana uudella jo-kiveneellä.</p> <p>Metsäjärvellä la-sikuituvene.</p> <p>Veneitä ei silti ole riittävästi, koska järviä on niin paljon.</p> <p>Kolmoslompolon veneen siir-täminen Hieta-järvelle, josta voi kalastaa haukia ja siikaa.</p> <p>S: Hietajärvi?</p> <p>Hietajärven si-jainti Mattojär-ven takana. Joku on lukin-nut Martin ve-neen ketjulla</p>	<p>5, 1, 7, 4 tr</p> <p>5, 4 tr</p> <p>4, 5, 3 tr</p> <p>5, 4 tr</p>	<p>tapahtuu useilla eri järvillä.</p> <p>Suunnitelmissa las-kea jokiveneellä Iva-lojokilatvoilta han-henpyyntiaikana ja verkostella samalla.</p> <p>Metsäjärvien kalas-tusmuoto.</p> <p>Veneitä pitää olla useita, koska se mahdollis-taa pyynnin erityyppisissä vesistöissä ja paikoissa.</p> <p>Kertomus Kolmos-lompolon veneestä:</p> <p>Alkutilanne: Veneen sijainti, käyttötarkoitus ja siirtoaikomus.</p> <p>Ongelma: Joku on lukinnut veneen. Ratkaisuehdotus on-gelmaan.</p>

Litteroitu haastatteluteksti	Tiivistelmä	Teemat	Tutkijan huomiot
<p><i>ketjun ja pannu lukkoon sen! Veneen puuhun. Se on pysynyt tallessa takuulla. Avain on tietenkin tällä uudella omistajalla. Mutta rautasaballa ketju vaan poikki.</i></p> <p>SRP: Niin sinun veneen joku laittanu lukkoon, vai?</p> <p>MP: Joo! (Nauravat)</p> <p>SRP: ...Niin, ettei kukaan vaan varasta sitä!</p> <p>MP: Niin, ettei kukaan vaan varasta sitä! Mutta ei ollu kauemaksi siirtäny. Ajattelin, että kun nyt jonku saan kaveriksi, käytän siellä yhden yön verkkoja ja tuon pois sen veneen muualle sieltä. Muualle sitten.</p> <p>SRP: Sitte tulee paikalle tämä ketjun laittaja ja arvelee, että jaa, ilmottaa poliisille, että hänen vene on viety!</p> <p>MP: Sebän on se helpoin tapa, että jos ei ole kovin paksuun mäntyyn laitettu, niin katkasee sen männyn, niin saa sen ketjun pois.</p>	<p>puuhun Kolmoslompolossa.</p> <p>S: Tarkentava kysymys siitä, oliko kyseessä Martin vene, jonka joku oli lukinnut.</p> <p>Verkot vielä yöksi Kolmoslompoloon ja veneen siirto sen jälkeen.</p> <p>S: Ketjun laittaja voi ihmetellä.</p> <p>Männyn voi katkaista veneen irtottamiseksi.</p>	<p>5</p>	<p>Aikomus käyttää venettä vielä verkosteluun ja tuoda sitten vene pois Kolmoslompolosta.</p> <p>Veneen lukitsijan toiminnan ennakoointia.</p> <p>Ratkaisu löytyy.</p>